

Honvédségi Szemle

146. ÉVFOLYAM
2018/1. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Kiadja a Honvéd Vezérkar

A kiadásért felel: Szabó István vezérőrnagy

Szerkesztőbizottság

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Orosz Zoltán altábornagy (PhD)

Tagok:

Dr. Besenyő János ezredes (PhD)

Dr. Földesi Ferenc ny. ezredes (PhD)

Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)

Dr. Koller József dandártábornok (PhD)

Dr. Lippai Péter ezredes (PhD)

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

Dr. Ruszin Romulusz dandártábornok (PhD)

Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)

Dr. Szakály Sándor (DSc)

Dr. Rudolf Urban (CSc) (Védelmi Egyetem, Brno)

Dr. Wagner Péter (PhD)

Tanácsadó testület:

Dr. Fóris Ágota (PhD)

Horváth Gábor dandártábornok

Dr. Kalmár Zoltán (PhD)

Lamos Imre dandártábornok

Dr. Pogácsás Imre dandártábornok (PhD)

Szabó István vezérőrnagy

Dr. Szilágyi István (DSc)

Szpisják József dandártábornok

Takács Attila dandártábornok

Dr. Tarrósy István (PhD)

A folyóirat kiadásában és terjesztésében közreműködik a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Benkóczy Zoltán ügyvezető

Ágazati igazgató: Vigh Mihály

Szerkesztőségvezető:

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD)

Szerkesztőség

Felelős szerkesztő: Kiss Zoltán

Nyelvi lektor: Eszes Boldizsár

Tervezőszerkesztő: Dancs Katalin

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Török Judit

Szerkesztőségi titkár: Solti Gabriella

Telefon: 272-02; 459-5355

e-mail: hsz@hm.gov.hu; kisszoltan@armedia.hu

A szerkesztőség címe: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B

Nyomdai kivitelezés: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. Soksorozósítóüzem

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

A folyóirat 600 Ft-os áron megvásárolható a Zrínyi Kiadó könyvesboltjában, valamint a HM Zrínyi Kft. webáruházában (shop.hmzrinyi.hu).

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható a parbeszed.hm.gov.hu és a honvedelem.hu portálon. HU ISSN 2060-1506

A Honvédségi Szemlért az MTA Hadtudományi Bizottság

„A” kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.

A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődői: Ludovica Academia

Közlönye, Magyar Katonai Közlöny, Magyar Mars,

Magyar Katonai Szemle, Honvéd, Katonai Szemle,

Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja az Európai Katonai

Sajtószövetségnek (EMPA)

Szerzőinkhez

Tájékoztatjuk a Honvédségi Szemle szerzőit,
hogy a folyóiratunkban való publikálás feltételei és szabályai a
www.honvedelem.hu portál Kiadványok rovatában
(http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/40386/szemle_kozlesi_feltetelek.pdf),
valamint a Honvédségi Szemle számaiban olvashatók.

A szerkesztőség

Honvédségi Szemle

146. ÉVFOLYAM
2018/1. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalom

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Bakos Csaba Attila alezredes:

Modern könnyűgyalogság a jövő konfliktusaiban, háborúiban 3

Farkas Sándor őrnagy:

A földrajzi és a társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem 12

Pozderka Zoltán alezredes:

A hadikultúrákról másképpen. 26

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Szöllősi Antal ezredes:

A dán védelmi megállapodás hatása

a védelmi szektor és a haderő tervezhető és kiszámítható fejlesztésére. 41

Forgács Márton:

Csád: konfliktusgócból stabilizáló tényező? (1.) 52

Kis Kelemen Bence:

Drónok háborúja (1.) 70

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Károly Krisztián főhadnagy:

Globális műholdas navigációs rendszerek alkalmazási lehetőségei katonai

és polgári célú flotta- és erőkövetési rendszerekben (1.) 83

LOGISZTIKA

Pintér István ny. mk. alezredes – Kozma Zoltán ny. mk. alezredes:

A magyar honvédség digitális mikrohullámú hálózatának

létesítése 1980-tól 1990-ig 98

HADTÖRTÉNELEM

Gulyás Géza alezredes:

Tüzérfelderítésünk kezdetei és működése a Nagy Háborúban (1.) 111

FÓRUM

<i>Hausner Gábor alezredes:</i> Magyar hadtörténelem – interdiszciplináris megközelítésben	124

SZEMLE

<i>Gál Csaba ny. mk. ezredes:</i> Nemzetközi katonai és haditechnikai szemle	131
<i>Samu István ny. r. vezérőrnagy:</i> Őrzők, vigyázzatok a határra!	138
<i>Varga A. József ny. ezredes:</i> Katonák és lelkszerek – közös küldetésben	142

ABSTRACT	151
Szerzőink figyelmébe	154

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bakos Csaba Attila alezredes, szakcsoportvezető
(NKI HHK, Összhaderőnemi Műveleti Tanszék,
Szárzaföldi Hadműveleti és Összefegyvernemi
Harcászat Szakcsoport)

Farkas Sándor őrnagy, gyakorlati oktató
(NKE HHK), PhD-hallgató

Pozderka Zoltán alezredes,
a Szövetséges Erők Gyorstelepítésű
Hadtestparancsnokság (Solbiate Olona, Olaszország)
művelettervező törzstisztje, az NKE Hadtudományi
Doktori Iskola másodéves doktorandusza

Szöllősi Antal ezredes, osztályvezető
(HM Védelempolitikai Főosztály, Művelet-stratégiai
Osztály)

Forgács Márton történész, gyűjteménykezelő
(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

Dr. Kis Kelemen Bence, doktorandusz
(Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Nemzetközi- és Európaijogi Tanszék)

Károly Krisztián főhadnagy, honvédtiszt
(MH 43. Nagysándor József Híradó és
Vezetéstámogató Ezred)

Pintér István ny. mk. alezredes

Kozma Zoltán ny. mk. alezredes

Dr. Gulyás Géza alezredes (PhD),
kiemelt hadműveleti főtiszt, képviselővezető-
helyettes (Szövetséges Transzformációs
Parancsnokság, Norfolk)

Dr. Hausner Gábor alezredes (PhD),
hadtörténész, a HM HIM osztályvezető-helyettese

Gál Csaba ny. mk. ezredes

Samu István címzetes rendőr vezérőrnagy

Dr. Varga A. József ny. ezredes (PhD), hadtörténész

Bakos Csaba Attila alezredes:

MODERN KÖNNYŰGYALOGSÁG A JÖVŐ KONFLIKTUSAIBAN, HÁBORÚIBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Az észak-atlanti szövetség legtöbb államának hadereje hagyományos elvek mentén szervezett, felszerelt és felkészített könnyűgyalogsággal rendelkezik jelenleg. Ezek a csapatok ugyan képesek eredményesen kezelni a jelen konfliktusait, de egyes kutatások kimutatták, hogy csak a politikai vezetés számára elfogadhatatlanul nagy arányú – mind saját erőikben, mind pedig a civil lakosság körében okozott – nagy veszteség árán. Ezért a jövőben képesnek kell lenniük a fizikai téren túl a kiber- és humán térben végrehajtott manőverekre is.

KULCSSZAVAK: könnyűgyalogság, városiasodás, tömegképzés, mozgékonyság

BEVEZETŐ

Európa hadszínterein a 17. század örökösödési háborúinak időszakában a szemben álló felek csatáikat békeidőben szervezett, jól kiképzett zsoldosokból álló hadseregekkel vívták. A műveletek elhúzóda és a technikai fejlődés okozta nagyobb pusztítóképeség következményeként fellépő katonahiány végül azt eredményezte, hogy a seregeket eredetileg alkotó, a hadimesterséget tartósan, élethivatásként választó zsoldos réteg helyére tömegesen verbuvált, olykor kényszersorozott állomány került. Ilyen haderővel csak a legszigorúbban szabályozott harc eljárásokkal lehetett sikereket elérni. Ezek a sikerek azonban hatalmas árat kívántak még a győztes féltől is. Ugyanis a vonalharcrendben küzdő alegységek és egységek egymást követő sortüzei súlyos veszteséget okoztak mindkét félnél. Ennek következtében az önálló hadjáratokra töredezett háborúban a döntő csaták felvállalására egyre ritkábban került sor. A helyzetet tovább nehezítette a nagyszámú állandósult hadsereg ember- és lóállományának ellátása. A raktározás és az utánpótlás szállításának kihívásai eredményeként a műveletek tempója csökkent. A fejletlen úthálózat következtében az időjárás és az évszakok változása nagymértékben korlátozta a műveletek logisztikai támogatásához lehetőséget biztosító időszakot. Így a háború sikeres megvívása érdekében előtérbe került az ellenség erejének, mozgásának felderítése; szállítási és összeköttetési vonalainak elvágása, raktárainak birtokbavétele, ezáltal erőinek folyamatos zavarása, nyugtalanítása, valamint a saját erők szárnyainak biztosítása. Ezek a harc eljárások azonban a mozgékonyt helyezték a tömegképzéssel szemben előtérbe. Így egyre inkább szükségessé vált a könnyű csapatok alkalmazása.¹ A hadseregek magas létszáma, vagy a mozgékonyt ilyen formadilemmája nem ismeretlen a hadügyet vizsgálók számára. Egyes történészek e két jellemző ciklikus változásaként határozzák meg annak hajtóerejét.

¹ Jeney Lajos Mihály: A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint. Magvető Kiadó, 1986, 5–7.

Az ókor nehéz „harcokcsijaként” ismert makedón falanx tömegének egyeduralmát például a lazább, sakktableszerű alakzatba rendeződött, könnyebb fegyverzetű és mozgású római kohorszok döntötték meg. Ugyanakkor a 10. század portyázó magyarjainak sebesen száguldó könnyűlovascsapatait csak az újra tömegbe rendeződő gyalogsággal támogatott nehézlovasság erődökre, várakra támaszkodó védelme tudta megállítani. A technika fejlődésével és ezáltal a tűz és csapás pusztítóbbá válásával napjaink hadügye eljutott egy olyan pontra, amikor a hagyományosan értelmezett élőrő és az eszközök nagy tömegű összpontosítása nem képezi többé a megoldás kulcsát. A gépesítés, a nukleáris és a nagy hatótávolságú precíziós fegyverek árnyékában, valamint a modern fegyverrendszerek hatalmas költségei mellett a 18. század kisháborúinak mestereihez hasonló könnyű csapatok felállítása és alkalmazása újabb reneszánszát éli.² Az elmúlt harminc év globális folyamatai és az azok következtében – a magyar hadügyben beállt változások időszakában – kialakult viták a tömegképzés és mozgékonyág látszólagos ellenmondásán alapuló haderőszerzési kérdéseket is érintették. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a Varsói Szerződésből éppen csak kilépő és függetlenedő Magyar Honvédség tudományos életében tucatszámra születő tanulmányok,³ vagy a Honvédségi Szemle hasábjain a könnyűlövészek körül 2010-ben kialakult parázs vita.⁴

MI IS AZ A KÖNNYŰGYALOGSÁG, ÉS MIRE JÓ?

A gyalogság mint fegyvernem Bánlaky szerint két alapvető csapatnemre volt bontható: a (1) sor- és a (2) könnyűgyalogságra. Az előbbit jellemzően sorszállalozzadokba szervezték és korszaktól függően gránátoszázad(ok) is tartozott(tak) az állományukba. Az utóbbi az osztrák–magyar sematizmus szerint tábori és határ vadászcsapatokat foglalt magában, amelyek feladata főként az ellenség felderítésében, csata előtti zavarásában, idő előtti szétbontakozásra kényszerítésében és a szárnyak vagy nehezen járható (erdős-hegyes) irányok biztosításában, lezárásában öltött szerepet.⁵

Danczer viszont már azt jegyzi fel *A mi hadseregünk* című művében, hogy: „A vadászcsapat a gyalogságtól immár csak egyenruhája által különbözik. Ugyanaz az alkalmazása és rendeltetése, valamint ugyanaz a szabályzata és fegyverzete is [...], azonban szervezeti kérdéseket ily fölületes ítélettel eldönteni nem szabad; a vadászcsapatnak, ha más előnye nem is, van pszichológiai létjoga [...] azonkívül a mai vadászcsapat a hagyomány, a tradíció alkotása. Kinek volna szíve ama zászlóaljkat, melyek hőstetteikkel hadtörténelmünk nem

² G. K. Cunningham: Landpower in traditional theory and contemporary application. In: U.S. Army War College Guide to National Security Issues, Volume I: Theory of War and Strategy, 3rd ed., Carlisle, 2008, 112–113.

³ Bukovics István: A könnyű gyorsmozgékonyágú harccsoportról. Új Honvédségi Szemle, 1993/5., 93–97.; Szegedy Károly: Szükségünk van-e könnyűgyalogságra? Új Honvédségi Szemle, 1992/8., 55–63.; Varga Mihály: A kisháborúk, irreguláris, gerilla- és partizánharcok, hadművelet tanulságai. Új Honvédségi Szemle, 1994/7., 46–56.

⁴ Mező András: A könnyűlövész fegyvernem történetéről és perspektíváiról (1). Honvédségi Szemle, 2010/2., 1–6.; Mező András: A könnyűlövész fegyvernem történetéről és perspektíváiról (2.). Honvédségi Szemle, 2010/3., 1–5.; Pintér Ferenc: Az érintettek gondolatai. Honvédségi Szemle, 2010/5., 55–56.; Szloszjár Balázs: Néhány gondolat Mező András a könnyűlövész fegyvernem történetéről és perspektíváiról című cikkéről. Honvédségi Szemle, 2010/4., 55.

⁵ Bánlaky József: A Magyar Nemzet Hadtörténelme. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2074.html> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 29.)

egy lapját ékesítik, feloszlatni, csak azért, mert ez idő szerint a homályos elmélet azt követeli, hogy a gyalogsággal egybeolvasztassanak?”⁶

Az első világháború kezdeti tapasztalatai azonban új szerepet találtak e történelmi csapatnem számára, és arra sarkallták az osztrák–magyar hadvezetést, hogy a vadászalakulatok bázisán, a német mintát követve, állítsák fel saját rohamcsapataikat. Tették ezt azért, mert az újonnan elsajátított harcéljárások rugalmasabb szervezetet és magasabb fokú kezdeményezési hajlandóságot követeltek meg a kis alegységek szintjén, ami a kor sorgyalogságánál elképzelhetetlen volt. A vadászcsapatok viszont már kellő ez irányú tapasztalattal vértették fel magukat az 1914/15 fordulóján zajló kárpáti csaták során, az orosz csapatok felderítése és folyamatos zaklatása érdekében folytatott műveleteik közben.⁷ Az azóta elmúlt száz év folyamán az önállóságra törekvő magyar hadügy azonban további külső hatásoktól befolyásolva időről időre megszüntette, vagy éppen újra életre hívta különböző formákban a könnyűgyalogos csapatnemet, amelynek jellemzőit, rendeltetését és feladatrendszerét az észak-atlanti szövetségbe történő felvételt követően, annak doktrinális előírásai szerint a következők szerint határozták meg:

- a könnyűgyalogság légi szállíthatósága következtében nagyfokú hadászati mozgékonyssággal bír;
- felszereltsége és felkészítettsége okán, jellemzően különleges (fedett, erősen átszegdelt, beépített) terep- vagy szélsőséges éghajlati és időjárási viszonyok között alkalmazható hatásosan;
- pusztítóképesége csak összhaderőnemi tűz- és légicsapásokkal (légi és haditengerészeti tüztámogatás) kiegészítve hatásos; ennek következtében
- jellemzően harccal kapcsolatos és stabilizációs tevékenységek ellátására alkalmas.⁸

Ezeknek az előírásoknak a korszerűségére az Amerikai Egyesült Államok harci tapasztalatai, valamint éppen a doktrínát kiadó észak-atlanti szövetség (NATO) városiasodást vizsgáló kutató- és munkacsoportja által végzett kísérletek és hadijátékok rácafolni látszanak.

HARC A DEBECKA-ÁTKELŐÉRT

Az Egyesült Államok szárazföldi hadereje még Irak 2003-as invázióját megelőzően kezdett hozzá a jövőben könnyebben telepíthető, mozgékonyabb és nagyobb pusztítóképeséggel rendelkező moduláris erő fejlesztéséhez. Az új kezdeményezés részeiben már bemutatkozott az Északi Szövetséggel közösen bevetett különleges erők és azok tevékenységét támogató légi komponens afganisztáni harcai során. Igazi premierjére azonban az Iraki Szabadság hadműveletben került sor, amikor az iraki területek északi részén védelemre berendezkedett négy hadosztály erővel szemben folytatott sikeres támadó műveleteket a létszámában sokkal kisebb (összességében 20:1 az irakiak javára) összhaderőnemi különleges műveleti harccsoport (Joint Special Operation Task Force-North – JSOTF-N). Az iraki erők hagyományos összefegyvernemi kötelékei jellemzően szovjet típusú haditechnikai eszközökkel és az elavult szovjet eljárásoknak megfelelően alakították ki védelmi rendszerüket, míg a JSOTF-N zömét három különlegeserő-zászlóalj (10/2, 10/3 és 3/3) és kettő ejtőernyős gyalogzászlóalj (503/2 és 508/1 a 173. légideszantdandár állományából) alkotta. A jellemzően könnyűgyalogos

⁶ Danczer Alfonz: A mi hadseregünk. Budapest, 1889, 168–169.

⁷ Kloska Tamás: Rohamharcászat az első világháborúban. Hadtudományi Szemle, VIII. évfolyam (2015.) 4. szám, 61.

⁸ Allied Land Tactics – ATP-3.2.1. NATO Standardization Agency, 2009, 87–90.

harceljárásokat alkalmazó kötelékek különlegesen felkészített terepjáró gépjárműveket kaptak automata gránátvetőkkel, nehéz géppuskákkal, rakéta-páncéltörőkkel (Javelin), aknavetőkkel és légvédelmi rakétákkal (Stinger) felszerelve. Az amerikai légi fölény ellenére az iraki erők a műveletek megkezdése után 2-3 héttel is képesek voltak még megerősített század erejű kötelékek ellenlökésének megindítására, úgy is, hogy védelmi állásaik és körleteik, valamint egységeik elhelyezkedése jól ismert volt a JSOTF-N állománya és a velük együttműködő pesmerga erők előtt. Hiszen ezek a szabadcsapatok az őket megerősítő és támogató különleges erő csoportjaival együtt már jóval az Iraki Szabadság hadművelet megindítása előtt harcérintkezésben álltak az Irak északi részét ellenőrzés alatt tartó csapatokkal.⁹

A siker titka a tökéletesített kisalegység-harcászatban és a hatásos támogató tűz (szárazföldi tűz, légi erők és haditengerészeti légi támogatás) vezetésében keresendő, amelynek ékes példája a 2003. április 5. és 7. között a Debecka-átkelőért vívott harc. A felderítő információk szerint az átkelőt egy vegyes gépesített zászlóaljerejű (12 db T-55 és 15 db MTLB¹⁰) kötelék robbanó műszaki zárral kombinált, kiépített állásokban védte. A támadó csoportosítás két megerősített Alfa-csoportból (összesen 26 fő) és 80 fő pesmerga harcosból állt. A támadás megkezdését megelőzően az Alfa-csoportok légicsapásokat kértek az azonosított állásokra április 5-én. Támadóállásaikat ezek fedezete alatt április 6-án hajnalra foglalták el. Az iraki gépesített csapatok addigra kiürítették támpontjaikat és visszavonultak. Ezek után a pesmerga erők elkezdték a műszaki zárrak az átjáró megnyitását, amit az állásokban visszamaradt, addig álcázott gyalogság tüze nehezített, amit az Alfa-csoportok támogatásával végül sikeresen leküzdöttek. Ekkor kezdődött meg az iraki tartalékok ellenlökése aknavetőtűz fedezete mellett, ami négy T-55 harckocsival megerősített, század erejű gépesített (8 MTLB és néhány tehergépkocsi) gyalogság bevonásával történt. A két Alfa-csoportból az egyiknek a saját (pesmerga) sérültek ellátása miatt ki kellett vonnia magát a harcból, így lényegében az egyedül maradt másik csoport folytatta az ellenlökés elhárítását a rendelkezésre álló páncéltörő fegyverek tüzevel és közel légi támogatás (Close Combat Attack – CCA) igénylésével. A harc váltakozó intenzitással tartott délután négy óráig, amikor az iraki ellenlökés kifulladás, és az időközben a pesmerga erőkkel együtt visszatérő másik csoporttal kiegészült erő elfoglalta az iraki állásokat. Az éjszaka folyamán a terület többször iraki tűzérési tűz érte, de 7-én reggelre a folyamatos légi támogatás hatására befejeződött a harc a Debecka-átjáróért.¹¹

A TUDOMÁNY ÉS A TECHNIKA FEJLŐDÉSE

A *pusztítás demokratizálódása*¹² néven közismertté vált technológiai trend már napjainkban is lehetővé teszi, hogy akár kisebb államok vagy éppen nem állami szereplők (csoportok és egyének is) olyan csapásokat mérjenek ellenfeleikre, amelyek nagyszámú emberéletet követelhetnek. A kutatás, fejlesztés és innovációs verseny hatására megjelenő technikai

⁹ John D. Gresham: The Battle of Debecka Pass: Roughnecks at War. <http://www.defensemedianetwork.com/stories/roughnecks-at-war-the-battle-of-debecka-pass> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 19.) és a John Spencer őrnaggyal (173. légideszantdandár) 2017. január 27-én készített interjú alapján.

¹⁰ Multi-Purpose Towing Vehicle Light Armoured (könnyű páncélozott többcélú vontató jármű): 11 gyalogos katonát képes szállítani, fő fegyverzete a 7,62 mm-es PKT géppuska.

¹¹ John D. Gresham: i. m. és a John Spencer őrnaggyal készített interjú alapján.

¹² David J. Kilcullen: Emerging and future threats and their implications for future NATO operations in the urban environment. NATO Urbanisation research paper, 2016/7.

újítások következtében ezeknek a szereplőknek a száma a jövőben meg fog sokszorozódni. Pontosan előre jelezni azt, hogy a tudomány melyik korszakalkotó vívmánya mikor és milyen változást hozhat a hadügyben, szinte lehetetlen. Ugyanakkor a napjainkban zajló konfliktusok megfigyelésével és körültekintő következtetések levonásával bizonyos fokig prognosztizálhatók azon területek, amelyek rövid és középtávon befolyással lehetnek arra. Ilyenek lehetnek többek között:

- az élelmiszer és ivóvíz;
- szállítás;
- megfigyelés és technikai felderítés;
- energetika;
- kommunikáció és adattárolás/-továbbítás;
- autonóm rendszerek;
- innovatív és kollaboratív tervezés; valamint
- a háromdimenziós nyomtatás területén végzett kutatások és újítások.

A fenti területek megismerésével és kihasználásával az ellenérdekelte fél korábban csak a fejlett országok számára elérhető haditechnikához juthat hozzá. E körbe tartoznak például a (mini-) drónok, a távirányítású fegyverek/fegyverrendszerek vagy ezek tetszés szerinti kombinációja. A kibertér lehetőségeit kihasználva, akár magányos támadó is képes lesz arra, hogy egyes technikai eszközök (kisebb hajók, repülő) felett átvegye az irányítást, és azt fegyverként alkalmazza, vagy a mindennapi használatban előforduló eszközökkel tegyen hasonlót. A legnagyobb kihívást azonban továbbra is azok a kis létszámú csoportok jelentik majd, amelyeket a hagyományostól eltérő hadviselésben jártas egyénekből és a fejlett Nyugat technikai újításait ismerő személyekből állítanak össze. Ezek a csoportok, kihasználva a fentiek korlátlan kombinációjának lehetőségeit, tulajdonképpen a saját eszközeiket fordíthatják ellenfeleikkel szembe. Ennek már láthatóak kezdeti példái az Ukrajnában zajló konfliktusban. A támadó feladatra készülő ukrán erők összpontosítási körleteit, a vezetési pontok kibertámadását követően, azok kisugárzása alapján drónok derítették fel, majd az általuk szolgáltatott információk alapján vezettek tüzet rájuk, amely több száz fős veszteséget okozott, és lehetetlenné tette feladatuk végrehajtását.¹³ Sokak számára ma ez még futurisztikusnak tűnhet, de az Izraeli Védelmi Erők (Israel Defense Forces – IDF) a 2006-os és 2014-es konfliktusok során szerzett tapasztalatok alapján harcoló csapataik utánpótlását (felszerelés, alkatrészek, élelem) helyszíni háromdimenziós nyomtatással vagy autonóm gépjárműkonvojok bevonásával tervezik megoldani 2017-től.¹⁴

VÁROSIASODÁS

A globalizáció és városiasodás folyamatainak hatása következtében a különböző érdekek szülte ellentétek, így a fegyveres konfliktusok is, valamint egyéb, az emberiséget érintő problémák, mint a természeti és ipari katasztrófák kezelése, elkerülhetetlenül a sűrűn lakott városok területén jelentik majd a legnagyobb kihívást a jövőben. Ezt felismerve a NATO 2014-ben megalakította a városiasodást vizsgáló kutató- és munkacsoportját (NATO

¹³ Amos C. Fox: The Russian–Ukrainian war: understanding the dust clouds on the battlefield. <http://mwi.usma.edu/russian-ukrainian-war-understanding-dust-clouds-battlefield/> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 29.)

¹⁴ Nechemya Sokal: Subterranean Warfare and Emerging Technologies. <http://mwi.usma.edu/idf-brig-gen-nechemya-sokal-speaks-mwi-event-subterranean-warfare-emerging-technologies/> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 29.)

Urbanisation Conceptual Study and Experiment). Az elmúlt három évben ez a munkacsoport széles körű kutatásokat végzett, valamint kísérleteket, szimulációkat és legutoljára egy hadijátékot vezetett le annak érdekében, hogy a szövetséget alkotó nemzetek politikai és katonai vezetői számára felvázolja a jövő kihívásait. (Ebben a kutatásban 17 nemzet akadémiai és katonai szakértői mellett a kezdetektől fogva a budapesti Nemzeti Közszerzési Egyetem is aktívan részt vesz.) A számos kísérlet és a hadijáték igazolta, hogy a rohamosan növekvő és fejlődő városok jelentette kihívások a jelenleg rendelkezésre álló katonai szervezetekkel, felszereléssel, vezetési és irányítási elvekkel és rendszerekkel, valamint kiképzéssel szinte leküzdhetetlen feladatok elé állítják a szövetséget. A kísérletek és a hadijáték kiterjedtek a tömeges migráció, természeti és ipari katasztrófák, valamint a politikai indíttatású zavargások generálta válságreakgáló műveletek mellett – a hagyományos és attól eltérő harcéljárásokat kombinálva alkalmazó ellenséggel vívott – háborús műveletekre is.

A tapasztalatok alapján levont következtetések szerint a tevékenységet legjobban befolyásoló tényezők az alábbiak lesznek:

- a legitim célpontok kiválasztása és azok tűzzel való pusztítása a sűrűn lakott területeken kifejezetten nehézkes lesz, és még nagy pontosságú fegyverrendszerek alkalmazása esetén is magas járulékos költségekkel kell majd számolni – az erről készített tudósításokkal a szemben álló fél azonnal eláraszthatja a világ vezető médiáját és/vagy közösségi hírportáljait;
- a diaszpóráhatás¹⁵ következtében az ellenség képes lehet a szövetséges többnemzeti összhaderőnemi alkalmi harci kötelékek fizikai megsemmisítése helyett azok morálját felőrölni a küldő országok saját területein kiválasztott célpontok hagyományos és/vagy terror jellegű támadásával, jellemzően minimális erőforrások felhasználásával;
- a szemben álló fél hagyományostól eltérő harcéljárásokat alkalmazó csoportosításai gyakorlatilag láthatatlanná válhatnak a technikai felderítés számára, és a sűrűn lakott területek nagy lélekszámának lefedéséhez szükséges HUMINT-kapacitást a csökkenő lélekszámú szövetség nem lesz képes fizikailag biztosítani; ennek következtében
- növekvő számú no-go és no-see területek jöhetnek létre a válságvezetekben, ahol bűnözői és ellenállócsoportok gyümölcsöző kapcsolatai alakulhatnak ki, ezzel is tovább nehezítve a diaszpóráhatás okozta problémákat;
- a beépített terület sajátosságai miatt a szemben álló felek olyan közel kerülnek egymáshoz, amely gyakorlatilag lehetetlenné teszi a szövetség számára a haditechnikai fölény nyújtotta tűzzel való pusztítás maximalizálását a saját erőnek okozott veszteség nélkül.¹⁶

Mindezeket figyelembe véve kijelenthető: a belátható jövőben a szövetségnek továbbra sem kell azzal számolnia, hogy olyan hagyományos katonai erővel találja szemben magát, amely képes lesz hagyományos katonai győzelmet aratni. Ezért az inkább arra fog törekedni, hogy zavart és olyan mértékű veszteséget okozzon, amely a tagállamok vezetői és társadalmi számára politikailag elfogadhatatlan lesz. Amennyiben a szemben álló fél nem lesz képes az erők telepítésének időszakában ezt kivitelezni, akkor joggal feltételezhető, hogy nem fogja felvállalni a nyílt küzdelmet, és a hagyományostól eltérő eszközökkel folytatja azt, hasonlóan a Maliban történt francia intervenció során alkalmazott felkelői magatar-

¹⁵ Porkoláb Imre – Bakos Csaba Attila: Az urbanizáció folyamata és hatása a hadviselésre. Honvédségi Szemle, 2015/2., 48.

¹⁶ NATO Urbanisation Conceptual Study. NATO Allied Command Transformation, 2016, 30–32.

táshoz. Az afrikai országban a francia csapatok beavatkozása ugyan gyors sikerrel zárult, de az ellenállók nagy része tulajdonképpen veszteség nélkül élte túl a műveleteket. Lényegében fegyvereiket eldobva eltűntek a helyi lakosság soraiban.¹⁷

ÖSSZEGZÉS

Annak ellenére, hogy a harcászati doktrínák és szabályzatok általában hangsúlyosan kezelik a beépített területen vívott harcot, a legtöbb hadműveleti és hadászati utasítás előnyben részesíti a nagyobb városok el-/megkerülését a műveletek során. Azonban a fent tárgyalt trendek miatt elkerülhetetlen lesz a jövőben, hogy a csapatok behatoljanak és tartósan műveleteket hajtsanak végre a sűrűn lakott területeken. Általánosságban elmondható, hogy ez a gyalogság és azon belül is a könnyűgyalogos csapatnem feladata. Ahhoz, hogy a műveleteiket valamennyi katonai alaptevékenység tekintetében a teljes spektrumban (támadás, védelem, harccal kapcsolatos és stabilizációs tevékenységek) képesek legyenek sikeresen megvívni, új szervezetre, eljárásokra és legfőképpen új szemléletre van szükség.

Első lépés lehet ehhez a tömegképzés és mozgékonyság viszonyának újragondolása. A 2003-as Iraki Szabadság műveletben a JSOTF-N által végrehajtott sikeres támadó művelet arra mutatott rá, hogy a kihívások hagyományostól eltérő megközelítése és a technikai újítások alkalmazása lehetőséget ad a sokszoros létszámbeli fölényrel rendelkező ellenség megsemmisítésére. A JSOTF-N állományának zömét alkotó különleges erő, annak ellenére, hogy kiképzésének része és feladatai közé tartozik a kisalegység-szintű harc megvívása, jellemzően nem rohamosztag. Azonban megfelelő mozgékonyssággal és fegyverzettel, valamint az összhaderőnemi tüztámogatás lehetőségét kihasználva olyan pusztító csoportosítás hozható létre belőle, amely meglepő sikerekre képes. Az eredeti tervben, amennyiben Törökország hozzájárult volna az áthaladásához, ezt a feladatot egy gépesített hadosztály kapta volna.

Ugyanakkor a Maliban szerzett francia tapasztalatok megmutatták, hogy a mindent elsöprő tüzerő sem oldja meg feltétlenül a problémát, amennyiben az ellenfél más morális, etikai és jogi szabályok mentén képzelet el a harc/háború lefolyását. Mindezt tovább bonyolítja a versenytársak széles palettája az állami és nem állami szereplők, a politikai vagy egyszerűen csak gazdasági érdekek alapján működő (bűnözői) csoportok, egyének sokszínűsége, valamint a fejlett technológia elterjedése, mint például a háromdimenziós nyomtatás és a miniatürizálás, ami hamarosan lehetővé teszi bárki számára a drónok, fegyverek/házi készítésű robbanóeszközök előállítását. Ennek következtében a közeli jövőben lezajló műveletek során olyan harcászati eljárásokkal és módszerekkel szembesülhet a szövetség, amelyek a kutatás-fejlesztés és innováció trendjeinek követése és adaptálása nélkül hamarosan előrejelezhetetlenné válhatnak. Mindezt a kibertérben folytatott tevékenységekkel kiegészítve az ellenfélnek lehetősége nyílik arra, hogy magát a várost mint működő egységet használja fel céljai eléréséhez. Az ellenfél képes lesz befolyásolni (ivóvíz-/élelmiszer-ellátás, villamos energia blokkolása, tömegközlekedés akadályozása) tízezrek mindennapjait komolyabb harctevékenységek folytatása nélkül, és olyan nem várt következményeket generálni, mint a tömeges migráció vagy a nem kívánt diaszpórahátás.

Amennyiben a szövetség képes lesz előre jelezni és beavatkozni az egyes térségeket érintő válsághelyzetek megelőzése és/vagy kezdeti szakaszának kezelése érdekében, ah-

¹⁷ Jobbágy Zoltán: Az ISAF árnyékában: a francia haderő SERVAL-művelete Maliban. Seregszemle, 2014/3., 119.

hoz a mostaninál gyorsabban telepíthető és rugalmasabb erőre lesz szükség. A jelenlegi doktrinális álláspont szerint ennek a csoportosításnak a zömét könnyű csapatok, jellemzően könnyűgyalogság fogja alkotni. A szövetség legtöbb államának hadereje azonban hagyományos elvek mentén szervezett, felszerelt és felkészített könnyűgyalogos (al)egységekkel rendelkezik csak, amelyek ugyan képesek eredményesen kezelni a jelen konfliktusait, de a munkacsoport kísérletei és hadijátéka kimutatta, hogy a saját és a civil lakosság körében okozott veszteség mértéke többszörösen meg fogja haladni a politikailag elfogadható mértéket. Ennek megfelelően a jövő könnyűgyalogságának olyan szervezési és alkalmazási elveket kell majd követnie, amelyek lehetővé teszik a legalacsonyabb vezetési szint számára is azonnali manőverek végrehajtását a fizikai téren túl a kiber- és humán térben. Ezért a munkacsoport a további kutatást és kísérleteket annak érdekében fogja végrehajtani, hogy meghatározza azt a nagyjából dandár méretű (maximum 5000 fő) köteléket, amely a legalkalmasabb lehet a kihívások optimális kezelésére.¹⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

Allied Land Tactics – ATP-3.2.1. NATO Standardization Agency, 2009.

Bánlaky József: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme*. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/index.html>

Bukovics István: *A könnyű gyorsmozgékonyosságú harccsoportról*. Új Honvédségi Szemle, 1993/5.

Cunningham, G. K.: *Landpower in traditional theory and contemporary application*. In: U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy, 3rd ed., Carlisle, 2008.

Danczer Alfonz: *A mi hadseregünk*. Budapest, 1889.

Fox, Amos C.: *The Russian–Ukrainian war: understanding the dust clouds on the battlefield*. <http://mwi.usma.edu/russian-ukrainian-war-understanding-dust-clouds-battlefield/>

Gresham, John D.: *The Battle of Debecka Pass: Roughnecks at War*. <http://www.defensemedianetwork.com/stories/roughnecks-at-war-the-battle-of-debecka-pass/>

Jobbágy Zoltán: *Az ISAF árnyékában: a francia haderő SERVAL-művelete Maliban*. Seregszemle, 2014/3.

Jeney Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk gényusza szerint*. Magvető Kiadó, Budapest, 1986.

John Spencer őrnaggyal (173. légideszantdandár) 2017. január 27-én készített interjú.

Kilcullen, David J.: *Emerging and future threats and their implications for future NATO operations in the urban environment*. NATO Urbanisation research paper, 2016.

Kloska Tamás: *Rohamharcászat az első világháborúban*. Hadtudományi Szemle, VIII. évfolyam (2015.) 4. szám.

Mező András: *A könnyűlövész fegyvernem történetéről és perspektíváiról I–2*. Honvédségi Szemle, 2010/2–3.

NATO Urbanisation Conceptual Study. NATO Allied Command Transformation, 2016.

Pintér Ferenc: *Az érintettek gondolatai*. Honvédségi Szemle, 2010/5.

¹⁸ John Spencer: It's time to create a megacities combat unit. <http://mwi.usma.edu/time-create-megacities-combat-unit/> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

Porkoláb Imre – Bakos Csaba Attila: *Az urbanizáció folyamata és hatása a hadviselésre*. Honvédségi Szemle, 2015/2.

Sokal, Nechemya: *Subterranean Warfare and Emerging Technologies*. <http://mwi.usma.edu/idf-brig-gen-nechemya-sokal-speaks-mwi-event-subterranean-warfare-emerging-technologies/>

Spencer, John: *It's time to create a megacities combat unit*. <http://mwi.usma.edu/time-create-megacities-combat-unit/>

Szegedy Károly: *Szükségünk van-e könnyűgyalogságra?* Új Honvédségi Szemle, 1992/8.

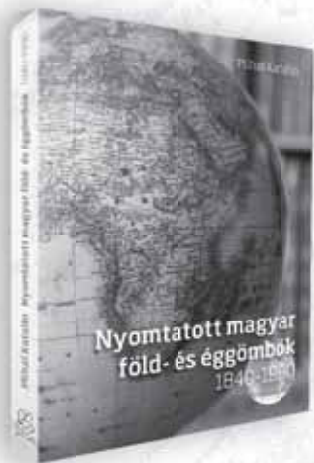
Szloszjár Balázs: *Néhány gondolat Mező András a könnyűlövész fegyvernem történetéről és perspektíváiról című cikkéről*. Honvédségi Szemle, 2010/4.

Varga Mihály: *A kisháborúk, irreguláris, gerilla- és partizánharcok, hadműveletek tanulságai*. Új Honvédségi Szemle, 1994/7.

A ZRÍNYI KIADÓ KÍNÁLATÁBÓL

Plihál Katalin

Nyomatott magyar föld- és éggömbök + DVD-melléklet

Ez a könyv egy különleges gyűjtemény: az első olyan kiadvány, amely bemutatja a jelenleg ismert 102 magyar földgömb mindegyikét. A kötet DVD-melléklete ezek közül tár elénk 72 földgömböt – nagyítható és körbeforgatható formában, továbbá lehetővé téve, hogy a Google Earth alkalmazásához kapcsolódva összevethessük a régi földrajzi térképeket a maiakkal, megtaláljuk a korabeli földrajzi nevek napjainkban használt megfelelőit. A DVD egykori feladatgyűjteményeket, földgömbökkel kapcsolatos gyakorlatokat is kínál az érdeklődőknek, akik a nyomtatott föld- és éggömbök világát szeretnék megismerni.

Zrínyi Kiadó – HM Zrínyi Nonprofit Kft.
Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B
Nyitva tartás:
hétfőtől péntekig 9.00–15.00
Tel.: 06 1 459 5373
E-mail: gyoredina@armedia.hu,
cinti@armedia.hu

www.hmzrinyi.hu

Ár: 6500 Ft
ISBN 978 963 327 711 9
Méret: 197×255 mm (A/4)
Kötés: keménytáblás,
cérnafűzött,
több mint 150 színes
fényképpel és ábrával

Farkas Sándor őrnagy:

A FÖLDRAJZI ÉS A TÁRSADALMI TÉR MEGSZERZÉSÉÉRT FOLYTATOTT KÜZDELEM

Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében

ÖSSZEFOGLALÓ: *Napjainkban a legtöbbet emlegetett és sokak által a legveszélyesebbnek¹ tartott dzsihádistá szervezet az ISIL.² A terrorista tevékenységeket elkövető „magányos farkasok”,³ a belőlük formálódó terrorista sejtek támadásai, valamint a közel-keleti régióból érkező emberáradat jelentős kihívást jelentenek hazánknak, az Európai Uniónak és legerősebb szövetségésének, az Amerikai Egyesült Államoknak is. Az írás központi témája, hogy jelenünk legsikeresebben működő terrorista szervezete milyen elemeket vett át az elmúlt évszázadok során a gerilla katonai gondolkodásmód elvei alapján küzdelmüket megvívó csoportoktól, különös tekintettel a Mao Ce-tung által vezetett gerillatevékenységre.*

KULCSSZAVAK: *Mao Ce-tung, elhúzódó háború, gerilla-hadviselési mód, földrajzi tér, társadalmi tér*

BEVEZETÉS

Az Amerikai Egyesült Államok csökkenő szerepvállalása, az európai országok jelentős részének korábbi és jelenlegi közömbössége a nemzetközi rend fenntartásában, valamint Oroszország, Kína és Irán szándékosan a rend bomlasztását és egy új világrend kialakítását célzó tevékenysége eredményeként létrejött hatalmi űr jelentős mértékben járult hozzá a szélsőséges szalafista dzsihádistá mozgalmak térnyeréséhez. Ezt támasztja alá az ISIL elődszervezetét alapító Abu Muszab az-Zarkávi által 2004. februárban megfogalmazott idézet is: „...úgy érezzük, hogy a szervezetünk a biztonsági űrnek köszönhetően kezdett fejlődni, ennek köszönhetően vagyunk képesek területeket szerezni, mely területek a további nagymérvű terjeszkedés központjaivá válnak.”⁴ Az említett szereplők egymásra gyakorolt kölcsönhatása miatt nem lehetséges a biztonsági helyzet helyes értékelése valamennyi szereplő figyelembevétele nélkül. A különböző tényezőkből eredő kihívások együttes megértése teszi lehetővé a kialakult állapot megfelelő szintű elemzését, mely alapul szolgálhat a megoldás kialakításához.

¹ Az Institute for the Study of War (ISW) által 2016. januárban kiadott háromrészes tanulmány első moduljában – U.S. Grand Strategy, al Qaeda and ISIS: Existential Threat to US and Europe – szereplő következtetések szerint az an-Nuszra a társadalmi mozgósítás terén véghez vitt eredményei és más ellenálló szervezetekkel való hatékony együttműködése miatt hosszú távon sikeresebb lesz, mint az ISIL. Frederick W. Kagan – Kimberly Kagan – Jennifer Cafarella – Harleen Gambhir – Katherine Zimmerman: Al Qaeda and ISIS: Existential Threats to the U.S. and Europe. ISW, 2016, 24. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/PLANEX%20Report%201%20-%20FINALFINALFINAL.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 03.)

² Islamic State in Iraq and the Levant – Iszlám Állam Irakban és Levantban. Használatos még – többek között – az ISIS (Islamic State in Iraq and Syria) és az IS (Islamic State) rövidítés is.

³ Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m.

⁴ Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 19.

Az átfogó megközelítés keretein belül a különböző aspektusokat külön-külön vizsgálva, majd a vizsgálati eredményeket összevetve kell olyan végső eredményre jutni, mely biztosítja, hogy az egyes szempontokra kialakított megoldás a lehető legnagyobb mértékben járuljon hozzá a többi szempont megértéséhez és megoldásához is. A tanulmánynak ebben a részében az említett szereplők közül a legbrutálisabb eszközöket alkalmazó szalafista dzsihádisták szervezetét, annak működését és tevékenységét elemzem a tanulmány korábbi, a Mao Ce-tung tevékenységét bemutató részeiben megállapított tényezők és alapelvek tükrében.

Az ISIL jelen pillanatban annak ellenére sem jelent reális katonai veszélyt hazánkra és az Európai Unióra, hogy a politikai programjában Magyarországot is magában foglaló kalifátus létrehozását tűzte ki célul. A szervezet által jelentett kihívásokra adott válaszként merül fel az EU egyes államaiban a szabadságjogok korlátozásának a lehetősége, valamint ezeknek köszönhető a mindennapi életet megnehezítő intézkedések bevezetése is.⁵ A probléma kicsúcsosodása az EU országai közt fennálló egyet nem értésben, a szövetség országainak politikai szinten történő egymás ellen fordulásában mutatkozik meg.

Magyarország területén az ISIL eddig nem követett el terrorista cselekményt, de ettől függetlenül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy nemcsak az ISIL ellen folytatott küzdelem élharcosai, hanem bármely európai ország a terrortevékenységek célpontjává válhat. Ezt támasztja alá és ad a téma vizsgálatának rendkívüli aktualitást Magyarországon is az ISIL médiaszervezete – az al-Wafa – által 2016. március végén közreadott szalagcím, melyben a lehetséges terrorista célpontok között Magyarországot is említik: „*Ma Brüsszel és repülőtere, holnap lehet Portugália és Magyarország.*”⁶

AZ ISIL HADVISELÉSÉNEK ELVEI

A háborúk elemzésével foglalkozó Institute for the Study of War (ISW) 2016 elején kiadott tanulmánya szerint az ISIL népszerűségének oka a fiatal, kilátástalan jövővel rendelkező férfiak között az, hogy az al-Kaidával (és kiemelten az an-Nuszra Fronttal – új nevén: Jabhat Fateh Al-Sham⁷) ellentétben a harcokban történő részvétel ellentételezéseként rendkívül gyors elégtételt ígér. Míg az al-Kaida stratégiai szinten egy hosszan elhúzódó időszakban gondolkodik,⁸ addig a tanulmány szerint az ISIL ennél sokkal türelmetlenebb és azonnali eredmények elérésére törekszik, melyek megvalósítása érdekében kevésbé veszi figyelembe a lakosság elidegenítésének problémáját.⁹ Az eredmények gyors elérése azonban csak a taktikai szinten valósul meg, úgymint egy-egy terület vagy város elfoglalása. Ha a szervezet megalakulásától napjainkig eltelt közel két évtizedet vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy stratégiai szinten egy hosszan elhúzódó folyamatról van szó, amely során a területszerzésre és ezáltal a lakosság növekvő létszáma feletti kontrollra helyeződik a hangsúly.

⁵ Például a 2016. március 22-én elkövetett brüsszeli terrorcselekmények után a tömegközlekedés szüneteltetése, a telekommunikációs eszközök használatának korlátozása, ellenőrző pontok felállítása.

⁶ <http://www.freehungary.hu/index.php/56-hirek/4195-isis-issues-chilling-warnings-today-it-is-brussels-and-its-airport-and-tomorrow-it-might-be-portugal-and-hungary> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 04.)

⁷ Bryony Jones – Clarissa Ward – Salma Abdelaziz: Al-Nusra rebranding: New name, same aim? What you need to know. <http://edition.cnn.com/2016/08/01/middleeast/al-nusra-rebranding-what-you-need-to-know/> (Letöltés időpontja: 2017. 05. 10.)

⁸ Porkoláb Imre: A terrorizmus mint az aszimmetrikus hadviselés formája. Új Honvédségi Szemle, 2006/6.

⁹ Jennifer Cafarella – Harleen Gambhir – Katherine Zimmerman: Jabhat al Nusra and ISIS: Sources of Strength. 14. <http://understandingwar.org/backgrounders/us-grand-strategy-destroying-isis-and-al-qaeda> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 26.)

Irak 2003-as megszállásának időpontjától a koalíciós erők túlnyomó részének kivonásáig terjedő időszakot elemezve¹⁰ megállapítható, hogy az ISIL a hagyományos fegyveres küzdelem keretei között folytatott összeütközésekből nem remélhette a győzelmet a nála lényegesen erősebb féllel szemben, melynek következtében ellenfeleit indirekt módon támadta.¹¹ Ebből kifolyólag az ISIL az indirekt hadviselés irreguláris fajtájának módszereivel, vagyis a gerilla-gondolkodásmód elvei alapján vívta meg harcát. Mivel az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíció reguláris, az ISIL pedig irreguláris elvek alapján folytatta küzdelmeit, ezért kijelenthető, hogy a két fél között aszimmetrikus küzdelem zajlott,¹² amelyben az ISIL a gyengébb anyagi-technikai és humán erőforrással rendelkező félként vett részt.

A koalíciós és az iraki erők hatékonyságának függvényében változtak az ISIL által alkalmazott eljárásmodok a kezdetleges robbanószeres támadásoktól az infrastrukturális építmények és kisebb rendőrállomások elleni rajtaütéseken át a politikusok és a kormányhivatalok ellen elkövetett gyilkosságokig, támadásokig, melyek célja a kormány koncentrált erőinek szétforgácsolása volt.¹³ 2006-tól az ISIL háttérbe vonulása volt megfigyelhető, amely nem kizárólag a koalíciós erők hathatós fellépésének, hanem egy tudatos kivárára épülő stratégiának is köszönhető. Az ISIL vezetősége tisztában volt azzal, hogy a lényeges erőforrásfőlénnyel rendelkező nyugati erők hamarosan elhagyják a térséget.

A koalíciós erők kivonulását követően lecsökkent közbiztonsági szint, valamint Núri el-Málíki iraki miniszterelnök szunnitákat kirekesztő intézkedései tették lehetővé a korábban már alkalmazott alacsony és közepes intenzitású gerillatevékenységi módok újbóli sikeres alkalmazását, valamint azok továbbfejlesztését. 2012-től kezdődően al-Bagdadi meghirdette a „*Falak ledöntése*”¹⁴ elnevezésű hadjáratot, melynek célja a bebörtönzött szélsőséges iszlamista emberek, valamint Szaddám egykori katonai és politikai elitjének a kiszabadítása volt. A hadjárat során sok száz szélsőséggel és technikai eszközzel sikerült bővíteni a szervezetet, és ez a bővülés lehetővé tette a „*Katonák aratása*”¹⁵ elnevezésű hadjárat megkezdését, mely az iraki katonai és rendőri erők megölését és megfélemlítését tűzte ki céljává.

A szervezet létszámbeli és technikai megerősödésével kezdetét vette a területek meghódításának és a kormány irányítása alól történő kiszakításának az időszaka. Ennek során megfigyelhető volt, hogy bár a korábbi fázisban alkalmazott alacsony és közepes intenzitású tevékenységi módok továbbra is jelen voltak, számos város bevétele során jól szervezett, nagy méretű reguláris erőkkel megvívott háborús manővereket hajtott végre. Támadásai során, ha gyengébb féllel került szembe, akkor annak megsemmisítésére törekedett, de ha erősebb volt az ellenfél, akkor a döntő ütközet elől kitérve, saját erejét megkímélve visszavonult. Ezek a területszerzések tették lehetővé al-Bagdadi számára 2014. június 29-én a kalifátus kikiáltását.

¹⁰ Porkoláb Imre – Wagner Péter: Petraeus két háborúja. Honvédségi Szemle, 2014/1. szám, 13–27. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/42201/2014_hsz_1_beliv_oldalankent.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 04.)

¹¹ Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: Az Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016, 29.; Porkoláb Imre: Szervezetfejlesztés komplex műveleti környezetben: Gondolatok Stanley McChrystal tábornok és szerzőtársai könyve kapcsán. Honvédségi Szemle, 2017/2. szám, 145. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 04.)

¹² Porkoláb (2006): i. m. 73.

¹³ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 140.

¹⁴ Jessica D. Lewis: Al-Qaeda in Iraq Resurgent, The Breaking the Walls Campaign. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 02. 12.)

¹⁵ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 30.

Kijelenthető, hogy az ISIL valóban nagy hangsúlyt fektet a gyors taktikai sikerek elérésére. Ezek megvalósítását azonban korántsem átgondolatlanul, hanem az Abu Bakr Nádzsi által *A brutalitás kormányzása*¹⁶ című könyvben bemutatott olyan stratégiai koncepció keretén belül igyekeznek végrehajtani, amely három egymástól elkülönülő fázisra osztható. Az elgondolás második és harmadik szakaszának fontos elemét képezi a területi terjeszkedés, valamint a széles társadalmi bázis kialakítása, melyet a lakosság elnyomása, kényszerítése vagy ideológiai meggyőzése útján kívánnak megteremteni. E feltételek megvalósulása teszi lehetővé az ISIL számára az aktuális államhatalmak erőforrásfölényének ellensúlyozását, valamint a végső politikai cél, a kalifátus határainak kiterjesztéséhez szükséges nagy méretű reguláris sereg felállítását.

TÉR ÉS IDŐ

Korábban megállapítottam, hogy az ISIL a hagyományos fegyveres küzdelem keretei között folytatott összeütközésekből nem remélhette a győzelmet tevékenységének kezdeti időszakában, ezért került a csapatösszevonásokat, valamint a számukra biztos vereséggel végződő döntő ütközetek megvívását, és a gerilla-hadviselés alacsony és közepes intenzitású tevékenységi módjainak alkalmazását részesítette előnyben főleg civil célpontok vagy kis létszámú, elszigetelt, gyengén felszerelt biztonsági erők ellen. *„Közvetlen harcérinkezés esetén erejének kímélésére ellenfelei gyengébb és kiszolgáltatottabb pozícióit támadta, az ellenállás felerősödése esetén pedig azonnal visszavonult.”*¹⁷ Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a *„ha csatát nyerhetünk, megverekszünk, ha nem, odébbállunk”*,¹⁸ azaz a területet az időért elvet – Maóhoz hasonlóan¹⁹ – az ISIL is alkalmazta és alkalmazza napjainkban is. Erre szolgál bizonyítékl Falludzsa, Tikrit, Palmüra, valamint a közelmúltban Moszul városának visszafoglalása. A szövetséges erők légi műveletei által támogatott iraki és kurd erők ellen folytatott fegyveres küzdelem kedvezőtlen alakulásakor az ISIL a végletekig tartó harc helyett mindegyik esetben a területek feladása és az erők megóvása mellett döntött.

A katonai potenciál megkímélése a szükségtelen veszteségtől hozzájárulhat egy az ISIL szempontjából kedvezőbb időben és térben végrehajtásra kerülő sikeres ellentámadás végrehajtásához. Ha nem nyílik lehetőség eredményesen kivitelezhető ellentámadások és újabb területfoglalások végrehajtására, és a kormányerők képesek sikeres támadó tevékenységüket addig folytatni, amíg az ISIL által kontrollált terület mérete jelentéktelen méretűre zsugorodik vagy teljesen megszűnik, akkor a teljes tér feladása mellett a gerilla-hadviselés legalacsonyabb intenzitású tevékenységi módjához (kizárólag terrorista módszerek alkalmá-

¹⁶ Abu Bakr Naji: The Management of Savagery. 36. <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 24.)

¹⁷ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 30.

¹⁸ Mao Ce-tung: A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései. In: Mao Ce-tung válogatott művei. 1. kötet. Szikra, Budapest, 1952, 440.

¹⁹ Farkas Sándor: Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: A kifárasztó gerilla-hadviselési forma szakaszai. Honvédségi Szemle, 2017/6.; Jobbágy Zoltán: A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere. Hadtudomány, 2015/3–4. szám, 73. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/8_JOBAGY_ZOLTAN_2.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 06.)

zásához) történő visszatérés válik a túlélés zálogává.²⁰ Ez az eshetőség az ISIL ideológiájának középpontjában álló kalifátus megszűnésének következtében – az alapvető eszme meggingása folytán – magában hordja a tagok más szervezetekhez történő átpártolásának veszélyét.²¹

A jelentős túlerővel szembeni harc esetén a túlélést biztosító területen az időért elv alkalmazását az ISIL műveletei során alkalmazott földrajzi terület természeti adottságai szinte egyáltalán nem, a műveleti terület nagysága és a kiépült települések hálózata azonban jelentős mértékben támogatják.

A FÖLDRAJZI TÉR

A Mao számára rendelkezésre álló 9 millió km²-es, hegyekkel átszabdelt és erdőkkel borított területnél Irak és Szíria együttesen 623 547 km²-es,²² többnyire lapos, kopár alföldi természeti adottságokkal rendelkező területe jelentősen kisebb. Szíria nyugati, míg Irak északkeleti részén találhatóak olyan földrajzi adottságokkal rendelkező kisebb hegyvidéki térségek, melyek átszabdeltségüknél fogva hagyományos gépesített erők manőverezéseit nem, de kis erejű csapatok rejtett mozgását támogatják. Ennek ellenére az ISIL tevékenységeinek zöme nem ezekre a területekre koncentrálódik.

Az ISIL olyan műveleti területe, ahol képes a gerillatámadások mellett magasabb intenzitású tevékenységi módok alkalmazására, kiterjedésében és arányaiban sem bír akkora léptékkal, mint ami Mao rendelkezésére állt. A felkelők tevékenységéhez szükséges földrajzi tér vizsgálatakor azonban nem kizárólag annak méretét, hanem a térségben jelen lévő rendőri és katonai (megszálló) erők erejét, létszámát és harci morálját, valamint a közigazgatási rendszer kiépítettségét is figyelembe kell venni. A földrajzi terület nagyságának és a biztonsági erők terület feletti hatékony ellenőrzésének viszonyrendszerében történő elemzés ad valós képet arról, hogy a lázadók mely térségekben lehetnek képesek műveleteik végrehajtására. Ha Irak és Szíria területén nincs megfelelő számú magas harci morállal rendelkező elkötelezett katona és rendőr, akkor a nagy szabadsági fokkal bíró lázadók jelentős mértékben képesek a lakosság befolyásolására azokon a területeken, ahol a kormányok nem tudják politikai, rendfenntartó és katonai hatalmukat érvényesíteni.

A területet az időért elv alkalmazása is ezt a kormány részéről fellépő erőforráshiányt tudja kihasználni. Hiába szorítják ki az ISIL erőit egy területről, hiába zsugorodik vagy szűnik meg teljes mértékben a kalifátus, ha a kormány nem rendelkezik akkora potenciállal, hogy az ország teljes területén képes legyen a katonai jelenlét huzamos ideig történő fenntartására és szilárd lábakon álló, korrupciómentes közigazgatási rendszer kialakítására. Emiatt az ideiglenesen visszahúzódó és kizárólag a gerilla-gondolkodásmód legalacsonyabb tevékenységi módját alkalmazó szervezet újra fejlődésnek indulhat. Ennek legjobb példája a korábban bemutatott, 2006-tól 2012-ig terjedő időszak, melynek során a jelentős koalíciós erők jelenléte miatt az ISIL háttérbe vonult, de az erők kivonását követően újjáéledt.

A fent említett viszonyrendszer alakulására számos tényező lehet hatással, amelyek közül kettőt emelek ki. Az első az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció korábbi és jelenlegi beavatkozása. Amíg a magas harci morállal és fegyelemmel rendelkező, technikai-

²⁰ Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 12.; Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje. Honvédségi Szemle, 2013/3. szám, 28–31. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/38492/honvedsegi_szemle_2013_03.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 06.)

²¹ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 123.

²² Két Lengyelország területének felel meg.

lag fejlett nyugati haderő jelen van azon a területen, ahol az ISIL képes közepes és magas intenzitású gerillatevékenységi módok végrehajtására, addig a szervezet terjeszkedésének és államszerű berendezkedésének a lehetősége kicsi. Az ISIL által a koalíciós erők utánpótlási szállítmányai, harci járóerei ellen elkövetett, amerikai és európai emberáldozatokkal járó támadásai azonban jelentős társadalmi ellenállást váltottak ki a nyugati országok lakossága körében a háborúban való részvétel folytatása ellen.

A konfliktus, amely az ISIL szándékának megfelelően elhúzódó²³ jellegűvé vált, a nyugati hatalmakra rótt magas anyagi költségei miatt²⁴ tovább fokozta a társadalmi elégedetlenséget, ami arra készítette a koalícióban részt vevő államok kormányait, hogy a konfliktuszónában harcoló szárazföldi erejük nagy részét kivonják. A jelenleg az iraki és a kurd erők támogatását szolgáló, többnyire levegőből indítható, darabonként egymillió fontba kerülő²⁵ precíziós rakétákkal végrehajtott támadások költséghatékonyságát Nagy-Britanniában számos ellenzéki politikus már megkérdőjelezte. John McCain szenátor, az amerikai Szenátus Katonai Bizottságának elnöke is kérdőre vonta Ashton Carter volt védelmi minisztert az Amerikai Egyesült Államok ISIL-ellenes stratégiájának a hatékonyságával kapcsolatban.²⁶ Tehát a nyugati országok részéről tapasztalható társadalmi ellenállás, az elhúzódó jellegű háború magas költségei kérdésessé teszik, hogy a nyugati hatalmak meddig és milyen szintű támogatást képesek és hajlandóak nyújtani a még csak szerveződő félben lévő, rosszul kiképzett, korrupciótól szenvedő iraki sereg számára.

A viszonyrendszer alakulását befolyásoló másik jelentős tényező az ISIL regionális és globális szintű törekvése, amelynek ellensúlyozására a nyugati országok jelentős katonai és rendfenntartó erőit kell bevetni a jövőben. E cél alapján a szervezet tevékenységi területe egy belső, egy közeli külső és egy távoli külső zónára bontható. A különböző zónák területén az ISIL a gerilla-gondolkodásmód különböző intenzitású tevékenységi módjait tudja megvalósítani. A belső zóna területén jól szervezett katonai erőkkel a hagyományos hadviselés elvein alapuló fegyveres küzdelem megvívására, a közeli külső zónában maximum gerillajellegű rajtaütésekre és terrortámadásokra, míg a távoli külső zónában kizárólag terrortámadások végrehajtására képesek. A közeli külső zóna – Jemen, Afganisztán, Szaúd-Arábia, Algéria, Banglades, Tunézia, Nigéria, Szomália, a Sínai-félsziget és Észak-Kaukázus – területén vilajetekkel vagy al-Bagdadinak hűségesküt tett tagokkal, szervezetekkel rendelkezik.²⁷ Vannak törekvései olyan övezetek kialakítására is, amelyek menedékként és a kalifátus újbóli életre hívásának alapjaként szolgálhatnak arra az esetre, ha a koalíciós erők

²³ WH facing tough questions from Senate on ISIS strategy. <http://video.foxnews.com/v/4341930603001/wh-facing-tough-questions-from-senate-on-isis-strategy/?#sp=show-clips> (Letöltés időpontja: 2016. 04. 02.)

²⁴ U.S. Department of Defense: Operation Inherent Resolve, Targeted Operations Against ISIL Terrorists. http://www.defense.gov/News/Special-Reports/0814_Inherent-Resolve (Letöltés időpontja: 2016. 04. 02.)

²⁵ Alistair Bunkall: How Much Will Airstrikes on IS Cost Taxpayer? <http://news.sky.com/story/1342768/how-much-will-airstrikes-on-is-cost-taxpayer> (Letöltés időpontja: 2016. 04. 02.)

²⁶ James Arkin: McCain, Ashton Carter Clash Over ISIS Strategy. http://www.realclearpolitics.com/articles/2015/07/07/mccain_ashton_carter_clash_over_isis_strategy__127282.html (Letöltés időpontja: 2016. 04. 02.)

²⁷ Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 12.

kiúzik az ISIL-t Mezopotámiából. Korábban²⁸ ilyen terület volt a Líbia Szurt nevű városában és annak környékén kialakított ISIL-bázis.^{29, 30}

Szíria és Irak területe – természeti adottságaiból adódóan – nem nyújt sem rejtettséget, sem fedettséget az ISIL által végrehajtott műveletek számára, ami elméletben lehetővé teszi a koalíciós erők számára a légi támadások korlátlan számú és hatékony végrehajtását.

A valóság azonban ezzel szemben egészen más. A korábban említett rendkívül költséges precíziós fegyverek miatti anyagi korlátok, valamint a felderítőtevékenység nem megfelelő szintű hatékonysága miatt a levegőből indított támadások sikere megkérdőjelezhető. Az teremti meg a kedvező feltételeket az ISIL számára bázisaik létrehozásához, hogy a koalíciós erők korlátlan uralma a légtér felett nem érvényesül hatékonyan a föld felszínén, és hogy az iraki és a szír kormány nem képes a fennhatóságát kiterjeszteni saját államuk teljes területére. A rejtettséget nyújtó természeti adottságok hiánya miatt ezeket a bázisokat többnyire lakott települések területén vagy azok közelében alakítják ki, ami tovább nehezíti a megfelelő célpontok kiválasztását és járulékos veszteség nélküli megsemmisítését. Az ilyen bázisokat a sajtó és a nyugati szakértők többnyire nem gerillabázisokként, hanem inkább biztonságos menedékhelyekként (*safe-haven*) említik.

Az Irakban és Szíriában elfoglalt területek bázisokká alakítása és a bázisok egybeolvasztása révén az ISIL lázadó csoportból egy forradalmi kormányra alakult, mely saját hadseregével védi az általa frissen elfoglalt területeket.³¹ Ebből kiindulva az ISW 2016 februárjában kiadott jelentése azt állapította meg, hogy az ISIL akkori tevékenységének legjelentősebb súlypontját³² a terület feletti kontroll, azaz a kalifátus fizikai léte, tényleges földrajzi megtestesülése jelentette.³³ Ezért – mivel a kalifátus nem létezhet földalatti mozgalomként³⁴ – a teret az időért elv a felfejlődéshez szükséges idő biztosítása mellett kizárólag a szervezet túlélésének eszközéül szolgál. A kalifátus által uralt tér teremti meg a feltételeit az ISIL vallási legitimitásának, katonai képességei kialakításának, államként való működésének, globális mérvű befolyásának és egy széles társadalmi réteg feletti kontroll kialakításának.

²⁸ ISIS loses control Lybian city of Sirte. <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/05/isis-loses-control-of-libyan-city-of-sirte> (Letöltés időpontja: 2017. 05. 10.)

²⁹ Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 12.

³⁰ Why is ISIS heading to Libya? <http://edition.cnn.com/videos/world/2016/04/20/why-is-isis-heading-to-libya-sdg-orig.cnn/video/playlists/isis-power-an-terror/> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 06.)

³¹ Ez az állítás kizárólag Irak és Szíria területére vonatkozik. Az ezeken kívül lévő vilajetekben az ISIL továbbra is lázadó csoportként működik. Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 21.

³² A súlypont a „center of gravity” szó magyar megfelelője. A magyar katonai terminológia is súlypontként alkalmazza, de az eredeti angol fogalom a súlyponttól kissé eltérő jelentéstartalommal bír. Az Amerikai Egyesült Államok hadserege FM 3-0 szabályzatában található „center of gravity” fogalom meghatározás magyarra lefordítva a következő: „A hatalom/erő forrása, mely morális és fizikai erőt, cselekvési szabadságot vagy cselekvési akaratot biztosít.” FM 3-0, 7-6. <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 07.) A fogalmat eredetileg Clausewitz alkotta meg A háborúról című művében, melyben több mint 40 alkalommal szerepel. Meg kell azonban jegyezni, hogy Clausewitz a kifejezést tartalmi jelentésében következetlenül alkalmazta.

³³ Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 12.

³⁴ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 123.

A TÁRSADALMI TÉR

Mao Ce-tung tevékenységének elemzése során megállapítottam,³⁵ hogy a kifárasztó gerillastratégia legfőképpen a helyi lakosság megnyerésére és kontroll alatt tartására helyezi a hangsúlyt. Azok a gerilla-hadviselést folytató szervezetek, melyek a népi támogatottság megszerzése és fenntartása terén nem jártak sikerrel, a legtöbb esetben nem tudták megvalósítani céljaikat.³⁶ Az ISIL törekszik egy széles társadalmi réteg feletti kontroll kialakítására, de fontos megjegyezni, hogy széles körű társadalmi támogatottsággal nem rendelkezik.

Terjeszkedésének kezdeti időszakában az ISIL a lakosság feletti irányítás megszerzésére a kormányok által gyengébben ellenőrzött területeken törekedett, majd onnan fokozatosan közelítettek a hatalmi központok felé. A korábban bemutatott új világrend kialakítását célzó tevékenység eredményeképp létrejött hatalmi űr, a szunnitákat negatívan érintő kormányzati politika, valamint az iraki és a szír állami biztonsági erők jelenlétének hiánya mellett a különböző törzsek és felekezetek közti viszálykodások is az ISIL területszerző tevékenységét segítették, segítik. Az iszlám vallás szunnita ágának ultrakonzervatív ortodox, a vallás modernizálását elutasító, a Koránt szó szerint értelmező irányzata csak a szunnita többségű területeken tudta hatalmát érvényesíteni, de az ISIL ezeken a területeken sem élvez egyértelmű és egyöntetű támogatást.

A lakosság túlnyomó része nem meggyőződésből, hanem félelemből támogatja az ISIL-t,^{37,38} és ennek oka az alkalmazott módszerekben keresendő. A megfélemlítés módszerei közé tartoznak a lefejezések, a csonkítások, a keresztre feszítések, melyeket többnyire a velük szembeszegülő, valamint a vallási meggyőződésükhöz ragaszkodó fegyvertelen lakosokkal és a helyi vezetőkkel szemben alkalmaznak. Mivel az ideológiailag motivált követők száma alacsony, ezért megfelelő kormányzati módszerek alkalmazásával a szunniták döntő hányadát is el lehet szigetelni a szervezettől. A katonai erő jelenlétének növelése mellett a kormány és a törzsek közti politikai párbeszéd nagymértékben járulhat hozzá a lakosságnak a szervezettől történő leválasztásához, annak hiánya pedig a szélsőségesek karjaiba lökhet egyes csoportokat.

Ennek egyik legékesebb példája a 2006-os El-Anbári Ébredés.³⁹ Az al-Kaida által elfoglalt er-Ramádiban a törzsek megelégtették a bevezetett középkori törvénykezést és a terroristák egyéb túlkapásait, ezért a nép lassan a szervezet ellen fordult. Ez a polgári ellenállás idővel annyira megerősödött, hogy kivívta az Amerikai Egyesült Államok figyelmét is. Az amerikaiak sikeresen rákényszerítették a síita többségű iraki kormányt arra, hogy folytasson tárgyalásokat és működjön együtt ezekkel a szunnita törzsekkel a siker kifejlesztése érdekében. Az együttműködés eredménye az lett, hogy az al-Kaida kénytelen volt feladni er-Ramádi városát, és székhelyét átköltöztette Baakúbába, Dijála tartomány fővárosába. 2009-ben – amikor az Amerikai Egyesült Államok már kivonta Irakból csapatainak jelentős

³⁵ Farkas Sándor: Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: A kifárasztó gerilla-hadviselési forma. Honvédségi Szemle, 2017/2. szám, 41–43. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2_beliv_038_046.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 03. 21.)

³⁶ Donald Stoker: Six Reasons Insurgencies Lose: A Contrarian View. 6–8. <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/six-reasons-insurgencies-lose> (Letöltés időpontja: 2016. 01. 25.)

³⁷ Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 21.

³⁸ Nick Paton Walsh – Raja Razeq – Gul Tuysuz: Inside Syrian town living under al Qaeda reign of fear. <http://edition.cnn.com/2013/11/05/world/meast/syria-al-qaeda-town-walsh/> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.)

³⁹ Michael Weiss – Hassan Hassan: Az Iszlám Állam, a terror hadserege belülről. HVG Kiadó, Budapest, 2015, 89–118.

részét – el-Málíki iraki miniszterelnök azonban nem fizette tovább az Ébredés katonáinak zsoldját, és mindennemű támogatást megvont tőlük. Az iraki kormánynak ez a lépése, valamint számos egyéb rossz politikai döntés abba az irányba terelte a szunnita közvéleményt, hogy a síita kormány szándékosan von meg tőlük minden támogatást és tartja távol a szunnitákat a hatalomtól.⁴⁰ Ezek a rossz politikai döntések vezettek oda, hogy egy sikeresnek induló terrorizmusellenes fellépés odáig fajult, hogy a terroristákat korábban elutasító törzsek az ő oldalukon kötöttek ki, miáltal az al-Kaida rohamos erősödésnek indulhatott Irak területén.

A rendkívüli szigor, az elrettentő kivégzések, csonkítások, a lakosság elnyomása kétséggé teszi, hogy az ISIL hosszú távon mennyire tudja ellenőrzése alatt tartani a lakosságot, valamint mennyire képes akarátának és döntéseinek érvényt szerezni.^{41,42} Az is kétségtelen azonban, hogy a szervezet a megvesztegethetetlensége és a közbiztonság helyreállítása terén véghez vitt eredményes tevékenysége miatt a lakosság olyan tagjai körében is elismerésre tett szert, akik az ISIL alapvető ideológiájával nem értenek egyet.⁴³ Ez történt Szíria északi részén, egy a török határ közelében fekvő 200 ezer lakosú településen is.⁴⁴ Manbidzs városát 2012 novemberében hagyták el a szír kormányerők, és azt követően a helyi lakosság szervezte és végezte az önkormányzati feladatokat. Jól felfegyverzett és kiképzett biztonsági erők hiányában a várost és környékét bűnözők módjára viselkedő nacionalista vagy más szekuláris csoportok lepték el. Az ISIL 2013 áprilisában vetette meg a lábát a városban, és a biztonság helyreállítása céljából egy alacsony létszámú, de félelmetes csendőrséget hozott létre. A város lakosait rendszeresen meghívták egy, a város területén kialakított „*találkozóhelyre*”, ahol előadásokat tartottak számukra al-Bagdadi iszlamista terveiről. Ezek mellett átvették a bíróságok feladatkörét, meghallgatták a lakosok panaszait és döntéseket hoztak a kérdéses ügyekben. Központi állami irányítás hiányában magukhoz vonták az irányítást a város felett. Az ISIL megszervezte a rendfenntartást, az egészségügyi biztosítást, az ételmezést, valamint a saría alapján működő bíróságokat hozott létre.

Az igazságszolgáltatás még a saját embereire is kiterjedt. Az ISIL gyakorlatilag megszüntette a bűnözést, biztonságot teremtett a városban és környékén. Az egyik városlakó így nyilatkozott: „*Senki nem támogatja egyöntetűen a tetteiket, de senki sem utasítja teljesen el őket. Az emberek azért támogatják az Iszlám Államot, mert becsületesek, és nem folytatnak olyan piszkos üzemeket, mint a korrupt SZSZH*”⁴⁵...⁴⁶ A briganti bandák által uralt káosz időszakát követően a gyakran túlzottan szigorú büntetések ellenére is lelkesen fogadták az emberek az ISIL által kialakított rendet: „*Az emberek csak jó dolgokat kaptak az ISIS-től, jóllehet egyáltalán nem kedvelték a vallási ideológiájukat*...”⁴⁷ Ebből kifolyólag a szírek nagy létszámban csatlakoztak az ISIL-hez. A közösség két rétegét is megnyerte magának a szervezet: azokat, akik csalódtak a forradalomban és visszavágyták a rendet, és azokat, akiket az SZSZH és az iszlamista szervezetek elidegenítettek.

Összegzésképp megállapítható, hogy bár az ISIL nem rendelkezik széles támogató társadalmi bázissal, az uralma alá vont területeken alkalmazott megfélemlítő módszerek és

⁴⁰ Weiss–Hassan: i. m. 114–115.

⁴¹ Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 24.

⁴² Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 55.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Weiss–Hassan: i. m. 258–267.

⁴⁵ Szabad Szíriai Hadsereg – kormányellenes fegyveres szervezet.

⁴⁶ Weiss–Hassan: i. m. 261.

⁴⁷ Weiss–Hassan: i. m. 260.

a közrend betartását szolgáló szigorú szabályok alkalmazása révén többnyire hatékonyan tudja érvényesíteni akaratát a lakosság felett. A terror eszközeinek alkalmazása által bizonyos szintű együttműködésre bírta sokakat, illetve az ideológiával egyet nem értő, de rendet és biztonságot vágyó nagyszámú passzív társadalmi réteg elegendő segítséget nyújt az ISIL-nek. A kalifátust létrehozó szervezet számára nem szükséges a széles körű aktív népi támogatottság ahhoz, hogy a harcok szüneteiben a lakosság között elvegyülve újjá tudjon szerveződni, mivel harcát már forradalmi kormányként, reguláris hadseregével nyíltan vívja. Az államszervezete működtetéséhez, a hadsereg fenntartásához azonban az ISIL-nek is szüksége van egy aktív támogató társadalmi csoportra. Ennek a rétegnek a szélesítése érdekében végzett propagandamunka, a korábbi szervezetek által alkalmazott toborzótevékenységnél lényegesen összetettebb, modernebb képet mutat.

A TÁRSADALMI TÁMOGATÁS MEGSZERZÉSÉÉRT FOLYTATOTT PROPAGANDA

Az ISIL a korábban szintén gerilla-hadviselést alkalmazó szervezetekhez hasonlóan⁴⁸ rendkívül nagy hangsúlyt fektet arra, hogy bemutassa ideológiáját, céljait, tevékenységét és a csoport tagjai által végrehajtott terrorcselekményeket. A lényegi különbség az ISIL előtti szervezetekhez képest azonban abban mutatkozik, hogy az ISIL nem hagyja, hogy a nyugati média formálja a szervezetről kialakított képet. A propagandájuk terjesztésének elvét a „*Ne rólunk, hanem tőlünk hallj!*”⁴⁹ jelmondat tükrözi. Agitációs tevékenységük célja egyrészt az ISIL-lel szimpatizálók és az őket aktívan támogató réteg növelése, másrészt pedig lélektani műveletek⁵⁰ folytatása a megszállt területek lakossága, a velük szemben álló katonai és biztonsági erők, a műveleti területükön regnáló politikai hatalom, valamint a nyugati országok társadalma és politikai vezetői attitűdjének, magatartásának, viselkedésének a megváltoztatása céljából.

Egy másik sarkalatos különbség a múltbeli népszerűsítési és befolyásolási tevékenységekhez képest, hogy az információtechnológia rohamos fejlődése, valamint az internet elterjedése elképesztő mértékben gyorsította fel az információ terjedését és teszi lehetővé, hogy a világ egyik felén bekövetkező eseményről szinte azonnal értesüljenek a világ másik szegletében. A hálózatépítő közösségi médiaszolgáltatások⁵¹ – mint például a Facebook, a Twitter, a YouTube, az Instagram, a Zello,⁵² valamint az ezeken a felületeken használatos „*hashtag-rendszer*”⁵³ – pillanatok alatt rengeteg felhasználóhoz juttatja el a kívánt tartalmat. A gyorsaság mellett további előnye a korábban alkalmazott szórólappokkal, plakátokkal,

⁴⁸ Farkas: i. m. 43–44.

⁴⁹ Weiss–Hassan: i. m. 202.

⁵⁰ PSYOP – psychological operations –, azaz lélektani műveletek a NATO-definíció alapján a következők: „a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó olyan tervezett lélektani műveleti tevékenység, amely a jóváhagyott célcsoport attitűdjének, magatartásának és viselkedésének megváltoztatására irányul, ezáltal befolyásolja a politikai és katonai célok elérését”. Mező Ferenc: Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS). 2. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_15.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 04. 05.)

⁵¹ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 158.

⁵² Az ISIL által legszívesebben használt, számítógépekhez és okostelefonokhoz kifejlesztett, hangfájlokat megosztó, titkosított közösségi médiaalkalmazás. Weiss–Hassan: i. m. 205.

⁵³ Lényege, hogy a # jellel ellátott kifejezés könnyen kereshetővé válik az interneten, és a megosztani kívánt tartalom rengeteg felhasználóhoz juthat el. Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 159.

jelvényekkel és DVD-n terjesztett kisfilmekkel szemben, hogy míg a felsorolt eszközök kizárólag egyirányú kommunikáció megvalósítására alkalmasak, addig az informatikai eszközökre támaszkodó „*hálózati toborzás*”⁵⁴ már lehetővé teszi a kérdezz-felelek stílusú, kétoldalú kommunikációt a szervezet és a célközönség között.

Annak érdekében, hogy egy ilyen kiterjedt, az interneten folyó propagandatevékenység sikerre vezessen, szükség van az elektronikai hadviselésben jártas szakértőkre, akik fel tudják venni a versenyt a Google, a Facebook és a többi közösségi médiaszolgáltatónál dolgozó informatikai szakemberekkel. Ezeknél a több milliárd dolláros cégeknél dolgozó információtechnológiai specialisták megállás nélkül munkálkodnak azon, hogy az ISIL-től származó videókat, propagandaüzeneteket és a tagok profiljait eltávolítsák a rendszerük-ből. Az internet adta lehetőségek maximális kihasználása érdekében az ISIL felállított egy hackerekből és médiaszakemberekből álló „*elektronikus hadsereget*”,⁵⁵ mely az alkalmazott ellentévékenységek dacára rendkívül hatékonyá teszi a megosztani kívánt információ eljuttatását a világ bármely pontján élő társadalom széles rétegeihez.

Az ISIL a digitális média terén is forradalmi változásokat vezetett be. Saját médiaügynökségeket hozott létre, mint például az al-Hayat Media Center, az al-Furqan és az al-Itisam.⁵⁶ Az általuk készített termékek színvonala a nyugati médiabirodalmak által kiadott filmekével vetekszik. Az egyik legkiemelkedőbb és legnagyobb hatást elért kisfilmjükét a „*Kardok csengése*” címmel adták ki két héttel azelőtt, hogy elfoglalták Moszult. Egyes szakértők állítása szerint a filmben látható kegyetlen jelenetek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az iraki kormányerők harc nélkül adták fel a várost.⁵⁷ Számos kisfilm központi témája a brutalitás, aminek célja a helyi lakosság folyamatos rettegésben tartása, önkéntesek toborzása, valamint az, hogy a nyugati társadalmak attitűdjének megváltoztatásával elérjék az ISIL elleni műveletekben részt vevő kormányok politikai és katonai céljainak megváltoztatását.

A koalíció katonái elleni támadások, valamint az Európában és az Amerikai Egyesült Államok területén végrehajtott terrormerényletek propagálása is kiemelkedő jelentőséggel bír. A nyugati sajtó által is – az ISIL kezére játszva – gyakran részletekbe menően bemutatott események a megtámadott nemzet, vallás, kultúra részéről túlereagálást vált ki, ami szélsőséges esetben az iszlám közösségek elleni fellépésben nyilvánul meg.⁵⁸ Egy társadalomnak az iszlám kisebbséggel szembeni negatív, kirekesztő hozzáállása tovább fokozhatja a radikalizálódó iszlamisták számát, ami újabb támadásokhoz vezethet. A folyamat önmagát gerjesztve egy ördögi körré alakul, melyből egyetlen fél, a terrorista tevékenységi módot alkalmazó szervezet húz hasznot.

Az ISIL propaganda-eszköztárában továbbra is szerepelnek a hagyományosabb agitációs és toborzó módszerek. Ilyen például a személyes meggyőzés, melynek a határfoka lényegesen jobb, mint a közösségi médián keresztül folytatott verbuválásnak.⁵⁹ Az ISIL az írott sajtót sem hanyagolja, hogy újabb tagokat, támogatókat szerezzen. A Dábik^{60, 61} elnevezésű, online és nyomtatott formában is több nyelven megjelenő magazin – melyet Dábik városának 2016.

⁵⁴ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 168.

⁵⁵ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 166.

⁵⁶ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 177.

⁵⁷ Weiss–Hassan: i. m. 202–203.

⁵⁸ Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 28.

⁵⁹ A közösségi média keretei között zajló toborzás határfoka gyengébb ugyan, de a megszólított emberek száma lényegesen több, mely a nagy számok törvénye alapján sikeressé teszi az interneten történő verbuválást is.

⁶⁰ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 170–176.

⁶¹ Weiss–Hassan: i. m. 207–209.

szeptemberi visszafoglalása után átneveztek Rumiyahnak⁶² – rendkívül színvonalasan tárlja az ISIL ideológiáját, tevékenységét. Lelkesítő és toborzó cikkek mellett a Nyugatot negatív színben feltűntető írások is helyet kapnak az újságban.

A korábbi időszakok során küzdelmüket a gerilla katonai gondolkodásmód elvei alapján megvívó szervezetek számára még nem álltak rendelkezésre azok a modern technikai vívmányok, melyekkel napjainkban az ISIL nagyon rövid idő alatt nagyon sok embert képes elérni és befolyásolni. A társadalom széles rétegeinek megszólítása, valamint az egész világra kiterjedő toborzás és lélektani hadviselés nem elegendő a végső győzelem kivívásához. Az ISIL programjában meghirdetett, Európa, Afrika és a Közel-Kelet jelentős részét magában foglaló kalifátus és egy új iszlamista világrend kialakítása kizárólag fegyveres küzdelem révén valósulhat meg.

ÖSSZEGRÉS

Bár az ISIL törekszik a gyors sikerek megvalósítására, és hogy az életcél nélkül tengődő fiatal rétegeket magához édesgesse, de stratégiai céljainak megvalósítása érdekében egy nála erősebb ellenféllel szemben – Maóhoz hasonlóan – a gerilla katonai gondolkodásmód elemeire alapozva egy elhúzódó jellegű konfliktuson keresztül, a szemben álló fél kifárasztásával igyekszik céljait megvalósítani. Ennek megfelelően a Mao által megfogalmazott – „*ha csatát nyerhetünk, megverekszünk, ha nem, odébbállunk*”⁶³ – elv szem előtt tartása mellett törekszik a szervezet túlélését biztosítani, akár uralmának jelentős területek feletti elvesztése árán is. Az ISIL lényegesen kisebb összefüggő műveleti területen kezdte meg egy állam jellegű szervezet kialakítását, mint ami Mao rendelkezésére állt. Természetesen önmagában nem annak a területnek a mérete a mérvadó, ahol a felkelők vagy a gerilla-hadviselést folytató szervezet a tevékenységét végrehajtja, hanem az adott területen kiépült közigazgatási rendszer fejlettsége, valamint az ott lévő biztonsági erők és a földrajzi tér nagyságának a viszonyrendszere a meghatározó.

A földrajzi tér megtartása hosszú távon elképzelhetetlen a társadalom jelentős rétegeinek megnyerése nélkül. Az ISIL ilyen irányú stratégiája jelentős különbséget mutat a 2006 előtti és a 2011 utáni időszakban. Míg kezdetben kizárólag a kényszerítő erő és a terror alkalmazásán keresztül igyekeztek a lakosságot engedelmességre bírni, addig a szövetséges erők 2011. évi kivonulását követően az erőszak alkalmazása mellett egy jól szervezett árnyékkormány kialakítása a szervezet látványos és gyors fejlődéséhez, majd 2014. június 29-én az Iszlám Állam kikiáltásához vezetett. A dzsihádisták ideológia terjesztése, a lakosság megnyerése és befolyásolása, valamint a toborzás mind az ISIL által ellenőrzött területeken, mind pedig világszerte a modern kor fejlett információtechnológiai eszközein és alkalmazásain keresztül történt és történik, ami jelentős változás a Mao által elérhető propagandaeszközökhöz képest.

A terület feletti kontroll kialakítását és a lakosság megnyerését az ISIL egy jól szervezett, Mao által korábban kialakított háromfázisú stratégia elvét követő elgondolás mentén hajtotta és hajtja végre.

⁶² Abu al-Khair Waleed: After Dabiq defeat, ISIL launches 'Rumiyah'. http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2017/01/25/feature-02 (Letöltés időpontja: 2017. 05. 10.)

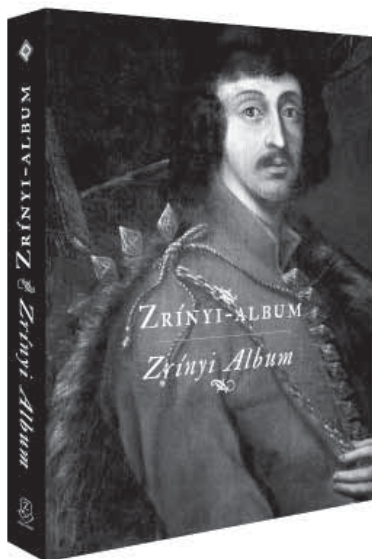
⁶³ Mao: i. m. 440.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arkin, James: *McCain, Ashton Carter Clash Over ISIS Strategy*. http://www.realclearpolitics.com/articles/2015/07/07/mccain_ashton_carter_clash_over_isis_strategy__127282.html
- Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.
- Bunkall, Alistair: *How Much Will Airstrikes on IS Cost Taxpayer?* <http://news.sky.com/story/1342768/how-much-will-airstrikes-on-is-cost-taxpayer>
- Cafarella, Jennifer – Gambhir, Harleen – Zimmerman, Katherine: *Jabhat al Nusra and ISIS: Sources of Strength*. <http://understandingwar.org/backgrounder/us-grand-strategy-destroying-isis-and-al-qaeda>
- Farkas Sándor: *Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: A kifárasztó gerilla-hadviselési forma*. Honvédségi Szemle, 2017/2. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2__beliv_038_046.pdf
- Farkas Sándor: *Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: A kifárasztó gerilla hadviselési forma szakaszai*. Honvédségi Szemle, 2017/6.
- FM 3-0 Operations. Headquarters Department of the Army, 2008. <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf>
- ISIS loses control Lybian city of Sirte. <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/05/isis-loses-control-of-libyan-city-of-sirte>
- Jobbágy Zoltán: *A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere*. Hadtudomány, 2015/3–4. szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/8_JOBAGY_ZOLTAN_2.pdf
- Jobbágy Zoltán: *Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje*. Honvédségi Szemle, 2013/3. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/38492/honvedsegi_szemle_2013_03.pdf
- Jones, Bryony – Ward, Clarissa – Abdelaziz, Salma: *Al-Nusra rebranding: New name, same aim? What you need to know*. <http://edition.cnn.com/2016/08/01/middleeast/al-nusra-rebranding-what-you-need-to-know/>
- Kagan, Frederick W. – Kagan, Kimberly – Cafarella, Jennifer – Gambhir, Harleen – Zimmerman, Katherine: *Al Qaeda and ISIS: Existential Threats to the U.S. and Europe*. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/PLANEX%20Report%201%20-%20FINALFINALFINAL.pdf>
- Lewis, Jessica D.: *Al-Qaeda in Iraq Resurgent. The Breaking the Walls Campaign*. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf
- Mao Ce-tung: *A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései*. In: Mao Ce-tung válogatott művei. 1. kötet. Szikra, Budapest, 1952.
- Mező Ferenc: *Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS)*. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_15.pdf
- Naji, Abu Bakr: *The Management of Savagery*. <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf>
- Porkoláb Imre: *A terrorizmus mint az aszimmetrikus hadviselés formája*. Új Honvédségi Szemle, 2006/6. szám.
- Porkoláb Imre: *Szervezetfejlesztés komplex műveleti környezetben: Gondolatok Stanley McChrystal tábornok és szerzőtársai könyve kapcsán*. Honvédségi Szemle, 2017/2. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2.pdf

- Porkoláb Imre – Wagner Péter: *Petraeus két háborúja*. Honvédségi Szemle, 2014/1. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/42201/2014_hsz_1_beliv_oldalankent.pdf
- Stoker, Donald: *Six Reasons Insurgencies Lose: A Contrarian View*. <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/six-reasons-insurgencies-lose>
- U.S. Department of Defense: Operation Inherent Resolve, Targeted Operations Against ISIL Terrorists. http://www.defense.gov/News/Special-Reports/0814_Inherent-Resolve
- Waleed, Abu al-Khair: *After Dabiq defeat, ISIL launches 'Rumiyah'*. http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2017/01/25/feature-02
- Walsh, Nick Paton – Razek, Raja – Tuysuz, Gul: *Inside Syrian town living under al Qaeda reign of fear*. <http://edition.cnn.com/2013/11/05/world/meast/syria-al-qaeda-town-walsh/>
- Weiss, Michael – Hassan, Hassan: *Az Iszlám Állam, a terror hadserege belülről*. HVG Kiadó, Budapest, 2015.
- WH facing tough questions from Senate ISIS strategy. <http://video.foxnews.com/v/4341930603001/wh-facing-tough-questions-from-senate-on-isis-strategy/?#sp=show-clips>
- Why is ISIS heading to Libya? <http://edition.cnn.com/videos/world/2016/04/20/why-is-isis-heading-to-libya-sdg-orig.cnn/video/playlists/isis-power-an-terror/>
- <http://www.freehungary.hu/index.php/56-hirek/4195-isis-issues-chilling-warnings-today-it-is-brussels-and-its-airport-and-tomorrow-it-might-be-portugal-and-hungary>

Zrínyi-album (magyar és angol nyelvű kötet)

A költő, hadvezér és államférfi Zrínyi Miklós (1620–1664) munkásságát az elmúlt évtizedek kutatásai új nézőpontokból világították meg és új összefüggésekbe helyezték.

A forrásokból kibontakozott Zrínyi egyetemes híre, európai jelentősége, amit jelzett, hogy 1664 tavaszán (még életében) angol nyelvű életrajz jelent meg róla Londonban, amelynek bevezetője szerint egyenesen „Zrínyi az, akire a Gondviselés Európa sorsát bízta”.

A kötet történész, irodalom- és hadtörténész szerzői magyar és angol nyelven, kép és szöveg együttesével, albumszerűen idézik fel Zrínyi tetteit, írói és politikai törekvéseit, történelmi jelentőségét, bemutatva portréjának változó vonásait, egyúttal bőséges szakirodalmi tájékoztatást nyújtva a hazai és a külföldi érdeklődők számára.

**További információk,
rendelés:
shop.hmzrinyi.hu/**

Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Zrínyi Kiadó,
2016

Pozderka Zoltán alezredes:

A HADIKULTÚRÁKRÓL MÁSKÉPPEN

ÖSSZEFOGLALÓ: *A hadikultúrák elmélete három hadviselési módot ír le: a direkt mozgáscentrikust, az indirekt anyagcentrikust és a gerilla-hadviselést, melyek megjelenési formáit földrajzilag is meghatározza. Jelen írás célja a hadikultúrák elméletét kiegészíteni a direkt-indirekt megközelítés legújabb hadműveleti elvek szerinti bemutatásával, valamint ismertetni azokat a tényezőket, melyek egy nemzet hadviselési sajátosságait meghatározzák, illetve a katonai parancsnok döntéseit befolyásolhatják.*

KULCSSZAVAK: *hadikultúra, direkt, indirekt, mozgáscentrikus, anyagcentrikus megközelítés, súlypontelemzés, civil kontroll*

BEVEZETÉS

Az 1990-es években Kovács Jenő által végzett kutatások alapozták meg a hadikultúrák elméletét, amely nem csupán a katonák által képviselt szervezeti kultúrát és gondolkodást jelenti, hanem a társadalom egészét átható szellemi és anyagi értékeket, melyek alapvetően meghatározzák az adott ország haderejére jellemző harceljárásokat. A hadikultúrák elmélete három fő típust különböztet meg: a direkt, megsemmisítő hadviselést megtestésítő mozgáscentrikust, az indirekt, kifárasztó megközelítést alkalmazó anyagcentrikust és harmadikként a gerilla-hadviselést, amely szintén egy indirekt hadviselési mód, csak a többivel ellentétben belpolitikai céllal is bír. Az elmélet az első két hadikultúrát földrajzilag is behatárolja, a mozgáscentrikust a porosz/német és az orosz/szovjet, az anyagcentrikust pedig az angolszász államokkal társítja.

Mint minden elmélet, a hadikultúrák elmélete is szenved bizonyos hiányosságoktól, hiszen ezek a földrajzi felosztások csak a történelem egy bizonyos szakaszában voltak valamennyire érvényesek, jelesül a második világháború körüli időkből, de előtte és utána ezek a hadviselési módok nem jellemezték, jellemzik kizárólagosan az említett államokat. A hadikultúrák elmélete, illetve az annak alapjául szolgáló nyugati szerzők írásai nem köszönnek vissza az Amerikai Egyesült Államok és a NATO doktrínáiban. Itt a felőrli (*attrition*) megközelítéssel (*hadviseléssel, stratégiával*) lehet találkozni, amelyet alapvetően az első világháborúval társítanak – bár napjainkban is előfordulhat a harctereken –, illetve a manőverező megközelítéssel (*manoeuvrist approach*), amely a műveletek végrehajtásával és vezetésével kapcsolatban megfogalmazott főbb elvek és elvárások egyike.¹ A doktrínák részletesen tárgyalják a direkt-indirekt megközelítést, mivel az a súlypontelemzés révén már régóta szerves részét képezi a hadműveletek megtervezésének és kivitelezésének, legyenek azok manőverekkel végrehajtott, vagy esetleg nem kinetikus hatásokon alapuló műveletek. Történelmi viszonylatban is kétségre adhat okot, ha a direkt megközelítést egyértelműen a

¹ AJP-01 (D) Allied Joint Doctrine, 2010. 6-3. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121019104927/http://www.mod.uk/DefenceInternet/MicroSite/DCDC/OurPublications/JDWP/Ajp01dAlliedJointDoctrine.htm> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 05.)

mozgáscentrikus, manőverező hadviseléshez kötjük, az indirektet pedig az anyagcentrikussal társítjuk.

Nem kíván bizonyítást, hogy minden ország rendelkezik egy rá jellemző hadikultúrával, hadviselési kultúrával, amely többek között a gazdasági és a technológiai fejlettség szintjén, a haderő szervezeti struktúráján és eljárásrendjén alapul, és melyet jelentősen befolyásolhatnak az erkölcsi, a morális és a személyiségi jegyek. A kérdés inkább az, hogy melyek azok az állandó és változó tényezők, amelyek egy hadszervezet sajátosságainak meghatározása mellett a politikai vezetés és a katonai parancsnokok döntéseit befolyásolhatják többek között abban is, hogy a direkt vagy az indirekt megközelítést válasszák. Ilyen változó tényezők lehetnek a rendelkezésre álló idő, a szükséges képességek megléte, egy esetleges vereséggel járó kockázat, a súlypontelemzés eredménye vagy éppen a politikai vezetés elvárásai. Állandó tényezők lehetnek az adott ország civilizációs kultúrkörhöz tartozása, hadviselési hagyományai, szokásai, politikai berendezkedése, társadalmi fejlettsége, a hadszervezet fölött gyakorolt civil (demokratikus) kontroll mértéke, az emberélet értéke az adott társadalomban és a társadalom politikai érzékenysége a személyi veszteségekre.

1. táblázat *A direkt-indirekt megközelítés tényezői a hadikultúrák szempontjából (szerkesztette a szerző)*

Egy ország/nemzet hadviselését meghatározó (állandó) tényezők	A parancsnok döntését befolyásoló (változó) tényezők
Civilizációs kultúrkör	Idő
Keleti, illetve nyugati hadelmélet, katonai doktrínák átvétele	Képességek megléte
Politikai berendezkedés	A kockázat (várható veszteség) mértéke
Társadalmi fejlettség	A súlypontelemzés eredménye
Civil kontroll mértéke	A politikai vezetés elvárása, utasítása
A társadalom érzékenysége a személyi veszteségekre	
Nemzeti katonai hagyományok és sajátosságok	
A civilizáción belüli sajátos kulturális, vallási, társadalmi, erkölcsi, ideológiai stb. hagyományok, normák, nézetek	

Jelen írás célja – a hazai hadtudományi kutatások fő irányjaival összhangban² –, hogy kiegészítse a hadikultúrák elméletét, és bemutassa a direkt-indirekt megközelítés jelenlegi hadműveleti alkalmazási elveit, valamint bizonyítsa, hogy ezek az elvek nem köthetők a mozgáscentrikus és az anyagcentrikus hadikultúrákhoz, mivel ezek a hadtörténelem során mindig is jelen voltak, sok esetben egy hadszervezeten belül. Célja továbbá az is, hogy ismertesse azokat az állandó és a változó tényezőket, melyek meghatározzák az egy adott nemzetre jellemző hadviselési módot és többek között befolyásolhatják a direkt-indirekt megközelítéssel kapcsolatos döntéseket is. E tényezők egy része jelenleg nem képezi részét a hadikultúrák elméletének, további vizsgálatukhoz a következőkben leírtak nyújthatnak segítséget.

² Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szemes Zoltán: Fókusz és együttműködés: A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle, 2016/3. szám, 3–19. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/57137/hsz_2016-3..pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 05.)

A HADIKULTÚRÁKRÓL RÖVIDEN

Kovács Jenő a rendszerváltást követően a magyar katonai stratégia és doktrína kidolgozásán dolgozott. Állítása szerint „...a hadikultúra felőleli [...] az alapvető hadeljáráások megvívására szolgáló fegyveres erők jellegéről, felépítéséről, az ország védelmi rendszeréről, az állami és katonai vezetés struktúrájáról alkotott felfogásokat. Tükrözi továbbá a katonai szolgálat jellegét, a hadkiegészítést, a tisztképzést, a mozgósítást, a hadsereg ellátásának tradícióit, az ellenséggel szemben tanúsított erkölcsi magatartás normáit és a honvédelemhez, hadsereghez fűződő tudati és emocionális motívumokat.”³ Tudományos kutatómunkája során abból indult ki, „hogy az egyes népek, társadalmak, illetve ezek katonai vezetői eltérő módon próbálták meg alkalmazni a rendelkezésükre álló fegyveres erőket. Ebből eredt az a felismerés, hogy a szemben álló felek legtöbbször más és más kultúrkörhöz tartoztak, eltérő kulturális értékeket hordoztak magukban és vallottak magukénak. Emiatt a hadvezérek más módon vezették köteleiket, más harceljárásokat tartottak alkalmazandónak.”⁴ A kutatás eredménye kézirat formában, Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma) címmel maradt fenn, melynek második kötete tartalmazza a hadikultúrák vizsgálatát.

Az elmélet a hadikultúrákat földrajzilag is behatárolja: a mozgáscentrikushoz a német és az orosz haderőket, az anyagcentrikushoz az angolszász államokat társítja. Az elmélet azt tartja, hogy a mozgáscentrikus hadikultúrára vagy direkt (megsemmisítő) hadászatra a második világháborúban megismert német villámháborús gépesített hadviselés jellemző, illetve ennek szovjet változata, a mélységi hadművelet. Legfőbb jellemzői a jól felkészített, mozgékony alegységek; a meglepés, a kezdeményezés megragadása; a gyors támadás az ellenség gyenge pontja ellen; a védelem csak ideiglenes, célja a támadás előkészítése; a siker előfeltétele az állandó hadászati kezdeményezés; és végül a stratégiai cél az ellenség haderejének megsemmisítése.

Az anyagcentrikus hadikultúrán a tengerrel rendelkező (elsősorban az angolszász) államok által képviselt indirekt (kifárasztó) hadviselést értik az elmélet képviselői. Jellemzői az ellenség társadalmának, illetve haderejének anyagi kifárasztása mint végcél; elsősorban a légierő és a haditengerészet műveleteire épít; a haderő nem mozgékony, de nagy anyagi értékű eszközökkel rendelkezik; a védelem előnyben részesül a támadással szemben. „Az anyagcentrikus hadikultúra sikereit nem a csapatok mozgásával, hanem – nevében foglalt módon – nagy anyagi értékeket képviselő pusztító eszközök megsemmisítő (tűz)csapásaival igyekeznek elérni. A pusztító eszközök sikeres alkalmazását további anyagi erők és eszközök befektetése útján (a katonai infrastruktúra kiépítésével) biztosítja.”⁵

A gerilla- vagy partizán-hadviselés is részét képezi a hadikultúrák elméletének mint olyan irreguláris hadviselési forma, amely a kifárasztás alkalmazása szempontjából az anyagcentrikus hadikultúrával mutat hasonlóságot, csak azzal ellentétben belpolitikai céllal is rendelkezik. Érdemes megemlíteni, hogy nemzetközi viszonylatban ezt sem tekintik kultúrának, csak a hadviselés egy fajtájának (*irregular warfare, guerrilla warfare*). Egyik nemzetre sem jellemző, hogy hagyományból, kulturális vagy civilizációs okokból a harcnak

³ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. (Komplex kutatási téma.) II. kötet. ZMNE, Budapest, 1995, 18.

⁴ Forgács Balázs: Napjaink hadikultúrái. (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban.) PhD-értekezés. ZMNE, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2009, 36. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 05.)

⁵ Kovács: i. m. 27.

ezt a módját választaná, ha van lehetősége államilag szervezett ellenállásra. A központi kormányzat hiánya és a törzsi szervezetek fennmaradása a később tárgyalandó társadalmi fejlettségre vezethető vissza, amely a hadviselés módját meghatározó állandó tényezők egyike. A tanulmány tárgya szempontjából a gerilla-hadviselés nem érdemel további vizsgálatot, mivel a cél a direkt-indirekt megközelítés megjelenésének vizsgálata a különböző kultúrákban, illetve azok kiváltó okainak az elemzése.

Az első két hadikultúrával kapcsolatban azonban Forgács Balázs véleményével lehet egyetérteni: „...a direkt és az indirekt hadviselés között nincsenek olyan éles határok, mint ahogyan azt Kovács Jenő megfogalmazta. Az erőszak-alkalmazásnak ugyanis mindig az adott helyzettől kell függnie, ezért szükséges is az akaratérvényesítés eszközeinek az adott viszonyoknak megfelelő kiválasztása, illetve alkalmazása.” A szerző szintén úgy látja, hogy a mozgáscentrikus és az anyagcentrikus hadikultúra jellemzői nem kizárólagosak, azok előfordulhattak földrajzilag bárhol a történelem során. Sőt, ha az idézett szövegben az erőszak-alkalmazás és az akaratérvényesítés helyett katonai műveletet használunk, akkor közelebb kerülünk a jelenkori megközelítéshez: egy katonai művelet megtervezése és végrehajtása a különböző tényezőktől függően történhet közvetlen (direkt) és közvetett (indirekt) módon.

A DIREKT-INDIREKT MEGKÖZELÍTÉS

A Római Köztársaság idején találkozhattunk először olyan katonai parancsnokokkal, akik a rájuk bízott légiókkal és anyagi forrásokkal számadással tartoztak a politikai vezetés, a szenátus felé. A második pun háború alatt az első vereségeket követően Fabiust választották diktátorrá, aki ahelyett, hogy a döntő csatát kereste volna, inkább kitartóan nyugtalanította Hannibál seregét. Kezdetben az volt vele szemben az elvárás, hogy elődeivel ellentétben ne veszítse el a szenátus pénzén felszerelt légiókat, ezért helyesen ismerte fel, hogy a hosszú távú felőrlő stratégia a rendelkezésre álló tartalékok miatt a rómaiaknak kedvez a punokkal szemben. Az állandó mozgásban lévő seregek, melyek a döntő csatát keresték, illetve azt igyekeztek elkerülni, nem tették lehetővé Hannibál számára a tartós helyben maradást és erős szövetségek kialakítását. Ezzel a módszerrel viszont nem lehetett megakadályozni a települések és a helyi birtokok fosztogatását, ezért a közvélemény elfordult a „tétlenkedő” Fabiustól. A következő parancsnokok már azt instrukciót kapták, hogy érjenek el döntő győzelemet, aminek a hírhedt cannae-i vereség lett az eredménye Kr. e. 216-ban.⁶ A háború későbbi szakaszában Scipio áthelyezte a hadszínteret Afrikába, és Karthágót, azaz a stratégiai súlypontot támadta, klasszikus példáját mutatva a direkt hadviselésnek. Tehát már az ókorban is megtalálhatjuk a felmorzsoló, indirekt és a súlypontot közvetlenül támadó, direkt megközelítést egy hadszervezetben belül, egyazon konfliktus alatt.

A középkorban az ostromeszközök, majd a tüzérség technológiai fejlődése együtt haladt a várépítészet fejlődésével, néha ennek, néha pedig annak az oldalnak biztosítva előnyt. Ettől függetlenül a várak és az erősségek bevetelére kétféle módszert ismertek: a kiéheztetést és a rohammal történő elfoglalást. Az utóbbi történhetett egy kockázatos vállalkozás, rajtaütés keretében, vagy esetleg hosszás tüzérségi előkészítés és többszöri próbálkozást követően. A tényezők, melyeket az ostromlóknak figyelembe kellett venni: a falak, a védelmi létesítmények erőssége; a védők létszáma, ellátottságuk ivóvízzel és élelemmel; a kockázat, azaz a

⁶ Winkler Gusztáv: A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 1999, 89.

veszteségek mértékének elfogadhatósága; és végül a rendelkezésre álló idő, amelyet a felmentő sereg érkezése vagy a kedvezőtlen időjárás beköszöntése határozhatott meg. Láthatjuk, hogy a stratégiai mellett a harcászati szinten is létezett a kettős megközelítés: a nagyobb kockázattal járó közvetlen támadás, illetve a hosszabb időt igénylő indirekt kifárasztás.

A feudális abszolutizmus Európájában a nagy költségen felállított zsoldoseregeket igyekeztek megóvni egy esetleges teljes pusztulást jelentő döntő csatától, a dinasztikus kapcsolatok miatt pedig az éppen aktuális ellenség teljes legyőzésére sem törekedtek. Így alakulhatott ki az ún. metodikus hadviselés, vagyis a manőverező, a döntő csatát elkerülő stratégia. Míg Nagy Péter, II. Frigyes vagy XII. Károly hadvezér és államfő is volt egyben, addig Zrínyinek, Montecuccolinak, Turenne-nek vagy Marlborough-nak meg kellett küzdenie a csatáktól többnapos távolságra lévő központi kormányzat bürokrataival, akik hadvezéreiktől megtagadtak minden fölösleges kockázattal járó vállalkozást.

A Napóleon által vezetett forradalmi hadseregek szakítottak a metodizmussal és a céltalan manőverezéssel. A zászlók alá gyűlt tömegek biztosították a soha ki nem merülő emberanyagot, minek következtében a veszteségek is gyorsan pótolhatóvá váltak. Napóleon igyekezett a számbeli fölényt kihasználva egymás után kiűzni ellenségeit egy mindent eldöntő csatában, egy adott döntő ponton, ahová teljes haderejét a megfelelő időben összevonta. A Jomini által leírt döntő pont inkább a terepet veszi figyelembe és harcászati szintű.⁷ Ezzel szemben Clausewitz súlypontelmélete inkább a stratégiai szinthez áll közel, és azt is megmondja, miért akarja az ellenség ezt a pontot megvédeni.⁸

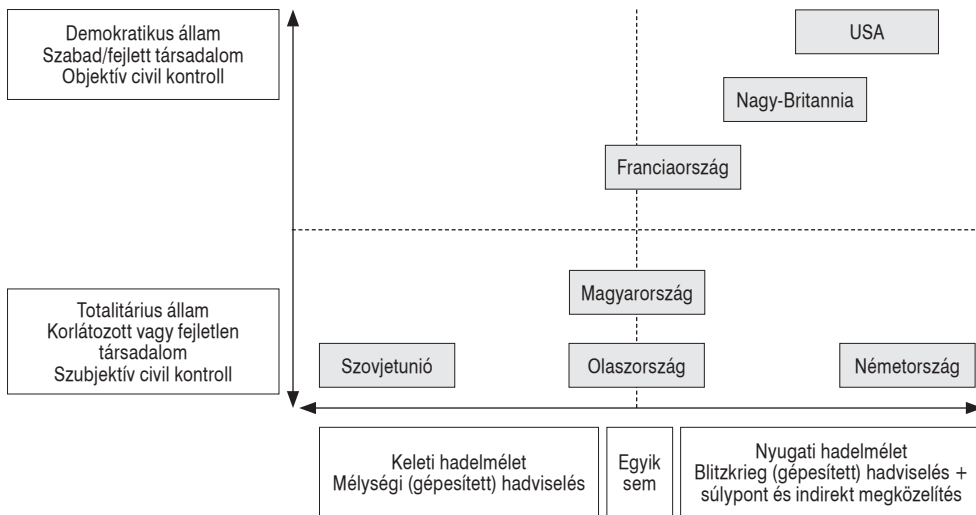
A Delbrück által kidolgozott megsemmisítő (*Niederwerfung*) és felmorzsoló (*Ermattung*) stratégiával kapcsolatban Rázsó Gyula kritikusan megjegyzi, hogy „élesen elválasztja egymástól a háborúk eme elméletileg kétségtelenül fellelhető két alaptípusát, noha elvont, kikristályosodott formájában egyik sem fordult elő a hadtörténelemben.”⁹ Az első világháborúban – amelyre nyugaton a statikus állásháború, keleten pedig a valamelyest mozgékonyabb hadviselés volt jellemző – egyszerre volt megfigyelhető a direkt és az indirekt megközelítés, hiszen a konkrét hadászati célok közvetlen támadása mellett igyekeztek a harcolók egymást is felőrölni, kifárasztani tengeri blokáddal, vagy például a verduni vérszivattyúval.

A mérhetetlenül nagy embervesztéssel járó konfliktus vezette Liddell Hart brit hadtörténész az indirekt megközelítés koncepciójának kidolgozásához, és ugyanúgy az első világháborúban megmerevedő frontoknak volt köszönhető a gyors döntést kicsikarni képes manőverező (gépesített) hadviselés megjelenése a német villámháborús és a szovjet mélységi hadviselési elméletekben. A németek a Blitzkrieg mellett szép példáját adták az indirekt megközelítésnek a brit gazdaságot térdre kényszeríteni próbáló tengeralattjáró-hadviseléssel és az angliai légi csatával. Az amerikai katonai teoretikusok elismerik, hogy az Amerikai Egyesült Államok legtöbb konfliktusára a tüzerőn alapuló felőrlő (*firepower attrition*) hadviselés volt jellemző, de mellette a manőverező hadviselést is alkalmazták, elég Patton tevékenységére gondolni az észak-afrikai és a franciaországi hadszíntereken. Az angolszász államok a rendelkezésre álló képességeket (légierő) kihasználták az ellenség erejének, ellenállásának a felőrlésére, a súlypont direkt (légi támogatás) és indirekt (hadiipar, közlekedési infrastruktúra elleni) támadására.

⁷ John Shy: Jomini. In: Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005, 209–245.

⁸ Bővebben Pozderka Zoltán: A súlypontelemzés kérdései. Seregszemle, 2014/3. szám, 71–83. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/48923/2014_3sz_seregszemle.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 05.)

⁹ Rázsó Gyula (szerk.): A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974, 55.

1. ábra Második világháborús nemzetek az állandó tényezők függvényében (szerkesztette a szerző)

Megállapíthatjuk, hogy történelmi szempontból sem állja meg a helyét a szárazföldi erőket mozgáscentrikusnak, a tengeri hatalmakat pedig anyagcentrikusnak minősíteni, hiszen ez nem volt kizárólagos, ahogy a direkt-indirekt megközelítés is mindig jelen volt a stratégiai és a harcászati szinten egyaránt. Korszakonként változhatott közöttük az arány, és bizonyos okokból egyik előtérbe kerülhetett a másikkal szemben, de kizárólagosan egyik sem létezett. A politikai vezetés is választhat a fegyveres erő direkt és indirekt módon történő alkalmazása közül, de a harctéri parancsnok is dönthet egyik vagy másik megközelítés mellett olyan változó tényezőktől függően, mint a rendelkezésre álló idő, egy esetleges vereséggel járó kockázat, a súlypont elemzése, vagy éppen a politikai vezetés elvárásai.

SÚLYPONTELEMZÉS

Clausewitz használja először a súlypont fogalmát A háborúról címet viselő könyvében: „a súlypont az erőnek és a mozgásnak valamiféle központja, amelytől minden függ.” Továbbá megállapítja: „Makedóniai Sándornál, Gusztáv Adolfnál, XII. Károlynál és Nagy Frigyesnél ez a súlypont a hadseregükben volt, ha pedig szétzúzták volna, szerepük is rosszul végződik. Belviszálytól megtépázott államok súlypontja többnyire a főváros; a hatalmasokra támaszkodó kis államoké ezen szövetségesek hadseregében van; a szövetségeseknél az érdekközösségben rejlik; a fegyveres népnél a legfőbb vezető személyében és a közvéleményben. A csapásnak tehát ezek ellen kell irányulnia.”¹⁰ Clausewitz említett könyvének 1976-os amerikai kiadásában Michael Howard és Peter Paret vezették be a súlypont (center of gravity) fogalmát, amely a mai napig hatással van az amerikai és a NATO-definíciókra.

A JP 5-0 szabályzat a következőképpen definiálja a súlypont fogalmát: „Egy olyan erőforrás, amely fizikai vagy erkölcsi erőt, cselekvési szabadságot, illetve a cselekvéshez való akaratot biztosítja.”¹¹ Olvashatjuk továbbá, hogy stratégiai szinten a súlypont lehet egy

¹⁰ Carl von Clausewitz: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 656.

¹¹ JP 5-0 Joint Operation Planning, 2011. III-22. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp5_0.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 05.)

katonai erő, egy szövetség, politikai vagy katonai vezetők személye, egy sor kritikus képesség és funkció, vagy akár a nemzeti akarat. Amint látjuk, a főváros kivételével szinte ugyanaz a felsorolás, mint Clausewitznél. A hadművelleti szinten a súlypont lehet az ellenség haderejének valamely kiemelkedő képessége, irreguláris hadviselés esetén pedig maga a civil lakosság.

A NATO súlypontfogalmát az AJP-5 szabályzatban és az átfogó művelettervezési direktívában (COPD¹²) így találhatjuk: „Tulajdonságok, képességek vagy helyek, melyekből egy nemzet, egy szövetség, egy katonai erő vagy más csoport cselekvési szabadságát, fizikai erejét, küzdeni akarását meríti.”¹³ Itt a stratégiai szintű súlypont a stratégiai cél eléréséhez szükséges erő valamely kiemelkedő eleme, lehet egy rezsim hatalma, az emberek akarata, etnikai nacionalizmus vagy egy szövetség.

A súlypontelemzés folyamata az amerikai doktrínákban négy lépésből áll, de a NATO esetében kiegészül még két lépéssel. A fenti definíciók alapján a súlypont egy hagyományos konfliktus esetében lehet a haderő egésze vagy egy része, ha pedig egy vonatot veszünk példának, akkor a mozdony a súlypont, nem pedig a sínek vagy a szén. Ezt követi a súlyponttal kapcsolatos kritikus képességek meghatározása, az ezekhez szükséges kritikus követelmények és végül a kritikus sebezhetőségek beazonosítása. A kritikus képességek olyan tényezők, melyeket a súlypont birtokol és melyektől a súlypont függ. A kritikus képesség a mód, ahogy a végcél elérjük, illetve az a képesség, amelyet a súlypont végre tud hajtani. Az ellenséges haderő szárazföldi csapatai képesek áttörni a védelmet és megszállni a fővárost, tehát fenyegető képességekkel rendelkeznek. A vonatos példa esetében a szerelvény mozgását a mozdony végzi bizonyos feltételek megléte esetén.

NATO		USA	
1. Elérendő végcél és elvárt kimenetel		1. Súlypont	2. Kritikus képesség
5. Súlypont	2. Kritikus képesség	4. Kritikus sebezhetőség	3. Kritikus követelmény
4. Kritikus sebezhetőség	3. Kritikus követelmény		
6. Következtetések			

2. ábra Súlypontelemzési rácsok (szerkesztette a szerző)

A kritikus követelmények tehát olyan feltételek, erőforrások vagy eszközök, melyek az előzőekben tárgyalt kritikus képesség végrehajtásához szükségesek. Nélkülük a súlypont nem tudja funkcióját ellátni, azaz az érintett kritikus képességet gyakorolni. Ilyen lehet az összeköttetés, a logisztikai támogatás megléte, a kikötők, repülőterek, vasútvonalak működőképessége, a lőszer, üzemanyag, élelem stb. rendelkezésre állása. A vonatos példánál maradván ilyen képesség lehet a szén, a sínek megléte, melyek a mozdony működéséhez, alapfunkciójának ellátásához szükségesek. Ezek közül azok jelentik a kritikus sebezhetőséget, melyek támadhatók és pusztíthatók kinetikus vagy nem kinetikus módon. Nem csupán egy könnyen támadható célról van szó, hanem olyanról, amelynek semlegesítése súlyos kárt okoz az ellenségnek, mivel súlypontja nem lesz képes alapfunkciójának megfelelően működni.

A parancsnok alapvetően akkor dönt a súlypont közvetlen megtámadásáról, ha az nem jár túl nagy kockázattal, de ilyen szempontok lehetnek még:

¹² Comprehensive Operations Planning Directive.

¹³ AJP-5 Allied Joint Doctrine for Operational-level Planning, 2013. <http://nso.nato.int/nso/zPublic/ap/AJP-5%20E.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 05.)

- az idő vagy a szükséges képességek hiánya nem teszi lehetővé az indirekt támadást;
- a politikai vezetés nyomásgyakorlása, vagy szubjektív kontroll esetén utasítása;
- a személyi veszteség nem számít a politikai vezetés számára, az nem jár következményekkel az adott társadalomban;
- a hadviselési kultúra nem enged mást.

Az erők megóvásának, a technikai eszközök és a logisztikai készletek gazdaságos felhasználásának józan elvét követve a parancsnok nagyobb valószínűséggel választja a közvetett támadást, vagyis az ellenség súlypontjának a kritikus sebezhetőségeit kihasználva, több kritikus követelmény kiiktatásával a súlypontot működésképtelenné teszi, illetve megsemmisíti. Természetesen, ha a hadművelleti határidők nem teszik lehetővé például az erőszakos vízi átkelés előkészített módon történő végrehajtását, akkor azt sokkal nagyobb veszteségekkel, menetből kell megtenni. Ha a haderő nem rendelkezik olyan képességekkel, melyekkel a hadművelleti-hadászati mélységben, az ellenség hátszögében csapásokat tudna végrehajtani, akkor annak súlypontját sem képes közvetetten támadni, marad tehát a nagyobb veszteséggel járó direkt támadás.

Az indirekt megközelítés egyrészt időigényes, hiszen a golyóscsapágygyarak bombázása és a páncélosadosztályok hadrafoghatóságának csökkenése között sok idő telik el, másrészt költséges, mert egy stratégiai súlypont esetén a kritikus követelmények mélyen az ellenség hátszögében, jól védett, nehezen elérhető helyeken lehetnek, melyek támadásához precíziós fegyverekre és rendkívül kifinomult technológiára lehet szükség. A technológiai szint és a szükséges erőforrás az ilyen drága fegyverrendszerek üzemeltetéséhez nem feltétlenül csak a fejlett nyugati demokráciáknál állnak rendelkezésre, de a szándék, hogy ezáltal csökkentsék a személyi veszteségeket, leginkább csak ott jellemző.

A súlypont vizsgálata nemcsak a katonai stratégiai és hadművelleti szinteken, hanem a politikai vezetés szintjén is érvényes. A Liddell Hart-féle nagystratégia vagy magasabb stratégia a legfelsőbb szinten álló nemzeti stratégiát jelenti, amely magában foglalja a nemzeti célokat, valamint az azok eléréséhez szükséges módokat és eszközöket. Elemeinek nagy részét a legmagasabb szintű stratégiai dokumentumban, a Nemzeti Biztonsági Stratégiában lehet megtalálni, amely meghatározza a nemzeti érdekérvényesítés módjának és eszközeinek – az Amerikai Egyesült Államok esetében például diplomácia, információ, katonai erő, gazdaság – alkalmazását a nemzeti célok elérése érdekében. A politikai-stratégiai szint határozza meg egy adott válsággal kapcsolatban, hogy mi a kívánt véghelyzet, milyen módon fogja azt elérni és ehhez milyen eszközökre van szüksége. Ha az elérési módok a katonai lépést választják, akkor a művelet megtervezésekor a direkt és az indirekt megközelítés egyaránt alkalmazható, attól függően, hogy a katonai tanácsadók javaslata és a stratégiai kockázatok elemzése melyiket támogatja.

Megállapíthatjuk, hogy tévedés a direkt megközelítést a manőverhez, a manőverező hadviseléshez kötni, mert ez a művelet céljától függően ugyanúgy lehet maga a súlypont elleni közvetlen, vagy esetleg valamelyik kritikus követelmény elleni közvetett támadás. Másképp fogalmazva, egy kritikus követelményt, például egy kikötőt el lehet foglalni szárazföldi csapatokkal (manőver), el lehet zárni tengeri blokáddal, vagy meg lehet rongálni légi támadással, de mindhárom esetben ez csak indirekt támadásnak számít, mert nem közvetlenül a súlypont ellen irányul. Ugyanígy nem lehet az anyagcentrikust az indirekt megközelítéssel társítani. Például mindkét világháborúban az egyetlen erő, amely Nagy-Britanniát meg tudta védeni, az a haditengerészet volt, nem a szárazföldi és nem a légierő. Tehát a súlypontot, a haditengerészetet lehetett közvetlenül támadni felszíni flottával – lásd jütlandi csata –, vagy lehetett indirekt módon támadni, például a kikötők bombázásával, aknazárak telepítésével.

A hadikultúrák elmélete az első példát, a kikötő elfoglalását direktnek tekinti, pedig nem az, a másodikat meg anyagcentrikusnak és indirektnek, habár a felszíni flották manőverezve, direkt módon támadták egymást.

TÁRSADALMI, KULTURÁLIS SZEMPONTOK

A fenti változó tényezők mellett olyan állandó tényezőket is célszerű vizsgálni, mint az adott ország civilizációs kultúrkörhöz tartozása, politikai berendezkedése, hagyományai, szokásai és egyéb kulturális, társadalmi jellemzői, mivel ezek adják meg hadszervezetének nemzeti karakterét. Ezek nemcsak a harcolókat és a katonai vezetőket, hanem a politikai vezetők képviselőit is befolyásolják a háborús konfliktusokkal kapcsolatban meghozott döntéseknél.

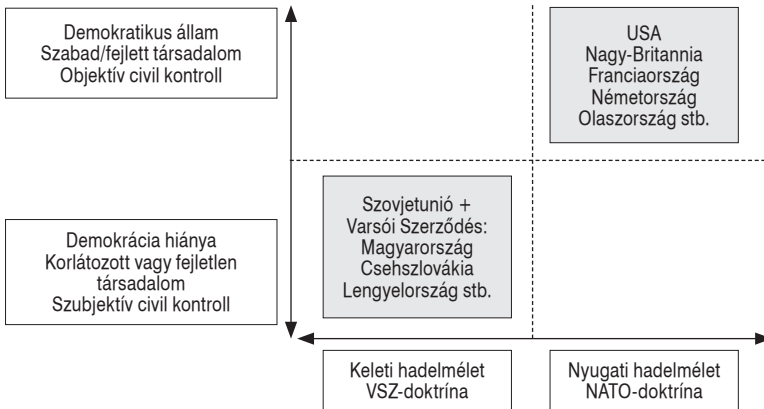
A kiváló brit történész, John Keegan szerint a hadviselésnek különböző kultúrái alakultak ki a történelem során, melyek egy-egy népcsoportra voltak jellemzők az adott korban. Sok esetben ezek a harcias népek vagy társadalmi csoportok – mint például a mamelukok, a mongolok és a szamurájok – hiába rendelkeztek fejlettebb fegyverekkel, vagy tértek át az általuk meghódított népek életmódjára, továbbra is ragaszkodtak a hagyományos hadviselésükhöz. A hadviselési kultúrájukra jellemző filozófia, hagyomány és ideológia nem tette lehetővé számukra, hogy más módon harcoljanak, és még akkor is ragaszkodtak hozzá, amikor már egyértelműen elavultnak számítottak.

Történelmileg a hadviselés két fő típusát lehet megkülönböztetni: a nyugati és a keleti. John Keegan szerint a nyugati hadviselés görög és római alapokon nyugszik, jellemző volt rá a mindhalálig való helyállás harci etikája, az ellenség előli kitérés szégyennek számított. „Miután a szemtől szemben megvívott harc – a személyes bátorság és becsület jelképe – ideológiai dimenziót kapott, már csak a haditechnikai elem hiányzott a nyugati harcmodor végleges kialakulásához. A XVIII. században, a lőpor forradalmi kiteljesedésével és a tűzfegyverek tökéletesítésével ez is rendelkezésre állt már.”¹⁴ A nyugati hadviselést magasztaló brit történész kissé részre hajlóan így ír a keleti harcmodor képviselőinek tartott sztyeppeiek, közel-keleti lovas népekről: „A lovas harcos a távolból szerette megvívni a harcot, nyíllal inkább, semmint vágó- vagy döfőfegyverekkel, és ha eltökélt ellánállásba ütközött, nyomban visszavonult, hogy az ellenség erejének lassú felőrlése révén szerezze meg a győzelmet, nem pedig egyetlen nagy erőpróbában.”

A jelenkori felosztás is alapvetően a nyugati és a keleti hadviselést különbözteti meg. Triandafilov, Isszerszon, Tuhacsevszkij tudományos munkái járultak hozzá a szovjet mélységi hadviselés elméletének kialakulásához, majd a háborús tapasztalatok a Varsói Szerződés-féle hadelmélet megalkotásához, melyek továbbfejlesztve, de jelenleg is alapját képezik Oroszország, Kína és több, egykor a szovjet blokkhoz tartozó állam doktrínájának. A nyugatihoz a NATO, illetve az az angolszász hadelmélet tartozik, amely ugyanúgy a háborús tapasztalatokon fejlődött ki, de a Liddell Hart-féle indirekt megközelítés mellett magáévá tette Clausewitztól Guderianig az összes porosz/német hadelméletet a Blitzkrieggel, az Auftragstaktikkal¹⁵ és a súlypontelemzéssel együtt. A nyugati hadviselés doktrínáit a fejlett nyugati demokráciák után a NATO-hoz csatlakozó európai államok, valamint az Amerikai Egyesült Államok stratégiai szövetségesei, mint például Japán, Tajvan, Dél-Korea is átvették.

¹⁴ John Keegan: A hadviselés története. Corvina Kiadó, Budapest, 2002, 383.

¹⁵ Auftragstaktik: az alárendeltek önálló kezdeményezésén alapuló decentralizált vezetési stílus, angolul Mission Command.

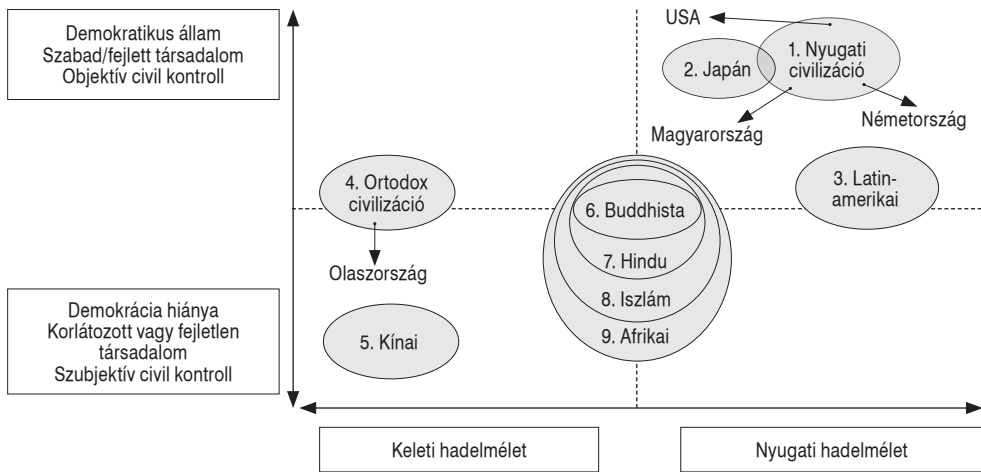
3. ábra Hidegháborús nemzetek az állandó tényezők függvényében (szerkesztette a szerző)

Normális esetben az adott országra, civilizációs kultúrkörre jellemző gondolkodás a nyugati hadviselés elméletére úgy rakódik rá, hogy azzal összeegyeztethető nemzeti karaktert ad neki. Viszont ha egy politikailag fejletlenebb társadalomban próbálják a nyugati katonai gondolkodást meghonosítani, az csak külsőleg fog hasonlítani rá. Például egy tekintélyelvű társadalom vagy hadszervezet esetében nehéz beilleszteni az önálló vezetésre képes altiszteket vagy a vezénylőzászlósi rendszert. Ugyanúgy nehéz az önálló gondolkodást és a szabad véleménynyilvánítást elutasító társadalom katonai szervezetében elérni az Auftragstaktikot, vagyis az alárendelték önálló kezdeményezésén alapuló vezetési stílust. A nyugati hadviselés elmélete alapvetően a nyugati államokat képviselő fejlett demokráciákban működik megfelelően, ahol az individualizmus, az egyenlőségen alapuló demokratikus jogok és értékek már régóta jellemzik a társadalmakat.

Huntington szerint a világ kilenc nagy civilizációs területre osztható fel, melyek az érintkezési pontoknál konfliktusokban állnak, állhatnak egymással. A nyugati mellett az alábbi civilizációkat találhatjuk: latin-amerikai, afrikai, iszlám, kínai, hindu, ortodox, buddhista és japán.¹⁶ Az adott földrajzi régióban élő népek számára a közös nyelvénél is fontosabb a közös vallás, illetve az ehhez kapcsolódó társadalmi értékek és hagyományok. A különböző civilizációkhoz tartozó államok – attól függően, hogy az Amerikai Egyesült Államok vagy a Szovjetunió szövetségesei voltak – a megvásárolt fegyverrendszerekkel együtt a nyugati, illetve a szovjet szervezeti felépítést és harcászati eljárásokat is átvették, összevegyítve a saját kultúrájukra jellemző sajátosságokkal. A Huntington-féle nyugati civilizáció országai jelenleg vagy a NATO tagjai, partnerei, vagy az Amerikai Egyesült Államok szövetségesei. Az ortodox civilizáció legtöbb állama a keleti hadelméletet követi, de van közöttük NATO-tag is. Az összes többi civilizációnál pedig az adott ország történelmi múltjától függően találhatunk példát mindkettőre, melyeket különböző mértékben és mélységben sajátítottak el.

Megállapíthatjuk, hogy a nyugati és a keleti katonai gondolkodást átvevő államok kivétel nélkül valamilyen civilizációs kultúrkörhöz tartoznak, miáltal sajátos karaktert adnak nekik, vagy akár különálló változatot hoznak létre. Az ezeken alapuló katonai és harci hagyományok bizonyos esetekben jelentősen befolyásolhatják a vezetők döntését többek között abban,

¹⁶ Samuel P. Huntington: A civilizációk összeapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998, 23.

4. ábra Civilizációk halmazai az állandó tényezők függvényében (szerkesztette a szerző)

hogy a direkt-indirekt megközelítések közül melyiket alkalmazzák, milyen módon harcoljanak. Például hiába lenne ildomos elkerülni egy nagyobb vereséget, ha abban a kultúrában visszavonulni szégyen, vagy hiába próbálnánk a nyugati hadviselés elvei szerint harcolni, ha a szövetséges fegyveres erő csak a keleti doktrínát ismeri, vagy ami még rosszabb, csak valamilyen törzsi hadikultúrát.

A TÁRSADALOM POLITIKAI FEJLETTSÉGE

Francis Fukuyama megállapítása szerint a Föld országaiban eltérő mértékben található meg a következő politikai intézmények: állam, joguralom és felelős kormány. Véleménye szerint „a sikeres és korszerű liberális demokrácia a három intézménytípus stabil egyensúlyát teremti meg.”¹⁷ A földrajzi adottságok, mint például az éghajlat, a termőföld és az erőforrások rendelkezésre állása, a szigetek vagy a hegyvidékek elzártsága jelentősen befolyásolhatják az államiság kialakulását, vagy éppen a törzsi szervezetek fennmaradását, de a különbségek alapvető oka az, hogy a nemzetek eltérő fejlődési utat jártak be a történelem során. Fukuyama így folytatja: „A három intézménytípus egyikének meglétéből nem következik, hogy a többi is a helyén van. Afganisztánban például 2004 óta tartanak demokratikus választásokat, de az afgán állam rendkívül gyenge, és területének nagy részén képtelen érvényt szerezni a törvényeinek. Oroszországban ezzel szemben erős az állam, tartanak demokratikus választásokat, de a vezetők nem érzik úgy, hogy a törvények rájuk is vonatkoznának.”¹⁸

A nyugati demokráciákra jellemző, hogy a kormányzat felelősségre vonható, leváltható a társadalom politikai nyomásának hatására, ezért fontos a személyi veszteségeket a társadalom ingerküszöbe alatt tartani, ha az éppen kormányzó párt hatalmon akar maradni, illetve sikeresen akarja befejezni a katonai műveleteket. Mivel általában a média sem korlátozott, a közvélemény elől nehéz eltitkolni a balul sikerült katonai műveleteket, ahogy ez a vietnami konfliktus idején az Amerikai Egyesült Államokban is történt. A másik végletet azok

¹⁷ Francis Fukuyama: A politikai rend eredete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 36.

¹⁸ Uo. 36–37.

a diktatúrák és totalitárius rezsimiek képviselik, melyekkel a második világháború idején találkozhattunk a német fasizmus és a szovjet kommunizmus formájában, illetve napjainkban néhány elszigetelt esetben, mint például Észak-Korea. Természetesen esetükben nem kellett tartani a társadalom ellenállásától, a veszteségekkel sem kellett elszámolni. A politikai és a katonai vezetés számára az emberek élete nem volt fontos, csak egy könnyen pótolható erőforrást jelentett.

Vizsgálatunk szempontjából megállapíthatjuk, hogy az eltérő társadalmi fejlettségű és politikai berendezkedésű államok társadalmi eltérő mértékben érzékenyek a háborúk során bekövetkező személyi veszteségekre. Egy totalitáriánus rendszer esetében kevésbé számítanak a veszteségek, tehát a magasabb kockázattal járó direkt támadás lehet a parancsnok első számú választása. Ezzel szemben egy demokratikus állam hadvezérének kerülnie kell a magas kockázattal és veszteséggel járó direkt támadást, helyette vagy a hosszú ideig tartó előkészítést választja, amíg a kedvező feltételek és erőviszonyok be nem állnak, vagy a súlypont közvetett támadását, például a golyóscsapágygyárok bombázását.

A POLITIKAI VEZETÉS

Clausewitz szentháromság-elméletében a háború három összetevője az erőszak, a véletlen és a politika volt, melyekhez az alábbi társadalmi csoportokat társította: az elsőhöz az embereket, illetve a társadalmat, a másodikhoz a katonai vezetőket és csapataikat, a harmadikhoz pedig a kormányzatokat. Peter Paret azt írja: „Álláspontja szerint a politikai vezetés feladata, hogy a társadalom energiáját hasznosítsa anélkül, hogy annak irracionális ereje magával rántaná; egy kormányzat a fizikai energiát észszerű politikává alakítja, amelynek megvalósításához a fegyveres erők nyújtanak segítséget.”¹⁹ Clausewitz helyesen állapította meg a kormányzat és a katonák közötti kapcsolatot, vagyis a politika gyakorol irányítást a haderő fölött. Ez azonban a történelem során számtalan variációban valósult meg, és napjainkban is eltérő változatokban létezik.

Samuel P. Huntington a civil ellenőrzés két fajtáját különbözteti meg: a szubjektív és az objektív civil kontrollt. Az elsőre az jellemző, hogy egy civil csoport akár a többi hatalmi ág rovására kisajátítja, és a szakmaiságot figyelmen kívül hagyva a saját elveinek és értékeinek rendeli alá a hatalmától megfosztott katonai vezetést. „Egy totalitárius rendszerben viszont a katonák hatalma csökkenthető az által, ha a tisztikart egymással versengő csoportokra osztják, párthadseregeket és különleges fegyveres erőket (Waffen SS és MVD) állítanak fel, önálló parancsnoki hierarchiákkal hatolnak be a katonaparancsnoki hálózatba (politikai biztosok) és más hasonló módszereket alkalmaznak.”²⁰

Ezzel szemben az objektív civil kontroll a katonák hatalmának minimalizálását úgy éri el, hogy politikailag semlegessé teszi őket, miközben szakmai kérdésekben maximálisan támaszkodik a katonákra és szakértelmükre, elismerve az autonóm katonai professzionalizmust. „Egy jól képzett hivatásos tisztikar készen áll bármely olyan civil csoport kívánságainak a teljesítésére, amely törvényes hatalomra tesz szert az államban.” Huntington még megjegyzi: „Az objektív civil ellenőrzés nemcsak a legalacsonyabb szintre csökkenti a katonáknak

¹⁹ Peter Paret: Clausewitz. In: Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005, 260.

²⁰ Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest, 1994, 87.

a civil csoportokéhoz viszonyított hatalmát, hanem maximálja a katonai biztonság szavatolásának valószínűségét is.”²¹

Napjainkban a nyugati demokráciák, mint például Nagy-Britannia, Franciaország vagy Németország esetében az jellemző, hogy a kormányzatok az objektív civil kontrollhoz közel álló módon irányítják a fegyveres erőket. Az Amerikai Egyesült Államok esetében nemcsak az elnök, de még az egyesített vezérkar főnöke sem adhat direkt utasítást a hadműveleti parancsnok számára az általa vezetett művelettel kapcsolatban.²² Természetesen a parancsnokokat érheti nyomásgyakorlás a politikai vezetés részéről, de szerencsés esetben a katonák által képviselt szakmai szempontok is érvényesülnek. Egyáltalán nem ez volt a helyzet a német és a szovjet totalitárius államokban, ahol a politikai vezetők, azaz Hitler és Sztálin – bár civilnek számítottak – katonai ügyekben is minden szakmai döntést magukhoz vontak. Itt fordulhatott elő, hogy a katonai vezetés javaslatával ellentétben megtiltották a visszavonulást, vagy éppen fordítva, amikor még nem is állt rendelkezésre elegendő erő, elrendelték a támadást.

Megállapíthatjuk, hogy egy adott ország társadalmi fejlettségén és politikai berendezkedésén alapuló demokratikus ellenőrzés mértéke a katonai vezetés szakmai szempontok szerint meghozott döntéseit jelentősen befolyásolhatja. Szélsőséges esetben (szubjektív kontroll) akár arra is kényszerítheti, hogy politikai érdekből szakmailag rossz döntést hozzon. A katonai parancsnok hiába tesz például javaslatot a nagy veszteséggel járó direkt támadás helyett egy közvetett megközelítésen alapuló művelet mellett, ha a politikai stratégiai szint valamilyen magasabb politikai szempontot vesz figyelembe. Például az alföldi csatákban kifáradt 2. Ukrán Front parancsnoka, Malinovszkij marsall hiába szeretett volna időt kérni a csapatai feltöltésére és pihentetésére, Sztálin megparancsolta, hogy menetből foglalja el Budapestet, mivel szerinte ez lehetővé tette volna Bécs gyors elfoglalását és nem mellesleg Magyarország kiléptetését a háborúból.

KÖVETKEZTETÉS

Kovács Jenőnek igaza volt abban, hogy a hadikultúrák olyan szervezeti kultúrák, melyek jellegzetes nemzeti karakterekkel bírnak és szoros kapcsolatban állnak az adott országra jellemző civilizációs kultúrkörrel, katonai hagyományokkal, erkölcsi értékekkel, gazdasági, technológiai, politikai és társadalmi fejlettséggel. Viszont nem állja meg a helyét a manőverező hadviselést a direkttel, az anyagcentrikust pedig az indirekt megközelítéssel társítani. Napjainkban nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a szárazföldi országok csak manőverezéssel, a jelentős haditengerészettel vagy légi erővel rendelkező államok pedig csak kifárasztással érik el céljukat. A nyugati hadelmélet, azaz a NATO-államok doktrínái szerint az adott műveleti helyzettől és a súlypontelemzés eredményétől függően választanak a direkt és az indirekt megközelítések közül a stratégiai és a hadműveleti szinteken is.

Németország jelenleg egy erős gazdasággal rendelkező fejlett demokrácia és mindemellett NATO-tag is. Hadiipara jelenleg is a Leopard harckocsiról nevezetes, földrajzi adottságai alapján pedig továbbra sem tengeri nagyhatalom. Jelenleg akkor a mozgáscentrikus vagy az anyagcentrikus hadikultúrához tartozik? A válasz: egyikhez sem. Valószínűleg egy

²¹ Uo. 89.

²² Joó Rudolf: A fegyveres erők civil irányítása: megoldási változatok a fejlett demokráciákban. In: Joó Rudolf – Pataki Zsolt (szerk.): A haderő demokratikus irányítása. ZMNE Leszerelési és Civil-Katonai Kapcsolatok Központja, Budapest, 1998, 27.

szövetséges műveletben szárazföldi erővel nagyobb arányban venne részt, mint légi- vagy haditengerészeti erővel, de rendelkezésére állna a legfejlettebb precíziós technológia is. Műveleteit a NATO-, illetve a nyugati hadviselés etalonjának számító német nemzeti hadelmélet és doktrínák alapján tervezné meg és hajtaná végre, melyeknek fontos részét képezi a Clausewitz elveken alapuló súlypontelemzés. Minden bizonnyal kerülné a fölösleges személyi és anyagi-technikai veszteségeket, mert az a politikai vezetés bukásához vezethetne. A direkt-indirekt, illetve a manőverező-felörlő megközelítések közül a hadművelleti helyzetnek legjobban megfelelő választaná az adott parancsnok, akinek szakmai véleményét valószínűleg a politikai vezetés is figyelembe venné.

Az előzőekben tárgyalt állandó és változó tényezők segíthetnek megérteni, melyek azok az okok, amelyek alapján az eltérő hadikultúrákhoz tartozó politikai és katonai vezetők többek között a direkt és az indirekt megközelítések közül is dönthetnek egy adott konfliktussal, katonai művelettel kapcsolatban. Ha így nézzük, nemcsak három hadikultúra létezik, hanem ahány ország, annyi változata a civilizációk által átvett nyugati és keleti hadviseléseknek, illetve doktrínáknak, melyek bármelyike dönthet úgy a konfliktus jellegéből és a művelési helyzetből adódóan, hogy a manőverező, vagy a felörlő-kifárasztó megközelítést választja, illetve ettől függetlenül az ellenség súlypontját direkt vagy indirekt módon támadja. Viszont ha ragaszkodunk a három nagy hadikultúra létezéséhez, azt még történelmi viszonylatban is egyre nehezebb megindokolni, napjainkra vonatkoztatva pedig szinte lehetetlen. Talán célszerű lenne a hadikultúra kifejezés helyett történelmi viszonylatban hadviselést (warfare), jelenkori műveletekkel kapcsolatban megközelítést (approach) használni, a direkt-indirekt megközelítést pedig a súlypontelemzéshez kötni, nem pedig a manőverező-felörlő hadviselésekkel, megközelítésekkel társítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AJP-01 (D) Allied Joint Doctrine, 2010. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121019104927/http://www.mod.uk/DefenceInternet/MicroSite/DCDC/OurPublications/JDWP/Ajp01dAlliedJointDoctrine.htm>
- AJP-5 Allied Joint Doctrine for Operational-level Planning, 2013. <http://nso.nato.int/nso/zPublic/ap/AJP-5%20E.pdf>
- Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: *Fókusz és együttműködés: A hadtudomány kutatási feladatai*. Honvédségi Szemle, 2016/3. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/57137/hsz_2016-3..pdf
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái. (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban.)* PhD-értekezés. ZMNE, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf
- Fukuyama, Francis: *A politikai rend eredete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam*. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest, 1994.
- Joó Rudolf: *A fegyveres erők civil irányítása: megoldási változatok a fejlett demokráciákban*. In: Joó Rudolf – Pataki Zsolt (szerk.): *A haderő demokratikus irányítása*. ZMNE Leszerelési és Civil-Katonai Kapcsolatok Központja, Budapest, 1998.

- JP 5-0 Joint Operation Planning, 2011. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp5_0.pdf
- Keegan, John: *A hadviselés története*. Corvina Kiadó, Budapest, 2002.
- Kovács Jenő: *Magyarország katonai stratégiája. (Komplex kutatási téma.)* II. kötet. ZMNE, Budapest, 1995.
- Paret, Peter: *Clausewitz*. In: Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
- Pozderka Zoltán: *A súlypontelemzés kérdései*. Seregszemle, 2014/3. szám, 71–83. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/48923/2014_3sz_seregszemle.pdf
- Rázsó Gyula (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974.
- Shy, John: *Jomini*. In: Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
- Winkler Gusztáv: *A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Szöllősi Antal ezredes:

A DÁN VÉDELMI MEGÁLLAPODÁS HATÁSA A VÉDELMI SEKTOR ÉS A HADERŐ TERVEZHETŐ ÉS KISZÁMÍTHATÓ FEJLESZTÉSÉRE

ÖSSZEFOGLALÓ: A kiszámíthatóság fontos a védelmi szféra fejlesztése során, melynek alapja a politikai és lehetőleg társadalmi konszenzus, valamint a szükséges források biztosítása. Ez utóbbi nem könnyű, főleg azokban az országokban, ahol a védelmi kérdések nem szerepelnek a prioritások között, és könnyen a pénzügyi megszorító intézkedések áldozatává válnak. Vannak azonban jó példák is, többek között Dánia. A dán védelempolitika és kiemelten a védelmi költségvetés alapelemeit 1988 óta az úgynevezett védelmi megállapodásban rögzítik. A megállapodás a parlamenti pártok több évre szóló, általában 4-5 éves időszakot átfogó politikai megállapodása. A megegyezésekre jellemző, hogy azok átnyúlnak a választási ciklusokon. A védelmi szektor 4-5 évre szóló, a meghatározó politikai pártok által támogatott stabil fejlesztési irányokkal és célkitűzésekkel rendelkezik.

KULCSSZAVAK: dán védelmi megállapodás, védelmi bizottság, védelmi szféra, védelmi költségvetés

BEVEZETÉS

Számos európai ország védelmi tárcája küzdött és küzd napjainkban is azzal a jelenséggel, hogy a pénzügyminisztérium elsődleges célpontjává válik, ha a költségvetés egyensúlyba hozása során megszorító intézkedésekre van szükség. Ezt a negatív tapasztalatot tükrözi az az időről időre, a NATO brüsszeli központjában felmerülő javaslat, mely szerint nemcsak a tagállamok külügy- és védelmi minisztereinek kellene találkozniuk és egyeztetniük, hanem a pénzügyminiszterek találkozájára is szükség lenne a kiszámítható védelmi költségvetések biztosítása érdekében. A NATO 2014-ben megrendezett walesi csúcstalálkozóján a védelmi költségvetések emelésére vonatkozó tagállami kötelezettségvállalás¹ és különösen annak mielőbbi végrehajtására irányuló erős amerikai politikai nyomásgyakorlás várhatóan szükségtelessé teszi a javaslat megvalósítását, ugyanakkor a pénzügyi források kiszámítható biztosítása továbbra is az egyik legfontosabb előfeltétele lesz az európai védelmi képességek fejlesztésének.

Jelen írás a Dániában követett gyakorlatot kívánja bemutatni, ahol több évtizede tartó konszenzus alakult ki a védelem kérdésében a politikai palettán jelen lévő pártok között. A dán védelmi megállapodások (defence agreement) célja, hogy politikai irányt szabjon és stabilitást adjon a haderővel szemben támasztott követelmények, valamint a védelmi tervezés céljait illetően, továbbá hogy érvényességének időtartamára meghatározza azokat

¹ A tagállamok kötelezettséget vállaltak arra, hogy megállítják védelmi költségvetésük hanyatlását, és egy évtizeden belül hazai össztermékük 2%-ához közelítik. (A walesi NATO-csúcstalálkozó kommunikéje, 14. bekezdés.)

a forrásokat, amelyekkel a védelmi tárca számolhat. A megállapodások fontos jellemzője továbbá, hogy azok túlmutatnak egyes kormányzati ciklusokon.

A dolgozat célja részletesen bemutatni a védelmi megállapodások kidolgozásának és egyeztetésének folyamatát, átfogó képet adni tartalmukról, valamint felvázolni előnyeiket és hátrányaikat. Mindezek figyelembevételével a munka zárásaként javaslatot teszek arra, hogy számunkra az ismeret megszerzésén túl szolgálhat-e bármilyen haszonnal a Dániában alkalmazott eljárás.²

A DÁN POLITIKAI KÖRNYEZET, VÉDELEMPOLITIKA ÉS STRATÉGIAI KULTÚRA

A védelem, a védelmi szféra egyetlen országban sem működik vákuumban, hanem a politikai szándékoknak megfelelően végzi feladatait, ezért fontos, hogy röviden áttekintsük a dán politikai élet főbb jellemzőit. Leegyszerűsítve a dán politikára a konszenzusépítés, a konzultációs döntéshozatal a jellemző. A dán politikai palettán jelenleg két nagy párt, a Szociáldemokrata (Socialdemokraterne) és a Liberális (Venstre) Párt, valamint 4-5 kisebb, de meghatározó párt van jelen. Hosszabb ideje egyetlen párt sem szerzett abszolút többséget, és a második világháborút követően csak négy koalíciós kormány volt többségben a törvényhozásban. Ebből következően a hatékony törvényhozáshoz a mindenkori kormányoknak elemi érdeke az ellenzékkal való konzultáció és megegyezés.³

Ezen túlmenően, vagy talán részben ezért is a második világháborút követően nagyfokú konszenzus övezi Dánia nemzetközi porondon játszott szerepét, a dán védelempolitikát, valamint a haderővel kapcsolatos kérdéseket. Ez alól az 1980-as évek jelentett kivételt, amikor a Szociáldemokrata Párt ellenezte az akkori kormány NATO-politikáját és atomfegyvermentes Skandináviát követelt.

Dánia a hidegháború befejeztével stratégiai irányváltást hajtott végre a haderő alkalmazását illetően, és egyfajta aktivista irányvonalat kezdett érvényesíteni; egyes vélemények szerint a többi NATO-tagállamhoz viszonyítva erején felül teljesített. A hidegháború időszakában a haderőt harcfeladatra csak otthon, NATO-keretben tudta elképzelni, ugyanakkor komoly szerepet vállalt mint békefenntartó az ENSZ vezette missziókban. Fegyvertelen megfigyelők mellett, jelentős csapat-hozzájárulóként jelent meg például Cipruson. Még 1990-ben is közel 350 dán katona állomásozott a szigeten.⁴

A hidegháborút követően viszont már többször késznek mutatkozott kockázatos katonai feladatokat felvállalni nemzetközi missziókban. Jelentős változás következett be a katonai erő külföldi alkalmazásában a boszniai UNPROFOR-misszióban való szerepvállalással. A svéd–norvég megfigyelőpont felmentésére igyekvő dán harckocsik 1994 áprilisában Tuzla közelében tűzharcba keveredtek a szemben álló boszniai szerb erőkkel.⁵ A katonák nemzetközi alkalmazása nemcsak a politikai elit, hanem a lakosság körében is nagy támo-

² Az írás elsősorban a világhálón elérhető forrásokon alapul, ugyanakkor egy a dán védelmi szférában dolgozó interjúalany szakmai észrevételeire is támaszkodik.

³ <http://www.yourdanishlife.dk/the-rules-of-the-game-the-danish-political-system-for-beginners/> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

⁴ <http://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/contributor-profile-denmark/> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

⁵ A második világháborút követően ez volt az első alkalom, hogy dán harcászati kötelék harcfeladatot hajtott végre. <http://milhist.dk/slaget/operation-bollebank/> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

gatottságot élvezett éveken keresztül, még olyan nehéz időkben is, amikor az Afganisztánba települt dán erők a nemzetközi erők között az ötödik helyet foglalták el a veszteségi listán. 2002 és 2013 között 43 dán katona vesztette életét, 2008-ban például 13 fő veszteségük volt.⁶ A veszteségek ellenére 2006 és 2009 között a lakosság 49% százaléka támogatta a szerepvállalást.⁷ 2012-re a támogatottság 72%-ra emelkedett. Dánia 2003. május vége és 2007 júliusa között 400-500 fővel települt Irakba a britek vezette délkeleti körzetbe, de a líbiai NATO-műveletben is harcfeladatot vállalt hat F-16-os vadászgép és közel 130 fő telepítésével. A közvélemény a líbiai részvételt is nagy százalékban támogatta.⁸ A Gallup felmérése szerint a lakosság 78%-a volt Dánia NATO-műveletben való aktív részvétele mellett. Összességében a hadsereg támogatottsága magas, a lakosság az állami intézmények közül a hadsereget tartja az egyik legmegbízhatóbbnak.

A dán szakértők szerint a mindenkori dán kormányok azért voltak képesek a politikai és a szakmai elit nemzetközi missziós szerepvállalás iránti támogatását magas szinten tartani, mert az egymást követő kormányok folyamatosan és konzekvensen alkalmazták az elit és a lakosság számára is elfogadható stratégiai narratívát. A többéves védelmi megállapodások kialakítása során a védelmi ügyekben létrejött politikai konszenzus nagyban hozzájárult egy erős és következetes stratégiaszintű narratíva kialakításához.⁹

A következőkben vizsgáljuk meg a megállapodások jellegét, tartalmát, tekintsük át kidolgozásuk mikéntjét.

A VÉDELMI MEGÁLLAPODÁS FŐBB JELLEMZŐI, KIALAKÍTÁSÁNAK MÓDSZERE

A dán védelempolitika és kiemelten a védelmi költségvetés alapelemeit 1988 óta az úgynevezett védelmi megállapodásban rögzítik. A megállapodás a parlamenti pártok több évre szóló, általában 4-5 éves időszakot átfogó politikai megállapodása. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy választási ciklusokon átnyúló megegyezésről van szó. Az eddig követett gyakorlat szerint az éppen aktuális megállapodást a hivatalba lépő új kormány tiszteletben tartja. A jelenlegi – a 2013–2017-es időszakot átfogó – megállapodás érvényben maradt, annak ellenére, hogy 2015-ben parlamenti választások voltak és a korábbi fő ellenzéki párt alakított új kormányt, és új védelmi miniszter lépett hivatalba.

A védelmi megállapodás mellett meg kell még említeni, hogy stratégiai jelentőségű változások alkalmával úgynevezett védelmi *bizottságot* (Defence Commission) hívnak életre (mely nem azonos a dán parlament védelmi ügyekkel foglalkozó állandó szakbizottságával). A bizottság munkájának eredményeként elfogadott jelentés egyfajta Fehér Könyvként értelmezhető. A bizottság jelentéseit az abban lefedett időszakban esedékes megállapodások kidolgozása során felhasználják. Az 1. táblázat azt mutatja, hogy mely években készültek megállapodások, és mikor hoztak létre védelmi bizottságot. A táblázat adataiból jól látható

⁶ <http://icasualties.org/OEF/Nationality.aspx> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 28.)

⁷ Peter Viggo Jakobsen –Jens Ringsmose: In Denmark, Afghanistan is Worth Dying For: How Public Support for the War was Maintained in the Face of Mounting Casualties and Elusive Success. *Cooperation and Conflict*, Vol. 50, No. 2, 2015, 211–227.

⁸ <http://cphpost.dk/news/international/danish-six-pack-attacks-gaddafi.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

⁹ http://www.sdu.dk/en/om_sdu/institutter_centre/c_cws/arkiv/previous+news/helman (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

a megállapodások 4-5 éves ciklusa, és az is megfigyelhető, hogy a bizottságok hosszabb távra, 8-10 évre tekintenek előre és készítik el jelentésüket.

A legfrissebb védelmi megállapodás a 2013–2017-es időszakot öleli fel. A következő időszakra szóló megállapodás kidolgozása és annak politikai egyeztetése ebben az évben kezdődik meg és az várhatóan a 2018–2022 közötti időtávra szól majd.

A megállapodás politikai egyeztetésein valamennyi a parlamentben mandátummal rendelkező párt – koalíciós és ellenzéki – képviselteti magát. Általában egy vagy két ellenzéki párt az egyeztetések végén nem írja alá a megállapodást, vagy bizonyos kérdésekben különvéleményt fogalmaz meg.¹⁰

A megállapodások nem nagy terjedelműek, általában harminc és negyven oldal között mozognak. Az egyes megállapodások a dán fegyveres erők jövőbeni szerepét és alkalmazásának biztonság- és védelempolitikai keretét, műveleti ambíciószintjét, a védelmi szférában felhasználható források kereteit határozzák meg. Az adott időszak aktuális kérdéseitől függően rendelkeznek a védelmi szféra működtetése hatékonyságának fejlesztéséről, a szárazföldi erők, a légierő és a haditengerészet fejlesztésének irányairól, és az egyes képességek megszüntetését vagy átalakításának vizsgálatát írhatják elő. De kitérnek a veteránpolitikára, valamint, ha nem is részletesen, a többnemzeti együttműködés kérdésére is. Érintik a humán erőforrás-gazdálkodás fejlesztésének és a hadsereg megtartóképeségének aktuális kérdéseit, valamint az átfogó megközelítés kapcsán más tárcákat érintő feladatokat is. A megállapodások, terjedelmükből és a lefedett területek számából adódóan, az egyes kérdéseket röviden, tömören és lényegre törően írják le.¹¹

A védelmi megállapodás folyamatának koordinálása a védelmi tárca feladata. A minisztériumon belül a Védelempolitikai Főosztály játssza a kidolgozó és koordináló szerepet. A főosztály látja el a titkársági feladatokat is, és felelős a szükséges elemzések, számítások elvégzéséért, valamint a dokumentációk kidolgozásáért. A megállapodáshoz katona-szakmai véleményt a dán haderő parancsnoksága ad képességek, fejlesztési igények tekintetében. Már ezen a ponton megkezdődik egy komoly szakmai egyeztetés arról, hogy a haderő által megadott igény kezelhető-e a rendelkezésre álló és a prognosztizált költségvetési kereten belül, és egyezik-e az igény a politikai prioritásokkal. Ez a folyamat még a hivatalban lévő miniszter és a politikai pártok közötti politikai egyeztetések megkezdése előtt lezajlik. Magának a megállapodásnak a véglegesítése már tisztán politikai folyamat. Az egyeztetéseknek a védelmi minisztérium ad otthont. Az előkészítés folyamatába a védelmi minisztérium szűk szakmai, szakértői körén túl a tárca bevonhat külsős szakmai résztvevőket, szakértőket is.¹²

A dán védelmi megállapodás, ahogy azt már jeleztem, alapvetően politikai egyezség, abból általában nem születik külön jogszabály a törvényhozásban. Ez alól kivételt képez a védelemre fordítható költségvetés, amely a költségvetési törvény része lesz. A mindenkori megállapodás tartalmáról a parlament nem folytat külön részletes vitát, így a védelem fajsúlyos kérdései ritkábban kerülnek a parlament napirendjére. A megállapodások a védelmi minisztérium honlapján megjelennek, így a védelmi kérdések iránt érdeklődők is tanulmányozhatják azokat, ugyanakkor észrevételezésre, véleményezésre nincs lehetőségük.¹³

¹⁰ Interjú Peter Kim Laustsennel, a dán NATO-képviselőt helyettes védelmi tanácsosával. Készítette a szerző.

¹¹ <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Documents/TheDanishDefenceAgreement2013-2017english-version.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

¹² Interjú Peter Kim Laustsennel.

¹³ <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/Prior-Danish-Defence-Agreements.aspx> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

Az aktuális megállapodás végrehajtásáról a védelmi minisztérium részletes beszámolók keretében ad számot. A 2013–2017-es megállapodás rögzítette, hogy a védelmi tárca évente egyszer részletesen tájékoztassa a pártok védelmi ügyekkel és a költségvetési kérdésekkel foglalkozó képviselőit. Az éves jelentésen túl negyedévente adnak tájékoztatást a megállapodás főbb területein elért eredményekről vagy a végrehajtást hátráltató tényezőkről.

1. táblázat *A védelmi megállapodások és a védelmi bizottsági jelentések időrendi áttekintése (készítette a szerző)*

Védelmi megállapodások	Védelmi bizottsági jelentések
2013–2017 (46 oldal)	2016, Fehér Könyv a dán kül- és védelempolitikáról (90 oldal)
2010–2014 (38 oldal)	2008 (94 oldal)
2005–2009 (22 oldal)	2003
2000–2004	
1995–1999	1997
1993–1994	
1989–1991	1988

A DÁN VÉDELMI BIZOTTSÁGOK, A JELENTÉSEK FŐBB TARTALMI ELEMEI

A dán védelmi megállapodásokat meg kell különböztetnünk az egyes védelmi bizottságok jelentéseitől, utóbbiak egyfajta Fehér Könyv funkciót töltenek be. Stratégiai irányváltás vagy a dán biztonsági környezetben bekövetkezett változás esetén minden alkalommal külön védelmi bizottságot állítanak fel, s e bizottság beszámolóit szolgálják alapul az ötévente esedékes védelmi megállapodások elkészítéséhez. A biztonság- és védelempolitika hosszú távú alakítását, felülvizsgálatát meghatározó tanulmányokat elkészítő védelmi bizottságok létrehozásának hasonló gyakorlata figyelhető meg Svédországban és Norvégiában is. Dániában 1988 óta öt ilyen testület felállítására került sor.

A védelmi bizottságok összetétele változatos: a külügyekkel, illetve védelmi kérdésekkel foglalkozó parlamenti szakpolitikusokon és kormányzati tisztségviselőkön túl a vezérkari főnök, a tervezéssel foglalkozó csoportfőnök, valamint szakértők, védelmi kérdésekkel foglalkozó kutatók és elemzők is közreműködnek bennük. A védelmi bizottsági beszámoló elkészítése közel másfél éves folyamatot jelent, és relatíve jelentős források felhasználásával jár mind az anyagiakat, mind a ráfordított időt illetően.

Az 1997-es, közel negyven főt számláló védelmi bizottságot egy korábbi pénzügyminiszter, Knud Heinesen vezette. A bizottság tagjai között volt az éppen regnáló védelmi miniszter, Hans Haekkerup, valamint elődje, a parlamenti pártok képviselői, a vezérkari főnök és négy vezető beosztású tábornok, valamint számos védelmi területen szaktekin-télynek számító kutató, elemző.

A 2008–2009 között működő védelmi bizottság elnöki tisztségét Hans Haekkerup töltötte be, aki 1997-ben mint regnáló miniszter vett részt az akkori bizottság munkájában. A beszámoló elkészítésében közel harmincan, a dán parlamenti pártok politikusai, valamint a dán fegyveres erők képviselői és egyéb szakértők vettek részt.¹⁴ A bizottság munkáját támogató

¹⁴ <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/DefenceCommission2008.aspx> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

tanulmányokat általában a dán külügyi tárca és a védelmi minisztérium szakapparátusa, valamint a biztonság- és védelempolitikai kutatóintézetek szakértői készítik.

A 2008-as védelmi bizottsági beszámoló, melynek címe „Dán védelem – globális szerepvállalás” egy 406 oldalas tanulmány, de az angol nyelven megjelent összegzés is 94 oldalas. Ehhez a dokumentumhoz az akkori ellenzék csatolt különvéleményt; a kettővel korábbi, 1997-es dokumentum esetében még hat különvélemény született. Bizonyos kérdések esetében egyes pártok képviselői fenntartásokkal, illetve záradék csatolásának lehetőségével éltek. A 2008-as beszámoló azon ajánlásának esetében, amely szerint Dániának nem érdeke tovább fenntartani az EU közös biztonság- és védelempolitikájával kapcsolatos formális kimaradási lehetőséget biztosító politikáját (opt-out), a jobboldali populista Dán Néppárt élt fenntartással. A 2008-as beszámoló Dánia biztonságpolitikai környezetének, valamint a jövőbeli stratégiai irányoknak, fenyegetéseknek, kihívásoknak az alapos értékelése után felvázolja a dán fegyveres erők várható feladatait egészen 2025-ig. A dokumentum ajánlások hosszú listájával zárul. Többek között olyan témákat érint, mint a dán fegyveres erők jövőbeni feladatai, a nemzetközi szerepvállalás, a fegyveres erők struktúrája, a szárazföldi csapatok, a légierő, valamint a haditengerészet felépítése és képességei, továbbá személyügyi és pénzügyi kérdések.¹⁵

A 2003-as és a 2016-os jelentések kivételeseknek számítottak. 2003-ban egy kisebb munkacsoport Hans Henrik Bruun volt diplomata vezetésével már az év augusztusában bemutatta az általuk készített beszámolót. A dokumentum lényegében megismételte az 1997-es védelmi bizottsági beszámoló konklúzióját, mely szerint Dánia területi épségét nem fenyegeti közvetlen veszély, a legfontosabb ajánlása pedig az volt, hogy az ország specializálódjon olyan gyorsreagálású, azonnal bevethető katonai erő felállítására, amely hatékonyan működhet együtt a szövetséges csapatokkal.

A Peter Taksøe-Jensen nagykövet által vezetett csoport 2016. májusi jelentése különbözött a korábbiakban megszokott bizottsági formától.¹⁶ Egy szűkebb csoport készítette el a mintegy 90 oldalas anyagot, ami a dán kül- és biztonságpolitika jövőbeni irányaira tett javaslatot, 2030-as kitekintéssel. Ebben a jelentésben nagyobb hangsúllyal jelennek meg a külpolitikai kérdések, viszont a következő, a 2017-ben kidolgozandó védelmi megállapodás elkészítésénél is felhasználják a jelentés egyes elemeit.¹⁷

A VÉDELMI MEGÁLLAPODÁSOK TARTALMA

Az 1995–1999 közötti időtartamra vonatkozó dán védelmi megállapodás elsősorban a fegyveres erők szerkezetét érintő költségsökkentő és racionalizáló lépéseket tartalmazott, például a haditengerészet és a légierő egyes bázisainak a bezárására, valamint a szárazföldi haderőnem dandárjai számának a meglévő négyről háromra való csökkentésére tett javaslatot. Az 1999 májusában elfogadott, a 2000–2004 közötti időszakot felölelő megállapodás az 1997-es védelmi bizottsági jelentés megállapításait vette alapul. Ennek fényében

¹⁵ Uo. (Letöltés időpontja: 2017. 10. 29.)

¹⁶ <http://cphpost.dk/news/denmarks-future-foreign-and-defence-policies-to-be-more-grounded-in-strategic-interests.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

¹⁷ <http://www.fmn.dk/temaer/forsvarsforlig/Documents/proposal-for-new-danish-defence-agreement-2018-2023.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 29.)

a haderő külföldi, expedíciós alkalmazásának lehetőségeit és az ehhez szükséges képességek bővítésének szükségességét hangsúlyozta és irányozta elő.¹⁸

A 2005 és 2009 közötti évekre vonatkozó egyezményt komoly és intenzív tárgyalások előzték meg. A dokumentumot fontos mérföldkőnek tekinthetjük a dán fegyveres erők átalakulásának szempontjából. A hidegháború időszakára jellemző területvédelemről a nemzetközi műveletekben való részvétel képességének irányába történő hangsúlyeltolódás ekkor jelentkezett a legmarkánsabban. Elvetették a sorozott állományon alapuló mozgósítás és haderő-kiegészítés koncepcióját, és elkötelezték magukat a gyorsan bevethető képességek erősítése mellett. A Szövetséges Erők Európai Főparancsnokságának (SHAPE) dán katonai képviselője, Jens Praestegaard dandártábornok a következőképpen fogalmazta meg az előbb említett védelmi egyezménynek a haderő szervezetére gyakorolt hatását: „Igen szokatlan módját választottuk, hogy felkészüljünk arra a védelmi megállapodásra. Ahelyett, hogy a meglévő erőinket és képességeinket vizsgáltuk volna, megkérdeztük magunktól: mire lenne szükség a politikai vállalásaink teljesítéséhez, és a válaszok fényében a semmiből rajzoltunk fel egy teljesen új struktúrát. Adaptáltunk egy jóformán teljesen új rendszert, egész egyszerűen azért, mert beláttuk: 2004, az új egyezmény életbelépése után immár a nemzetközi porondon folytatott tevékenységeinkre kell majd fókuszálnunk.”¹⁹

Mivel a védelmi egyezmény megkötése során többek között pénzügyi szempontok is fontos szerepet játszottak, megegyezés született a rendszerben lévő tengeralattjárók kivonásáról és a földi telepítésű légvédelem felszámolásáról. Míg Dánia az 1990-es években még a GDP 2%-a körül fordított védelemre, addig 2004-re a védelmi költségvetés a GDP 1,5%-ára, majd 2016-ra 1,2%-ára esett vissza (lásd 2. táblázat). A tengeralattjáró-flotta feladása nem az 1997-es védelmi bizottsági jelentés ajánlásain alapult, hanem a 2005–2009-es védelmi egyezmény elfogadása érdekében tett engedmény volt a szociáldemokrata, illetve a szociál-liberális párt részére. Cserébe e pártok elfogadták, hogy az 1997-es bizottsági ajánlásokban szereplő két partvédelmi járőrhajó mellé egy harmadikat is rendszeresítsenek.²⁰

A 2010–2014-es és a 2013–2017-es megállapodás egyértelműen meghatározza, hogy a haderőnek milyen típusú feladatokra kell készen állnia. Kiemelik, hogy mind magas intenzitású, mind humanitárius feladatok ellátására fel kell készülnie a haderőnek. Mindkét dokumentum meghatározza az ambíciósíntet a szárazföldi erők, a haditengerészet és a légierő számára. Míg a légierő és a haditengerészet ambíciósíntje változatlan marad, addig a szárazföldi csapatok számára a 2013–2017-es megállapodás már csak egy zászlóaljharccsoport (300–800 katona közötti létszámmal) rövid vagy hosszabb idejű telepítését irányozza elő a korábbi megállapodásban szereplő két harccsoporttal szemben. Ugyanakkor az érvényben lévő megállapodás ambíciósíntje kiegészül többek között egy harcászati szintű tervezőcsoport telepítésének igényével, a partnerek képességei építésével kapcsolatos feladatokban való részvétel lehetőségével, valamint az északi sarkvidéki dán területek katonai feladataira való készenléttel.

A jelenlegi megállapodás az összhaderőnemi elvre koncentrálna a jövőbeni haderő-átstrukturálások területén. A megállapodás hangsúlyozza, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a közös tervezés és bevetetőség lehetőségeire a dán szárazföldi, légi és haditengerészeti erők képességeit illetően.

¹⁸ https://www.clingendael.nl/sites/default/files/Clingendael_Report_Multi-year_%20Defence_%20Agreements_September2015.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 29.)

¹⁹ <http://www.shape.nato.int/page12730928> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

²⁰ Interjú Peter Kim Laustsennel.

A két legutóbbi megállapodás egyaránt csak néhány sort szentel a nemzetközi vagy többnemzeti védelmi együttműködésekben történő részvételnek. A „többnemzeti” címszó alatt annyi szerepel némileg általános megfogalmazásban, hogy a haza védelmének érdekében aktívan kell keresni a lehetőségeket a más országokkal történő szorosabb kooperációra. Azonban semmilyen további részletet nem határoztak meg sem a prioritásokat, sem a preferált partnerországokat illetően, habár a skandináv államokat azért nevesíti az egyezmény. Konkrét példaként a 2013–2017-es dokumentum csak a NATO okos védelmét (Smart Defence) említi meg, valamint Dánia újbóli bekapcsolódását a NATO Szövetségi Szárazföldi Felderítő és Megfigyelő Rendszer (Allied Ground Surveillance – AGS) projektjébe.

Jól példázza a hosszabb távú tervezésre való törekvést az a tény, hogy az F–16-os vadászpilóták hamarosan esedékes leváltásának előkészítését már a 2010–2014-es megállapodás előírta. A dokumentum egyértelműen rögzíti, hogy az országnak továbbra is szüksége van a vadászpilóták-képesség fenntartására. Meghatározta a géptípus kiválasztásának legfontosabb kritériumait, a vizsgálandó szempontokat: biztonságpolitikai és stratégiai megfontolások, katonai értékelés, költségek és a dán gazdaság számára kiaknázható lehetőségek a gyártás és az üzemeltetés során. A géptípus kiválasztási folyamatának befejezését 2015-re ütemezték. A kormány végül 2016 májusában tette közzé a kiválasztási folyamatot összegző jelentését. A dokumentáció a védelmi tárca honlapján elérhető.²¹ Tekintettel a védelmi költségvetés jelenlegi 1,2% körüli szintjére, többen a központi költségvetésből javasolják finanszírozni a beszerzést. A végleges döntés meghozataláig még komoly politikai vitát jósolnak a szakértők a beszerzendő gépszámot és a finanszírozás módját illetően.²²

A 2010–2014-es és a 2013–2017-es megállapodás is rendelkezik a biztonság- és védelempolitikai tárgyú kutatásokat, tanulmányokat készítő kutatóintézetek támogatásáról. A dán Nemzetközi Tanulmányok Intézete (Danish Institute for International Studies – DIIS²³) és a dán Védelmi Akadémia részét képező, de a Koppenhágai Egyetem keretein belül működő Katonai Tanulmányok Központja (Centre for Military Studies – CMS²⁴) kapott támogatást.

A védelmi megállapodások kötésének gyakorlatán túl a kormány széles körű, többéves stratégiákat is készített egyes témakörökre és földrajzi területekre lebontva, mint például az Északi-sark, Afganisztán, Líbia vagy Irak, annak érdekében, hogy minél több pártot és szervezetet vonjanak be a politikai irányvonalak kialakításába. Mindez biztosítja a folyamatos konzultáció lehetőségét, melynek alapja mindig az aktuális védelmi egyezmény szövege.

A 2013–2017-es megállapodás rendelkezik arról is, hogy a kormány évi rendszerességgel készítsen beszámoló jelentést a dán biztonság- és védelempolitika aktuális kérdéséről a parlament számára.

²¹ <http://www.fmn.dk/temaer/kampfly/Documents/type-selection-denmarks-new-fighter-aircrafts-english-summary5.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 06.)

²² <http://www.defensenews.com/story/defense/international/europe/2016/05/15/f-35a-fighter-jet-denmark-political/84278388/> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 12.)

²³ <http://www.diis.dk/en> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 06.)

²⁴ <http://cms.polsci.ku.dk/english> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 06.)

2. táblázat A dán védelmi költségvetés alakulása 2004–2016 között (Készítette a szerző)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Védelmi költségvetés (a GDP %-ában)	1,5	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,34	1,2	1,16	1,14	1,17
Főbb eszközök beszerzésére tervezett kiadások (a védelmi költségvetés %-a).	14,2	11,1	15,1	15,7	19,9	9,93	14,1	9,68	9,03	11,26	10,9	11,5	12,4
Haderő létszáma (ezer fő)	20	21	20	21	18	19	19	19	19	18	17	16	16

Forrás: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_132934.htm (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

ÖSSZEGZÉS: A DÁN MODELL ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI

A több évre szóló védelmi megállapodások dán rendszerének előnyei között első helyen érdemes megemlíteni azt a stabilitást, kiszámíthatóságot és folyamatosságot, amit ez a rendelkezésre álló költségvetés, a fegyveres erők ambíciószintjének és feladatainak meghatározása, valamint a haderőstruktúra területein jelent. A védelmi megállapodásoknak köszönhetően a dán védelmi minisztérium és a fegyveres erők éveken át tartó kiszámítható viszonyokat élvezhetnek.

Az eddigi tapasztalatok azt bizonyították, hogy a 4-5 éves kitekintésű védelmi megállapodások általában képesek kiállni az idő próbáját. Az előrehaladás rendszeres, éves beszámoló keretében végzett monitorozása lehetőséget ad az időközben esetleg szükséges korrekciókra is.

Annak köszönhetően, hogy az összes parlamenti pártot, azok védelemmel foglalkozó szakpolitikusaikat és más érintett szereplőket érdemben bevonják a döntés előkészítésbe, nem csupán a védelmi megállapodások mint elfogadott dokumentumok tekintetében valósul meg folyamatosság, hanem a politikai és szakmai elit biztonsági és védelmi kérdéseket illető konszenzusa is kialakul.

A dolgozatban vizsgáltak alapján úgy tűnik, a biztonság és védelem területe, ha nem is teljesen, de jellemzően mentes a belpolitikai küzdelmekről, így ebben az értelemben valóban tekinthetjük „depolitizálnak” a kérdést, ami rendkívül fontos a haderő és annak stabilitása szempontjából.

Ennek a konszenzusnak és pártpolitikai együttműködésnek megvan a maga árnyoldala is. Mivel a nagy pártok és a szakmai elit közel azonos véleményen vannak, nehézkes a társadalomból érkező alternatív hangok, vélemények becsatornázása.

A védelmi bizottságok és megállapodások dán rendszerének központi szereplői a parlament biztonsági és védelmi kérdésekkel foglalkozó szakpolitikusaik, akik aktív szerepet töltenek be a fegyveres erők feladatainak és összetételének meghatározása során. Feladatuk nagy felelősséget követel meg, hiszen lényegesen felkészültebbnek és jobban informáltak kell lenniük a védelmi kérdéseket illetően, mint azon országok parlamenti képviselőinek, ahol

a védelmi miniszterek hatáskörébe tartozik ezeknek a kérdéseknek a szakmai előkészítése, a parlament tagjainak a szerepe pedig kevésbé meghatározó, vagy akár formális.

Átláthatóság tekintetében joggal érheti kritika a védelmi megállapodások kialakításának rendszerét, hiszen annak politikai vitájára a törvényhozásban lényegében nem kerül sor. Az átláthatóság kapcsán megfogalmazható bírálatokat ugyanakkor némileg ellensúlyozza, hogy a megállapodások és a bizottság jelentései nyíltak és a védelmi minisztérium honlapján elérhetőek. A kevésbé gyakran összehívott és alaposabb munkát végző védelmi bizottságok összetétele változatosabb, mint a védelmi megállapodásokat kidolgozó testületeké. Ez a változatosság lehetőséget teremt a társadalom szélesebb rétegeinek bizonyos fokú bevonására és indirekt képviselőre a bizottságokban, ezáltal némiképp ellensúlyozva az átláthatóság terén fennálló hiányosságokat.

Elgondolkodtató, hogy a dán védelmi megállapodások milyen kevés figyelmet szentelnek a többnemzeti védelmi együttműködésnek. A NATO-, az ENSZ- és a skandináv, valamint a balti országok irányában fennálló kötelezettségek futólagos említésén túl jóformán semmi egyebet nem mondanak. Mindez különösen Dánia aktív nemzetközi tevékenységének a fényében tűnik meglepőnek. Ez is azt mutatja, hogy a védelmi egyezményeket szinte kizárólag a hazai közönségnek szánják.

A dán példa sikeressége vélhetően a *konszenzusorientált politikai kultúrában gyökerezik*, ezért feltehetőleg a dán modellt egészében nem lenne egyszerű más politikai viszonyok között alkalmazni, hiába lenne ez mégoly kívánatos a védelmi szféra szempontjából. Azt a részletgazdagságot, amit a dán védelmi egyezmények nyújtanak a haderő szerkezete, képességei, személyi állománya, illetve a költségvetés területeinek vizsgálata során, valószínűleg nehezen lehetne elérni egy polarizáltabb politikai környezetben.

A fentiekből megállapíthatjuk: bár Dániában sem működik minden tökéletesen a védelmi ágazatban, mégis bizton mondhatjuk, hogy érdemes megnézni a koppenhágai gyakorlatot. A védelmi szektor 4-5 évre szóló, a meghatározó politikai pártok által támogatott stabil fejlesztési irányokkal és célkitűzésekkel, és ha a NATO-ban ajánlott 2%-os szintet el nem is érő, de jól előre tervezhető költségvetéssel rendelkezik.

Biztató és tervezhetőség irányába mutató lépés, hogy a magyar kormány döntött a védelmi költségvetés 2026-ig évente a GDP egytized százalékával történő növeléséről. Fontos, hogy az elkövetkező tíz évben a védelmi szféra rendelkezésére bocsátott forrást alapos és átgondolt tervezés eredményeként kialakított beruházásokra használjuk fel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A walesi NATO-csúcstalálkozó kommunikéje, 14. bekezdés.

Interjú Peter Kim Laustsennel, a dán NATO-képviselő helyettes védelmi tanácsosával. Készítette a szerző.

Jakobsen, Peter Viggo – Ringsmose, Jens: *In Denmark, Afghanistan is Worth Dying For: How Public Support for the War was Maintained in the Face of Mounting Casualties and Elusive Success.* Cooperation and Conflict, Vol. 50, No. 2, 2015.

<http://cms.polsci.ku.dk/english>

<http://cphpost.dk/news/denmarks-future-foreign-and-defence-policies-to-be-more-grounded-in-strategic-interests.html>

<http://cphpost.dk/news/international/danish-six-pack-attacks-gaddafi.html>

<http://milhist.dk/slaget/operation-bollebank>

<http://icasualties.org/OEF/Nationality.aspx>

<http://www.defensenews.com/story/defense/international/europe/2016/05/15/f-35a-fighter-jet-denmark-political/84278388/>

<http://www.diis.dk/en>

<http://www.fmn.dk/eng/allabout/Documents/TheDanishDefenceAgreement2013-2017english-version.pdf>

<http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/DefenceCommission2008.aspx>

<http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/Prior-Danish-Defence-Agreements.aspx>

<http://www.fmn.dk/temaer/forsvarsforlig/Documents/proposal-for-new-danish-defence-agreement-2018-2023.pdf>

<http://www.fmn.dk/temaer/kampfly/Documents/type-selection-denmarks-new-fighter-aircrafts-english-summary5.pdf>

http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_132934.htm

<http://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/contributor-profile-denmark/>

http://www.sdu.dk/en/om_sdu/institutter_centre/c_cws/arkiv/previous+news/helman

<http://www.shape.nato.int/page12730928>

<http://www.yourdanishlife.dk/the-rules-of-the-game-the-danish-political-system-for-beginners/>

https://www.clingendael.nl/sites/default/files/Clingendael_Report_Multi-year_%20Defence_%20Agreements_September2015.pdf

Forgács Márton:

CSÁD: KONFLIKTUSGÓCBÓL STABILIZÁLÓ TÉNYEZŐ? (1.)

ÖSSZEFOGLALÓ: A kétrészes írás első fele az Afrika szívében elhelyezkedő, „mesterséges” határvonalak mentén kialakított, számtalan nép, nyelv és vallás metszéspontjában fekvő Csád 1990-ig tartó történelmét mutatja be. Csád függetlenné válása után a déli szara népcsoporthoz tartozó François Tombalbaye került hatalomra (1960–1975), akinek autoriter uralma ellen azonban hamarosan felkelések robbantak ki az ország középső és északi részén. A FROLINAT emyőszervezete alatt egyesülő felkelők csekély létszámuk ellenére jelentős katonai sikereket tudtak elérni. Tombalbayét 1975-ben egy puccs során megölték, a helyébe lépő Félix Malloum ezredes katonai kormányzata (1975–1979) viszont ugyancsak képtelennek bizonyult arra, hogy konszolidálja a helyzetet. A muszlim tubu népcsoporthoz tartozó Hiszein Habre kormányzata (1982–1990) sikeres harcokat folytatott a Csád északi részét megszállás alatt tartó Líbiával. Hatalmát 1990-ben azonban megdöntötte a zagáva Idrisz Deby, akinek elnökségével elkezdődött Csád mai napig tartó, új korszaka.

KULCSSZAVAK: Csád, François Tombalbaye, Félix Malloum, Hiszein Habre, Líbia, FROLINAT

BEVEZETÉS

A Hadtörténeti Múzeum Könyvgyűjteményében kezembe került egy horvát kiadású fotomónográfia, címe: „Csád – Békefenntartó misszió”.¹ A témára vonatkozó további információk keresése közben kiderült, hogy magyar nyelven csak szórványosan létezik szakirodalom ennek az országnak a történelméről.² Egy áttekintő ismertetés elkészítése egyrészt azért is tűnt indokoltnak, mivel az afrikai kontinens távolinak és nehezen kibogozhatóan tűnő fegyveres konfliktusai a hazai történészek nagy része előtt is alig ismeretesek.³ Csádról, illetve a Csád-tó környékén található egykori birodalmakról természetesen létezik szakirodalom (elsősorban angol, német és francia nyelven), többségük megjelenése óta azonban jelentős

¹ Ž. Stipanović – V. Pintarić: Mirovna Operacija – Chad – Peacekeeping Mission. Ministry of Defence of Republic of Croatia, Zagreb, 2009.

² A legátfogóbb kiadvány: Besenyő János – Hetényi Soma Ambrus – Jagadics Péter – Resperger István: Országismertető: Csád. MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa, Székesfehérvár, 2010. A térséggel kapcsolatban különböző folyóiratokban jelentek meg hosszabb-rövidebb tanulmányok és cikkek is, elsősorban napjaink aktuális eseményeivel kapcsolatban.

³ Fekete-Afrika közép- és kora újkori történetét – a régészeti leletek mellett – elsősorban olyan arab földrajz- és történettudósok műveiből ismerhetjük, mint al-Bakri (1014–1094), Ibn Battúta (1304–1368/69), Ibn Haldún (1332–1406) és al-Fászi (ismertebb nevén Leo Africanus, 1490–1550). A 17. századból helyi krónikák is fennmaradtak (Tárih asz-Szúdán, Tárih al-Fattás). Magyar nyelven az egyik legismertebb szakirodalom a témában Sík Endre: Fekete-Afrika története. I–IV. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964–1973. Munkájával kapcsolatban azonban több probléma is felmerül, erről részletesen lásd Búr Gábor: Sík Endre, Afrika történetirója. In: Afrika-történeti tanulmányok. Mundus Novus, Budapest, 2011, 269–277.

változások történtek a térségben. Másrészt az európai közvéleményt napjainkban lázban tartó menekültkérdés nyomán egyre nagyobb olvasóközönség kezd érdeklődni a „harmadik világ” olyan szegletei iránt is, amelyek eddig csak szakértők szűk rétegét kötötték le.

Csád több szempontból is tanulságos és érdekes példa: Afrika egyik leginkább „mesterseges” állama,⁴ a gyarmati időszak minden terhével, etnikai-vallási ellentétekkel és turbulens történelemmel. Mindezek ellenére napjainkra mégis többé-kevésbé stabil országgá vált a térségben, hovatovább úgy látszik, egyre fontosabb szerepet tölt be a szélsőséges szervezetek elleni harcban. A dolgozat célja, hogy a nemzetközi szakirodalomra és hírforrásokra támaszkodva viszonylag röviden, de átfogóan bemutassa ezt a változást, az ország korai történelmétől kezdve egészen a legaktuálisabb eseményekig.

RÖVIDEN AZ AFRIKAI NEVEK MAGYAR ÁTÍRÁSÁRÓL

Míg az arab, indiai vagy kínai szavak magyar átírására már régóta létezik egységes rendszer,⁵ az afrikai népek, személynevek és földrajzi nevek átírása jóformán teljesen önkényesen, leginkább a francia, az angol és a német írásalakok átvételével, sok esetben azok koncepció nélküli vegyítésével történik. A kérdéssel egyedül Fodor István nyelvész (1920–2012) foglalkozott behatóbban.⁶ Írásomban az európai eredetű keresztneveket, mint *François*, eredeti formájukban közlöm; az arab-muszlim kultúrkörhöz köthető személyneveket és földrajzi fogalmakat a Ligeti–Terjék-kötet arab átírási szabályai szerint adom vissza; egyéb fekete-afrikai személynevek esetében az általánosan elfogadottnak tekinthető írásmódot alkalmazom. A földrajzi neveknél az MTA által kiadott *A magyar helyesírás szabályai* című könyv⁷ alapján a magyaros helyesírást igyekeztem következetesen alkalmazni; ettől csak akkor tekintettem el, ha egy bizonyos írásmód már meghonosodott a magyar nyelvben (mint *N'Djamena* vagy *Lagos*), népnevek esetében pedig Fodor István ajánlásait vettem figyelembe.

A KORAI BIRODALMAK ÉS A GYARMATI KORSZAK, FÖLDRAJZI ÉS ETNIKAI VISZONYOK

Csád tengerpart nélküli közép-afrikai ország, északon Líbia, keleten Szudán, délen a Közép-afrikai Köztársaság, nyugaton Kamerun, Nigéria és Niger határolja, területe 1 284 000 négyzetkilométer. A muszlim Észak-Afrika, a változatos vallási és társadalmi hagyomá-

⁴ Szinte már közhelyszámba megy az a megállapítás, hogy az afrikai konfliktusok elsődleges okai a gyarmati időkben meghúzott országhatárok, amelyek teljesen figyelmen kívül hagyták a helyi etnikai, kulturális és gazdasági viszonyokat. Bár ennek jelentőségét nem lehet alábecsülni, újabb kutatások némileg árnyalják ezt a képet. A kérdéstről bővebben: Henning Melber: *Koloniale Grenzziehungen und afrikanischer (National-)Staat*. In: Arnold Sonderegger – Ingeborg Grau – Birgit Englert: *Afrika im 20. Jahrhundert. Edition Weltregionen*, Bécs, 2011, 27–40.

⁵ Ligeti Lajos – Terjék József: *Keleti nevek magyar helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

⁶ Fodor István: *Az afrikai nevek és szavak magyar írásmódja*. Nyelvtudományi Közlemények, 68/2. 1966, 381–396.; 69/2. 1967, 111–124.; Uő: *Az afrikai szavak és nevek, főképpen nyelv- és népnevek magyar írásmódja*. MTA I. Osztályának Közleményei 25. 1968, 251–265.

⁷ Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.

nyokkal rendelkező Nyugat-Afrika, a trópusi Közép-Afrika animista⁸ és keresztény tradíciói mind hatással voltak a metszéspontjukban fekvő térségre.⁹ A földrajzilag és etnikailag rendkívül heterogén, „mesterséges” modern állam mindazonáltal rendelkezik történelmi előzményekkel is.

Az ország nevét adó Csád-tó északkeleti partján már az i. sz. 8. század körül létrejött Kanem birodalma,¹⁰ amelyet később a kivételesen hosszán uralkodó Szevuva-dinasztia (1068–1846) irányított. A Szudán¹¹ sok más korabeli államaihoz¹² hasonlóan az uralkodó (*mai*) isteni lényként gyakorolta hatalmát.¹³ A nyugat-afrikai birodalmakkal szemben Kanem azonban nem rendelkezett aranylelőhelyekkel, így a transzszaharai kereskedelemben¹⁴ a legfontosabb „exportcikkük” a déli területekről beszerzett rabszolgák voltak. A Szevuvák már a 11. század végén felvették az iszlám vallást.¹⁵ A térségben még két központosított muszlim államalakulatot kell megemlíteni: a Bagirmi szultanátust (15. század vége – 1897) a Csád-tótól délkeletre, valamint a Vadái birodalmat Kanemtől keletre (16. század – 1909).

A 19. század második felében a nyugati irányból előretörő francia gyarmatosítók¹⁶ különösebb nehézségek nélkül győzték le a Csád-tó körüli uralkodókat. Döntő jelentőségüknek

⁸ Az „animizmus” nem egy bizonyos meghatározható vallás, hanem annak a hiedelemnek a megjelölése, amely az élettelen természeti jelenségeket is lélekkel ruhazza fel. Bővebben: Jean Paul Lebeuf: Die Stämme zwischen Schari und Nil. In: Hugo Adolf Bernatzik (szerk.): Afrika. Handbuch der angewandten Völkerkunde. Band I. Schlüsselverlag Ges. M. B. H., Innsbruck, 1947, 460–461.; Dennis D. Cordell: The Society and Its Environment. In: Thomas Collelo: Chad: A Country Study. Area Handbook Series, 1990, 67–70.

⁹ Cordell: i. m. 35.

¹⁰ Az állam létrejöttének körülményei meglehetősen bizonytalanok, a kérdésről több elmélet is napvilágot látott. Lásd ehhez: John L. Collier: Historical Setting. In: Collelo: i. m. 5–6; Dierk Lange: The Founding of Kanem by Assyrian Refugees ca. 600 BCE: Documentary, Linguistic, and Archeological Evidence. Working Papers in African Studies No. 265., Boston, 2011. http://dierklange.com/pdf/reviews/dierklange_allgemein/FOUNDING_9.5.2011.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 02. 05.), továbbá: Peter Rohrbacher: Die Geschichte des Hamiten-Mythos. Beiträge zur Afrikanistik, Band 71, Wien, 2002. http://www.academia.edu/14149637/Die_Geschichte_des_Hamiten-Mythos_Beiträge_zur_Afrikanistik_71_Wien_Afropub_2002 (Letöltés időpontja: 2017. 05. 05.)

¹¹ A név az arab Bilád asz-Szudán, feketék földje fogalomból ered, a kontinensnek a Szahara és a trópusok közötti övezetét jelöli. Lásd J. D. Fage – W. Tordoff: Afrika története. Osiris, Budapest, 2004, 17–18.

¹² A középkorban több jelentős, kereskedelemre alapuló királyság alakult ki Nyugat-Afrikában: Ghána (5–11. század), Mali (13–15. század), valamint a Gao, majd a Szongai Birodalom, amely egészen a 16. századig fennállt. Bővebben lásd Peter Garlake: Afrikai királyságok. Helikon, 1988, 15–16.; Jocelyn Murray: Az afrikai világ atlasza. Helikon, 2003, 48–49.; Basil Davidson: Afrika. Stämme, Staaten, Königreiche. Rowohlt, Hamburg, 1972.

¹³ Fage–Tordoff: i. m. 38–39.

¹⁴ A transzszaharai kereskedők karavánjai a Szudán államaiból aranyat, elefántcsontot, rabszolgákat és mezőgazdasági terményeket (elsősorban a koffeintartalmú kóladiót) szállítottak Észak-Afrikába, ellenkező irányban pedig rezet, lovakat, fegyvereket és a nagy értéket képviselő sót. Collier: i. m. 9.; Garlake: i. m. 11–12., 127–128.

¹⁵ Az iszlám elsősorban a transzszaharai kereskedők révén terjedt el a Szudánban. Az általánosan elfogadott nézet szerint az iszlám vallást terjesztő lovas-nomád népek számára a dél felé egyre sűrűsödő esőerdők, valamint az állataikra is súlyos veszélyt jelentő, betegségeket terjesztő cecelegyek bizonyultak áthághatatlan akadálynak. Ez magyarázhatja, hogy Csád déli területein nem alakultak ki Kanemhez hasonló muszlim államok, az itteni népcsoportok továbbra is akéfal (központosított vezetés nélküli) társadalmakban éltek tovább. Fage–Tordoff: i. m. 65., Mario J. Azevedo: Roots of Violence. A History of War in Chad. Routledge (Taylor and Francis Group), Abingdon/London/New York, 2004, 1., 18–19.

¹⁶ Az európaiak (elsőként a portugálok, majd a spanyolok, a franciák és a britek) már a 15. század végétől megjelentek a nyugat-afrikai partvidéken, ahonnan elsősorban aranyat és rabszolgákat szereztek be. Az igazi „versenyfutás” a kontinens szívébe azonban csak a 19. században indult meg, amit az 1884/85-ös berlini konferencia zárt le.

tekinthető a Kuszéri¹⁷ mellett vívott ütközet 1900. április 22-én Amédée-François Lamy francia parancsnok (1858–1900) és a közép-szudáni területeket korábban leigázó Rábih az-Zubair (1842–1900) között, amely során mindketten elesetek; a csata a franciák győzelmével végződött.¹⁸ A terület ezt követően Francia Egyenlítői-Afrika¹⁹ része lett.

Csád térképe
 Forrás: d-maps.com

Bár az alig fél évszázados gyarmati időszak viszonylag rövidnek tekinthető, a mai konfliktusok gyökereinek nem csekély része itt keresendő. Csád határai ugyanis – mint már

¹⁷ Francia átírásban Kousséri, ma Kamerun északi részén található.
¹⁸ Azevedo: i. m. 32–33. A csatát követően a franciák a közelben települést alapítottak, amelyet parancsnokuk tiszteletére Fort Lamy-nak neveztek el. Ez 1973 óta a N'Djamena (arab írással ان ديامنا Nidzsámína) nevet viseli, és Csád fővárosa.
¹⁹ Ez a francia gyarmatkonglomerátum 1910–1958 között létezett, Csád területén kívül magában foglalta a mai Közép-afrikai Köztársaságot, Kongót és Gabont. Székhelye, Brazzaville az olasz származású Pierre Savorgnan de Brazza (1852–1905) francia tengerésztiszt nevét őrzi. A mai Niger, Benin, Burkina Faso, Mali, Elefántcsontpart, Guinea, Szeneigál és Mauritánia területe alkotta Francia Nyugat-Afrikát (1895–1958).

említettük – az európai nagyhatalmak akkori erőviszonyai alapján alakultak ki,²⁰ teljesen figyelmen kívül hagyva a földrajzi, gazdasági, kulturális és etnikai viszonyokat.

Csádban három, meglehetősen eltérő adottságokkal rendelkező földrajzi övezet különböztethető meg: északon a Szahara nagy kiterjedésű sivatagos területe, valamint a vulkanikus Tibeszti-hegység és az Ennedi-masszívum fennsíkja; a Száhel-övezet²¹ félszáraz, szegényes vegetációjú térsége, ami elsősorban a nomád és félnomád állattartásra ad lehetőséget; és a déli régiók csapadékosabb szavannái, fokozatos átmenetet képezve a trópusi övezetbe, melynek lakossága letelepedett életmódot és földművelő termelést folytat.²²

Központi fekvéséből következően az ország folyamatos népmozgások színtere volt. Csádban a becslések szerint legalább 200 etnikum él, és több mint 100 nyelvet beszélnek. Cordell külön felhívja a figyelmet arra, hogy a nyelvhasználat és a néphez való tartozás különválasztandó, tekintettel az állandó keveredésekre, migrációs mozgásokra és a nyelv-váltásokra.²³ Afrika négy nagy nyelvcsaládjából (nilusi-szaharai, afroázsiai, niger-kongói – korábbi elnevezéssel kongó-kordofáni – és koiszani) az utolsó kivételével mindegyik megtalálható Csádban.²⁴

Tekintsük most röviden át azokat a csádi népcsoportokat, amelyek létszámuk és/vagy társadalmi szerepük alapján a legfontosabbak.

Szara: a számos kisebb csoportot magában foglaló, fekete bőrű nilota nép Csád déli részén, a Sári folyó térségében él, az összlakosság²⁵ 25–30%-át adja. Elsősorban földműveléssel és halászattal foglalkoznak.²⁶

Arabok: 12–22%, az ország északi területén folytatnak nomád vagy félnomád életmódot, egyes csoportjaik kereskedelemmel is foglalkoznak. Az „arab” megnevezés Észak-Afrika esetében (is) nagyon körültekintően kezelendő, sok letelepedett életmódot folytató, fekete bőrű népcsoport is arabnak nevezi magát. Ezzel magyarázható, hogy egyes statisztikák ennyire magasán, 22% körül adják meg Csád arab népességét. Hagyományosan két nagy csoportjukat szokás elkülöníteni: az északi tevetartókat (*abbala*) és a déli marhatenyésztőket (*baggara* vagy *súa*).²⁷

²⁰ Franciaország nyugatról kelet felé, Nagy-Britannia északról dél felé terjeszkedve igyekezett egybefüggő gyarmatterületet létrehozni Afrikában. A két állam expedíciós erői Fasodánál (ma Kodok, Dél-Szudán) találkozottak 1898. szeptember 18-án (ez az esemény fasodai incidens néven vált ismertté). A konfliktust békés módon sikerült rendezni, a franciák visszavonultak és lemondtak eredeti tervükről, Dzszibuti megszerzéséről. A kiegyezés erős lökést adott a franciák és a britek formálódó szövetségének is, amely az első világháború kitörése után teljesedett ki. Fage–Tordoff: i. m. 320–321.

²¹ A megnevezés az arab لاجس száhil, part szóból ered, átmeneti övezetet képezve a Szahara és a szavannák között (amely a sivatag „partja”).

²² Cordell: i. m. 40–41.; Besenyő–Hetényi–Jagadics–Resperger: i. m. 6.

²³ Cordell: i. m. 45–46.

²⁴ Részletesen: Cordell: i. m. 48–60.

²⁵ A CIA World Factbook 2016-os adata szerint 11,8 millió fő. <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html> (Letöltés időpontja: 2017. 06. 16.)

²⁶ Lebeuf: i. m. 448–451.; Samuel Decalo: Historical Dictionary of Chad. Scarecrow, Lanham, Md. & London, 1997, 382–383.; Azevedo: i. m. 10.

²⁷ Lebeuf: i. m. 428–429.; Azevedo: i. m. 11. A csádi arabok hagyományosan három nagy törzsre osztják magukat: Dzszuhajna (a Nílus völgye felől érkeztek a 14–19. század között); Hasszuna (ugyancsak a 14–19. század között, észak felől érkeztek); Ulad Szulejmán (ők csak a 19. században, az oszmán uralom elől menekültek Líbiából délre). Egyes kutatók korábban a tundzsurokat is az arab törzsek közé sorolták, ez azonban ma már erősen vitatott, ők valószínűleg szudáni eredetűek. A csádi arabok több tucat különböző dialektust beszélnek, a törzsek közösségi tudatának alapja a közös (sokszor csak mitikus) ős. Decalo: i. m. 56–58.; Cordell: i. m. 63–65.

Majo-kebbi: 11–12%, az ország déli területén élő különböző fekete népek összefoglaló neve; ez a közösség azonban csak a statisztikákban létezik, az otthonukat adó prefektúráról nevezték el őket.

Kanembu: 8–10%, ma a Csád-tótól északkeletre fekvő Kanem régióban élnek. A velük rokon nyelvet beszélő *kanurik* Csádban csak kis számban vannak jelen, többségük Nigéria északkeleti részében, Borno szövetségi államban él.²⁸

Vadái: 7–9%, az egykori szultánátus területén, Kelet-Csádban élő népcsoport, a legjelentősebbek közülük a *maba* és a *mada*.

Tabu (másképp *toubou*, *tebu*, *tibbu*; 'a szikla emberei'): 6–7%, Észak- és Közép-Csádban (valamint Kelet-Nigerben és Dél-Líbiában) élő őshonos nomád pásztornép, etnográfusok szerint berber és fekete-afrikai népcsoportok keveredéséből alakultak ki. Két nagyobb csoportjuk: az északi *teda* és a déli *daza* (arab elnevezésük *gorán*, amely azonban erősen pejoratív).²⁹ A tedák spirituális, választott vezetője a *derde*.

Zagáva (másképp: *zaghawa*, saját megnevezésük: *beri*): 2–3%, Kelet-Csád és Nyugat-Szudán területén (Dárfúr) élő félnomád pásztorok. Valószínűleg berber származásúak, és erőteljes arab hatás is érte őket; a nyelvük a tedagával áll rokonságban. Fontos szerepük volt Kanem birodalmának a létrehozásában. Csádban a számuk 90–100 ezer főre tehető.³⁰

Hausza: a Nyugat-Afrika történelme folyamán számos kisebb városállamot alapító, ma már többségében muszlim népcsoportot Csádban mintegy 160 ezer fő képviseli a nigériai határvidéken és a nagyvárosokban.³¹

Hádzseráj: akárcsak a *majo-kebbi*, több különböző eredetű, kisebb létszámú népcsoport összefoglaló megjelölése. Közép-Csád déli dombvidékein élnek, egy részük muszlim, de sokan az animista *margai*-hitet vallják.³²

Haddad: jelentése 'kovács', törzscsoport Észak-Nigériában és Kanemben, foglalkozásaik (kovácsmesterség, sóbányászat) alapján alkottak elkülönült társadalmi csoportot.³³

Tuburi (másképp: *tupuri*, *toubouri*, *toupouri*): elsősorban földművelő népcsoport, 1979-ig nagy számban szolgáltak a csádi hadseregben.³⁴

A vallási megoszlás összefüggésben áll az egyes népcsoportok életmódjával és lakóhelyével is. A 2014-es adatok³⁵ szerint a lakosság 52,1%-a muszlim (túlnyomó többségben szunnita). Az iszlám az ország északi és középső részein domináns: az arabok, a tubuk, a kanembuk, a hauszák, a vadáik és a zagávák többségükben muszlimok.³⁶ A szélsőséges irányzatok a fekete-afrikai iszlámtól alapvetően távol állnak, mindazonáltal a térség legje-

²⁸ Adolf von Duisburg: Mittelsudan und Zentralsahara. 448–451. In: Afrika. Handbuch...; Decalo: i. m. 240–242.

²⁹ Duisburg: i. m. 479–480.; Decalo: i. m. 150–151., 202. A szakirodalomban némi zavar uralkodik a fogalmakat illetően. Akad példa arra, hogy tubu alatt csak a tedákat értik, vagy esetleg a dazákat és a goránokat is különálló csoportnak tekintik. Vö: Cordell: i. m. 61–63., továbbá Peter Fuchs: Nomadic society, civil war, and the state in Chad. Nomadic Peoples, Nr. 38/1996.

³⁰ Lebeuf: i. m. 444.; Decalo: i. m. 447.

³¹ Decalo: i. m. 222–223.

³² Decalo: i. m. 286–287.

³³ Decalo: i. m. 217–218.

³⁴ Decalo: i. m. 419.

³⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html> (Letöltés időpontja: 2017. 06. 16.)

³⁶ Az iszlám már a 7. század végén megjelent Észak-Afrikában a hódító arabok közvetítésével, és fokozatosan, elsősorban a kereskedők útján terjedt el dél felé. Cordell: i. m. 71–72.

lentősebb fundamentalista mozgalma, a *Szenúszíja* Csádban is jelen van.³⁷ A déli területen élő szarák és a hozzájuk köthető kisebb népcsoportok között találhatjuk a lakosság 43,9%-át kitevő keresztények nagy részét (20% a katolikusok, 23,9% a protestánsok aránya).³⁸ Az animisták egyre fogyatkozó közössége (0,3%) is itt található.

A francia uralom évtizedeiből az emelhető ki, hogy gyakorlatilag csak Csád déli részén és a városokban volt ténylegesen kézzelfogható. Az itteni lakosok valamelyest szimpátiával is fogadták, mivel így megszabadultak az északi szultánátusok állandó fenyegetésétől. Az iskolarendszer kiépítésével lehetőségük nyílt arra, hogy a közigazgatási apparátusban is elhelyezkedjenek. Ennek azonban megvolt az ára: a gyarmatosítók a földek nagy részén intenzív gyapottermesztésbe kezdtek, sokszor kényszermunkások alkalmazásával.

Franciaország eleve nem nagyon látott mást Csádban, mint olcsó nyersanyag- és munkaerőforrást,³⁹ az infrastruktúra fejlesztése és az urbanizálás minimális szinten maradt. A középső és északi területeken – ahol a szétszórta élő, túlnyomórészt muszlim népcsoportok elszántan kitartottak életformájuk és vallásuk mellett – a francia gyarmatosítók csak védekezésre rendezkedtek be, és semmi érdekük nem fűződött ahhoz, hogy létrejöjjön valamiféle „nemzeti” egység.⁴⁰ A magas termetű, erős fizikumú szara férfiakat nagy számban kötelezték katonai szolgálatra: az első világháború harcmezőin több mint 25 ezer csádi áldozta életét a francia hadsereg kötelékeiben.⁴¹ Ettől függetlenül a háború után továbbra is kényszermunkára kötelezték a déli lakosságot – az ő részükről a franciák sokkal kevesebb ellenállásra számíthattak, mint a harciasabb szellemű északi nomádoktól. A kemény fizikai munkát minimális ellátás mellett, rekkenő hőségben, olykor évi 6–9 hónapra keresztül kellett végezniük, amit sokan nem éltek túl. Így a franciák egyik legfontosabb beruházása, a Kongó–Brazzaville vasút építése alatt (1924–1934) legalább 50 ezer afrikai munkás vesztette életét.⁴² Emellett súlyos adókat vetettek ki, és nem voltak ritkák a lakosság ellen elkövetett önkényes kivégzések, gyilkosságok sem.⁴³

Csád adminisztratív státusa 1940-ig nyolcszor is változott, de a második világháború hozta meg a döntő fordulatot. Franciaország veresége után a francia guyanai születésű Félix Éboué (1885–1944) vezetésével Csád csatlakozott első gyarmatként a Charles de Gaulle (1890–1970) vezette Szabad Francia Erőkhöz. Ezt követően számos csádi katona is részt vett Philippe de Hauteclocque (ismertebb nevén Jacques-Philippe Leclerc, 1902–1947) parancs-

³⁷ A Szenúszíja egy fundamentalista szúfi rend (tarika), amelyet 1837-ben alapított Mekkában az algériai Muhammad ibn Ali asz-Szenúszí (1787–1859), aki a miszticizmust sajátos módon ötvözte a szúfizmussal egyébként kevésbé jellemző fundamentalizmussal. Mozgalmának jelentőségét jól mutatja, hogy I. Idrisz líbiai király (uralkodott 1951–1969) Szenúszí unokája és a rend vezetője is volt. Simon Róbert: Az iszlám fundamentalizmus. Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig. Corvina, Budapest, 2014, 43–47.

³⁸ A kereszténység terjesztése kezdetben nem tartozott a francia gyarmatosítók céljai közé. Így a 20. század elején elsősorban protestáns misszionárius szervezetek tettek szert jelentős szerepre, amelyben élen jártak az amerikai baptisták. A katolikusok csak az 1930-as évektől kezdtek szervezettebb hittérítésbe. Cordell: i. m. 73–76.

³⁹ A déli területeket a Tchad utile („hasznos Csád”) névvel különböztették meg a terméketlen északtól. A franciák Észak- és Közép-Csádban a „közvetett uralom” (indirect rule) módszerét alkalmazták, vagyis hatalmukat a szultánokon és törzsfőkön keresztül gyakorolták, akik így ugyan megtarthatták uradalmait, viszont gyakran elsőként estek áldozatul a kizsákmányolt alattvalóik bosszújának is. Azevedo: i. m. 79., 86–87.

⁴⁰ Virginia Thompson – Richard Adloff: Conflict in Chad. Institute of International Studies, University of California, Berkeley, 1981, 6–12.

⁴¹ Azevedo: i. m. 76.

⁴² Azevedo: i. m. 76–77.

⁴³ Azevedo: i. m. 80–83.

noksága alatt az észak-afrikai olasz katonai támaszpontok felszámolásában 1941 és 1943 között. Franciaország és Csád viszonya ekkortól kezdett jelentősen megváltozni és szorosabbá válni, amiből mindkét fél profitálhatott: a csádiak anyagi és katonai támogatást remélhettek, míg a franciák megőrizhették befolyásukat az afrikai kontinensen. Gazdasági szempontból azonban Csád a világháború után is rendkívül kiszolgáltatott helyzetben maradt: a két fő exportcikk, a gyapot és a hús termelése francia cégek monopóliuma maradt. Az elmaradott infrastruktúra, az országon belüli hatalmas távolságok és az üzemanyaghoz szükséges nyersanyagok hiánya rendkívül megnehezítették a kereskedelmet, az állattenyésztők pedig csordáik nagy részét a határokon átsempészve Nigéria és Szudán piacain értékesítették.⁴⁴

FÜGGETLENSÉG, PUCCS, POLGÁRHÁBORÚ: CSÁD 1945–1990

A Tombalbaye-korszak (1960–1975)

A világháború után, 1946-ban Csádban is megkezdődött a dekolonizáció folyamata. Pártok alakulhattak, és a lakosság korlátozott hatalommal rendelkező területi képviselőket választhatott, akik delegáltakat küldtek Francia Egyenlítői-Afrika Tanácsába. A pártok többségükben azonban nagyon gyengén szervezett, etnikailag és vallásilag heterogén egyesületek voltak, meghatározó vezéregyeniségek nélkül. Komolyabb befolyással az 1950-es években három párt bírt: a Parti Progressiste Tchadien (Csádi Progresszív Párt, PPT), az Union Démocratique Tchadienne (Csádi Demokratikus Unió, UDT) és a Parti Socialiste Indépendant du Tchad (Csádi Független Szocialista Párt, PSIT). A PPT leginkább a déli területek fekete, keresztény és animista lakosait tömörítette, vezetője a panamai születésű Gabriel Lisette (1919–2001) volt. Ezzel szemben az UDT elsősorban a muszlimok, az észak- és a közép-csádi törzsfők, a kereskedők, valamint a franciák érdekeinek védelmét tűzte zászlajára. A PSIT támogatói ugyancsak a muszlimok közül kerültek ki. A pártot Ahmed Kumalalláh, a bagirmi szultán fia és a Tidzsánija⁴⁵ tarika befolyásos vezetője irányította.⁴⁶

A PPT-ben nem sokkal a háború után megjelent egy protestáns szara tanár, François Tombalbaye (1918–1975), aki rendkívül tehetséges politikusnak bizonyult, és nagy reményeket ébresztett a csádi lakosság széles köreiben. 1952-ben megválasztották a területi gyűlésbe, 1957-ben pedig a Francia Egyenlítői-Afrika Tanácsába. Fokozatosan kiszorította Gabriel Lisette-et a hatalomból, majd végül 1959 márciusában fegyveres erők bevetése nélkül átvette tőle a miniszterelnöki pozíciót. Miután Csád – Kongóval, Gabonnal és a Közép-afrikai Köztársasággal együtt – 1960. augusztus 11-én független állammá vált, Tombalbaye módszeresen elkezdte kiiktatni az időközben Izraelbe menekült Lisette híveit. Mindemellett arra is kísérletet tett, hogy bevonja a kormányzásba az ország északi részének képviselőit.

Tekintve, hogy a francia oktatás csak a déli területeken épült ki, a közigazgatásban szinte kizárólag szara hivatalnokok dolgoztak, akik sokáig az északi muszlim szultanátusok rabszolga-kereskedelmétől szenvedtek, így sok esetben ellenségesen viszonyultak az arabokhoz és tubukhoz. Az északi lakosság nem elhanyagolható része ugyancsak nehezen lépett túl a történelmi hagyományokon, és továbbra is szolgálként tekintett a déli fekete népekre. A konfliktus határvonalait mégse lehet ennyire egyszerűen meghúzni: ellentét feszült

⁴⁴ Thompson–Adloff: i. m. 11–22.

⁴⁵ A 18. században, Algériában alapított szúfi testvériség.

⁴⁶ Thompson–Adloff: i. m. 12–14.; Azevedo: i. m. 84.; Collier: i. m. 14–15.

az arabok és a tubuk, a nomádok és a letelepedett földművesek, valamint a keresztények és az animisták között is.⁴⁷

Tombalbaye mindinkább autoriter vonásokat mutató kormányzásával szemben egyre határozottabban léptek fel különböző ellenzéki csoportok: az elsősorban értelmiségiek által 1958-ban alapított Union National Tchadienne (Csádi Nemzeti Unió, UNT), az Association des Enfants du Tchad (Csádi Gyermekek Társasága), amelyet Kairóban hoztak létre csádi arab diákok, valamint a radikálisabb Front Libération du Tchad (Csádi Felszabadítási Front, FLT), amely a fegyveres ellenállás mellett döntött. A nagyon eltérő háttérrel és elképzelésekkel rendelkező vezetők között egyaránt találhatunk nyugati oktatásban részesült és medreszékben⁴⁸ végzett értelmiségieket is.

Tombalbaye elébe kívánt menni az eseményeknek, és 1962-ben a PPT kivételével az összes pártot betiltatta, a parlamentáris rendszer helyett pedig elnököt vezetett be. A fokozódó elnyomás következményeként 1963 szeptemberében zavargások törtek ki Fort Lamy-ban, amelynek elfojtása után Tombalbaye nyilvánvalóvá tette, hogy ellenségnek tekint minden „északit”⁴⁹ és muszlimot. Ez azt jelentette, hogy nemcsak az arabokkal és a tubukkal került szembe, hanem Közép-Csád fekete bőrű, részben animista parasztjaival és hegyi állattenyésztőivel is, akik a magas és kegyetlenül behajtott adók miatt váltak egyre elégedetlenebbé. Fokozódott a politikai ellenfelek tömeges bebörtönzése is.⁵⁰

A helyzet 1965. november 1-jén eszkalálódott, amikor Közép-Csád déli részén található Guera prefektúrában, Mangalmében a kormányerők belelőttek az adók ellen tiltakozó fegyvertelen parasztok tömegébe.⁵¹ A zavargások gyorsan továbbterjedtek kelet felé, és különösen az egykori Vadái szultanátus területén öltöttek nagyobb méreteket. A felkelők csoportjai a szudáni Nyalában 1966. június 22-én konferenciát tartottak, amelynek során megalakult a Front National de Libération du Tchad (Csádi Nemzeti Felszabadítási Front, FROLINAT). Egyik meghatározó vezetője a baloldali Ibrahim Abatcha (1938–1968) lett, aki korábban több évet töltött börtönben, majd száműzetésben. Csádba történő visszatérése előtt több társával együtt Észak-Koreát is megjárta, ahol politikai és katonai kiképzésben részesült. A nyala konferencián létrehozott politikai és katonai struktúrák azonban sose realizálódtak, az egyes parancsnokok önállóan folytatták a harcokat.

Abatcha és a „koreaiak” Közép-Csád keleti régióiban voltak aktívak, a hozzájuk csatlakozó, zömében munkanélküli fiatalok és a medreszék hallgatói fél éves katonai kiképzésben részesültek, majd etnikailag és vallásilag vegyes, mobil egységekbe szervezték őket. A primitív fegyverrel rendelkező csapatok tevékenysége kezdetben sokszor csak a gyapottermés megsemmisítésében és kisebb katonai támaszpontok elleni gerillaakciókban merült ki. A remek hadvezéri képességekkel rendelkező Abatcha ugyan sikeresen összefogta a különböző lázadó csoportokat, halála után (1968. február 11-én esett el a kormányerőkkel vívott ütközetben) ezek azonban újra szétszéledtek. Az arabok, a tubuk és a vadáik,

⁴⁷ Thompson–Adloff: i. m. 23–24.; Azevedo: i. m. 85–86.

⁴⁸ Muszlim tudományokat tanító felsőoktatási intézmény.

⁴⁹ „Északinak” tekintették mindazokat, akik nem Majo-Kebbi, Mojen-Sári, Tandzsile, Nyugat- és Kelet-Logon prefektúrákban éltek. Thompson–Adloff: i. m. 3., 25.

⁵⁰ Thompson–Adloff: i. m. 24–25., 50–51.; Decalo: i. m. 431.

⁵¹ Azevedo a mubik felkelését említi Batha prefektúrában 1965. szeptember 2-án, amely mintegy 500 halálos áldozattal járt. Azevedo: i. m. 91–92.

a muszlim fundamentalisták, a kommunisták és a demokratikus reformisták közötti ellentétek áthidalhatatlannak bizonyultak.⁵²

Észak-Csádban, a hatalmas kiterjedésű, de nagyon ritkán lakott Borku–Ennedi–Tibeszi (BET) prefektúrában⁵³ 1965 januárjáig francia csapatok állomásoztak. Nem sokkal kivonulásuk után (amelyet Tombalbaye szorgalmazott a „csádizálás” jegyében), szinte egy időben a mangelme-i eseményekkel, Mahamat Ali Taher (1929–1969) vezetésével itt is felkelés robbant ki. A kormány által küldött déli, többségében szara katonák ugyanis egyáltalán nem ismerték az itteni lakók életmódját, szokásait, ami értelemszerűen kölcsönös bizalmatlansághoz, majd összetűzésekhez vezetett. Befolyásának kiterjesztése érdekében a FROLINAT a líbiai Szabhában is toborzóirodát nyitott. Az ellenállók erői azonban itt is hamarosan szétaprózódtak: a Tibesztiiben élő tubuk derdéje mintegy ezer követőjével Líbiába emigrált, ahol Idrisz király, majd Moammer al-Kadhafi (1942–2011) vendégszeretetét is élvezhette. A derde megválasztását ellenző tubu csoportokat viszont Tombalbaye támogatta; az „oszd meg és uralkodj” taktikája kevés országban tűnhetett annyira kézenfekvőnek, mint éppen Csádban.⁵⁴

Bár a lázadók létszáma Közép-Csád keleti részén 2000–4000, a BET-térségben pedig mindössze néhány száz főre becsülhető,⁵⁵ mégis jelentős katonai sikereket értek el. Tombalbaye így arra kényszerült, hogy az 1960-ban megkötött védelmi szerződésre hivatkozva Franciaországtól kérjen katonai segítséget. Ezt Charles de Gaulle 1968 augusztusában korlátozott mértékben hajlandó volt biztosítani, a térség stabilitását szem előtt tartva azonban közigazgatási reformok végrehajtását is követelte. Ennek biztosítására 1969 márciusában egy korábbi gyarmati kormányzó, Pierre Lami (1909–1994) vezetésével 33 fős küldöttség (Mission de Réforme Administrative, Közigazgatási Reform Misszió, MRA) érkezett az országba. Bizonyos eredményeket sikerült is elérni: így többek között – Tombalbaye minden ellenszegülése ellenére – visszaállították a szultánok és a törzsfők jogköreit, akik így nem váltak többé abban érdekeltté, hogy támogassák a felkelést. A gazdasági reformok pedig valamelyest csökkentették a FROLINAT bázisát a lakosság körében is.⁵⁶

A francia beavatkozás tehát kissé visszavetette a felkelők előrenyomulását. Erőik egyesítése céljából 1969 júliusában Taher elnöklété alatt a kelet-csádi és a BET-i lázadók közös konferenciát tartottak. Mindeközben a FROLINAT-on belül is hatalmi harcok folytak Abatcha halála óta, melyből végül a részben arab származású Abba Siddick (szül. 1924) került ki győztesen.⁵⁷ Tombalbaye 1971 tavaszán kísérletet tett a helyzet enyhítésére: amnesztiát adott mintegy 1500 politikai fogolynak, és muszlim minisztereket nevezett ki a kormányába.

⁵² Thompson–Adloff: i. m. 52–54.

⁵³ 2008-ban felosztották Borku, Ennedi és Tibeszti régiókra, Ennedit 2012-ben pedig Nyugat- és Kelet-Ennedire.

⁵⁴ Thompson–Adloff: i. m. 54–57.

⁵⁵ Thompson–Adloff: i. m. 56. A két csoport később több különböző nevet is használt, így a közép-csádi FROLINAT az „Első Hadsereg” (la Première Armée) megnevezést, míg a BET felkelőit a „Második Hadsereg” (la Deuxième Armée) és az „Északi Fegyveres Erők” (Forces Armées du Nord, FAN) neveken is ismerték.

⁵⁶ Thompson–Adloff: i. m. 29–30., 39–43. Az MRA emellett súlyos jogsértéseket is megállapított, kínzásokat, önkényes bebörtönzéseket, asszonyok megerőszakolását. A kormányzat mértékvesztését jól mutatja, hogy még turbán viseléséért is súlyos büntetéseket szabtak ki az északi lakosokra. Azevedo: i. m. 92.

⁵⁷ Fő riválisai, Dzsálábo Othman (1930–1969), Mohamed Baghlani (1927–1977) és a fegyveres erők vezetője, el-Háddzs Iszaka 1969 és 1970 folyamán meghaltak, eltűntek vagy az ország elhagyására kényszerültek. Az orvos végzettségű Siddick 1957–1959 között Tombalbaye oktatási minisztere volt, összekülönbözésük után csatlakozott az ellenálláshoz. Szekuláris, szocialista elközelései voltak, földreformot tervezett, és a francia mellett az arabot is hivatalos nyelvvé tette volna. Így azonban szembekerült mind a muszlim fundamentalista, mind a nacionalista irányzatokkal. Thompson–Adloff: i. m. 58–59.

A viszonylagos nyugalom azonban nem tartott sokáig, augusztusban ugyanis meghiúsítottak egy állítólagos merényletkísérletet Tombalbaye ellen, melynek száalai Líbiába vezettek. Ennek következményeként újabb repressziókat vezettek be, és időlegesen megszüntették a két ország közti kapcsolatot.

Alig egy év múlva következett az újabb fordulat: Tombalbaye sikeres tárgyalásokat kezdett több arab országgal, és elérte, hogy azok beszüntessék a lázadónak nyújtott támogatásokat. Különösen a Líbiából és Szudánból érkező utánpótlás elvágása okozott súlyos gondokat a FROLINAT-nak, és mindezt tetézték az Első és a Második Hadsereg közötti összecsapások, továbbá egy Nigériából indított, súlyos vereséggel végződő támadás N'Djamena ellen 1972 júniusában. A két felkelőcsoport végül minden kapcsolatot megszüntetett, az északi hadsereg újjáalakult Conseil de Commandement des Forces Armées du Nord (CCFAN) néven, a teda Gukuni Vedei⁵⁸ (szül. 1944) és a daza Hiszein Habre (szül. 1942) vezetésével. 1974 áprilisában a CCFAN az északi Bardai városában elrabolt három európai, aminek következtében a csádi konfliktus egyszeriben a nemzetközi figyelem középpontjába került.⁵⁹ Az ügy kezelése körüli viták 1976 októberében Vedei és Habre szakításához vezettek.

A kormányellenes fegyveres mozgalom, mint látható, újra és újra elemeire bomlott. Vita tárgyát képezheti, hogy ennek oka az etnikai-vallási-ideológiai tagoltság, vagy inkább a vezéralakok egyéni hatalmi ambícióiban keresendő. Utóbbiak konszenzusra való képtelensége mindenesetre szembetűnő, és végül nem is a FROLINAT volt az, amely Tombalbaye bukását előidézte.⁶⁰

Az elnök egyre inkább irracionális és brutális viselkedésével fokozatosan elidegenítette magától korábbi támogatóit is. 1968-tól a Tombalbaye rögeszméje, a „kulturális forradalom” vagy „csádizálás” jegyében az idegen utca- és városneveket, de még a keresztény eredetű személyneveket is le kellett cserélni „autentikus” csádiakra,⁶¹ a rádióban visszaszorították a francia és az arab nyelvet. Mobutu Sese Seko (1930–1997) kongói elnök példáját követte abban, hogy az ősi vudu vallás és mágikus praktikák felkarolásával kísérte meg kiszorítani a kereszténységet és az iszlámot a nyilvános életből.

Ennek jegyében kötelezővé tette a *jondo* beavatási rítust, nemcsak a felnőttkorba lépő szara fiatalok, hanem minden csádi részére, aki közigazgatási vagy katonai munkahelyre pályázott. A *jondo* keretében több hetet kellett a vadonban tölteni, közben hagyományokat, titkos jelképeket elsajátítani, valamint fájdalmas, megalázó megpróbáltatásokat eltűrni.⁶² Ez a szara egyetemisták és katonatisztek szemében is retrográd és értelmetlen megterhelés volt, ráadásul a keresztényeket is szembefordította a kormánnyal, aminek következtében sok

⁵⁸ Nevének írása az angol nyelvű szakirodalomban sem egységes: Thompson–Adloff: „Goukouni Oueddei”, Azevedo: „Gukuni Wedei”. Az arab íráskép alapján valójában „Kukuni”: ينوكوك ديديوع

⁵⁹ Thompson–Adloff: i. m. 30–33., 59–63. A túsok Françoise Claustre (1937–2006) francia régész, az MRA elnökének felesége, dr. Christoph Staewen (1926–2002) német orvos, Gustav Heinemann NSZK-elnök rokona, valamint Marc Combe, az MRA egyik francia munkatársa voltak. Habrének így még azt is sikerült elérnie, hogy a német rádióban közzétették a FROLINAT nyilatkozatát. A „Claustre-ügyet” végül mindegyik túsز élve átvészelte: Staewent még júniusban nagy összegű váltságdíjért elengedték, Combe 1975-ben megszökött és átküzdötte magát a sivatagon, majd 1977 februárjában, közel három év után Claustre is szabadult.

⁶⁰ Thompson–Adloff: i. m. 63–65.

⁶¹ Ő maga a François helyett a Ngarta (vezető) nevet vette föl. 1973-ban a PPT-t is feloszlatta, és helyette új pártot alapított Mouvement National pour la Révolution Culturelle et Sociale (Nemzeti Mozgalom a Kulturális és Szociális Forradalomért, MNRCS) néven. Az elnökre ekkor már jelentős befolyást gyakorolt tanácsadója, a haiti André Vixamar is. Decalo: i. m. 439.

⁶² Decalo: i. m. 445–446.

misszionáriust kiűzték az országból.⁶³ Az elnök ellenfelei végül már külföldön se érezheték magukat biztonságban: 1973 augusztusában, Párizsban megölték a köztisztviselőként álló Outel Bono liberális csádi politikust, aki egy új párt megalapításán dolgozott. A gyilkosság mögött mindenki a kormányt sejtette, de a francia titkosszolgálat érintettsége is felmerült.⁶⁴

Utolsó lépésként Tombalbaye a hadseregen belül kezdett tisztogatásba. Az 1960-ban életre hívott *Forces Armées Tchadiennes* (Csádi Fegyveres Erők, FAT) magját mintegy 200 tiszt alkotta, akik korábban a francia haderőnél szolgáltak. A reguláris sereg mellett a fegyveres erők részei voltak a *Garde Nationale et Nomade du Tchad* (Csádi Nemzeti és Nomád Gárda, GNNT), a rendőrség (*Sûreté Nationale*, Nemzeti Biztonság) és a csendőrség. Ezeket az erőket döntő többségében szara katonák alkották. Az 1967-ben létrehozott *Compagnie Tchadienne de Sécurité* (Csádi Biztonsági Század, CTS) kiképzésébe a lázadás kiterjedése miatt francia és izraeli szakértőket is bevontak. Minél inkább autoriter vonásokat kezdett mutatni Tombalbaye, annál kevésbé bízott meg honfitársaiban, így testőrségét is marokkóiakból szervezte meg.

A reguláris hadsereget szándékosan igyekezett gyengíteni, amely az 1970-es évek elején is mindössze 1800 főből állt, míg GNNT-ben 2000 harcos állt fegyverben, a csendőrség pedig 1200 főt számlált. A hadsereg tisztjeiben potenciális puccsistákat látott, sokukat börtönbe záratta, másokat nyilvánosan megalázott. Többek között ez vezetett ahhoz, hogy 1975. április 13-án fiatal tiszték egy kis csoportja valóban államcsínyt hajtott végre, melynek során Tombalbayét meggyilkolták.⁶⁵

Malloum katonai kormányzata (1975–1979)

A hadsereg által elnöki pozícióba emelt Félix Malloum⁶⁶ ezredes, majd tábornok, 1971 és 1973 között vezérkari főnökként szolgált, de összeesküvés vádjával⁶⁷ börtönbe került. Hatalomra jutását nagy várakozás és öröm fogadta nemcsak a lakosság, de még a FROLINAT részéről is. Az ország irányítását a kilenc főből álló *Conseil Supérieur Militaire* (Felsőbb Katonai Tanács, CSM) vette át. Malloum új alkotmányt és választásokat ígért, és komoly erőfeszítéseket tett az országon belüli megbékélésre. Ennek érdekében Tombalbaye egykori támogatói ellen sem került sor komolyabb megtorlásokra. A május 13-án megalakult kormány azonban döntő többségében katonatisztekkel állt, és bár több muszlim tisztviselő kapott benne helyet, mint korábban, Abba Siddick hamarosan arra a megállapításra jutott, hogy a civil diktatúrát most katonai váltotta fel. Emellett szólt az is, hogy az év folyamán betiltották a politikai tüntetéseket és a sztrájkokat, és hogy a titkosszolgálatok élére ismét azt a Camille Gourvenec francia tisztet nevezték ki, aki Tombalbaye befolyásos bizalmasa volt, és egyes feltételezések szerint Outel Bono meggyilkolásában is szerepet játszott.

⁶³ Thompson–Adloff: i. m. 43–45.

⁶⁴ Collier: i. m. 23., Decalo: i. m. 99–100.

⁶⁵ Thompson–Adloff: i. m. 45–49.

⁶⁶ Félix Malloum (1932–2009) Szarhban született, keresztény szara anyától és „északi” apától. Brazzaville-ben kapott katonai kiképzést, 1953–1955 között Indokínában harcolt a francia hadsereg soraiban. Decalo: i. m. 282–283.

⁶⁷ Ez volt a hírhedt „Fekete juh-összeesküvés” (Black Sheep Plot), melynek során – a vádak szerint – egy ősi szara rituálét követve élve eltemettek egy juhot, hogy átvegyék az irányítást a sors fölött és megdöntsék az elnök hatalmát. Azevedo: i. m. 96.

Másfelől viszont az új kormányzat csökkentette az adókat, megszüntette az önkényes be-börtönzéseket és igyekezett rendezni külkapcsolatait az arab országokkal.⁶⁸

Tovább bonyolódott a helyzet a felkelők oldalán is. Siddick és Habre rivalizálása egyre inkább ellenségeskedéssé fajult. Siddicket jelentős összegekkel támogatták arab országok, míg Habre csempészetből és karavánok megsarcolásával biztosította anyagi bevételeit. Ezáltal abban a szerepben léphetett föl, hogy riválisával ellentétben független a külföldi befolyástól. Siddick viszont azzal vádolta meg, hogy valójában Malloum és a franciák ügynöke. Habre jelentős váltságdíjat szerzett a Claustre-túszejtéssel is, ami azonban Vedei-jel élezte ki az ellentéteket. Abban sem értettek egyet, hogy miképpen viszonyuljanak Líbiához és az Auzu-sáv megszállásához.⁶⁹ Habre ebbe nem volt hajlandó belenyugodni, míg Vedei el akarta kerülni a kétfrontos harcot. Amikor 1977. január 29-én Kadhafi ünnepélyes keretek között „átadta” az ENSZ képviselőinek Claustre-ot, Vedei-t méltatta beszédében, aki meg a maga részéről „Afrika és a Harmadik Világ Nagy Vezérének” nevezte a líbiai államfőt.

Baghlani halála után, márciusban a FAN és a többnyire arab gerillákból álló „Vulkán-sereg” (*Volcan Army*) az együttműködés mellett döntött, és a nyár folyamán elfoglalták Bardait, majd kiszorították a kormányerőket az északi területekről. Malloum belátta, hogy kénytelen kompromisszumot kötni, és ehhez a partnert a reálpolitikus Habrében találta meg. 1977–1978 folyamán több tárgyalásra került sor Kartúmban, Szabhában, Bengáziban és Tripoliban. 1978 áprilisában azonban kiújultak a harcok, és Malloum olyannyira szorult helyzetbe került, hogy francia segítséget kellett kérnie.⁷⁰

Ez hamarosan meg is érkezett: ezer katonát és húsz Jaguar típusú vadászbombázót vetettek be, súlyos veszteségeket okozva a FROLINAT-nak. A felkelők kénytelenek voltak visszavonulni, N'Djamena így megmenekült a közvetlen veszély elől. A BET-területen kívül azonban így is ellenőrzésük alatt tartották Batha és Kanem északi részeit. Mindeközben egy másik felkelés robbant ki a kanembuk vezetésével (ez volt a *la Troisième Armée*, a Harmadik Hadsereg, vagy másképp *Forces Armées Occidentales*, Nyugati Fegyveres Erők, FAO). Vezetőjük a Nigériába menekült Abu-Bakar Abder-Rahmán (megh. 1979) volt, aki 1977 májusában vált ki Gukuni Vedei seregéből. Jelentős sikereket nem tudtak elérni, de olyan terrorcselekményekkel hívták fel magukra a figyelmet, mint az augusztusi kézigránátos támadás egy n'djamenai mozi ellen. Csád délnyugati részén zavargások törtek ki, amelyek északi bevándorlók és a tehetetlennek látszó kormányzat ellen is irányultak, valamint a szara vezetők között is egyre nyíltabb konfliktusok törtek felszínre.⁷¹

A zavaros helyzet és Líbia fenyegetően növekvő befolyása végül ismét tárgyalóasztalhoz kényszerítette a feleket. A hetekig elhúzódó tárgyalások végén szudáni közvetítéssel megszületett az egyezség: 1978. augusztus 25-én Malloum – megtartva az elnöki tisztséget – Habrét nevezte ki miniszterelnöknek. Kettejük viszonyát azonban a kezdetektől ellentét és rivalizálás jellemezte. Nem maradt tétlen Gukuni sem: márciusban egyesítette erejét az arab származású Ahmat Acyl (1944–1982) vezette Vulkán-sereggel, és így egy újabb csoporttal, a

⁶⁸ Thompson–Adloff: i. m. 65–67.

⁶⁹ Líbia a zavaros csádi viszonyokat kihasználva 1973-ban megszállt Csád északi részén egy 160 km széles sávot a két ország 1600 km hosszú határa mentén. Kadhafi az 1935-ös Laval–Mussolini-paktumra hivatkozott, melynek alapján Franciaország a területet átadta Olaszországnak. Ezt a szerződést azonban sosem ratifikálták. A térség iránti fokozott érdeklődést leginkább az motiválta, hogy jelentős uránkészleteket sejtettek a területén. Decalo: i. m. 306–307.

⁷⁰ Thompson–Adloff: i. m. 69–75.; Azevedo: i. m. 102.

⁷¹ Thompson–Adloff: i. m. 75–77.

Népi Fegyveres Erőkkel (*Forces Armées Populaires*, FAP) bővült a csádi felkelők palettája. Csakhogy ezen belül is hamarosan ellentét támadt az arab és a tubu harcosok között. A konfliktusok megegyezéssel történő feloldása egyre reménytelenebbé vált.⁷²

A feszültségek hamarosan fegyveres összecsapásba torkollottak: Habre 1979. február 12-én csapataival megtámadta és nagyrészt elfoglalta N'Djaménát.⁷³ Malloum a váratlanul gyors vereség után Nigériába menekült, a csádi hadsereg pedig szétszéledt, a szara katonák kivonultak a fővárosból és visszaindultak az ország déli részére. Az északi csapatoktól való félelmében a szara civil lakosság is követte őket, sokszor minden vagyonukat kénytelenek voltak hátrahagyni. Az elkeseredett menekültek haragjának Mundu⁷⁴ és Szarh⁷⁵ ártatlan muszlim civil lakosai estek áldozatul: március közepéig Mojen-Sári prefektúrában mintegy 10 ezer embert gyilkoltak meg.⁷⁶

Újabb katonai és politikai formációk jöttek létre, ezeknek egy része a déli országrész elszakadását tűzte ki céljául. Ezt Habre mindenáron meg akarta akadályozni, mivel ipar és mezőgazdaság gyakorlatilag csak a déli területeken létezett, és ezek nélkül Csád teljesen életképtelenné vált volna. A Majo-Kebbibe küldött csapatait azonban megsemmisítette a Vadel Abdel-Kader Kamugue⁷⁷ vezette szara haderő. Kamugue ekkor már Kadhafí támogatását élvezte, ami elsőre meglepőnek tűnhet. A líbiai államfő célja azonban nem az volt, hogy hatalomra segítsen egy muszlim, arab vagy tubu⁷⁸ kormányzatot, hanem elsősorban arra törekedett, hogy Csádban ne legyen erős központi hatalom, és így érvényt szerezhessen területi igényeinek a BET-térségben.⁷⁹ A Csádban uralkodó káosz mindemellett az arabok és közvetve az iszlám befolyás növelésének lehetőségével is kecsegtetett, ami Líbia mellett Szudánnak is érdekében állt. E törekvések természetesen komoly aggodalmakat keltettek a vallásilag megosztott Nigériában és szomszédos államaiban, ahol jelentős számú muszlim népcsoportok élnek. Több megállapodást⁸⁰ és tüzszünetet követően végül 1979. november 10-én Duguiában a nem kevesebb, mint 11 különböző csádi tárgyalócsoport megegyezett egy új kormány felállításában. Hangzatos neve Átmeneti Nemzeti Egységkormány lett (*Gouvernement d'Union Nationale de Transition*, GUNT).⁸¹

⁷² Thompson–Adloff: i. m. 77–83.

⁷³ Ez volt az „első n'djaménai csata”. Azevedo szerint Habre valójában a városnak jóval kisebb részét foglalta el, mint a korabeli hírek állították, és Malloum se menekült el az elnöki palotából. Azevedo: i. m. 105.

⁷⁴ Csád második legnépesebb városa, Nyugat-Logon székhelye. Az itteni kereskedők szinte mind északról származó muszlimok voltak. Thompson–Adloff: i. m. 86.

⁷⁵ Az ország harmadik legnagyobb települése, Mojen-Sari székhelye. 1972-ig a Fort Archambault nevet viselte.

⁷⁶ Thompson–Adloff: i. m. 84–87.

⁷⁷ Másképp Wadel Abdelkader Kamougué (1929–2011), Azevedo következetesen (de valószínűleg tévesen) Abdelkerim néven említi.

⁷⁸ Líbia déli részén mintegy 50 ezer tubu él. Kadhafí csádinak, nem pedig líbiainak tekintette őket, 2007-től az állampolgárságot is megtagadta tőlük, és célzott betelepítésekkel próbálta területeiket „arabizálni”. 2011-ben elsőként csatlakoztak a felkelőkhöz, de a helyzetük Kadhafí bukása után sem javult számottevően. Így újabb egyre gyakrabban merül fel, hogy a gyenge kormányzattól már de facto függetlenedett tubuk formálisan is önálló államot hozzanak létre. Mirco Keilberth: Der Süden Libyens: Grenzenlose Freiheit. <http://www.taz.de/!5075759/> (Letöltés időpontja: 2016. 09. 16.); Tubu Tribes want their own country in southern Libya. <http://www.libyanexpress.com/tubu-tribes-want-their-own-country-in-southern-libya/> (Letöltés időpontja: 2016. 09. 16.)

⁷⁹ Thompson–Adloff: i. m. 88–89.

⁸⁰ Kano I. (1979. március 16.), Kano II. (április 3.), Lagos I. (május 27.), Lagos II. (augusztus 19.) Thompson–Adloff: i. m. 92.; Azevedo: i. m. 106–107.

⁸¹ Thompson–Adloff: i. m. 89–90.

A nehezen kiküzdött kompromisszum szerint Gukuni Vedei lett Csád elnöke, Kamugue az alelnök és Habre a védelmi miniszter. Az északiak tizenhárom, a déliek tizenegy tárcát kaptak a kormányban: többek között Acyl lett a külügyminiszter, Siddick pedig az oktatási miniszter. A különböző katonai egységekből (FAT, FAN, FAP, FAO, Vulkán) megkíséreltek létrehozni egy egységes haderőt, valamint N'Djamenában egy önálló városi rendőrséget. A tervek szerint egy 18 hónapos átmeneti időszak elteltével demokratikus választásokat tartottak volna. A valóságban a kormány fél évig sem állt fenn, Gukuni ugyanis már 1980. április 25-én elmozdította Habrét tisztségéből. Kettejük véres párharca újabb 5–10 ezer ember életét követelte („második n'djamenai csata”, 1980. március 22. – december 16.), ekkor Gukuni Líbia, Habre pedig Egyiptom és Szudán támogatását élvezte.

A fegyverszünet megkötése után Habre kelet felé elhagyta N'Djamenát, ahová másnap bevonultak Kadhafi „Iszlám Légijának” T–54 és T–55 típusú harckocsijai. Nem ok nélkül vettették sokan Gukuni szemére, hogy de facto Líbia kliensévé tette Csádot, és végképp lemondott az Auzu-sáv visszaszerzéséről. 1981 novemberében egy 3800 fős afrikai kontingens (*Inter-African Force*, IAF) váltotta fel a meglepően gyorsan kivonuló líbiai erőket. Habre azonban – akit immár Szaúd-Arábia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok is támogatott – fokozatosan nyomult előre nyugat felé, mígnem 1982. június 7-én elfoglalta a fővárost, majd augusztusban Mundut, így menekülésre kényszerítve mind Gukunit, mind Kamuguét.⁸²

Habre elnöksége (1982–1990)

Habre regnálásnak nagy részét a Líbiával folytatott állandó háborúskodás töltötte ki. Gukuni bardai bázisából Kadhafi támogatásával és egy francia kiképzésben részesült szara tábornok, Negue Djogo (szül. 1932) segítségével fokozatosan vonta ellenőrzése alá az északi, majd a középső területek olyan fontos városait, mint Faja és Abese. Ez a franciákat katonai beavatkozásra készítette (*Opération Manta*, 1983–1984), melynek során azonban megelégedtek azzal, hogy az ország déli területét és a fővárost megvédjék, és meghúzzák a 15., majd a 16. szélességi kör mentén a „Vörös Vonalat” (*Red Line*). Mitterand és Kadhafi 1984 szeptemberében megegyeztek abban, hogy ezt egyik fél se lépi át. Franciaország ezt követően kivonta csapatait Csádból.⁸³

Érdekes és tanulságos e helyütt felidézni egy interjút, melyet Hiszein Habre 1983 augusztusában adott a *Der Spiegel* német hetilapnak. Az elnök ebben annak a véleményének ad hangot, miszerint Líbia mindig is Csád rovására akart terjeszkedni, és következetesen tagadja, hogy ő maga valaha kapcsolatban állt volna Kadhafival. Korábbi harcostársát, Gukunit viszont azzal vádolja, hogy idegen erők zsoldjába állt, sőt egyenesen a második világháború idején a németekkel együttműködő Vidkun Quislinghez és Pierre Lavalhoz hasonlítja. Csádról pedig kijelenti, hogy sokkal inkább afrikai, mint arab ország.⁸⁴

A helyzet a francia erők kivonása után is feszült maradt. Kadhafi 1986. február 10-én – megszegve a megállapodást – a légierő támogatásával átlépte hadseregével a 15. szélességi kört, és előrenyomult N'Djamena felé. Franciaország kénytelen volt ismét Habre segítségére

⁸² Azevedo: i. m. 107–110.

⁸³ Azevedo: i. m. 110.

⁸⁴ „Im Tschad gibt es keinen Krieg der Chefs.” Tschad-Präsident Hissein Habre über die libysche Invasion seines Landes. *Der Spiegel*, 35/1983. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14018165.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 05.)

sietni: kezdetét vette a „Karvaly hadművelet” (*Opération Épervier*, 1986. február 13. – 2014. augusztus 1.). Francia bombázó-repülőgépek február 16-án támadást intéztek a líbiai légierőnek az észak-csádi Vádi Dúm mellett lévő bázisa ellen, miközben Habre erői a szárazföldön sikeresen szorították vissza Kadhafi csapatait és szövetségeseit. Az ún. „Toyota-háború”⁸⁵ (1986. december – 1987. szeptember) a csádi kormányerők meglepően sikeres támadásait hozta, és Líbia számára rendkívül súlyos veszteségek után megalázó vereséggel végződött. Kadhafi végül kivonta erőit Csádból, és a két ország 1987 októbere folyamán ismét rendezte viszonyát.⁸⁶

Habre sikereihez az is hozzájárult, hogy ügyes politikával sikerült a saját oldalára állítani olyan korábbi riválisokat, mint Kamugue vagy Negue Djogo, utóbbiból igazságügyi miniszter lett. Hatalmát azonban éppen egyik legsikeresebb hadvezére, a zagáva Idrisz Deby⁸⁷ ezredes veszélyeztette. Utólag derült arra fény, hogy Deby 1985-ben rejtélyes látogatást tett Franciaországban, ahol minden bizonnyal különleges kiképzésben részesült. 1988-ban őt és utódját a vezérkarban, Hasszán Dzsamuzst (1954–1989) Habre összeesküvéssel vádolta meg, így kénytelenek voltak Szudánba menekülni. Dzsamuzst a kormányerők hamarosan megölték, de Deby megalakította saját szervezetét, amely később a Hazafias Mozgalom az Üdvösségért (*Mouvement Patriotique Pour Le Salut*, MPS) nevet kapta. Szudáni és líbiai támogatással sikeresen nyomult előre nyugat felé. Minden jel szerint a francia kormány is a hatalmváltásban volt érdekelt, a Csádban állomásozó csapatai ugyanis gyakorlatilag tétlenek maradtak. (Ennek többek között az lehetett az oka, hogy Habre a csádi olajipar kiépítésében a francia cégekkel szemben amerikaiakat részesített előnyben.) 1990. november 29-én az MPS kezére került Abese, december 2-án pedig Deby N’Djamenába vonult be, ahonnan Habre családjával együtt addigra már elmenekült.⁸⁸

(A tanulmány 2., befejező részét folyóiratunk 2018/2. számában közöljük.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

A magyar helyesírás szabályai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.

Azevedo, Mario J.: *Roots of Violence. A History of War in Chad*. Routledge (Taylor and Francis Group), Abingdon/London/New York, 2004.

⁸⁵ Az elnevezés onnan származik, hogy a csádi kormányerők Toyota terepjárókat használtak csapatszállító járművekként. Habre a Der Spiegel hetilapnak 1987. március 30-án így nyilatkozott: „Isten segedelmével a csatából egy Sztálingrádot csinálunk Kadhafinak. [...] A csádi polgárháború véget ért, már csak a líbiai agresszió ellen harcolunk. Tripoli bűnöző ezredese az, aki korábban éket vert közénk. Most ő a közös ellenségünk.” „Ein Stalingrad für Gaddafi.” Interview mit Präsident Hissein Habre über den Krieg im Tschad. Der Spiegel 14/1987. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13524094.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 05.)

⁸⁶ Azevedo: i. m. 110–111.

⁸⁷ Idrisz Deby Itno (arab írással: *إدريس ديبي ون تا*) 1952-ben született Fadában a bidajat törzsben. N’Djamenában, majd Franciaországban harci pilótai kiképzést kapott, ezután csatlakozott Habre kormányához.

⁸⁸ Azevedo: i. m. 111–112., 155. Habre Szenegálban talált menedéket, ahol hosszú évekig nyugalomban élhetett. Csádban a hatalmváltás után egy vizsgálóbizottság megállapította, hogy elnöksége alatt mintegy 40 ezer embert gyilkoltatott meg, ezenkívül kínzásokkal, önkényes bebörtönzésekkel és erőszakolásokkal is vádolták, hamarosan már csak az „afrikai Pinochet”-ként emlegették. 2008-ban távollétben a n’djamenai büntető törvényszék halálra ítélte. Szenegálban 2013. június 30-án letartóztatták, és az Afrikai Unió (AU) bírósága elé állították. A felhozott vádakban bűnösnek találták, és 2016. május 30-án életfogytiglani börtönre ítélték. Habre az ítélet kihirdetése után állítólag így reagált: „Le Francia Afrikával!” Vö. Urteil gegen Hisène Habré: Lebenslang für den Schlächter des Tschad. Spiegel Online. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/hissene-habre-lebenslang-fuer-den-schlaechter-des-tschad-a-1094909.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 06.)

- Besenyő János – Hetényi Soma Ambrus – Jagadics Péter – Resperger István: *Országismertető: Csád*. MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa, Székesfehérvár, 2010.
- Búr Gábor: *Sík Endre, Afrika történetírója*. In: Afrika-történeti tanulmányok. Mundus Novus, Budapest, 2011.
- CIA World Factbook, 2016. <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html>
- Collelo, Thomas: *Chad: A Country Study*. Area Handbook Series, 1990.
- Collier, John L.: *Historical Setting*. In: Thomas Collelo: *Chad: A Country Study*. Area Handbook Series, 1990.
- Cordell, Dennis D.: *The Society and Its Environment*. In: Thomas Collelo: *Chad: A Country Study*. Area Handbook Series, 1990
- Davidson, Basil: *Afrika. Stämme, Staaten, Königreiche*. Rowohlt, Hamburg, 1972.
- Decalo, Samuel: *Historical Dictionary of Chad*. Scarecrow, Lanham, Md. & London, 1997.
- Duisburg, Adolf von: *Mittelsudan und Zentralsahara*. In: Bernatzik, Hugo Adolf (szerk.): *Afrika. Handbuch der angewandten Völkerkunde. Band I*. Schlüsselverlag Ges. M. B. H., Innsbruck, 1947.
- „Ein Stalingrad für Gaddafi.” Interview mit Präsident Hissein Habre über den Krieg im Tschad. Der Spiegel 14/1987. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13524094.html>
- Fage, J. D. – Tordoff, W.: *Afrika története*. Osiris, Budapest, 2004.
- Fodor István: *Az afrikai nevek és szavak magyar írásmódja*. Nyelvtudományi Közlemények, 68/2. 1966; 69/2. 1967.
- Fodor István: *Az afrikai szavak és nevek, főképpen nyelv- és népnevek magyar írásmódja*. MTA I. Osztályának Közleményei 25. 1968.
- Fuchs, Peter: *Nomadic society, civil war, and the state in Chad*. Nomadic Peoples, Nr. 38/1996.
- Garlake, Peter: *Afrikai királyságok*. Helikon, Budapest, 1988.
- „Im Tschad gibt es keinen Krieg der Chefs.” Tschad-Präsident Hissein Habre über die libysche Invasion seines Landes. Der Spiegel, 35/1983. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14018165.html>
- Keilberth, Mirco: *Der Süden Libyens: Grenzenlose Freiheit*. Die Tageszeitung, 2013.01.09. <http://www.taz.de/!5075759/>
- Lange, Dierk: *The Founding of Kanem by Assyrian Refugees ca. 600BCE: Documentary, Linguistic, and Archeological Evidence*. Working Papers in African Studies No. 265., Boston, 2011. http://dierklange.com/pdf/reviews/dierklange_allgemein/FOUNDING_9.5.2011.pdf
- Lebeuf, Jean Paul: *Die Stämme zwischen Schari und Nil*. In: Bernatzik, Hugo Adolf (szerk.): *Afrika. Handbuch der angewandten Völkerkunde*. Schlüsselverlag Ges. M. B. H., Innsbruck, 1947.
- Ligeti Lajos – Terjék József: *Keleti nevek magyar helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- Melber, Henning: *Koloniale Grenzziehungen und afrikanischer (National-)Staat*. In: Sonderegger, Arnold – Grau, Ingeborg – Englert, Birgit: *Afrika im 20. Jahrhundert*. Edition Weltregionen, Bécs, 2011.
- Murray, Jocelyn: *Az afrikai világ atlasza*. Helikon, 2003.
- Rohrbacher, Peter: *Die Geschichte des Hamiten-Mythos*. Beiträge zur Afrikanistik, Band 71, Wien, 2002. http://www.academia.edu/14149637/Die_Geschichte_des_Hamiten-Mythos_Beiträge_zur_Afrikanistik_71_.Wien_Afropub_2002
- Sík Endre: *Fekete-Afrika története*. I–IV. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964–1973.
- Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus. Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig*. Corvina, Budapest, 2014.

Stipanović, Ž. – Pintarić, V.: *Mirovna Operacija – Chad – Peacekeeping Mission*. Ministry of Defence of Republic of Croatia, Zagreb, 2009.

Thompson, Virginia – Adloff, Richard: *Conflict in Chad*. Institute of International Studies, University of California, Berkeley, 1981.

Tubu Tribes want their own country in southern Libya. <http://www.libyanexpress.com/tubu-tribes-want-their-own-country-in-southern-libya/>

Urteil gegen Hissène Habré: Lebenslang für den Schlächter des Tschad. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/hissene-habre-lebenslang-fuer-den-schlaechter-des-tschad-a-1094909.html>

A Zrínyi Kiadó kínálatából

Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása

Az első világháború kirobbanásának, I. Ferenc József császár ebben játszott szerepének, a soknemzetiségű Monarchia erre adott válaszainak s a közel 600 évig fennálló birodalom széthullásának története máig nem veszített drámaiságából. A kiváló osztrák történész, Manfred Rauchensteiner hiánypótló, monumentális műve (952 oldal) az első világháború közép-európai enciklopédiája.

AZ ELSŐ Manfred Rauchensteiner
VILÁGHÁBORÚ
ÉS A HABSBERG
MONARCHIA
BUKÁSA

**További információk,
rendelés:
shop.hmzrinyi.hu/**

Kis Kelemen Bence:

DRÓNOK HÁBORÚJA (1.)

A dróntámadások *jus ad bellum* jogszerűségi vizsgálata

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Amerikai Egyesült Államok 2001 óta alkalmaz a Közel-Keleten pilóta nélküli harci légi járműveket (felfegyverzett drónokat) a terroristák ellen. A kétrészes tanulmány a drónok alkalmazásának jogszerűségét vizsgálja a témával kapcsolatos vita bemutatásával. A polémia különböző aspektusai vannak, például politikai, filozófiai és katonai, így a drónokkal végrehajtott csapások jogszerűsége csak egyike az aspektusoknak. A vita még nem hozott eredményt. A cikk első részének célja a felfegyverzett drónokkal végrehajtott célzott likvidálások jogszerűségének vizsgálata a nemzetközi jog, és különösen az erőszak alkalmazásának a lencséjén keresztül. Az írásban a szerző ismerteti saját nézeteit a vita legellentmondásosabb dimenzióiról, valamint áttekintést ad a témával foglalkozó újabb forrásokról.

KULCSSZAVAK: drónok, erőszak-alkalmazás, önvédelmi jog, nem állami szereplők

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az Amerikai Egyesült Államok 2001 óta folyamatosan vet be fegyveres pilóta nélküli repülőgépeket – vagy drónokat, ahogyan a köznyelv nevezi őket – terrorista célpontok megsemmisítésére a Közel-Keleten, nevezetesen Afganisztánban, Pakisztánban, Jemenben, Szomáliában, Irakban és Szíriában is. A csapásokról szóló ún. „drónvita” (*drone debate*) 2010 óta folyamatosan zajlik. E vita számos aspektussal rendelkezik, mint például politológiai, hadtudományi, filozófiai és természetesen jogtudományi. Ez utóbbi lényegét a dróntámadások jogszerűsége jelenti mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi jog vonatkozásában. E vita korántsem dőlt el, így írásomban a fent vázolt drónprogram legalitását vizsgálom a nemzetközi jog, különösen az erőszak alkalmazását lehetővé tevő joganyag oldaláról.

A DRÓNOKRÓL RÖVIDEN

A pilóta nélküli légi jármű (UAV¹) olyan légi járművet jelöl, amelynek fedélzetén nincs jelen az azt irányító pilóta. A köznap nyelv e szerkezeteket az angol „*drone*”, vagyis here (méh) szóból kiindulva drónnak nevezi.²

¹ Unmanned Aerial Vehicle.

² Palik Máttyás (szerk.): Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek. 2., javított kiadás. Nemzeti Közszerkezetati Egyetem, Budapest, 2013, 11. Vö. Csapó Zsuzsanna: Drónok harca – kérdések kereszttüzében: Van-e szükség új nemzetközi szabályozásra? In: Csapó Zsuzsanna (szerk.): Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára – A *ius in bello* fejlődése és mai problémái. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2013, 39.

A téma szempontjából a leginkább használatos rövidítés azUCAV,³ amely alatt a fegyveres vagy felfegyverzett alkalmazásra is képes harci pilóta nélküli repülőgépeket értjük.⁴

Az UAV-technológia immáron több mint 150 éve része a hadviselésnek, és annak ellenére, hogy mára a polgári életben is széles körben alkalmazzák, alapvetően a háborús konfliktusok eredményeként létrejött technikai fejlesztés eredményének nevezhetjük. A drónok fejlődését röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a 19. századi ballonoktól a második világháborús „távirányítású” gépeken keresztül juthatunk el az új évezredre rendkívül változatos formában manifesztálódott szerkezetekig, köztük az al-Kaida és más terrrorszervezetek ellen alkalmazott Predator és Reaper típusú drónokig.⁵ E platformok két, illetve négy Hellfire típusú levegő-föld rakétát hordozhatnak, és precíziós rakétacsapásokkal semmisítik meg célpontjaikat. A Reaper – amely a Predator nagyobb testvére – akár 14–28 órán át is képes a levegőben maradni.⁶

Korábban csupán három állam, nevezetesen az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Izrael vetett be felfegyverzett drónokat a terrorizmus elleni háború (*war on terror*) hangzatos jelszava alatt. Napjainkban azonban ez a szám megsokszorozódott a futótűzként terjedő technológia hatására.⁷ Ezzel egy időben több európai ország is a fegyveres pilóta nélküli repülőgépek alkalmazásának útjára lépett.⁸ A továbbiakban az Amerikai Egyesült Államok tevékenységére korlátozom vizsgálódásaimat, tekintettel arra, hogy itt rendelkezünk viszonylag pontos és valós adatokkal, valamint a támadások napjainkig tartó, folyamatos jellege is ezt teszi indokolttá.

Az egyik legnagyobb nehézséget a dróncsapások számszerű mérése jelenti, mégpedig abból az okból kifolyólag, hogy nem rendelkezünk megbízható hivatalos forrásokkal a támadásokról, illetve azok áldozatairól. A statisztikai adatképzés egyetlen lehetősége a különböző nyílt forrású rendszerekre történő támaszkodás, amelyek sajtóhírek és egyéb kiszivárogtatott információk alapján készítenek statisztikát a dróntámadásokról és azok áldozatainak számáról.⁹

Az Amerikai Egyesült Államok kezdetben két drónprogrammal rendelkezett. Az egyik program a hadsereghez, a másik pedig a Központi Hírszerző Ügynökséghez (CIA¹⁰) tartozott.¹¹ A hadsereg drónprogramja a nyilvánosság előtt ismert, és az ún. „*hot battlefield*”-ekre, vagyis azokra a hadszínterekre koncentrál, ahol jelenleg is fegyveres konfliktus zajlik. Ezek a drónok a szövetséges erőkkel szemben álló félre az ott állomásozó saját csapatok védelmében mérnek csapásokat, melyekre jellemző példa Afganisztán, Irak és Szíria, ezáltal a

³ Unmanned Combat Aerial Vehicle.

⁴ Palik: i. m. 12.

⁵ Palik: i. m. 25–51.

⁶ Palik: i. m. 48–51.

⁷ Chris Cole: Drone strikes spread as proliferation surges. <https://dronewars.net/2016/12/06/drone-strikes-spread-as-proliferation-surges/> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 07.)

⁸ Clay Dillow: All of These Countries Now Have Armed Drones. <http://fortune.com/2016/02/12/these-countries-have-armed-drones/> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 07.)

⁹ Avery Plaw – Matthew S. Fricker – Carlos R. Colon: *The Drone Debate – A primer on the U.S. use of unmanned aircraft outside conventional battlefields*. Roman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, London, 2016, 28–34.

¹⁰ Central Intelligence Agency.

¹¹ Megjegyzendő, hogy a CIA dróncsapásait is a hadsereg drónjai hajtják végre a hadsereghez beosztott pilóták által. Chris Woods: CIA's Pakistan drone strikes carried out by regular US air force personnel. <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/14/cia-drones-pakistan-us-air-force-documentary> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 08.) Vö. Plaw–Fricker–Colon: i. m. 42.

hagyományos hadviselés részének tekinthető. A másik program viszont a CIA irányítása alatt áll(t), amely terrorista célpontok megsemmisítésére fókuszál(t) olyan országokban is, ahol nem állomásozik szövetséges haderő, mint például Pakisztánban, Jemenben és Szomáliában.

Az Amerikai Egyesült Államok következetesen azt a gyakorlatot folytatja, hogy az al-Kaidával bármilyen kapcsolatban álló csoportok tagjait „követi” a harctéren, azaz a szervezethez való tartozása okán bármikor, bármilyen körülmények között támadhatók. Bár már a Bush-adminisztráció idején is hevesen támadták az amerikaiak több helyen kiterjesztő értelmezését a nem állami szereplők elleni önvédelem vonatkozásában, az elnök folyamatosan kitarított amellett, hogy a program megfelel a nemzetközi jog előírásainak a *war on terror* elveit követve.¹² Az elnöki tisztséget Bush után betöltő Obama sem változtatott lényegesen az Amerikai Egyesült Államok drónprogramján, mi több, világszerte kiszélesítette a drónok alkalmazását. A retorikai változásokat eltekintve kizárólag az említhető meg, hogy a támadásokért a felelősséget a CIA helyett egyre inkább a hadsereg viselte.¹³ Donald Trump hivatalba lépése óta a csapások megsokszorozódtak, de érdemi változás a programban egyelőre nem következett be.¹⁴

A DRÓNOK HÁBORÚJA AZ ERŐSZAK ALKALMAZÁSÁNAK TÜKRÉBEN

Az erőszak tilalmának és az az alóli kivételek tárgyalása előtt tisztázni kell a dróntámadások jogi természetét.

Céltott likvidálás (targeted killing)

E fogalom értelmezését többféleképpen is megadhatjuk. Talán a leginkább elfogadott definíció Nils Melzer tollából származik, aki céltott likvidálás alatt egy öt kumulatív fogalmi elemből álló meghatározást alkalmaz, miszerint a *targeted killing* halálos erőszak alkalmazása, amely betudható a nemzetközi jog egy alanyának, amely esetben az ölés célzatosan, szándékosan és előre megfontoltan történik, mégpedig oly módon, hogy a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó őrzetében.¹⁵

Az erőszak tilalma

Az 1945 utáni nemzetközi jog talán egyik legfontosabb alapköve az erőszak általános tilalma. Ezt az elvet rögzíti az ENSZ Alapokmánya is. A nemzetközi jog azonban ez alól is ismer

¹² Milena Sterio: The United States' Use of Drone in the War on Terror: The (Il)legality of the targeted killings under international law. *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume 45, No. 1, 2012, 198–199. <http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jil> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 27.)

¹³ Robert Chesney: Shift to JSOC on Drone Strikes Does Not Mean CIA Has Been Sidelined. <https://www.lawfareblog.com/shift-jsoc-drone-strikes-does-not-mean-cia-has-been-sidelined> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 07.)

¹⁴ Rupert Stone: Should we be scared of Trump's drone reforms? <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/03/scared-trump-drone-reforms-170319074243420.html> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 07.)

¹⁵ Nils Melzer: *Targeted Killing in International Law*. Oxford, 2008, 16. Vö: Roland Otto: *Targeted Killings and International Law, with special respect to Human Rights and International Humanitarian Law. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, Vol 230., Springer, Berlin, Heidelberg, 2012, 16.

kivételeket, így lehetőségünk van a dróntámadásokat a *jus ad bellum* – mint az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalap – oldaláról vizsgálnunk.

Egy határon átnyúló elemet tartalmazó dróntámadás két helyen ütközhet a nemzetközi jogba: ezek az erőszak tilalmának és a szuverenitás megsértése, amelyeket az ENSZ Alapokmánya 2. cikkének (1) és (4) bekezdése rögzít.

Ez utóbbi passzust az ENSZ céljával – ti. a nemzetközi béke és biztonság fenntartásával – együtt kell értelmezni. Ez adja az erőszak tilalmát, ami egyben a nemzetközi *jus cogens*¹⁶ részét is képezi. E cikk körében több kérdés felmerülhet, így annak megszorító vagy kiterjesztő értelmezése is. Szűkebb körben fogható fel az erőszak tilalma, ha a kvalifikációként szereplő „területi épség”, „politikai függetlenség” és az „ENSZ céljaival össze nem férő erőszak” kifejezéseket vizsgáljuk. Ebben az esetben esetleg jogszerű lehet az emberi jogok megsértésének megszüntetésére irányuló humanitárius intervenció, vagy a demokrácia védelmében történő beavatkozás. E nézetet széles körben nem fogadták el. Az erőszak tilalma *de jure conditio* abban a fogyatékoságban szenved, hogy nem határozza meg a fegyveres támadás vagy az erőszak alkalmazásának más formáit, pl. gazdasági erőszak alkalmazását. Az ilyenfajta erőszak alkalmazásának tilalma mellett foglaltak állást a fejlődő országok és a posztoszocialista államok, de e nézőpont sem elfogadható, hiszen a San Franciscó-i konferencián az erőszak alkalmazását pusztán a fegyveres konfliktusokra korlátozták.¹⁷

E hiányosságok pótlására született meg 1974-ben az ENSZ Közgyűlés 3314. számú határozata,¹⁸ amely megalkotta az agresszió fogalmát.¹⁹ Az Alapokmány abból az utópisztikus elképzelésből indult ki, hogy a második világháborút követő időszak békés lesz, tudjuk azonban, hogy ez sajnos nem így történt. Több értelmezési vita alakult ki az erőszak tilalmával kapcsolatban, főként azért, mert a konfliktusokban részt vevő államok – legyen szó nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésről – igyekeznek az erőszak tilalmának kétségbe vonása nélkül igazolni, legitimálni fegyveres összeütközéseiket. Témánk szempontjából kiemelendő a fegyveres támadás/agresszió (*armed attack/agression*) értelmezése körüli vita, amely főként a 2001-es terrortámadások kapcsán keltett erős visszhangot. E vita részletes tárgyalására az önvédelem jogánál kerül sor a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem vonatkozásában.²⁰

Ennek megfelelően alapesetben pilóta nélküli repülőgépek bevetése más állam területén belül sérti az adott ország szuverenitását, és akár egyetlen akció is agresszióként minősülhet, azaz az erőszak tilalmába ütközhet.

¹⁶ Az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabálya, amely olyan normát jelöl, amelyet az államok nemzetközi közössége, mint egész olyanként fogadott el, valamint ismert el, mint amelytől eltérni nem lehet, módosítása pedig csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehetséges. Ld. Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011, 142.

¹⁷ Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011, 241–242.

¹⁸ Az ENSZ Közgyűlés 3314. számú határozata, amelyet a 2319. plenáris ülésén 1974. december 14. napján hozott. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 16.)

¹⁹ „Fegyveres erő alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ Alapokmányával összeegyeztethetetlen bármely más módon.” Ilyen lehet exemplifikatív a hadüzenet, az invázió, a katonai megszállás, a bombázás vagy a blokád. Bruhács: Nemzetközi jog I. 242.

²⁰ Bruhács: Nemzetközi jog I. 244–245.

Kivételek az erőszak tilalma alól, avagy hogyan igazolható mégis egy dróntámadás?

Az erőszak tilalma és a szuverenitás megsértése alól 3+1 kivétel létezik.²¹ Egyrészt a szuverén állam hozzájárulhat a csapás végrehajtásához, így szuverenitása nem sérül. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) az Alapokmány 42. cikkelye alapján fegyveres rendszabályokat is elrendelhet a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása vagy fenntartása érdekében. Ezen felül az 51. cikk alapján a drónt küldő ország gyakorolhatja az önvédelemhez való egyéni vagy kollektív jogát – ha a terrorszervezet tevékenysége *betudható* valamely államnak –, amelyet az Alapokmány inherens jogként ismer el, továbbá értelemszerűen nem ütközik az erőszak tilalmába az államon belüli erőszak sem, amelyet a 1949. évi genfi egyezmények óta nem nemzetközi fegyveres konfliktusnak nevezünk.²² Ha ezek közül akár egy is igazolható, a dróntámadások *jus ad bellum* jogszerűnek tekinthetők.

Az érintett állam hozzájárulása

Magától értetődő, hogy ha egy szuverén állam beleegyezését adja idegen állam katonai erejének alkalmazásához a határain belül tevékenykedő terrorszervezetek ellen, akkor nem sérül a beleegyző állam szuverenitása.²³

Alston szerint – bár a hozzájárulás jogszerűvé teheti az erőszak alkalmazását – az ilyen műveleteknek mindig és mindenkor meg kell felelniük a humanitárius jog és/vagy az emberi jogok vonatkozó előírásainak. Tehát egy állam csak és kizárólag olyan célzott likvidáláshoz járulhat hozzá, amely a hatályos nemzetközi jog előírásainak megfelelően valósul meg. Az akciót végrehajtó állam minden esetben köteles megfelelően bizonyítani azt, hogy az adott személy jogszerűen került a célkeresztbe.²⁴

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata

Mint ismeretes, az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata is kivételt jelent az erőszak tilalma alól, amit az ENSZ Alapokmánya 42. cikke tesz lehetővé.

A terrorizmus elleni küzdelemben mind ez idáig két olyan határozat emelhető ki, amelyek *quasi* lehetővé tették fegyveres műveletek végrehajtását e csoportokkal szemben is. A BT mindkettőt egy-egy nagyobb terrortámadást követően bocsátotta ki: az ENSZ BT 1368. (2001) sz. határozatát 2001. szeptember 12-én, a 9/11-es támadásokat követő napon, míg az ENSZ BT 2249. (2015) sz. határozatát 2015. november 17-én, négy nappal a Párizsban végrehajtott támadások után fogadták el.

A 2001-es határozatban a BT nemcsak elítélte a szeptember 11-én New Yorkot, Washington D.C.-t és Pennsylvaniát ért támadásokat, hanem az ilyen és ehhez hasonló cselekményeket a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető tényezőként értékelte, egyúttal elismerte az

²¹ Vö. Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 62.

²² Bruhács: Nemzetközi jog I. 241.

²³ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, 14., 246. bekezdés. Idézi Philip Alston: Report of the Special Rapporteur on the extrajudicial, summary or arbitrary executions. Study on targeted killings. United Nations, General Assembly, A/HRC/14/24/Add. 6., 2010, 12.

²⁴ Uo.

Amerikai Egyesült Államok jogát az önvédelemre.²⁵ A 9/11-es események olyan szinten rázták meg a teljes nemzetközi közösséget, hogy a BT egyhangú szavazás mellett, ellenvélemény és vita nélkül fogadta el a határozatot.²⁶ Ezt *quasi* felhatalmazásnak foghatjuk fel.

Az ENSZ BT említett 2015-ös határozata francia kezdeményezésre katonai erő alkalmazására hívta fel az ENSZ tagállamait az Iszlám Állam, az an-Nuszra Front, valamint az al-Kaida és az azzal együttműködő csoportok ellen. A határozat elfogadását követő felszólalásokban francia részről olyan nyilatkozatok hangzottak el, amelyek egyértelműsítették, hogy a Franciaországot ért támadást fegyveres támadásnak tekintik, továbbá az eddig és az ezután indítandó válaszcsempásokat az egyéni és a kollektív önvédelem jogára alapozzák.²⁷ A határozat egyebek mellett azért is kiemelendő, mert felszólítja a nemzetközi közösséget, hogy hangolja össze erőfeszítéseit a terrorizmus jelentette globális fenyegetés ellen.

A határozat értelmezését megnehezíti annak szövegezése. A Nemzetközi Bíróság *Namibia tanácsadó véleményében*²⁸ világossá tette, hogy egy határozatnak nem kötelező ugyan a VII. fejezetre hivatkoznia ahhoz, hogy jogilag kötelező erejűvé váljék, de mindenképpen *felhatalmazást (authorization)* kell adnia valamire, vagy *el kell döntenie valamit (decision)*. A 2249. (2015) sz. határozat ez ügyben nem egyértelmű, mert csak cselekvésre *hívja fel (calls upon)* az államokat, azzal, hogy a nemzetközi jogban meglévő felhatalmazás(ok) alapján alkalmazzanak fegyveres erőszakot, tehát a BT erre csak buzdítja őket.²⁹

Tekintettel arra, hogy *de lege lata*³⁰ közvetlenül nem állami szereplőkkel szemben az önvédelem jogára való hivatkozás nem lehetséges, véleményem szerint itt a BT adott esetben jogszerűtlen cselekvésre is ösztönözheti a nemzetközi közösség tagjait, hacsak nem a közvetett önvédelem egy újabb kiterjesztett értelmezésével van dolgunk. Ha feltételezzük, hogy a BT jogszerűtlen cselekményre nem bátorítana egy államot sem, abból az következik, hogy a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem *jogszerű is lehetne*.

Sajnálatos módon az ENSZ BT 2249. (2015) sz. határozata nem tekinthető a nemzetközi jog forrásának, mert ugyan a BT kötelező határozatai normatív jelleggel is rendelkeznek, így a nemzetközi jog forrásai is, de a fegyveres erő alkalmazására való felhatalmazás pusztán legitimációt ad, az államokat azonban nem kötelezi. Az érvelés helytálló abban az esetben is, ha kizárólag felhívásnak tekintjük a határozatot.³¹ Mindezért nem tekinthetjük úgy, hogy e határozat felülírja a korábbi gyakorlatot. Mégis rendkívül fontosnak tartom kiemelni ezt a jelenleg fennálló antagonizmust a terrorizmus elleni küzdelem kapcsán.

Bár nem tulajdoníthatunk jelentőséget BT-határozatok hallgatólagos, *implicit* tartalmának, és nem értelmezhetünk együttesen több határozatot úgy, hogy az legitimáljon egy

²⁵ Az ENSZ BT 1368. (2001) sz. határozata S/RES/1368 (2001) 2001. szeptember 12. és 1373. (2001) sz. határozata S/RES/1373 (2001) 2001. szeptember 28.

²⁶ Az ENSZ BT 4370. ülésről készült jegyzőkönyv, S/PV.4370, 2001. szeptember 12., New York.

²⁷ Az ENSZ BT 7565. üléséről készült jegyzőkönyv, S/PV.7565, 2015. november 20., New York, Mr. Delattre felszólalása a szavazás után.

²⁸ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1971, 16.

²⁹ Dapo Akande – Marko Milanovic: The Constructive Ambiguity of the Security Council's ISIS Resolution. <http://www.ejiltalk.org/the-constructive-ambiguity-of-the-security-councils-isis-resolution/> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 29.)

³⁰ A hatályos jog szerint. Corrado Roversi (szerk.): A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence, Springer, Dordrecht, 2015, 4.

³¹ Bruhács: Nemzetközi jog I. 80–82. és Bruhács János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011, 275–277.

fegyveres támadást, mégis paradigmaváltást jelenthet e határozat abban, ahogy a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelmet értelmezzük. Ha el is fogadjuk, hogy közvetlenül e szereplőkkel szemben nem hivatkozhatunk az önvédelem jogára, a közvetett önvédelemre való hivatkozás lehetősége szélesedni látszik.³²

Az Alapokmány 51. cikke szerinti önvédelem joga

Az önvédelem jogára való hivatkozással együtt jár egy rendkívül nehezen bizonyítható feltételrendszer is, amely megalapozza az erre hivatkozva indított válaszcsepások jogszerűségét. E helyütt említendő a fegyveres támadás minőségi és mennyiségi feltétele, a megelőző csapások problematikája, továbbá fő kérdésként az is, hogy terrorszervezettel, vagyis nem állami szereplővel szemben hivatkozhatunk-e az önvédelem jogára.

A fegyveres támadások meghatározása a gyakorlatban nehéz, ámbar nem lehetetlen feladat. Először is röviden tisztáznunk kell az *agresszió* és a *fegyveres támadás* fogalmainak viszonyát. Ez az értelmezési vita az angol szóhasználat (*aggression, armed attack*) alapokmánybeli váltakozó használatából ered, de ha megvizsgáljuk a szöveg francia, német, holland vagy akár magyar megfogalmazásait, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy két külön fogalomról beszélhetünk. Az 51. cikk és a 2. cikk (4) bekezdésének értelmezése azonban nemcsak nyelvtani, hanem logikai, rendszertani, sőt teleologikus értelmezése során is arra a következtetésre juthatunk, hogy az agresszió egy merőben szélesebb fogalom a fegyveres támadáshoz képest, amely összhangban van a Nemzetközi Bíróság és az államok konzekvens gyakorlatával is. Tehát a fegyveres támadás nem azonos az agresszióval, annak csak egy altípusa.³³

A fegyveres támadások – túl az időbeli és a térbeli dimenziókon – rendelkeznek mennyiségi és minőségi összetevővel is.³⁴ A mennyiségi dimenzió esetében csak akkor beszélhetünk fegyveres támadásról, ha kellően súlyos agresszióról van szó. A Nemzetközi Bíróság példának okáért az erőszak tilalmának legsúlyosabb megsértéseként értékelte a fegyveres támadást. Ebből következően az agresszió legsúlyosabb esetei minősülnek csupán fegyveres támadásnak.³⁵ A fegyveres támadások minőségi feltételét szokás az ún. betudásnak nevezni. Az Alapokmány szövegezésétől egészen 2001-ig teljesen egyértelműnek tűnt, hogy fegyveres támadást állam ellen csak állam követhet el. Felmerül azonban a kérdés, hogy a nem állami szereplők, mint például terrorszervezetek által elkövetett cselekmények tekinthetők-e fegyveres támadásnak, avagy sem.

A hidegháború idején csak államközi erőszakról lehetett szó a 2. cikk (4) bekezdésének megsértése tekintetében, nem állami szereplőkkel szemben az ENSZ valamely szerve, vagy a Nemzetközi Bíróság csupán a szó hétköznapi értelmében használta a *fegyveres támadás* kifejezést, amely nem nyújt kellő bizonyítékot az ilyen szervezetek elleni közvetlen önvé-

³² Kajtár Gábor: Az általános erőszaktilalom rendszerének értéktartalma és hatékonysága a posztbipoláris rendszerben. In: Kajtár Gábor – Kardos Gábor (szerk.): Nemzetközi Jog és Európai Jog: Új Metszéspontok. Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára. Saxum Kiadó – ELTE ÁJK, 2011, 65–66.

³³ Kajtár (2015): i. m. 73.

³⁴ Uo.

³⁵ Az agressziós tényállásokhoz útmutatóul szolgál az ENSZ Közgyűlés már idézett 3314. sz. határozata. A három cikk egyes pontjainak elemzését lásd Kajtár Gábor (2015): i. m. 79–80. A Nemzetközi Bíróság álláspontját lásd Nicaragua-ügy, 191. és 195. bek.

delem lehetőségére.³⁶ Betudásról – mint közvetett önvédelem – viszont lehetett szó olyan esetben, ha egy állam fegyveres csoportokat, bandákat vagy egyéb önkénteseket, zsoldosokat küld, vagy nevében ilyeneket, megfelelő súlyú fegyveres cselekmények elkövetése céljából küldenek. Ilyennek tekinthető még az is, ha egy államnak a fent leírtakban ún. *komoly része van*.³⁷ Ezekben az esetekben a nem állami szereplő, szervezet vagy csoport cselekményeiért a *küldő állam felel*. Fontos leszögezni, hogy a nemzetközi jog jelen állása szerint nem állami szereplő által elkövetett bármely cselekmény esetén csak a betudás alkalmazásával hivatkozható az önvédelem joga.³⁸

A fent nevezett kritériumokon túl beszélhetünk még a szükségesség és az arányosság követelményeiről is, amelyek a *Webster*-formulán keresztül szivárogtak át a ma is hatályos és alkalmazandó nemzetközi jogba, amelyet a Nemzetközi Bíróság a *Nicaragua*-ügyben szentesített.³⁹

Az Alapokmány 51. cikkéből egyértelműen levezethető, hogy annak eredeti szövegezése *kizárja a megelőző önvédelem lehetőségét*, tekintettel arra, hogy fegyveres támadás bekövetkezéséhez köti az önvédelem jogának gyakorlását. Gyakran találkozhatunk az önvédelem időbeli dimenziójának ezzel a torzításával, azonban *de lege lata* csak bizonyos esetekben megengedhető a megelőző önvédelem. Az Alapokmány minden nyelven befejezett támadásról rendelkezik („*if an armed attack occurs*”, „*est l’objet d’une agression armée*”, „*im Falle eines bewaffneten Angriffs*”), és a San Franciscó-i konferencián arra is fény derült, hogy az Alapokmány szövegébe szántszándékkal került be ez a korlátozás, mert az alapítók meg akarták akadályozni, hogy erőszakot a fegyveres támadást megelőzően alkalmazzanak az államok az önvédelem jogára való hivatkozással.⁴⁰

Megkülönböztethetünk *preemptív* és *preventív önvédelmet*, ahol az előbbi a fegyveres támadás közvetlen bekövetkezése ellen irányul, utóbbinál e közvetlen elem sincs jelen. Míg az első kategóriában sok esetben megengedett az önvédelem (pl. bejelentett vagy már megindított támadás esete), addig az utóbbi, preventív önvédelem az ún. várt támadások elleni védekezést jelentené, amely azonban gyakorlatilag kiüresítené az ENSZ rendszerének a lényegét.⁴¹ Összegezve: a küszöbönálló fenyegetettségek az Alapokmány 51. cikkében éppúgy benne foglaltatnak, mint a már bekövetkezett támadások. A látnens veszéllyel szemben

³⁶ Az ENSZ BT 241. (1967) sz. határozata a Kongói Demokratikus Köztársaságot portugál ellenőrzés alatt álló területről irreguláris csapatok által ért fegyveres támadásról. A Nemzetközi Bíróság pedig a *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran Judgment*, I. C. J. Reports, 1980, 3. (a továbbiakban: teheráni túszyügyben) használta a „fegyveres támadás” kifejezést. Lásd Kajtár (2015): i. m. 82–83.

³⁷ Lásd ENSZ Közgyűlés 3314. sz. határozat 3. cikk g) pont. Vö. Kajtár (2015): i. m. 82–90.

³⁸ Kajtár (2011): i. m. 73–74.

³⁹ *Nicaragua-ügy*, 194. bekezdés. Lásd Kajtár (2015): i. m. 96–97. Megjegyzendő azonban, hogy a *Caroline-ügyre* (*Webster*-formula) való hivatkozás ma téves, az pusztán természetjogi alapú lehet, tekintettel arra, hogy 1837-ben nem beszélhetünk önvédelem jogáról, hiszen akkor még nem létezett a 2. cikk (4) bekezdése által meghatározott erőszak tilalma, és semmi nem korlátozta az államok háborúindítási jogát. Az csupán egy metajogi formula volt, amely politikai igazolása lehetett az agresszióknak. Vö. *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports, 2003, 161. (a továbbiakban: *Olajfűrótoronyok-ügy*), (Irán v. USA) 76. bek.

⁴⁰ Harold Stassen, az Amerikai Egyesült Államok delegáltja erősítette meg a korlátozás szándékosságát. Kajtár (2015): i. m. 98.

⁴¹ A preventív önvédelemhez lásd *Report of the Secretary-General’s High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World – Our Shared Responsibility*, 2004. december 2., UN Doc. A/59/565, 189. pont és Kofi Annan: *In Larger Freedom – Towards Development, Security and Human Rights for All*. 2005. március 21., UN Doc. A/59/2005, 122. pont. A preemptív önvédelemhez lásd Kajtár (2015): i. m. 99–101.

viszont a BT rendelkezik teljes jogkörrel, akár preventív módon erőszakot alkalmazni a nemzetközi béke és biztonság megóvása érdekében.⁴² A magam részéről úgy vélem, hogy a BT *quasi* felhatalmazásai tekinthetők megfelelő jogalapnak az úgymond látenszen működő fenyegetettségekkel szemben is, amely jelenthet akár egy rejtőzködő al-Kaida sejtet is.

Az államon belüli erőszak alkalmazásának tárgyalásától ebben az esetben eltekintek, hiszen ez majdnem minden esetben *law enforcement* kérdés vagy pedig nem nemzetközi fegyveres konfliktus.

Az erőszaktilalom kivételrendszerének tágítására tett kísérletek a drónok háborúja tükrében

A fentiekben bemutattam, hogy milyen módokon igazolható általánosságban az erőszak alkalmazása, aminek egy dróntámadás is minősülne. Mint azt láthattuk, a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem lehetőségét több módon is korlátozza a hatályos nemzetközi jog, említjük csak magát a fegyveres támadást, mint fogalmat, illetve annak kvalitatív és kvantitatív körülményeit, valamint a preemptív és preventív önvédelem 1945 óta mondhatni örökzöld kérdéseit.

A drónok háborúja kapcsán ezek a problémák még hangsúlyosabbá válnak, hiszen abban a nemzetközi jogászok nagy része egyetért, hogy hatályos jog szerint a dróntámadások jogszerűsége legenyhébben fogalmazva is megkérdőjelezhető, ezért szükséges a fent részletezett erőszak tilalma alóli kivételrendszer elvi szintű bővítése, beszéljünk akár pontosabban megfogalmazott BT-határozatokról, az önvédelem jogának a Nemzetközi Bíróság általi tágításáról, vagy akár új jogi rezsím kialakításáról, amely szabályozná a dróncsapásokat. A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelmet kizárólag a dróntámadások kapcsán elemzem.

Harold Hongju Koh 2010 márciusában az American Society of International Law éves gyűlésén Washingtonban válaszolt először a drónprogram jogszerűségét megkérdőjelezőknek. Koh az Amerikai Egyesült Államok tisztviselőjeként megvédte a program legalitását.⁴³

Ezzel párhuzamosan nemzetközi jogászok egész sora próbálta *de lege lata* legitimálni *ius ad bellum* a drónprogramot. Egy meghatározó részük figyelmen kívül hagyja a terror-szervezetek nem állami szereplő jellegét, és elfogadja, hogy az Amerikai Egyesült Államok az önvédelmi jogát gyakorolja a 9/11-es terrortámadást elkövető csoportokkal szemben, és ennek igazolására különböző eszközöket használ fel.

Egyes szerzők elismerik, hogy a Nemzetközi Bíróság eddigi gyakorlata nem volt megegyező a nem állami szereplők elleni önvédelem tekintetében. Ennek ellenére úgy vélik, hogy az 51. cikk nyelvtani, logikai, valamint teleológiai értelmezése és persze a nemzetközi szokásjog is ellentmondásos. Az 51. cikk és a 2. cikk (4) bekezdésének nyelvtani értelmezése – szerintük – együtt sem generál olyan korlátozást, ami a nem állami szereplők elleni önvédelem jogára vonatkozna. Szerintük ezt támasztja alá még az Alapokmány *travaux préparatoires*⁴⁴-ja

⁴² Annan: i. m. 124–125. pont

⁴³ Harold Hongju Koh: The Obama Administration and International Law. III. B. pont. <http://www.state.gov/documents/organization/179305.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 08.)

⁴⁴ A nemzetközi szerződés kidolgozása során keletkezett előkészítő dokumentum, amelynek alapján nyomon követhető a szerződő felek elhatározásának kialakulása. Ld. Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011. 113.

és a Nemzetközi Bíróság néhány újabb keletű határozatához fűzött különvélemény is.⁴⁵ A konfliktus földrajzi kötöttségeinek feloldására főként már nem alkalmazható, 1945 előtti szokásjogi elemeket is felhasználnak a fenti szerzők. Ki kell emelnem azonban, hogy a *travaux préparatoires* hivatkozása ez esetben nem állja meg a helyét, hiszen az önvédelem jogát deklaráló 51. cikk – mint kivételszabály – egyértelműen államközi jellegű nyer a 2. cikk (4) bekezdésének – mint főszabály – alkalmazásával.

Más szerzők ugyanezekre az ítéletekre és tanácsadó véleményekre hivatkozva utasítják el a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelmet.⁴⁶ O’Connell példának okáért a drónprogram majdnem minden aspektusát megkérdőjelezi.⁴⁷ Kétségbe vonja a hozzájárulás lehetőségét is, amelynél arra az álláspontra helyezkedik, hogy a hozzájáruló állam csak akkor adhat engedélyt más államnak a saját területén belüli erőszak alkalmazására, ha fegyveres konfliktus zajlik a beleegyező állam területén.⁴⁸

Az erőszak alkalmazásának legitimálásához visszatérve a *Nicaragua*-ügy alapján számos megállapítást tehetünk. Ezek közül kiemelendő, hogy az új évezred terrorszervezeteinek tevékenysége nem feltétlenül betudható egy államnak, így Pakisztán sem lenne felelős a központi irányítású törzsi területeken (FATA⁴⁹) működő terrorszervezetek tevékenységéért. Itt azonban célszerű megállni, és figyelembe venni Marko Milanovic gondolatmenetét, amelyben fordított logikával bontja ki a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem egyes kérdéseit.⁵⁰

Milanovic hipotézisének az alapja Afganisztán amerikai inváziójának jogszerűsége, tekintettel arra, hogy a nemzetközi közösség ezt egyöntetűen elfogadta. A nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem lehetőségének a hatályos jog szerinti hiánya okán az invázió két módon lehetséges: egyrészt megváltozhattak a betudás szabályai, esetleg új *lex specialis*⁵¹ alakult ki, amely az egyébként államnak nem betudható terrorszervezetek cselekményeire reagál.⁵² Másrészt beszélhetünk az *unwilling or unable*, vagyis a „vonakodik vagy képtelen” elméletéről is, miszerint azoknak az államoknak „tudható be” egy-egy nem

⁴⁵ *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I. C. J. Reports, 2005, 168. (a továbbiakban: Fegyveres tevékenység Kongó területén-ügy) 314., 337. bek., Simma, Koojijmans és Higgins bírók különvéleménye, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 2004, 136. (a továbbiakban: Ciszjordániai fal-ügy), tanácsadói vélemény, 2004, 33. bekezdés, Higgins bíró különvéleménye. Vö. Ruth B. Russel: *A History of the United Nations Charter: The Role of the United States 1940–1945*. Brooking Institution, 1958, 698. Nyelvtani és logikai értelmezéshez lásd 1969. évi bécsi egyezmény a nemzetközi szerződések jogáról. 1155. Idézi: Andrew C. Orr: *Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law*. Cornell International Law Journal Volume 44. No. 3., 2011, 738–740. Vö. Milena: i. m. 201–205.

⁴⁶ Ciszjordániai fal-ügy, Fegyveres tevékenység Kongó területén-ügy, 216. bekezdés. Alston: i. m. 13.

⁴⁷ Mary Ellen O’Connell: *Unlawful Killing with Combat Drones, A Case Study of Pakistan, 2004–2009*. Notre Dame Law School, Legal Studies Research Paper No. 09–43., 2010, 14.

⁴⁸ O’Connell (2010): i. m. 17. és Mary Ellen O’Connell: *Enhancing the Status of Non-State Actors Through a Global War on Terror*. Columbia Journal of Transnational Law, Volume 43, No. 2, 2005, 436–456.

⁴⁹ Federally Administered Tribal Areas.

⁵⁰ Milanovic fordított logikája abban áll, hogy Afganisztán amerikai inváziójának „*jus ad bellum*” legalitását tételezi fel, és így keres magyarázatot a nem állami szereplők elleni önvédelem megoldatlan kérdéseire. Lásd Marko Milanovic: *Self-Defense and Non-State Actors: Indeterminacy and the Jus ad Bellum*. <https://www.ejiltalk.org/self-defense-and-non-state-actors-indeterminacy-and-the-jus-ad-bellum/> (Letöltés ideje: 2017. 03. 28.)

⁵¹ Különös szabály, amely lerontja az általánost (*lex specialis derogat legi generali*). Lásd Tamás András: *Állam- és Jogtudomány*. Harmadik kiadás, Unió, Budapest, 2003, 223.

⁵² Hagyományosan az al-Kaida tevékenysége nem tudható be Afganisztánnak.

állami szereplő tevékenysége, amelyek valamilyen módon felelősek a területükről induló terrortámadásokért, akár oly módon, hogy nem tanúsították a megfelelő gondosságot a cselekmények megelőzése kapcsán, vagy pusztán nem képesek megakadályozni a fenti események bekövetkezését. Ugyan az elmélet nem széles körben elfogadott, de támogatottsága egyre növekszik.⁵³

A fentieket figyelembe véve megállapíthatjuk: *nem természetes és nem is reális* az Alapokmány oly módon történő értelmezése, amely ellehetleníti a terrorizmus elleni küzdelmet. Szigorúan *policy* alapon azonban elfogadhatjuk Milanovic második számú javaslatát, így az ellentmondások nagymértékben oldódnak, és talán megfelelően lazíthatunk az erőszak alkalmazásának kissé „megcsontosodott” értelmezésén.

KÖVETKEZTETÉSEK

Minden szerző a két releváns cikket [51. cikk, 2. cikk (4) bekezdés] értelmezi, gyakran egymással ellentétes módon. Sokan olyan nemzetközi szokásjogi elemeket is alkalmazhatónak ítélnék, amelyek hatályosságának a kérdésében már fentebb állást foglaltam. A másik oldalról pedig az illegalitás mellett lándzsát törő szerzők egyszerűen eltekintenek attól a tényről, hogy az 1945 óta eltelt 72 év alatt nagyon sok körülmény megváltozott. Egy olyan korban élünk, ahol nem feledkezhetünk meg a terrorszervezetek jelentette fenyegetésről, és nem ragaszkodhatunk – véleményem szerint – gyakran elavult tézisekhez. *De lege lata* azonban egy bizonyos: nem állami szereplőkkel szemben közvetlenül az önvédelem jogára hivatkozni nem lehet. Egészen addig ez a helyzet áll fenn, ameddig a Nemzetközi Bíróság paradigmaváltó módon egy határozatában másként nem dönt, vagy a nemzetközi közösség az Alapokmány módosítására, netán szokásjog kialakítására szánja el magát. Előnyös lehet továbbá a drónok alkalmazását szabályozó nemzetközi szerződés(ek) megkötése is.⁵⁴ Ameddig ez nem történik meg, addig kizárólag a BT határozataira, a hozzájárulás fent bemutatott és kérdésessé vált engedélyére, vagy az államoknak valamilyen módon betudható szervezetek cselekményeire lehetünk tekintettel. A BT immáron lassan 16 éves gyakorlatában több ízben „felhatalmazást ad”, vagy felhív terrorszervezetek elleni fegyveres erő alkalmazására, ami nem egy figyelmen kívül hagyandó körülmény. Úgy vélem, hogy ez is egy olyan jelenség, amely abba az irányba mutat, hogy a nemzetközi közösségben igény mutatkozna a terrorszervezetek elleni önvédelem jogának elismerésére.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A fegyveres drón – röviden összefoglalva – egy olyan új keletű technikai eszköz, amely gyakran az egyetlen megoldást jelentheti a terrorizmus elleni katonai fellépés területén. Ahogy az a fentiekből kitűnik, a drónprogramok csupán egy szűk rétege tekinthető *ius ad*

⁵³ Daniel Bethlehem: Self-Defense Against an Imminent or Actual Armed Attack by Nonstate Actors. The American Journal of International Law, Volume 106. No. 4, 2012, 772. A szokásjogi példákat lásd Jordan J. Paust: Self-Defense Targetings of Non-State Actors and Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan. Journal of Transnational Law & Policy Volume 19 No. 2, 2010, 244–248. A vonatkozó vagy képtelen elméletéről ld. Steven Groves: Drone Strikes: The Legality of U.S. Targeting Terrorists Abroad. Background, No. 2788, 2013, 2., 6–10. Vö. Milanovic: i. m.

⁵⁴ Példának okáért lásd Chris Cole: A new international control regime on armed drones led by US? What is going on? <https://dronewars.net/2016/09/02/a-new-international-control-regime-on-armed-drones-led-by-the-us-what-is-going-on/> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 10.)

bellum teljes mértékben legálisnak, hacsak nem fogadjuk el Milanovic javaslatát, amely nagymértékben rendezné a kialakult bizonytalan helyzetet. A fegyveres drónok bevetésének lehetőségét nem utasíthatjuk el elvi szinten olyan alapon, hogy viszonylag széles körben lehetséges a kialakult nemzetközi szabályok megsértése – mindez igaz lenne a haditechnika majd összes fejlesztésére. Körültekintő és óvatos joggyakorlás mellett a pilóta nélküli repülőgépek a hadviselés új korszakát nyithatják meg.

(A tanulmány második, befejező részét folyóiratunk 2018/2. számában közöljük. Az írás alapját képező pályamunka a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Nemzetközi Jogi Tagozatában második helyezést ért el, valamint elnyerte a Honvédelmi Minisztérium Különdíját.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Akande, Dapo – Milanovic, Marko: *The Constructive Ambiguity of the Security Council's ISIS Resolution*. <http://www.ejiltalk.org/the-constructive-ambiguity-of-the-security-councils-isis-resolution/>
- Alston, Philip: *Report of the Special Rapporteur on the extrajudicial, summary or arbitrary executions, Study on targeted killings*. United Nations, General Assembly, A/HRC/14/24/Add. 6., 2010.
- Annan, Kofi: *In Larger Freedom – Towards Development, Security and Human Rights for All*. 2005. március 21., UN Doc. A/59/2005.
- Az ENSZ BT 1368. (2001) sz. határozata S/RES/1368 (2001) 2001. szeptember 12.
- Az ENSZ BT 1373. (2001) sz. határozata S/RES/1373 (2001) 2001. szeptember 28.
- Az ENSZ BT 4370. ülésről készült jegyzőkönyv, S/PV.4370, 2001. szeptember 12., New York.
- Az ENSZ BT 7565. üléséről készült jegyzőkönyv, S/PV.7565, 2015. november 20., New York, Mr. Delattre felszólalása a szavazás után.
- Az ENSZ Közgyűlés 3314. számú határozata.
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>
- Bethlehem, Daniel: *Self-Defense Against an Imminent or Actual Armed Attack by Nonstate Actors*. The American Journal of International Law, Volume 106. No. 4, 2012.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog II. Különös rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011.
- Chesney, Robert: *Shift to JSOC on Drone Strikes Does Not Mean CIA Has Been Sidelined*. <https://www.lawfareblog.com/shift-jsoc-drone-strikes-does-not-mean-cia-has-been-sidelined>
- Cole, Chris: *A new international control regime on armed drones led by US? What is going on?* <https://dronewars.net/2016/09/02/a-new-international-control-regime-on-armed-drones-led-by-the-us-what-is-going-on/>
- Cole, Chris: *Drone strikes spread as proliferation surges*. <https://dronewars.net/2016/12/06/drone-strikes-spread-as-proliferation-surges/>
- Csapó Zsuzsanna: *Drónok harca – kérdések kereszttüzében: Van-e szükség új nemzetközi szabályozásra?* In: Csapó Zsuzsanna (szerk.): Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára – A ius in bello fejlődése és mai problémái. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2013.

- Dillow, Clay: *All of These Countries Now Have Armed Drones*. <http://fortune.com/2016/02/12/these-countries-have-armed-drones/>
- Groves, Steven: *Drone Strikes: The Legality of U.S. Targeting Terrorists Abroad*. Backgrounder, No. 2788, 2013.
- Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.
- Kajtár Gábor: *Az általános erőszaktilalom rendszerének értéktartalma és hatékonysága a posztbipoláris rendszerben*. In: Kajtár Gábor – Kardos Gábor (szerk.): *Nemzetközi Jog és Európai Jog: Új Metszéspontok, Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára*, Saxum Kiadó – ELTE ÁJK, 2011.
- Koh, Harold Hongju: *The Obama Administration and International Law*. <http://www.state.gov/documents/organization/179305.pdf>
- Melzer, Nils: *Targeted Killing in International Law*. Oxford, 2008.
- Milanovic, Marko: *Self-Defense and Non-State Actors: Indeterminacy and the Jus ad Bellum*. <https://www.ejiltalk.org/self-defense-and-non-state-actors-indeterminacy-and-the-jus-ad-bellum/>
- O’Connell, Mary Ellen: *Enhancing the Status of Non-State Actors Through a Global War on Terror*. Columbia Journal of Transnational Law, Volume 43, No. 2, 2005.
- O’Connell, Mary Ellen: *Unlawful Killing with Combat Drones, A Case Study of Pakistan, 2004–2009*. Notre Dame Law School, Legal Studies Research Paper No. 09–43., 2010.
- Orr, Andrew C.: *Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law*. Cornell International Law Journal Volume 44. No. 3., 2011.
- Otto, Roland: *Targeted Killings and International Law, with special respect to Human Rights and International Humanitarian Law*. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, Vol 230., Springer, Berlin, Heidelberg, 2012.
- Palik Mátyás (szerk.): *Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek*. 2., javított kiadás. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2013.
- Paust, Jordan J.: *Self-Defense Targetings of Non-State Actors and Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan*. Journal of Transnational Law & Policy Volume 19 No. 2, 2010.
- Plaw, Avery – Fricker, Matthew S. – Colon, Carlos R.: *The Drone Debate – A primer on the U.S. use of unmanned aircraft outside conventional battlefields*. Roman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, London, 2016.
- Roversi, Corrado (szerk.): *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Springer, Dordrecht, 2015.
- Russell, Ruth B.: *A History of the United Nations Charter: The Role of the United States 1940–1945*. Brookings Institution, 1958.
- Sterio, Milena: *The United States’ Use of Drone in the War on Terror: The (Il)legality of the targeted killings under international law*. Case Western Reserve Journal of International Law, Volume 45, No. 1, 2012. <http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jil>
- Stone, Rupert: *Should we be scared of Trump’s drone reforms?* <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/03/scared-trump-drone-reforms-170319074243420.html>
- Tamás András: *Állam- és Jogtudomány*. Harmadik kiadás, Uniós, Budapest, 2003.
- Woods, Chris: *CIA’s Pakistan drone strikes carried out by regular US air force personnel*. <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/14/cia-drones-pakistan-us-air-force-documentary>

Károly Krisztián főhadnagy:

GLOBÁLIS MŰHOLDAS NAVIGÁCIÓS RENDSZEREK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI KATONAI ÉS POLGÁRI CÉLÚ FLOTTA- ÉS ERŐKÖVETÉSI RENDSZEREKBE (1.)¹

ÖSSZEFOGLALÓ: A közszolgálatot támogató flotta- és erőkövetési rendszerek elengedhetetlen tartozéka a geolokális pozíciót biztosító műholdas navigációs vevőberendezés. Tudományos közleményemben tárgyalom a globális műholdas navigációs rendszerek (GNSS²) általános felépítését, melyek közül részletesen ismertetem az amerikai GPS-, az orosz GLONASS-, az európai Galileo- és a kínai BeiDou-rendszereket. Kutatásomban vizsgálom a különböző infrastruktúrák műholdas konstellációját, a műholdak által navigációs célból sugárzott jelstruktúrákat. Elemzem továbbá a nyílt és a titkosított csatornák vételi lehetőségeit. Általam konfigurált kísérleti vevőberendezéssel primer méréseket hajtottam végre a GNSS-szolgáltatások tanulmányozása céljából. Kutatásaim alapján javaslatot tettem komplex GNSS-vevőberendezések kifejlesztésére és alkalmazására.

KULCSSZAVAK: GNSS, GPS, GLONASS, BeiDou, Galileo, műhold, navigáció

BEVEZETÉS

Az embereket az ősidőktől kezdve foglalkoztatják a „Hol vagyok?“, illetve a „Hol vannak a társaim, merre mozognak a többiek?“, valamint a „Mi a legrövidebb út az úti célomig?“ kérdések. Ezek megválaszolására, a navigáció elősegítése érdekében, kezdetekben az úti beszámolók és mérések alapján térképeket készítettek. Később az ősi Kínában felfedezték a Föld mágneses tulajdonságait és ennek felhasználási lehetőségeit a tájékozódásban. Ez a tudás arab közvetítéssel jutott el Európába, ahol felhasználva ezeket az ismereteket a 13. és 14. században Flavio Gioia olasz hajós, illetve Girolamo Cardano olasz fizikus kialakította a mai fogalmainknak megfelelő iránytűt,³ ezzel lehetővé tették a pontosabb navigációt. A technika fejlődésével a térképek és a navigációs eszközök egyre pontosabbak lettek. A 19. században, az első repülőeszközök megjelenésével lehetőség nyílt felülnézetből, fotók alapján pontosítani a földfelszínről alkotott ismereteinket, ami újabb ugrást eredményezett a navigációban. A 20. század derekán a LORAN⁴-rendszer révén rádiójelek mérésével új meg-

¹ A tanulmányban hivatkozott kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériumának Nemzeti Tehetség Program, Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjpályázat (NTP-NFTŐ-17) keretében valósult meg.

² Global Navigation Satellite System.

³ Szemjon Grigorjevics Gingyikin: Történetek fizikusokról és matematikusokról. Typotex Kiadó, Budapest, 2004, 21–48.

⁴ Long Range Aid to Navigation – nagy távolságú navigációs rendszer.

oldásokkal bővült a navigáció eszköztára.⁵ A világűrbe juttatott műholdak segítségével pedig ez az infrastruktúra került ki részben a világűrbe. Ilyen a jól ismert amerikai NAVSTAR⁶ GPS⁷-rendszer is, melynek vevőberendezései napjainkban milliósámra megtalálhatók használati tárgyainkban, eszközeinkben. A globális műholdas navigációs rendszereknek köszönhetően mára már napszaktól és látási viszonyoktól függetlenül, automatizáltan képesek vagyunk saját geolokális pozíciónk nagy pontosságú meghatározására.

A közszolgálati alkalmazásokban a navigációs célú helymeghatározás egyik fő alkalmazását a flotta- és az erőkövetési rendszerek jelentik. Az elsősorban angolszász katonai szakterminológiából származó „erőkövetési rendszerek” kifejezés olyan helymeghatározó és jelentő rendszereket takar, amelyek alapvető rendeltetése a csapatok (alegységek, járművek, katonák) aktuális helyzetére vonatkozó geolokációs információik megosztása (periodikus frissítéssel) és megjelenítése digitalizált térképi felületeken annak érdekében, hogy a parancsnokok és törzsek felhasználják azokat a teljes helyzetismereti kép kialakítása során. Az ezzel összefüggő folyamatok korszerű információtechnológiai eljárásokra alapozva, automatizáltan, az üzemeltető, illetve a kezelőállomány beavatkozása nélkül mennek végbe.⁸ Flottakövető rendszernek nevezzük azokat a polgári célú informatikai megoldásokat felhasználó elektronikai rendszereket, amelyek révén lehetővé válik az adott társadalmi szervezet, gazdasági vállalkozás technikai eszközeinek és személyi állományának nyomon követése.⁹ A fenti fogalmi meghatározásokból is jól látható, hogy a globális műholdas navigációs rendszerek által szolgáltatott mérési eredmények, helymeghatározási információk kulcsszerepet töltenek be a nyomkövetésben.¹⁰

Célom, hogy kutatásaim alapján átfogó képet nyújtsak a globális műholdas navigációs rendszerek alkalmazási lehetőségeiről a közszolgálati flotta- és erőkövetésben, figyelmet fordítva többek között az e rendszerek működését negatívan befolyásoló fenyegetettségekre. Kutatómunkám eredményeként kívánok javaslatot tenni olyan globális műholdas navigációs rendszereken nyugvó megoldásokra, amelyek képesek biztosítani a geolokációs információkat a közszolgálatot támogató flotta- és erőkövető rendszerek számára, akár a különleges jogrend idején, vagy más, a navigációs infrastruktúrát veszélyeztető szituációban. Közleményemben terjedelmi korlátok miatt eltekintek az egyes jelek, modulációk matematikai összefüggésekkel történő bemutatásától.

A GLOBÁLIS NAVIGÁCIÓS MŰHOLDAS RENDSZEREK ÁLTALÁNOS FELÉPÍTÉSE

Mára már az amerikai NAVSTAR GPS-rendszer hegemoniáját együttesen megtörte a többi globális műholdas helymeghatározó rendszer, ezért vált szükségessé egy átfogó elnevezés használata, így a műholdas alapú helymeghatározást széles körben jelölő GPS betűszót

⁵ Papp Zoltán: A helyzet-meghatározó rendszerek zavarása. Hadmérnök, VII. évf. 2012/1. szám, 3.

⁶ Navigation System with Timing and Ranging – navigációs műholdas idő- és távolságmeghatározás.

⁷ Global Positioning System – globális helymeghatározó rendszer.

⁸ Gulyás Attila, Károly Krisztián és Németh András kutatók által alkotott fogalom, továbbá Károly Krisztián: NATO-hadseregek Erőkövetési Rendszerei a honi alkalmazhatóság tükrében. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Tudományos Kutatóhely pályázata 2015, pályamű, 5.

⁹ Karmazin György: Flottamenedzsment-rendszerek bevezetése és pozitív hatásai. Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok, 2015/06. szám, 1.

¹⁰ Gulyás Attila: Force Tracking System in SOF applications. AARMS 2009 Volume 8 Issue 4., továbbá Gulyás Attila: Field identifications in SOF applications. AARMS 2012 Volume 10 Issue 3.

felváltotta a sokkal pontosabb GNSS megjelölés. E rendszerek az amerikai GPS, az orosz GLONASS,¹¹ a kínai BeiDou¹² – angol rövidítéssel COMPASS¹³ – és az európai Galileo.¹⁴ Helymeghatározás szempontjából említésre méltó rendszerek továbbá a regionális műholdas helymeghatározásra képes rendszerek, úgymint a japán QZSS¹⁵ és az indiai IRNSS.¹⁶

A GNSS-ek a helymeghatározás és a pontos idő szolgáltatás feladatait hivatottak ellátni, ezért is jelölik őket a PNT¹⁷ jelzővel. A helymeghatározás módszere azon alapszik, hogy a műholdak helyzete ismert, azok egy definiált vonatkoztatási rendszerben adott időpillanatban ismert pontoknak tekinthetők. A műholdakat egy ismert helyzetű földi vezérlő- és követőrendszer monitorozza, és meghatározza pályadataikat, mely navigációs adatokat maguk a mesterséges holdak sugározzák. A GNSS vevője közvetett módon távolságot határoz meg az észlelt műholdak és a vevő között, ennek következtében a műhold pozícióadatai és a mért távolságok alapján a vevő képes kiszámítani saját pozícióját az adott vonatkoztatási rendszerben. A PNT-szolgáltatás következtében megfelelő szoftveres támogatással a vevő sebessége is számítható, mivel ismert a vevő két geolokális helyzete között eltelt idő és a megtett távolság.¹⁸

A GNSS-t többféleképpen értelmezhetjük. Bővebb megfogalmazásban részei az önálló alarendszerek (pl. GPS, GLONASS, BeiDou, Galileo), melyek vezérlő, műholdas és felhasználói szegmensekből állnak, továbbá tartalmaznak műholdas (SBAS¹⁹) és földi telepítésű (GBAS²⁰) kiegészítő rendszereket. A szűkebb értelmezés szerint a GNSS csak az alarendszereket takarja. Ez a szélesebb körben elterjedt megfogalmazás, többek között a 47/2010. (IV. 27.) FVM-rendelet így definiálja: „GNSS: a globális műholdas helymeghatározó rendszerek (GPS NAVSTAR, GLONASSZ, Galileo, COMPASS...) közös elnevezése.”²¹

A GNSS-eket támogatják kiegészítő rendszerek is, melyek célja a mérés pontosságának növelése. Ilyenek lehetnek például a rendszerfenntartótól független követőállomások. Ezek az állomások a referenciamérések során nagy pontosságú adatokat állítanak elő, melyeket megosztanak más vevőkkel. Ezeket a rendszerfenntartó független követőállomásokat és szolgáltatásaikat csoportosíthatjuk a mérés folyamatossága szerint, azaz lehetnek passzív vagy aktív hálózatok, illetve az adattovábbítás médiuma szerint műholdas vagy földi telepítésű rendszerek. Az adattovábbítás fejlettsége szerint megkülönböztetünk 1. szintű (passzív hálózat, referenciapont), 2. szintű (aktív hálózat, utólagos adatszolgáltatás – mérést követően történik a korreláció) és 3. szintű szolgáltatást (aktív hálózat, valós idejű adatszolgáltatás a mérés közben, pl. network RTK²²).²³

¹¹ ГЛОНАСС, Globalnaja Navigacionnaja Szputnyikovaja Szisztéma – globális műholdas navigációs rendszer.

¹² 北斗卫星导航系统, a kifejezés a Göncölszekér kínai megnevezésére utal, a rendszer teljes neve: BeiDou Satellite Navigation System (BDS) – BeiDou műholdas navigációs rendszer.

¹³ Iránytű (angol).

¹⁴ Nevét Galileo Galilei neves itáliai csillagászról kapta.

¹⁵ Quasi-Zenith Satellite System – kvázi zenit (elhelyezkedésű) műholdas rendszer.

¹⁶ Indian Regional Navigation Satellite System – indiai regionális műholdas helymeghatározó rendszer.

¹⁷ Positioning, Navigation, Timing – pozíció, navigáció, pontos idő.

¹⁸ Busics György: Műholdas helymeghatározás I. A GNSS-ről általában, jegyzet. NYME-GEO, Székesfehérvár, 2011, 5. (Továbbiakban: Busics 1.)

¹⁹ Satellite Based Augmentation System – műholdas telepítésű kiegészítő rendszer.

²⁰ Ground Based Augmentation System – földi telepítésű kiegészítő rendszer.

²¹ 47/2010. (IV. 27.) FVM-rendelet a globális műholdas helymeghatározó rendszerek alkalmazásával végzett pontmeghatározások végrehajtásáról, dokumentálásáról, ellenőrzéséről, vizsgálatáról és átvételéről. I.§ 1. bek.

²² Real Time Kinematic – valós idejű kinematikus (mérés).

²³ Busics 1.: i. m. 5–9.

A helymeghatározás célja (pontossága) alapján megkülönböztetünk navigációs (10 méteres), térinformatikai (méteres, elsősorban kód mérésen alapuló), geodéziai (centiméteres, fázismérést is alkalmazó) és geológiai (milliméter-pontosságú) méréseket. Kutatásaim során a navigációs célú vevőket vizsgálom. Mint az a fenti leírásokból is kitetszik, az egyes alaprendszerek a civil felhasználások esetén nem biztosítanak az egyik vevőnek tíz méteres, a másiknak centiméteres pontosságot. Az alaprendszeri információk a vevők számára ugyanolyan „pontatlanok”, ezeket javítják fel a GNSS-infrastruktúra által nyújtott különböző szolgáltatásokkal.²⁴

A mérési eljárás szerint megkülönböztetünk kód mérést (C/A²⁵), vivőfázismérést és Doppler-mérést. A kód mérés a vevő által előállított referenciajel (replikakód) és a műhold által kibocsátott jel ködelemeinek keresztkorrelációján alapszik. Az eredmény a pszeudotávolság méterben kifejezve. A fázismérés a vevő által előállított referenciajel és a műhold által kibocsátott jel fázisának keresztkorrelációján (fáziskülönbség-mérés) alapszik. A fázismérés eredményében az egész részek az egész periódusok számát jelentik, a tört részek pedig a fáziskülönbséget ciklusegységben kifejezve. A Doppler-mérés az elektromágneses hullám megváltozott frekvenciájának mérésén alapszik, amelyet a műhold és a vevő egymáshoz viszonyított mozgása eredményez. Eredménye az időegység alatt mért Doppler-szám.²⁶

A mérések végrehajtása szerint megkülönböztetünk autonóm mérést, ahol egyetlen vevővel végzünk feladatot, illetve relatív helymeghatározást, ahol több vevő adatait hasonlítjuk össze. A relatív helymeghatározás teszi lehetővé a DGPS-²⁷ vagy újabban DGNSS-szolgáltatást,²⁸ ahol kódtávolság-korrektúrákat veszünk igénybe valós időben a mérés során. Navigációs méréseknél leggyakoribb az autonóm mérés, de ezek eredményei feljavíthatók a DGNSS-szolgáltatásokkal, melyeket az SBAS vagy a GBAS nyújthat.

Fontos megemlíteni, hogy a műholdas navigációs rendszerek fenntartása jelentős költségeket emészt fel, így hazánk számára nem opció saját GNSS üzemeltetése. Ezért rászorulunk szövetségi, illetve szövetségi rendszerünkön kívüli nagyhatalmak rendszereinek alkalmazására, melyeket a következőkben mutatok be. Az alábbiakban részletesebben kifejtem, hogy e rendszerek a nagyhatalmak kezében egyben érdekérvényesítő eszközök²⁹ is lehetnek, mert egy gombnyomással képesek korlátozni az általuk nyújtott szolgáltatásokat.

AZ AMERIKAI NAVSTAR GPS

Az Amerikai Egyesült Államok műholdas helymeghatározó rendszere a GPS, amely a témában a legismertebb rövidítés a világon. A rendszer politikai felügyeletét a Védelmi Minisztérium, míg üzemeltetését és fenntartását a Légierő és a Katonai Térképész Szolgálat látja el. A GPS-t hivatalosan egy duális katonai és polgári célú rendszernek tekintik. Elsődlegesen katonai célokra fejlesztették ki még a hidegháború idején. Kezdeti szolgáltatásai az 1980-as évektől elérhetőek, de teljes globális lefedettséget csak 1995 óta képes biztosítani. 2000. május 2-áig a polgári felhasználók csak egy mesterségesen lerontott jelet voltak képesek venni. A korlátozás

²⁴ Basics 1.: i. m. 19.

²⁵ Coarse-aquisition – durva vétel.

²⁶ Basics 1.: i. m. 9.

²⁷ Differenciál GPS.

²⁸ Differenciál GNSS.

²⁹ Erdész Viktor: A Galileo globális műholdas navigációs rendszer konkurencsei. Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, 2008/7. szám.

feldolgoásával a polgári eszközök pontossága is javult a korábbi 100 méteresről 5 méteresre. Mindazonáltal érdemes megemlíteni, hogy a szelektív hozzáférés politikai döntésre bármikor visszakapcsolható, továbbá a Föld egyes területei fölött is regionálisan bekapcsolható. Továbbá napjainkban is korlátozzák egy bizonyos sebesség felett (pl. rakéták, lövedékek), és bizonyos magasság felett (pl. nagy magasságú repülés) a navigációs jelek feldolgozását.

A rendszer műholdas szegmensének célja, hogy a Föld bármely pontjából, bármely időpillanatban legalább négy mérésre alkalmas műhold legyen látható, amelyet a következő műhold-konfiguráció biztosít: az Egyenlítő síkjával 55 fokos szöget bezáró hat ellipszispályán, pályánként négy műhold kering, 12 sziderikus óra keringési idővel, a Föld felszínétől kb. 20 200 km magasságban. Teljes kiépítésében ez 24 műholdat jelent.

A GPS műholdas szegmense folyamatos fejlesztés alatt áll. Az eszközök tervezett és várható élettartama miatt azokat folyamatosan cserélni kell, mely lehetőséget biztosít a fejlesztések implementálására. A rendszer 24 műhoddal képes üzemelni, de ennél többet tartanak pályán a redundancia biztosítása okán.³⁰

1. táblázat A NAVSTAR GPS jelstruktúrája (A NAVSTAR GPS hivatalos weboldala és Rodriguez: GPS Signal Plan alapján szerkesztette a szerző)

A NAVSTAR GPS jelstruktúrája				
Sáv	Csatorna megnevezése	Frekvencia	Sávszélesség	Moduláció
L1	C/A	1575,42 MHz	1 023 kHz	BPSK ¹
	L1C			TMBOC ²
	P(Y) kód = L1P		10 230 kHz	BPSK
	M kód		5 115 kHz	BOC ³
L2	L2C	1227,60 MHz	5 115 kHz	BPSK
	P(Y) kód = L2P		10 230 kHz	BPSK
	M kód		5 115 kHz	BOC
L3	L3	1381,05 MHz		
L4	L4	1379,913 MHz		
L5	L5I	1176,45 MHz	10 230 kHz	BPSK
	L5Q			

¹ Binary phase-shift keying – bináris fázisbillentyűzés.

² Time Multiplexed Binary Offset Carrier Modulation – időosztásos bináris offset vivős moduláció.

³ Binary Offset Carrier Modulation – bináris offset vivős moduláció.

Forrás: Busics György: Műholdas helymeghatározás 2.

A műholdak által sugárzott jelek tekintetében megkülönböztetünk öt sávot, melyet az 1. táblázat szemléltet, ezek az L1, L2, L3, L4 és L5 sávok. Az L3 sáv az Amerikai Egyesült Államok nukleáris robbanást detektáló rendszerében játszik szerepet, míg az L4

³⁰ Tarsoly Péter: Geodézia 7. Térbeli helymeghatározás navigációs műholdrendszerrel. NYME-GEO, Székesfehérvár, 2010.

sávon ionoszférikus korrekciós méréseket végeznek a szolgáltatás minőségének javítása érdekében. Ezeket a csatornákon nem valósulnak meg közvetlen navigációs mérések.³¹

Az L1 sáv L1C csatornáját felhasználják kódérésre és vivőfázismérésre egyaránt, melyet sokszor megtévesztően „P”-vel jelölnek. Az L1 sávban elérhető továbbá egy titkosított, úgynevezett P(Y) kódú katonai jel is (L1P). Lényege, hogy megfelelő titkosító kulcs birtokában a P(Y) kódú jel visszafejthető. A C/A kódú, közcélú jel 1023 kódelem/μs adatot hordoz, míg a katonai célú P(Y) kódú jel ennek tízszeresét, 10230 kódelem/μs. Az L2 sáv csatornáin jelenleg már elérhető a C/A és a P kódérés egyaránt (L2C; L2P), valamint vivőfázismérés is megvalósítható. 2010-től elérhető a közcélú L5 csatorna, mely a repülés részére biztosít egy nemzetközileg szabályozott, interferenciákkal szemben védett szolgáltatást, az L5Q csatornán pilotjelet, az L5I-n adatot sugározva.³²

Létezik továbbá az M³³ kódú mérés, mely szintén katonai alkalmazások számára elérhető. Visszafejtése lényegesen bonyolultabb, és így védettebb, mint a P(Y) kód. Várhatóan a Block IIIA típusú műholdakkal lesz elérhető a szolgáltatás az L1 és az L2 csatornán.³⁴

A GNSS-védeltechnikában a pszeudóvéletlen zaj (PRN³⁵) kódszekvenciájú direkt szekvenciális szórt spektrumú (DSSS³⁶) jeleket alkalmaznak, melyek a kódosztásos többszörös hozzáféréseken (CDMA³⁷) alapulnak.³⁸

2017-től a GPS modernizációjával már négyféle kódérés érhető el civil felhasználásra (L1C, L2C, L5I, L5Q) és négyféle kódérés katonai-kormányzati célokra (L1M, L2M, L1P, L2P), továbbá vivőfázismérés minden csatornán.³⁹

A fent ismertetett GPS-jelstruktúra tükrében szükséges szót ejteni a GPS-vevők csatornaszámairól. Szemléltetésképpen egy vevő egy csatornája egyidejűleg egy műhold egyféle kódolású frekvenciáját képes fogni (pl. az 58-as műhold L1C).⁴⁰ Tehát ha feltételezünk egy polgári vevőt, amely öt műholdat lát, és képes az L1, L2, L5 frekvenciát fogni C/A kód- és vivőfázisméréssel (és a műhold ezeket sugározza is), akkor $5 \times 3 \times 2 = 30$ csatornára lesz szükség a jelfeldolgozáshoz. Tehát a példa esetében öt műholdról 30 méréssel történik a helymeghatározás.

Mint korábban említettem, a GPS is rendelkezik földi követőállomással. Egy fő és egy tartalék vezérlőállomás található az Amerikai Egyesült Államok területén, illetve további 16 követőállomás és 12 távvezérlő pont szerte a világban, közel egyenletesen elosztva, amelyek a globális szintű műholdkövetést és -vezérlést segítik elő. A monitorállomások feladata az egyes műholdak pályaadatainak és órakorrekcióinak előrejelzése, meghatározása, valamint ezeknek az adatoknak és más navigációs adatoknak a feljuttatása a műholdakra.⁴¹

³¹ Papp (2012): i. m. 217.; továbbá Busics György: Műholdas helymeghatározás 2. GNSS-alaprendszerek. NYME-GEO, Székesfehérvár, 2011, 3–6. (Továbbiakban: Busics 2.)

³² Papp (2012): i. m. 217.; továbbá a NAVSTAR GPS hivatalos oldala, ürszegmens bemutatása. <http://www.gps.gov/systems/gps/space/#generations> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 18.)

³³ Military – katonai.

³⁴ Papp (2012): i. m. 217., Busics 2.: i. m. 3–6., továbbá a NAVSTAR GPS hivatalos oldala, ürszegmens bemutatása.

³⁵ Pseudorandom noise.

³⁶ Direct-sequence Spread Spectrum.

³⁷ Code Division Multiplexing Acces.

³⁸ Papp (2012): i. m. 217.

³⁹ Papp (2012): i. m. 217.; Busics 2.: i. m. 3–6., továbbá a NAVSTAR GPS hivatalos oldala, ürszegmens bemutatása.

⁴⁰ Gere Tamás: GPS technika csúcsra járva – Hogyan hozd ki a műholdas helymeghatározásból a maximumot? GPS Expert Kft., 2016.

⁴¹ Busics 2.: i. m. 5. továbbá a NAVSTAR GPS hivatalos oldala, ürszegmens bemutatása.

Az első katonai GPS-vevők az első öbölháborúban jelentek meg, melyek még csak az L1C csatornát használták. Pár évvel később lépett szolgálatba a PLGR,⁴² amely ötcsatornás vevőként képes volt kezelni az L1C és kulcsolt állapotban az L1P frekvenciákat. A különböző PLGR-szerűs vevők után a következő nagy ugrás a DAGR⁴³ megjelenése volt 2003-ban, ami egybeesett az amerikaiak iraki műveleteinek kezdetével. A DAGR már képes volt 12 csatorna kezelésére az L1C, L1P, L2P frekvenciákon egyaránt.⁴⁴ A két eszköztípust az Amerikai Egyesült Államok sikerrel alkalmazta saját erőkövető rendszerében, az FBCB2 BFTS-ben.⁴⁵ A 2000-es évek afganisztáni és iraki műveleteiben is széles körben alkalmazott DAGR készülék az 1. ábrán látható.

1. ábra DAGR kulcsolható GPS-rendszerű vevő

Forrás: Clarke (2008–2014)

A katonai kivitelű titkosított jeleket is feldolgozó vevők fő tulajdonsága, hogy gyárilag rendelkeznek a P és az M kóddal titkosított jelek vételére és feldolgozására alkalmas elektronikával. Ezeket azonban csak egy periodikus időként frissíthető titkosító kulcs birtokában képesek feldolgozni.

A kizárólag GPS-jelek vételére alkalmas és a GNSS-vevők közötti különbség szemléltetésére elvégeztem egy kísérletet szimulátorprogramokat alkalmazva. Pontos tartózkodási helyem („álláspontom”) megfelel egy tűzérési tűzmegfigyelő szolgálati helyének, ahol a magasabb szintű koordináció és a baráti tűz elkerülése érdekében erőkövető rendszert használnak. A kilátási feltételek korlátozottak, az égbolt 70 fokos szelete ki van takarva. Első mérési változatnál GPS-rendszerű vevő kerül telepítésre, amely 24 óra leforgása alatt négy óra időtartamra nem képes mérési eredményeket biztosítani, mert csak három, illetve kevesebb műholdat lát a vevő. Ez idő alatt a kulcsolható GPS-vevők sem képesek a titkosított jel vételére. A második mérési változatban, ugyanebben az időtartamban egy GPS/GLONASS/BeiDou/Galileo GNSS-vevő átlag 10-12 műholdat lát, a legkedvezőtlenebb félórás időintervallumban is minimum nyolcat. Ez a mennyiség már elegendő a megfelelő pozicionálásra.⁴⁶ A kísérletből látható, hogy bizonyos igen gyakori peremfeltételek mellett (magas kitakarási szög) a GNSS-vevők alkalmazása még egy felkulcsolt, titkos csatornákon dolgozó GPS-vevőnél is előnyösebb lehet, feltéve, hogy működnek a nyíltan hozzáférhető szolgáltatások. Napjainkban a polgári és a közszolgálati (katonai, rendvédelmi, katasztrófavédelmi stb.) műholdas navigációs megoldásokban a GPS-rendszerű vevők alkalmazása a legelterjedtebb.

⁴² Precision Lightweight GPS Receiver – Precíziós Pehelykönnyű GPS Vevő.

⁴³ Defense Advanced GPS Receiver – Védelmi célú Továbbfejlesztett GPS Vevő.

⁴⁴ Brooke Clarke: DAGR – Defense Advanced GPS Receiver, 2008–2014., továbbá a Rockwell Collins cég védelmi navigációs termékeinek weblapja. http://www.rockwellcollins.com/Products_and_Services/Defense/Navigation/Ground_Products.aspx (Letöltés időpontja: 2017. 01. 28.)

⁴⁵ Force XXI Battle Command Brigade and Bellow Blue Force Tracking System – XXI. századi haderő harcászati szintű vezetési rendszere, baráti erők követése rendszer.

⁴⁶ N2YO.com internetes élő műholdkövető szolgáltatás. <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 08.), továbbá a szerző kísérlete a QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 8-án 24 óra időtartamban az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 08.)

Kockázati tényezőként jelenik meg azonban, hogy ha az USA érdekei úgy kívánják akár globálisan, akár regionálisan, a szelektív hozzáférés visszakapcsolható, ezzel olyan mértékű pontatlanságot előidézve, mellyel ellehetetlenítik a nyomkövetést, a navigációt. Ugyanakkor technikai szempontból nézve a szemben álló felek is korlátozhatják a GPS-jelek vételét. A jelentős katonai-gazdasági erővel bíró nagyhatalmak képesek rakétákkal, illetve EMP-fegyverekkel⁴⁷ károkat okozni a GPS űrszegmensében és földi követőállomásaiban.⁴⁸

Technikai szempontból három szándékos zavarómódszert különíthetünk el: zavarás (elfojtó zavarás), spoofing (megtévesztés) és meaconing (visszajátzás).⁴⁹ Zavarásról (jamming) akkor beszélünk, ha megfelelő energiájú és spektrális összetételű jelek kibocsátása interferenciát okoz a vevőberendezésnél. Így a műholdak által kisugárzott jelek a vevők számára értelmezhetetlenné válnak.⁵⁰ Észak-Korea például rendszertelen időközönként zavarjeleket bocsát ki dél-koreai területek fölé, ezzel akadályozva a repülőforgalmat, illetve megzavarva az amerikai–dél-koreai közös hadgyakorlatokat.⁵¹ Spoofingról beszélünk, ha megfelelő energiájú, az eredetivel megegyező struktúrájú jeleket sugároznak ki a vevőkészülékek megtévesztése céljából. Példa a spoofingra, amikor Irán eltérítette az Amerikai Egyesült Államok RQ–170 Sentinel típusú pilóta nélküli repülőgépet 2011-ben.⁵² Meaconing esetében a műholdak által kisugárzott jeleket rögzítik, majd bizonyos idővel késleltetve, megfelelő energiával újrasugározzák őket, összezavarva ezzel a GPS-vevőket.⁵³

Mint az a fenti példákból is látható, a háborús küszöb feletti műveletekben elég kicsi az esély rá, hogy a GPS vagy más GNSS-ek megbízhatóan üzemeljenek. A nagyhatalmak kölcsönös pusztító fegyverei, valamint az elnyomó zavarás következtében a navigációs jelek vétele ellehetetlenülne, de napjaink hadviselését az aszimmetrikus kihívások, hibrid háborúk dominálják.⁵⁴ E műveletekben a globális műholdas navigációs rendszerek pusztítására alkalmas katonai erők nyíltan nem konfrontálódnak, az incidenseket gyakran háborús küszöb alatt tartva. Ezekben az esetekben felértékelődik az improvizált, házilag készített, esetleg interneten keresztül rendelt GPS-zavaró berendezések használata, továbbá a spoofing és a meaconing módszerek alkalmazása. E problémák ellen egy részről lehet védekezni speciális antennák alkalmazásával. Például a nullázós zavarvédelmi eljárással, a NovAtel GAJT antennája képes hat zavaróforrás irányában nullhelyzetet illeszteni az antenna iránykarakterisztikájába, adaptív antennarendszer alkalmazásával.⁵⁵

⁴⁷ Electromagnetic Pulse – elektromágneses impulzus.

⁴⁸ Papp (2012): i. m.

⁴⁹ Uo., továbbá Ványa László: Navigációs berendezések zavarása és megtévesztése. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVII. évf. 2015. 2. szám.

⁵⁰ Papp (2012): i. m.

⁵¹ Uo.

⁵² Ványa László: A műholdas helymeghatározó rendszerek elektronikai hadviselési kérdései. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVIII. évf. 2016. 2. szám, 147.

⁵³ Papp (2012): i. m.

⁵⁴ Balog Fatime – Fekete Csanád – Németh András – Németh József Lajos: A hibrid hadviselés, különös tekintettel a mobilkommunikációra. Hadmérnök, X. évf. 4. szám, 2015. december; Jobbágy Szabolcs: A negyedik generációs hadviselés infokommunikációs aspektusai – fogalmi kitekintő. Hadmérnök, XII. évf. 1. szám, 2017. március, 203–213.

⁵⁵ Németh András: Adaptív antennarendszer szimulációja. In: Kommunikáció 2003. ZMNE, Budapest, 2003.; Németh András: Adaptív antennarendszer hardverének realizációja. Bolyai Szemle, 2004/1. ZMNE, Budapest, 2004.; Németh András – Folkmann Viktor: Direction Finding Based on Adaptive Antennas. In: Radioelektronika 2002, 12th International Czech-Slovak Scientific Conference, Pozsony, Műszaki Egyetem, 2002.; Németh András – Folkmann Viktor: Iránymérés adaptív antennarendszerrel. Híradástechnika, 2004/3. HTE, Budapest, 2004.

E technikai megoldások azonban költségesek, és elsődlegesen a katonai alkalmazásokban jelennek meg. Másik lehetőség a kizárólag a GPS használatán alapuló megoldások helyett a GNSS-vevők alkalmazása. Kapcsolódva egy korábbi kutatás gondolatmenetéhez⁵⁶ és azt továbbfejlesztve, a navigációs célú GNSS-vevők (GPS/GLONASS, illetve a GPS/GLONASS/BeiDou/Galileo) alkalmazása a közeljövőben a teljes közzsféra számára elérhető és költség-hatékony megoldást biztosít. Mindazonáltal ezek a vevők is zavarhatók, megtéveszthetők, a több rendszer alkalmazása révén azonban növelhető a redundancia, ezáltal a megbízhatóság. Az alábbiakban további GNSS-infrastruktúrákat mutatok be.

AZ OROSZ GLONASS

Az orosz globális műholdas navigációs alrendszer, hasonlóan a GPS-hez, egy politikai irányítás alatt álló kettős, katonai-polgári rendeltetésű PNT-rendszer, és egyben válasznak tekinthető az amerikai kezdeményezésre. A fejlesztések az 1970-es években indultak, és a teljes kiépítettséget a GPS-hez hasonlóan 1995-ben érték el. A Szovjetunió szétesését követő gazdasági válság következtében azonban alulfinanszírozottá vált a rendszer, és elveszítette globális szolgáltató jellegét, amely csak 2012-re állt ismét helyre.⁵⁷ Napjainkban a második legnépszerűbb PNT-szolgáltatás pontossága 4,5–7,4 m közé tehető, ritkán találni azonban önálló GLONASS-vevőt, sokkal elterjedtebbek a GPS+GLONASS kialakítású vevőkészülékek. Jó példa erre, hogy az orosz katonai vevők is ilyen kettős kialakításúak.⁵⁸

Felépítését tekintve – a GPS-hez hasonlóan – 24 műhold jelenti a teljes feltöltöttséget az űrszegmensben. 2017. szeptember 22-én 26 műhold üzemelt, ebből három tartalék.⁵⁹ A műholdak az Egyenlítő síkjával 64,8 fokos szöget bezáró három pályán (pályánként nyolc műhold) keringenek a Föld felszínétől 19 100 km magasságban.⁶⁰

A rendszer műholdjai a jelstruktúrát tekintve 2013-ig kizárólag frekvenciaosztásos többszörös hozzáférést (FDMA⁶¹) használtak, ellentétben a GPS-szel. Napjainkban az interoperabilitás biztosítása céljából már kódosztásos jeleket, illetve a GPS-hez hasonlóan direkt szekvenciális szórt spektrumú BPSK modulált jeleket is sugároznak. A GLONASS jeleit a 2. táblázat foglalja össze.

⁵⁶ Németh András: Távlati műholdas megoldások a katasztrófavédelmi kommunikáció területén. In: Kommunikáció 2007, ZMNE, Budapest, 2007, 158.; Németh András: A katasztrófavédelmi kommunikáció alternatív megoldásai. In: Kommunikáció 2006. ZMNE, Budapest, 2006.

⁵⁷ Busics 2.: i. m. 6.

⁵⁸ Космические возможности ГЛОНАСС: и няня, и путеводитель, и надзиратель. <https://ria.ru/science/20081225/158075448.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 02.)

⁵⁹ GLONASS Information and Analysis Center for Position, Navigation and Timing. Korolyov, Oroszország. <https://www.glonass-iac.ru/en/GLONASS/> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 22.)

⁶⁰ Busics 2.: i. m. 6.

⁶¹ Frequency Division Multiplexing Acces.

2. táblázat A GLONASS jelstruktúrája (szerkesztette a szerző)

A GLONASS jelstruktúrája				
Kódosztás	Frekvencia	Bevezetés ideje		
		2014-től (üzemel)	2018-tól (tervezés alatt)	2025-től (kutatói fázis)
FDMA-jelek	1602 MHz + n×562,5 kHz	L1OF, L1SF	L1OF, L1SF	L1OF, L1SF
	1246 MHz + n×437,5 kHz	L2OF, L2SF	L2OF, L2SF	L2OF, L2SF
CDMA-jelek	1600,995 MHz		L1OC, L1SC	L1OC, L1SC
	1248,06 MHz		L2OC, L2SC	L2OC, L2SC
	1202,025 MHz	L3OC	L3OC	L3OC, L3SC
Interoperábilis CDMA-jelek	1575,42 MHz (= GPS L1C)			L1OCM
	1207,14 MHz (= Galileo/BeiDou E5b)			L3OCM
	1176,45 MHz (= Galileo/BeiDou E5a)			L5OCM

Forrás: A GLONASS hivatalos oldala; Revnivykh: GLONASS status and modernization; Urlichich: GLONASS modernization

A 2. táblázatban a jelek megnevezésénél az „O” a nyílt hozzáférésre utal, míg az „S” a katonai jelekre, az „M” az interoperábilis csatornákat jelöli. Az FDMA-jelek esetén $n = -7, -6, -5, \dots, 0, \dots, 5, 6$. 2017. február 5-én álláspontom felett 12 darab L1 és L2 csatornákon sugárzó műhold volt látható, melyekből kettő az L3OC csatornán is üzemelt.⁶²

A GLONASS vezérlő alrendszeréből a vezérlőállomás Moszkva mellett települ, amelyet kiegészít kilenc követőállomás Oroszország területén, melyeket a közeljövőben nyolccal terveznek kibővíteni. További követőállomások találhatóak az Antarktiszon, és terveznek Kubába, Vietnamba, Brazília és Ausztrália is.⁶³

Mivel jelenleg Oroszország kívül esik hazánk szövetségi rendszerén, így nincs lehetőség az orosz GNSS kódolt csatornáinak vételére.

AZ EURÓPAI GALILEO-RENDSZER

Az európai Galileo-rendszer globális műholdas navigációs szolgáltatása nehézkes, csaknem két évtizedes tervezési és inicializációs tevékenység után kezdődött 2016. december 15-én.⁶⁴

⁶² A szerző kísérlete a QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 13:19-kor az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

⁶³ Busics 2.: i. m. 10., továbbá a GLONASS hivatalos weboldala. <https://www.glonass-iac.ru/en/GLONASS/> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 22.)

⁶⁴ Balogh Csaba: Felejtsd el a GPS-t: elindult az új rendszer, itt a sokkal pontosabb GNSS. http://hvg.hu/tudomany/20161215_gps_glonass_europai_navigacio_helymeghatarozas_gnss_galileo (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

A kezdeményezés 1999-ben indult útjára az Európai Unió (EU) és az Európai Űrügynökség (ESA⁶⁵) társfinanszírozásával. Kezdetben komoly reményeket fűztek a magántőke bevonásához, de az elmaradt. 2003–2006 között a kínaiakkal közös műholdas navigációs rendszer jelentette volna a kiutat, melyből Kína később kihátrált (megalkotva saját rendszerét, a BeiDou-t). Több komoly gazdasági válságot követően 2011-ben kezdték meg az első „éles” műholdak felbocsátását,⁶⁶ melyet 2018-ig várhatóan 28 darab követ majd.⁶⁷

A rendszer tervezetten 30 műholdból fog állni, közülük egyelőre kettőnek még nincs elhatározott felbocsátási időpontja. A harmincból 27 üzemi és három tartalék fog keringeni 24 000 km-es magasságban. A műholdak konstellációját úgy tervezték, hogy a skandináv országokban a GPS-hez képest jobb vételi lehetőséget lehessen biztosítani. A rendszer követőállomásait közel egyenletesen osztanák el a Földön. Terveznek Európába, Francia Guyanába, a Csendes-óceánra, Dél-Koreába, az Indiai-óceánra és Új-Kaledóniába is. A vezérlőállomásokat Németországba és Olaszországba telepítették. Önálló SBAS-alrendszere az EGNOS, mely jelenleg európai lefedettséggel bír.⁶⁸ Pontosságát tekintve a polgári felhasználók számára méteres, a titkosított csatornákon centiméteres pontosságot biztosít majd a rendszer.

Jelstruktúráját nézve a Galileo-rendszer is direkt szekvenciális szórt spektrumú jeleket sugároz kódosztásos hozzáféréssel (CDMA), melyeket a 3. táblázat részletez.

3. táblázat *A Galileo-rendszer jelstruktúrája (szerkesztette a szerző)*

A Galileo-rendszer jelstruktúrája		
Csatorna megnevezése	Frekvencia	Moduláció
E1a	1575,42 MHz	BOC
E1b		CBOC ¹
E1c		
E5a	1191,795 MHz	AltBOC ²
E5b		
E6a	1278,75 MHz	BOC
E6b		BPSK
E6c		

¹ Composite Binary Offset Carrier – kompozit bináris offset vivős moduláció.

² Alternative Binary Offset Modulation – alternatív bináris offset vivős moduláció.

Forrás: *Rodriguez: Galileo Signal Plan (2011), a GNSS SDR fejlesztői oldal*

A 3. táblázatban az E1, E6 csatornaszám melletti „a” jelölés a védett kormányzati szolgáltatást, a „b” jelölés a nyílt hozzáférésű csatornát, a „c” adathordozás nélküli pilótjelet jelöli. Az E5a és az E5b kódolású csatorna esetében az adatfolyamot egy kiegészítő jellel látták el, így a kódolt szolgáltatás a nyílt hozzáférésű csatornára lett ültetve, és így a két szolgáltatás egyidejűleg fogható. A Galileo-rendszer szolgáltatásai között szerepel a nyílt szolgáltatás,

⁶⁵ European Space Agency.

⁶⁶ Korábban, 2005-ben még csak tesztműholdakat lőttek fel.

⁶⁷ Busics 2.: i. m. 11., továbbá a Navipedia, az Európai Űrügynökség GNSS-eket átfogóan ismertető portálja. http://www.navipedia.net/index.php/Galileo_General_Introduction (Letöltés időpontja: 2017. 02. 06.)

⁶⁸ Busics 2.: i. m. 13., továbbá a European GNSS Service Centre honlapja. <https://www.gsc-europa.eu/galileo-gsc-overview/system> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 24.)

amely bárki számára elérhető lesz, a kereskedelmi szolgáltatás, amely előfizetést követően nyújt nagy pontosságú adatokat, például a geodéziai mérésekhez, illetve a védett kormányzati szolgáltatás, melyhez a hozzáférés engedélyhez kötött és titkosított adatfolyamot használ. Ezeken felül üzemel még az életvédelmi szolgáltatás és az életbiztonsági kutató-mentő szolgáltatás, melynek keretében többek között 2018 áprilisától az Európai Unió területén belül a forgalomba helyezett új gépkocsikat felszerelik Galileo-képes vevőberendezésekkel, amely integráns része lesz a jármű vészhelyzeti segélyhívó rendszerének. A Galileo-rendszer atomóráin keresztül szuperpontos időszinkronizálási szolgáltatásokat is nyújt az európai kritikus infrastruktúrák számára.⁶⁹

Kísérletemben 2017. február 8-án 24 órás időintervallumban átlagosan 4-6 műhold volt látható, amelyek az E1, E5, E6 frekvencián sugároztak.⁷⁰

Fontos megemlíteni, hogy a Galileo-rendszer védett kormányzati szolgáltatása hazánk számára is elérhető, így már a NATO szövetségi rendszer révén a GPS védett szolgáltatása mellett az Unió védett szolgáltatása is biztosított.

A korábbi szimulátorprogramos kísérlethez hasonlóan végeztem vizsgálatokat egy GPS/Galileo titkosított jelek vételére alkalmas elméleti vevővel a korábban már említett programokkal. A GPS L1, L2 és a Galileo E1, E5, E6 csatornák elérhetőségét vizsgáltam egy olyan szituációban, amikor csak a rejtjelezett csatornák hozzáférhetőek. 24 órás időintervallumra kivetített kísérleti eredmények alapján álláspontomról átlagosan 6-7 műhold érhető el, legkedvezőtlenebb félórás időintervallumban is elérhető a minimális pozicionáláshoz elegendő négy műhold.⁷¹ A kísérleti eredményeket elemezve következtetésként vonható le, hogy általánosságban érdemes lenne olyan GNSS-vevőket alkalmazni, amelyek képesek a négy nagy globális műholdas navigációs rendszer nyílt szolgáltatásait elérni, emellett viszont a közsféra szűkebb szegmense számára a GPS/Galileo-rendszerek minősített szolgáltatásaihoz való hozzáférést is célszerű lenne biztosítani.

Az elméleti számításokat és a szimulátorprogramokkal végrehajtott kísérleteket követően kutatómunkámban a következő lépésben valódi polgári navigációs célú GPS/GLONASS és GPS/GLONASS/BeiDou/Galileo GNSS-vevőkkel végzek méréseket, illetve ezek eredményeit elemzem.

ÖSSZEGZÉS

Tudományos közleményem első részében felvázoltam a globális műholdas navigációs rendszerek általános felépítését, melyek közül részletesen ismertettem az amerikai NAVSTAR GPS-, az orosz GLONASS- és az európai Galileo-rendszereket. Bemutattam a különböző rendszerek műholdas konstellációját, a műholdak által navigációs célból sugárzott jelstruktúrákat. Elemzésemben kitértem a nyílt és a titkosított csatornák vételi lehetőségeire, továbbá

⁶⁹ Busics 2.: i. m. 15., továbbá Hosszú vajúdás után indult el az uniós GPS. Index.hu, 2016. december 15. http://index.hu/kulfold/eurologus/2016/12/15/nehezkes_vajudas_utan_indul_az_unios_gps/ (Letöltés időpontja: 2017. 02. 06.)

⁷⁰ <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 08.), továbbá a szerző kísérlete a QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 8-án 24 óra időtartamban, N 47° 19' E 20° 18' állásponton.

⁷¹ <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 08.), továbbá a szerző kísérlete a QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 8-án 24 óra időtartamban az N 47° 19'E 20° 18' állásponton.

különböző interneten elérhető források alapján (követőrendszerek⁷² és szimulátorprogramok⁷³ segítségével) kísérleteket hajtottam végre, valamint modelleztem az álláspontom felett elérhető GNSS-szolgáltatásokat.

Megállapítható, hogy a flotta- és az erőkövető rendszerek navigációs igényeinek ki-
elégítésére csak a GPS alkalmazása helyett jóval kézenfekvőbb egy több szolgáltatáshoz
hozzáférést biztosító integrált GNSS-vevő alkalmazása, melyet GPS/Galileo minősített jelek
vételére alkalmas áramkör egészíthetne ki.

Publikációm következő részében részletesen tárgyalom a kínai BeiDou rendszert, illetve
feldolgozom gyakorlati mérési tapasztalataimat, melyek alapján ajánlásokat fogalmazok meg.
(*A tanulmány 2., befejező részét folyóiratunk 2018/2. számában közöljük.*)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 47/2010. (IV. 27.) FVM-rendelet a globális műholdas helymeghatározó rendszerek alkalmazásával
végzett pontmeghatározások végrehajtásáról, dokumentálásáról, ellenőrzéséről, vizsgálatáról
és átvételéről.
- A NAVSTAR GPS hivatalos oldala, űrszegmens bemutatása. <http://www.gps.gov/systems/gps/space/#generations>
- A Rockwell Collins cég védelmi navigációs termékeinek weblapja. http://www.rockwellcollins.com/Products_and_Services/Defense/Navigation/Ground_Products.aspx
- A szerző kísérlete a QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február
8-án 24 óra időtartamban az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
- A szerző kísérlete a QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február
5-én 13:19-kor az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
- Balog Fatime – Fekete Csanád – Németh András – Németh József Lajos: *A hibrid hadviselés, különös
tekintettel a mobilkommunikációra*. Hadmérnök, X. évf. 4. szám, 2015. december.
- Balogh Csaba: *Felejtse el a GPS-t: elindult az új rendszer, itt a sokkal pontosabb GNSS*. http://hvg.hu/tudomany/20161215_gps_glonass_europai_navigacio_helymeghatarozas_gnss_galileo
- Busics György: *Műholdas helymeghatározás 1. A GNSS-ről általában, jegyzet*. NYME-GEO, Szé-
kesfehérvár, 2011. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_MHM1/index.html
- Busics György: *Műholdas helymeghatározás 2. GNSS-alaprendszerek*. NYME-GEO, Székesfehérvár,
2011. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_MHM2/index.html
- Clarke, Brooke: *DAGR – Defense Advanced GPS Receiver, 2008–2014*. <http://www.prc68.com/I/DAGR.shtml>
- Erdész Viktor: *A Galileo globális műholdas navigációs rendszer konkurensei*. Nemzet és Biztonság
– Biztonságpolitikai Szemle, 2008/7. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/erdesz_viktor-a-galileo_globalis_muholdas_navigacios_rendszer_es_konkurensei.pdf
- European GNSS Service Centre honlapja. <https://www.gsc-europa.eu/galileo-gsc-overview/system>
- Gere Tamás: *GPS technika csúcsra járatva – Hogyan hozd ki a műholdas helymeghatározásból a maximumot?* GPS Expert Kft., 2016.

⁷² <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 08.)

⁷³ QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 08.)

- Gingyikin, Szemjon Grigorjevics: *Történetek fizikusokról és matematikusokról*. Typotex Kiadó, Budapest, 2004.
- GLONASS Information and Analysys Center for Position, Navigation and Timing. Korolyov, Oroszország. <https://www.glonass-iac.ru/en/GLONASS/>
- GNSS SDR fejlesztői oldal. <http://gnss-sdr.org/docs/tutorials/gnss-signals/>
- Gulyás Attila: *Field identifications in SOF applications*. AARMS 2012 Volume 10 Issue 3.
- Gulyás Attila: *Force Tracking System in SOF applications*. AARMS 2009 Volume 8 Issue 4.
- Hosszú vajúdás után indult el az uniós GPS. http://index.hu/kulfold/eurologus/2016/12/15/nehezkes_vajudas_utan_indul_az_unios_gps/
- Jobbágy Szabolcs: *A negyedik generációs hadviselés infokommunikációs aspektusai – fogalmi kitekintő*. Hadmérnök, XII. évf. 1. szám, 2017. március.
- Karmazin György: *Flottamenedzsment-rendszerek bevezetése és pozitív hatásai*. Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok, 2015/06. <http://logisztikaitrendek.hu/wp-content/uploads/2015/06/Flotta-menedzsment-rendszerek.pdf>
- Károly Krisztián: *NATO hadseregek Erőkötési Rendszerei a honi alkalmazhatóság tükrében*. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Tudományos Kutatóhely pályázata 2015, pályamű.
- N2YO.com internetes élő műholdkövető szolgáltatás. <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35>
- Navipedia, az Európai Űrügynökség GNSS-eket átfogóan ismertető portálja. http://www.navipedia.net/index.php/Galileo_General_Introduction
- Németh András: *Adaptív antennarendszer hardverének realizációja*. Bolyai Szemle, 2004/1. ZMNE, Budapest, 2004. ISSN 1416-1443 http://uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2004/1/nemeth_andras.pdf
- Németh András: *Adaptív antennarendszer szimulációja*. In: Kommunikáció 2003. ZMNE, Budapest, 2003. ISBN 963-86228-6-2 http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2003-NSZTK.pdf
- Németh András: *A katasztrófavédelmi kommunikáció alternatív megoldásai*. In: Kommunikáció 2006. ZMNE, Budapest, 2006.
- Németh András: *Távlati műholdas megoldások a katasztrófavédelmi kommunikáció területén*. In: Kommunikáció 2007, ZMNE, Budapest, 2007.
- Németh András – Folkmann Viktor: *Direction Finding Based on Adaptive Antennas*. Radioelektronika 2002, 12th International Czech-Slovak Scientific Conference, Pozsony, Műszaki Egyetem, 2002.
- Németh András – Folkmann Viktor: *Iránymérés adaptív antennarendszerrel*. Híradástechnika, 2004/3. HTE, Budapest, 2004. http://www.hiradastechnika.hu/data/upload/file/2004/2004_03/HT0403-13.pdf
- Papp Zoltán: *A helyzet-meghatározó rendszerek zavarása*. Hadmérnök, VII. évf. 2012/1. http://hadmernok.hu/2012_1_papp.pdf
- QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
- Revnivykh, Szergej: *GLONASS Status and Modernization*. International GNSS Comitee IGC-7, 2012. november 4–9. Peking. <http://www.unoosa.org/pdf/icg/2012/icg-7/3-1.pdf>
- Rodriguez, J. A. Avila: *Galileo Signal Plan*. University FAF München, 2011. http://www.navipedia.net/index.php/Galileo_Signal_Plan
- Rodriguez, J. A. Avila: *GPS Signal Plan*. University FAF München, 2011. http://www.navipedia.net/index.php/GPS_Signal_Plan
- Tarsoly Péter: *Geodézia 7, Térbeli helymeghatározás navigációs műholdrendszerrel*. NYME-GEO, Székesfehérvár, 2010. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_GED7/ch01s02.html

Ulrichich, Jurij – Subbotin, Valerij – Stupak, Grigorij – Dvorkin, Vjacseszláv – Povalyaev, Alexander – Karutin, Szergej – Bakitko, Rudolf: *GLONASS Modernization*. GPS WORLD magazin, 2011. november 1. <http://gpsworld.com/glonass-modernization-12232/>

Ványa László: *A műholdas helymeghatározó rendszerek elektronikai hadviselési kérdései*. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVIII. évf. 2016. 2. szám. http://www.repulestudomany.hu/folyoirat/2016_2/2016-2-09-0308_Vanya_Laszlo.pdf

Ványa László: *Navigációs berendezések zavarása és megtévesztése*. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVII. évf. 2015. 2. szám. http://epa.oszk.hu/02600/02694/00068/pdf/EPA02694_rtk_2015_2_007-016.pdf

Космические возможности ГЛОНАСС: и няня, и путеводитель, и надзиратель. In: ria.ru, 2008. 12. 25. <https://ria.ru/science/20081225/158075448.html>

A Zrínyi Kiadó újdonsága

Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határ vadászok a középkortól napjainkig (Tanulmánygyűjtemény)

Ez a hiánypótló tanulmánykötet nagy történelmi időtávlatot ölel fel, napjaink aktuális határbiztonsági kihívásainak összefoglalásával zárva. Tudományos alaposággal vizsgálja a határőrizet, határvédelem kérdéseit, így az olvasó egy könyvet kézbe véve alkothat véleményt a határőrizet, valamint a határvédelem helyéről és szerepéről az egyén, a társadalom, illetve az állam életében, figyelembe véve távoli és közelebbi évszázadok, továbbá a mai kor tapasztalatait.

Részletek a kötet hátsó borítójáról:

„Ebben a bizonytalan világban a Magyar Honvédség, a katonák, valamint a belügyi szervek és azon belül is a határokat őrzők szerepe jobban felértékelődött, mint az utóbbi húsz évben bármikor. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar katonák és rendőrök nemcsak Magyarország határait védik, hanem egész Európát, a keresztény kultúrkört, közös értékeinket is, amelyért annyi évszázadon át harcoltunk.”

Dr. Simicskó István honvédelmi miniszter

**További információk,
rendelés:
shop.hmzrinyi.hu/**

Pintér István ny. mk. alezredes – Kozma Zoltán ny. mk. alezredes:

A MAGYAR HONVÉDSÉG DIGITÁLIS MIKROHULLÁMÚ HÁLÓZATÁNAK LÉTESÍTÉSE 1980-TÓL 1990-IG

ÖSSZEFOGLALÓ: Az 1980–1990 közötti időszakban megépült a korábban MN (Magyar Néphadsereg, jelenleg Magyar Honvédség vagy MH) első önálló, minden más hálózattól független digitális mikrohullámú hálózata, mely jelentős esemény volt az MN (MH) hírközlésének történetében. A hálózat teljes egészében hazai fejlesztésű berendezésekből épült, állomási személyzet nélküli, távfelügyelt és szervizelt rendszerként létesült. A szerzők – akik a létesítés időszakában aktívan részt vettek a hálózat fejlesztési, tervezési, létesítési munkáinak irányításában és a fenntartási rendszer megszervezésében – tanulmányukban bemutatják az Orion RP 2/120T digitális mikrohullámú rendszer fejlesztésének folyamatát, az 1350 km nyomvonalhosszú hálózat kiépítését, a fenntartás és üzemvitel megszervezését, a hálózat infrastruktúrájának létrehozását.

KULCSSZAVAK: digitális mikrohullámú, mikrohullámú hálózat, RP 2/120T

A KEZDET

A Magyar Néphadsereg hírközlésének állapotára vonatkozó 1979–1980. évi elemzések azt mutatták, hogy a híradás biztonságának növeléséhez, a béke- és minősített időszak feladatok ellátásához, a honi légvédelmi rendszerek gyorsütemű fejlesztéséhez, a katonai rádiórelékkel kiépített, stabilitásukat tekintve nem eléggé megbízható stacioner vonalak kiváltásához szükséges egy minden más hálózattól független, országos kiterjedésű, korszerű digitális mikrohullámú híradóhálózat megépítése.

Az MN Híradófőnökség szintjén kidolgozták a rádiórelé-híradás fejlesztésére vonatkozó hadműveleti elgondolást. Az elgondolás tartalmazta az országos kiterjedésű digitális mikrohullámú hálózat nyomvonalára – tényleges térképi ábrázolással –, kapacitására, felhasználására, fenntartására, a hibaelhárítási elvárásokra (2 órán belüli), illetve a kiépítésére vonatkozó adatokat. Ennek feltételeit kellett megteremteni, majd létrehozni a hálózatot.

A Magyar Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága (továbbiakban HB) HB 7/321/1981. számon határozatot hozott a hálózat létesítésére, melynek alapján megkezdődtek az előkészítési munkálatok. *A Vezérkar közvetlen alárendeltségébe tartozó MN Híradófőnökség elkészítette „A Magyar Néphadsereg mikrohullámú hírhálózatának fejlesztési terve (1981–1990)” című koncepciót, melyet az MN Vezérkar főnöke 1982. 08. 18-án hagyott jóvá.*

A hálózat létesítésével kapcsolatos fejlesztési, tervezési, beruházási feladatokat – az MN Híradófőnökség állományán belül – a Távközlési Osztály koordinálta és irányította. Elkészítette a tervezési irányelveket, kidolgozta a megvalósítás ütemtervét. A beruházás RP-program (I–II–III. ütem) megnevezéssel valósult meg. A beruházás lebonyolítási feladatait megbízási szerződés alapján a Posta Központi Beruházási Iroda (POSTABER) látta el. Az MN mikrohullámú hálózata teljes körű tervezését (vonaltervek, átviteltechnika, rendszertech-

nika, áramellátás, kivitelezés) az MN Híradófőnökség tervezési irányelvei és követelményei alapján mint generáltervező a Postai Tervező Intézet (POTI) végezte.

A TECHNIKAI HÁTTÉR

Mikrohullámú berendezések

A mikrohullámú hálózat az Orion Rádió és Villamossági Vállalat (Orion RVV) digitális RP 2/120T rendszer eszközeivel létesült.

Az Orion RP 2/120T rendszer meghatározása: PDH (Pleziokron Digitális Hierarchia) szervezésű mikrohullámú digitális rádiórelé-rendszer, melynek rádiófrekvenciás berendezése a 2 GHz-es frekvenciatartományban üzemel. A rendszer egy rádiócsatornán 120 db távbeszélő és 64 db közvetlen hozzáférésű távírócsatorna 8,448 Mbit/s sebességű digitális jelsorozattá összefogott spektrumának átvitelére szolgál.

Az RP 2/120T berendezéscsalád elemei:

- DRF 2/8 T 1,9–2,1 GHz-es sávban üzemelő (1+1 tartalékoltt) mikrohullámú berendezés;
- S 4 PV/S 4 PL PCM szekunder multiplex, vég-/leágazó állomási változat;
- P 303 V/P 143 L PCM primer multiplex, vég-/leágazó állomási változat;
- J 30 V/J 14 L 30/14 db távbeszélő-csatornát biztosító univerzális üzemmód beállítású jelzésillesztő berendezés, vég-/leágazó állomási változat;
- TMV 30/TML 16 30/16 db helyikör-csatlakozású, kettősáramú 50–300 baudos távírócsatornát biztosító távíró-multiplex, vég-/leágazó állomási változat;
- FTK 161/16 tip. körzetenként 8 db állomás (16 db DRF 2/8 T mikrohullámú berendezés) felügyeletére alkalmas távellenőrző rendszer, központtal és állomási egységekkel.

Tartalékolási rendszer

Az 1,9–2,1 GHz-es sávban üzemelő DRF 2/8T típusú rádiórelé-berendezésekkel létesített mikrohullámú összeköttetések 1+1 szakasztartalékolásúak. Adásoldalon az összefogott 8,448 Mbit/s sebességű digitális jelsort mindkét adó kisugározza, a vételoldalon csak az üzemi vevő jele kerül továbbításra. Az átkapcsolás kritériuma a vételoldalon a bit hibaarány 10^{-3} küszöbérték fölé kerülése, túllépése.

A két rádiófrekvenciás (RF) csatornát különböző frekvencián azonos polarizációban, vagy azonos frekvencián keresztpolarizációban sugározzák ki. Az azonos frekvenciás megoldást összesen két 10 km alatti szakasztávolságon alkalmazzák.

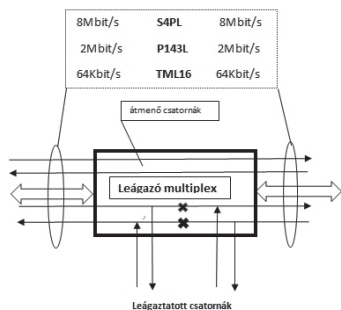
Leágaztatási technika (csatornaleágaztatás)

A leágazó multiplexek a 8 Mbit/s-os (S 4 PL), a 2 Mbit/s-os (P 143 L), a 64 kbit/s-os (TML 16) digitális csatornába vannak beépülve, és a felhasználói igény szerint végzik a 2 Mbit/s-os primer digitális csatornák, a távbeszélő-csatornák, a távírócsatornák mindkét irányból történő leágaztatását és végződését, a leágaztatott csatorna helyére új csatorna beültetését.

Leágaztatási lehetőségek: S 4 PL – rádióirányonként max. 4-4 db 2 Mbit/s sebességű primer csatorna; P 143 L – irányonként max. 14 db 64 kbit/s sebességű távbeszélő-csatorna; TML 16/L – irányonként 16 db 50–300 baudos távírócsatorna.

A leágazó multiplex az átmenő csatornákat nem bontja le alacsonyabb szintre, azok minden szinten lebontás nélkül benne maradnak a jellemző sebességű jelsorban. A csomó-

ponti állomások között a rugalmas hozzáférési lehetőséget biztosító leágazó multiplexeket alkalmazták.

1. ábra RP leágazó multiplex (Készítette Pintér István ny. mk alezredes)

A fejlesztéstől a gyártásig

A gyári fejlesztés már az 1981. évi HB-határozatot megelőzően megindult, a cél elsődlegesen különböző ipari hálózatokban, illetve önálló postai hálózatokban történő felhasználásra irányult. A rendszer berendezései azonban 1981-ben csak részben álltak rendelkezésre, a fejlesztés nem készült el, illetve még folyamatban volt. A mikrohullámú hálózat tervezéséhez (és a berendezések fejlesztéséhez is) szükség volt egy, a berendezések műszaki paramétereit, részletes műszaki feltételeit tartalmazó, az iparral (Orion RVV) egyeztetett és jóváhagyott feltétfüzet elkészítésére. Egy ilyen feltétfüzet elkészítését a Posta Vezérigazgatóság nem tudta felvállalni.

Az MN Híradófőnökség magára vállalta (a cél elérése érdekében vállalnia kellett) az ezzel kapcsolatos feladatokat és felelősséget. Az MN Híradófőnökség belépése a folyamatba, és az abban betöltött irányító és szervező tevékenysége döntően befolyásolta a fejlesztés sikerességét, illetve megteremtette a kifejlesztett eszközök – az MN mikrohullámú hálózatában történő – alkalmazásának feltételeit. Az RP 2/120T rendszert az Orion RVV az MN Híradófőnökségtől kapott követelmények,¹ az annak alapján elkészített, egyeztetett és jóváhagyott részletes műszaki feltételek (feltétfüzet)² figyelembevételével, 21 hónap átfutási idővel fejlesztette ki.

A feltétfüzet részletes kidolgozását az Orion RVV végezte. A feltétfüzetbe beépültek a rendszerre, annak berendezéseire vonatkozó, érvényes CCITT³, valamint CCIR⁴-ajánlások, továbbá valamennyi műszaki és egyéb előírás.

A füzet kidolgozásában és egyeztetésében az MN Híradófőnökség 6 fő postai szakértő – Postai Tervező Intézet (POTI) 3 fő, Posta Kísérleti Intézet (PKI) 3 fő – bevonásával vett részt. A 166 oldal terjedelmű feltétfüzet négy hónap alatt, 1981. december 7-ére készült el, amit az azt készítő Orion RVV és az MN Híradófőnökség december 11-én kölcsönösen jóváhagyott. A továbbiak során a feltétfüzet szolgált a tervezésre, létesítésre vonatkozó alapvető műszaki

¹ Műszaki feltételek az RP I–II–III. programhoz alkalmazható RP 2/1520 és RP 2/120T gyártmánycsalád berendezéseire.

² RP 2/120T rendszer műszaki feltételei. (Első kiadás, 1981. december, Orion.)

³ Comité Consultatif International Télégraphique et Téléphonique – Nemzetközi Táviró és Távbeszélő Tanácsadó Bizottság.

⁴ Comité Consultatif International des Radiocommunications – Nemzetközi Rádió Tanácsadó Bizottság.

előírásként. A jóváhagyott feltétfüzetet az érintett postaszervek, így a POTI is megkapták, folytatódhatott a hálózat tervezése.

Az RP 2/120T rendszer fejlesztési munkáival az Orion RVV 1983. szeptemberre készült el, és év végéig legyártotta az ellenőrző vizsgálatokhoz szükséges egy leágazó és két végállomásból álló mintarendszer berendezéseit. Egy végállomás 1 db DRF 2/8 T mikrohullámú berendezésből és végállomási multiplexekből, a leágazó állomás 2 db DRF 2/8 T mikrohullámú berendezésből és leágazó állomási multiplexekből állt. Az állomások RF-csatlakozói antenna helyett koaxiális kábelekkel és a kábelekben elhelyezett, állítható értékű csillapítótagokkal voltak összekötve a szakaszcsillapítás beállításához. Egy 2 Mbit/s-os csatorna állomásokon keresztüli többszörös áthurkolásával és a végeit egy-egy primer multiplexben végződötte körülbelül 4–500 km hosszú mikroláncon keresztüli összeköttetést lehetett szimulálni, illetve az átviteli paramétereket vizsgálni.

Valamennyi kifejlesztett berendezés, és az azokból az Orion RVV-nél összeállított három készlet (2 vég- és 1 leágazó) RP 2/120T rendszerű mikrohullámú állomásból álló mintarendszer ellenőrző vizsgálatait,⁵ valamint a műszaki paraméterek méréseit⁶ a Posta Kísérleti Intézet (PKI) végezte, az MN Híradófőnökség által előírt elvárások⁷ figyelembevételével. A vizsgálatok 1984. első negyedévében, február 1-jén kezdődtek és április 15-én fejeződtek be.

Ugyanezen időszakban történt meg a Telefongyár (Terta típusú) és az Orion gyártmányú multiplexek és vonalszakaszok együttműködésének vizsgálata is, a lehetséges változatokban, a mintarendszer, valamint az Orion RVV és a Ferenc központ között létesített 2 Mbit/s-os digitális összeköttetés és a Telefongyár (Terta) multiplex felhasználásával. (Lásd később: Vezetékes lecsatlakozások...)

A teljes körű vizsgálatot követő PKI-értékelés szerint az RP 2/120T rendszer, annak valamennyi berendezése *a feltétfüzet előírásait teljesíti, telepítésre alkalmas.*

A berendezések technikai színvonala kiemelkedő volt, elérte a világszínvonalat. A vizsgálatok 1984. április 15-én eredményesen lezárultak. Megkezdődött az RP 2/120T rendszerű berendezések sorozatgyártása és a mikrohullámú állomásokon történő telepítése. A legyártott berendezéseket az Orion RVV-nél először a szállítandó szakasznak megfelelő állomási konfigurációban telepítették, az állomások RF-csatlakozóit koaxiális kábelekkel és a kábelekben elhelyezett, állítható értékű csillapítótagokkal összekötötték, és az így kialakított rendszerben végezték el valamennyi berendezés funkcionális vizsgálatait és előírt méréseit. Kifogástalan vizsgálati eredmények esetén kb. 2-3 hét folyamatos működés következett, amennyiben volt hiba, azt elhárították. Az állomásokat ezután szállították a telepítési helyszínekre.

A sorozatgyártás gyártásközi ellenőrzés mellett történt, mely kiejtett a beépítésre kerülő alkatrészek ellenőrzésére, a nyomtatott áramköri lapok minőségére is. A gyártásközi ellenőrzést és a berendezésvizsgálatokat, -méréseket az Orion RVV-nél akkor néhány fős alosztállyal működő KÜM (katonai üzemi megbízotti rendszer) ténylegesen, a gyári minőség-ellenőrzéssel (közismerten MEO) közösen, vagy a MEO-tól függetlenül, önállóan is elvégezte, tényleges felügyeletet gyakorolt a gyári minőséggel-ellenőrzés felett.

⁵ Orion RP 2/120T típusú berendezések funkcionális vizsgálatainak összefoglalója (PKI).

⁶ RP 2/120T berendezés gyári ellenőrző mérése (PKI).

⁷ RP 2/120 típusú berendezések funkcionális vizsgálata.

A gyári átvétel és a telepítési helyszínekre történő kiszállítás kizárólag a KÜM-ellenőrzés végrehajtásával és a műszaki feltétfüzetben előírt követelmények teljesítését igazoló okmány – KÜM-záradék – kiállításával valósulhatott meg. Az elvégzett vizsgálatok és mérések alapján minden egyes berendezésről az Orion RVV minőségi műbizonylatot állított ki, de ezek is csak a KÜM-záradékkal együtt voltak érvényesek.

A kiszállítási, telepítési és kivitelezési munkákat az antennák és tápvonalak szerelésével együtt az Orion RVV végezte.

Vezetékes lecsatlakozások (vezetékes PCM digitális vonalszakaszok)

Azoknál az objektumoknál, ahol műszaki, gazdasági vagy egyéb okokból nem lehetett antennatornyot építeni, az objektum és egy mikrohullámú állomás között meglévő vagy új építésű kábelekre Telefongyár (Terta)⁸ gyártmányú, igény szerinti $n \times 2$ Mbit/s-os digitális vonalszakasz berendezéseket telepítettek, melyek a CCITT G.703 ajánlás szerinti felülettel, 2 Mbit/s-os digitális csatornával kapcsolódtak a mikrohullámú hálózathoz. A vezetékes vonalszakaszon a 2 Mbit/s-os digitális jelfolyamat 1500–2500 méterenként regenerálni kell (regenerátortartályban).⁹

Az objektumokban a 2 Mbit/s-os csatornák a rendszerterv előírásai szerint Telefongyár (Terta) gyártmányú PCM primer multiplexeken (BD–30 típusú rendszer, CMB–30 primer multiplex és EMB–30/60 jelzésmultiplex) vagy Orion PCM primer és jelzésillesztő multiplexeken (P 303 V + J 30 V), a mikrohullámú állomásokon pedig minden esetben Orion multiplexeken végződtek.

A fejlesztés során meg kellett valósítani az Orion RVV és TERTA gyártmányú primer PCM multiplexek teljes körű kompatibilitását, a 2 Mbit/s-os mikrohullámú és vezetékes vonalszakaszok összekapcsolását. A teljes körű kompatibilitást, a vonalszakaszok összekapcsolását és a PCM-rendszerek együttműködését az Ipari Minisztérium 1982 márciusában kiadott intézkedésére az Orion RVV és a Telefongyár szakemberei műszakilag részletesen megvizsgálták, egyeztették és néhány kisebb módosítást követően, együttműködve, együttesen garantálták.

A műszaki módosítások (megoldások) sikerességét a Posta Kísérleti Intézet (PKI) 1984 áprilisában befejeződött vizsgálata teljes egészében igazolta.

Katonai berendezések csatlakoztatása

Az arra kijelölt mikrohullámú állomásokon telepített katonai URH, RH rádió és rádiórelé-eszközök a mikrohullámú berendezésektől (E/M jelzés) eltérő jelzésrendszerük (hangfrekvenciás sávon belüli jelzés) és csatlakozási szintek miatt a Terta által kifejlesztett katonai szint- és jelzésillesztő berendezésekkel (SJI) kapcsolódtak az országos mikrohullámú hálózathoz. Ezekben az esetekben a mikrohullámú hálózat rádiórelé-tengelypótló, -kiváltó funkciót látott el, illetve biztosította mobil rádiórelé-eszközök felcsatlakozását az országos hálózatra.

⁸ A köznyelvben és a szakmai körökben is a Telefongyár által gyártott berendezéseket az azokon hagyományosan elhelyezett egyedi logó miatt Terta megnevezéssel illették.

⁹ Az anyagban megadott digitális vonalszakaszok hosszát a vonalszakaszra telepített regenerátorok számának ismeretében és 2 km regenerátortávolság figyelembevételével számítottuk ki.

A KIÉPÍTÉS

A beruházás megvalósítása az MN Híradófőnökség által kidolgozott ütemterv alapján, 1985–1989 között három ütemben (RP-program I–II–III. ütem), ezen belül a második ütem két szakaszra bontva (RP-program II/1. és II/2.) történt.

A megvalósítás magában foglalta a tervezést, az építészeti előkészítéseket, antennatornyok építését, konténerek, áramellátó rendszerek telepítését, a mikrohullámú és a vezetékes berendezések beépítését és csatlakoztatását a már működő hálózathoz.

A hálózat megvalósításnál, az egyes ütemek tartalmának kidolgozásakor figyelembe vett főbb szempontok:

- a honi légvédelmi rendszer fejlesztése;
- más beruházási programokhoz való kapcsolódás (egyes mikrohullámú állomások, vezetékes lecsatlakozások más programokban létesültek);
- a Területi Hírközpontok (TEHK) építési ütemterve.

Az egyes ütemek műszaki terveinek elkészítéséhez szükséges irányelveket és követelményeket az MN Híradófőnökség dolgozta ki. Tervezési irányelvei alapján elkészült a teljes hálózat rendszertechnikai terve. Minden ütem során a hálózat országos rendszertervének megfelelő, a már üzembe helyezettekkel RF-szinten, esetenként több csatlakozóállomáson összekapcsolt, azonnal használatba vehető hálózatrész jött létre, mely létesítések célja a hálózat végső kiépítése volt.

Az ütemezés főbb adatai (1985–1989)

I. 1985 (04. 26-ig)

Az első hálózatrész üzembe helyezése, ezen belül 9 mikrohullámú állomással a honi légvédelem részére állandó kezelőszeméllyel üzemeltetett PM–28 típusú mikrohullámú rendszer kiváltása. A hálózatrészhez tartozó objektumok bekapcsolásához szükséges 3 vezetékes digitális lecsatlakozás megépítése.

II. 1985–1986. 11. 30. (két szakaszban)

II./1 1985–1986. 06. 30. További 10 mikrohullámú állomás és 3 vezetékes digitális lecsatlakozás megépítése. A hálózatban – többszörösen hurkolt hálózati struktúrával – 19 mikrohullámú állomás és – 70 km nyomvonalhosszal – 6 vezetékes digitális vonalszakaszi lecsatlakozás üzemelt. A hálózaton 1200 távbeszélő- és 600 távírócsatorna létesíthető (kapacitás¹⁰).

II./2 1986. 06. 30. – 1986. 11. 30. További 9 mikrohullámú állomás és 2 vezetékes digitális lecsatlakozás megépítése, egy meglévő lecsatlakozás nyomvonalának 14 km-es meghosszabbítása, és ezzel a II. beruházási ütem lezárása.

III. 1988–1989. 05. 05.

A rendszertervnek megfelelő hálózati struktúra teljes kiépüléséhez még szükséges 7 mikrohullámú állomás megépítése.

¹⁰ Egyszakaszos összeköttetések számát jelenti. Több szakasz összekapcsolásával (tranzitálás) a létesíthető összeköttetések száma arányosan csökken.

Az 1989. 03. 24-én lebonyolított utolsó átadás-átvételi eljárást és néhány adminisztratív intézkedést (hiánypótlási munkák ellenőrzése) követően, 1989. 04. 05-én sor került a záró próbaüzem indítására. Az egy hónapos időtartamban lefolytatott próbaüzemet követően megtörtént a III. ütem lezárása, és 1989. 05. 05-én a teljes beruházási folyamat sikeresen befejeződött.

Megjegyzések:

1. A III. beruházási szakasz létesítése Cegléd TEHK 1988. évi építéséhez lett igazítva, mert a TEHK-be települt az egyik mikrohullámú állomás. Így 1987–1988. évben nem került sor új állomás(ok) létesítésére, de ebben az időszakban – 1987. 09. 25-től 1989. 02. 19-ig – a III. szakasz nyomvonalán megépült öt antennatorony, telepítették a konténeres állomások konténereinek egy részét, folyamatban volt az infrastruktúra kiépítése.

2. Szolnok TEHK épülete később, 1989. év végére épült meg, és csak 1990-ben került szereléskész állapotba. A mikrohullámú állomást itt 1991 júliusában helyezték üzembe. (Az RP-hálózatvázlaton a III. ütemhez lett rendelve.)

3. Az egyes beruházási ütemek létesítési költségeit és határidejét a HB 7/321/1981., 6/331/1982. és 6/348/1983. sz. határozatai is tartalmazzák.

Műszaki átadás-átvételek, az elkészült hálózatrészek fenntartásba adása

Az egyes ütemekben elkészült hálózatrészeket üzemeltetésre-fenntartásra az állomásonként megtartott műszaki átadás-átvételi eljárások során a Posta Rádió és Televízió Műszaki Igazgatóság (PRTMI) a feladatra felkészített, területileg illetékes szervezeti vették át.

A fenntartásba vételt megelőzően az érvényben lévő jogszabályok, szabványok és utasítások szerint, valamint a CCITT-ajánlások figyelembevételével elvégezték az állomáson telepített berendezések, eszközök műszaki (átvételi) ellenőrzését. A mikrohullámú (RF) vonalszakaszok átvételi meréseit a PRTMI szakállományából kijelölt mérőcsoport végezte, és az eredményeket mérési jegyzőkönyvekben rögzítette, bizonylatolta. Mérték a szakaszcsillapítást, a fadingtartalékot, a bithibaarányt és a tápvonalon az állóhullámarányt.

Szigorú előírásként a vonalszakaszokon a tervező által kiszámított és a mért szakaszcsillapítás közötti eltérés nem haladhatta meg a 3 dB értékhatárt. Ennek bekövetkezése esetén a mérési eredmény műszaki átvételt akadályozó hibának számított, a vonalszakaszt a kivi-telező és a tervező hibaelhárításra visszakapta, az üzembe helyezésre nem kerülhetett sor.

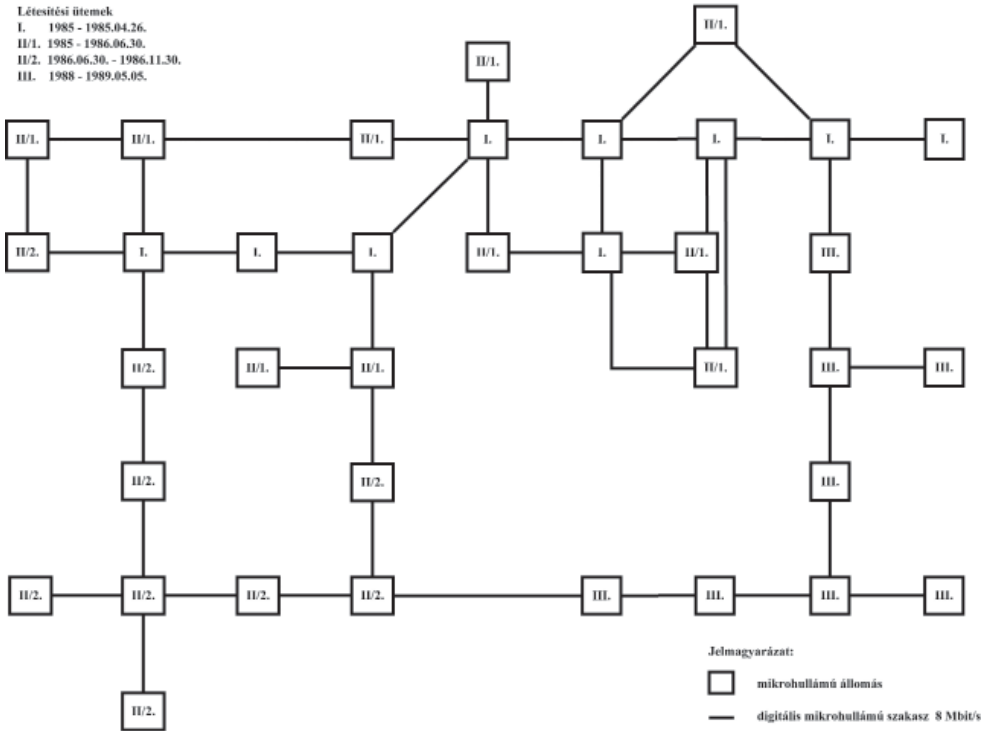
A műszaki átadás-átvételeket megelőző mérések döntő többségében megfelelő eredményeket mutattak. Súlyos tervezési hiba – egy hibásan felvett terepmetszet miatt –, mely antennák nagyobb magasságra történő áthelyezését vonta maga után, mindössze egy esetben fordult elő a beruházás során.

Összegezve

Az 1985–1989 között eltelt időszakban, három ütemben – többszörösen hurkolt hálózati struktúrával – 35 mikrohullámú állomás és összesen 8 kábeles PCM digitális vonalszakasz-lecsatlakozás épült meg, 1320 km mikrohullámú és 108 km lecsatlakozó digitális vonalszakasz nyomvonalhosszal. Ezzel a Magyar Néphadsereg digitális mikrohullámú hálózatának kiépítése a tervezett határidőn belül, 1989. május 5-ére befejeződött, az elkészült hálózat szolgálatba

állt.¹¹ Szolnok TEHK mikrohullámú állomás átadásával 1991. július 18-tól a hálózatban összesen 36 mikrohullámú állomás üzemelt, 1350 km mikrohullámú nyomvonalhosszal.

Magyarországon a megvalósult hálózat volt az első országos kiterjedésű PCM-alapú digitális mikrohullámú hálózat.

2. ábra Az RP-hálózat vonalas vázlatja (1989) (Készítette Pintér István ny. mk. alezredes és Kozma Zoltán ny. mk. alezredes)

ÜZEMELTETÉS (TÁVFELÜGYELET ÉS SZERVIZELÉS)

Távfelügyelet

A megépült hálózat működőképességének ellenőrzése a rendszerrel szállított három szerviz-állomáson és a Műszaki Üzemviteli Központban telepített FTK 161/16 típusú távellenőrző központtal történt. A távellenőrzés a mikrohullámú és multiplex berendezéseken kívül kiterjedt az egyes állomásokon telepített híradástechnikai áramellátó rendszerek működőképességének és az országos villamosenergia-hálózat meglétének ellenőrzésére is.

Felállították a *Műszaki Üzemviteli Központot*, amely 24 órás ügyeleti rendben ellátta:

- a területéhez tartozó állomások távfelügyeletét;

¹¹ A fejlesztési terv ennél több állomás létesítését irányozta elő, azonban az egyre csökkenő éves költségvetési előirányzatok miatt a további hálózatrészek megépítését későbbre kellett halasztani.

- utasítási joggal a szervizek hibaelhárítási és karbantartási tevékenységének irányítását;
- az elrendelt távbeszélő- és távíróáramkörök létesítésének szervezését és felügyeletét;
- az MN Híradófőnökség (mint hálózatgazda) az MN Posta Katonai Szolgálat (mint hálózatüzemeltető) témafelelősével és a katonai üzemeltető szervek kijelölt híradó-ügyeleteivel történő kapcsolat tartását;
- azonnali információszolgáltatást a hálózat állapotáról az arra jogosultak részére.

Szerviztevékenység

A hálózatfenntartási rendszer tervezése – az MN Híradófőnökség követelményei és irányelvei¹² alapján – már 1982-ben megkezdődött. A hálózat generálüzemeltetési és fenntartási feladatainak végzésére a Posta Rádió és Televízió Műszaki Igazgatóság (PRTMI) kapott megbízást. Az elkészült tervek alapján a teljes hálózat fenntartását öt, a területileg illetékes PRTMI-üzemigazgatóság bázisán létrehozott szervizcsoport végezte. A szervizek szakállományának berendezéscentrikus (digitális rádiórelé-, multiplexer- és távellenőrző rendszer) felkészítése az Orion RVV-ben az Ipari Szakmai Továbbképző Intézet oktatási felügyelete mellett, 212 órás időtartamú, vizsgakötelezettséggel megtartott tanfolyamon történt. (A tanfolyam megszervezését az MN Híradófőnökség kérte a gyártótól. Az MN Posta Katonai Szolgálat részéről 2 fő vett részt a tanfolyamon.)

A szervizcsoportok telephelyét úgy határozták meg, hogy a követelmények szerinti 2 órán belül (max. 100 km távolság) elérjék a körzetükbe tartozó mikrohullámú állomásokat.

Az úgynevezett koncentrált fenntartási rendszer kialakításának elvi alapját az 1978-ban megjelent *PCM a távközlésben* című kötet Üzemeltetés szervezése fejezete adta.

A szervizcsoportok hibaelhárítási (hibajavítási) és időszakos preventív karbantartási tevékenysége kiterjedt az RP 2/120T rendszer valamennyi berendezésére, az antennákra és tápvonalakra, az állomási áramellátó rendszerekre. A szervizcsoportok feladata volt továbbá a hálózaton az áramkörök manipulációja (létesítés, nyomvonal- vagy üzemmódváltás, -megszüntetés), valamint a hálózaton üzemelő távbeszélő- és távíróáramkörök hibáinak javítása.

Áramkörtervezés, nyilvántartás

A PDH jellegű hálózatokban az egyes távbeszélő- vagy távíróáramkörök végponttól végpontig történő létesítéséhez a csomóponti állomásokon a digitális jelfolyamból a csatornákat analóg jellé át kell alakítani (le kell bontani), és a kívánt irányba hangfrekvenciás rendezőn át kell kötni (ún. tranzit).

Az áramkörtervezés egy adott áramkör kialakításához szükséges valamennyi adat és információ létrehozása manuális módszerrel vagy számítógépes program segítségével. Az áramkör teljes nyomvonalán állomási bontásban ki kell jelölni az átviteli csatornákat, meg kell határozni a különböző rendezőkön végzendő kábelrendezési teendőket és a berendezéseken beállítandó üzemmódokra vonatkozó paramétereket. Egyszerűen fogalmazva: meg kell tervezni, hogyan kell egy áramkört a hálózaton végponttól végpontig „összerakni”.

A létesített áramkört minden adatával önálló lajstromszámmal (áramkörü számmal) ellátva nyilvántartásba kell venni.

¹² Követelmények és irányelvek az MN egységes mikrohullámú hálózat fenntartására és üzemeltetésére.

A kezdeti időszakban alkalmazott áramköri nyilvántartás hagyományos lajstromkönyvben, a szekunder és primer csoportok adatainak nyilvántartó lapokon történő vezetése, valamint a manuális nyomvonaltervezés igen hosszadalmas és bonyolult folyamat volt.

A mikrohullámú hálózat rendszertechnikai nyilvántartását és az addig manuálisan végzett nyilvántartási és tervezési tevékenységeket az MN Híradófőnökség 1986-ban *számítógépes alapokra helyezte át*. Létrehozta a DOS operációs rendszer alatt alkalmazott, az MN mikrohullámú hálózat rendszertechnikáját, szekunder és primer csoportjainak beültetését, az áramkörök nyomvonalát és egyéb vonalrendi adatait nyilvántartó és tervező programot. Kidolgozta és kiadta a hálózatüzemeltető MN Posta Katonai Szolgálat részére a program felhasználói dokumentációját. Ennek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A program alkalmazása kiemelt jelentőséggel bírt, e nélkül a hálózat hatékony használatát nem lehetett volna biztosítani.

A számítógépes nyilvántartó és tervező rendszer megalkotója az MN Híradófőnökség Távközlési Osztály osztályvezető-helyettese, kiemelt tervező főtisztje, Ketler István mk. alezredes volt.

1990-ben a hálózaton hozzávetőlegesen 600 db távbeszélő- és 120 db távíró-összekötés üzemelt. A hálózaton létesített, beállítható üzemmódú távbeszélő- és távírócsatornák csatlakoztathatók az MN (MH) valamennyi állandó telepítésű távközlési berendezéséhez, így távbeszélő-alközpontokhoz, a távhívóhálózat ARF-, ARM-központjaihoz, távíróközpontokhoz, egyedi végberendezésekhez, pl. CB távbeszélő-készülékhez, telefaxhoz, modemhez stb., jelzésillesztőkön (SJI) keresztül katonai (haditechnikai) rádió- és rádiórelé-berendezésekhez, megfelelő üzemmódban pedig a postai hálózathoz.

TOVÁBBI RÉSZINFORMÁCIÓK

A hálózati építési infrastruktúra

Az állomások döntő többségben az MN meglévő létesítményeiben – laktanyák, átjátszópontok, rádióadóházak – kisebb építészeti átalakítással, 11 helyszínen pedig, MN-területen, Orion OKV típusú konténerekbe lettek telepítve. A honi légvédelem fejlesztésének keretében létesült új létesítményekbe települt 4 mikrohullámú állomás.

A fejlesztés időszakában a TEHK-program keretében épített új területi hírközpontba – a részükre már kialakított és 48 V-os szünetmentes áramellátással ellátott technológiai helyiségekbe – települt 4 mikrohullámú állomás (Kaposvár, Székesfehérvár, Cegléd, Szolnok). Egyes állomások nem az MN hadrendjében vagy kezelésében lévő külső, előerővel is őrzött objektumban lettek telepítve.

Antennák

A hálózatban az RP 2/120T rendszer alábbi típusú, a Finommechanikai Vállalat által gyártott parabolaantennáit telepítették.

Antennatípus	FPA 3S-19 (egypolarizációs típus)	FPA 3D-19 (kétpolarizációs típus)
Antennanyereség	min. 32,0 dB \pm 0,5 dB	
Irányzélesség (3 dB-es pont)	kb. \pm 2 fok	
Külső átmérő	3 m	
Maximális (túlélési) szélesség	200 km/h	
Teljes szerelési állapothoz tartozó súlyadatok	370 kg	380 kg

Antennatornyok

Új építésű vezeték nélküli hálózatok infrastruktúrájának kialakításában jelentős részt képez a megfelelő antennatornyok és antennatartó szerkezetek építése. Az MN mikrohullámú hálózat FPA 3D-19, FPA 3S-19, 3 m átmérőjű, 370–380 kg tömegű, nagy szélterhelést jelentő parabolaantennáinak elhelyezésére szolgáló antennatornyokat különös gondossággal kellett megtervezni és megépíteni.

A mikrohullámú hálózat létesítéséhez 22 db új rácsszerkezetű antennatorny épült.

Az Út-, Vasútervező Vállalat (UVATERV) által tervezett antennatornyok egységes szerkezetű, háromszög „terpesztésű” (háromötvű), 20–100 méter magasságig építhető, öntartó, rácsszerkezetű építmények. Közös jellemzőjük, hogy „alkatrészenként” szállíthatók a helyszínre, nem szükséges útvonalengedély és esetleges fakivágás a szállításhoz. Az akkor különleges „önépítő” technológia – árbóc kúszódaru – alkalmazásával az építés területigénye minimális.

A tornyokra épített antennaerkélyek, -pódiumok alkalmasak a katonai rádióeszközök antennáinak elhelyezésére, a katonai rádiórelé-eszközök forgatható antennáinak felszerelésére, az antennák akadálytalan forgatására is. A tornyokat és az antennatartó szerkezeteket úgy tervezték, hogy képesek legyenek igen erős, orkánerősségű (100 km/h fölötti szélesség) szélterhelést elviselni, a torony alakváltozása pedig nem okozhatja az átviteli paraméterek jelentős minőségromlását a mikrohullámú összeköttetésben.

Egy állomáson 110 méter magas vasbeton torony (a csúcson egy plusz 50 méteres ún. acélsutkával) létesült erkélyekkel, belső hírtechnológiai helységekkel a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Posta közös beruházásában. Tervező az UVATERV, kivitelező a Közúti Gépellátó Vállalat (KÖZGÉP) volt.

Tizenhárom mikrohullámú állomáson a parabolaantennák a már meglévő antennatornyokra lettek felszerelve.

Szünetmentes áramellátás

Valamennyi mikrohullámú állomás áramellátása 48 V egyenfeszültségű, akkumulátoros, szünetmentes áramellátó berendezésekkel történt. Azokon az állomásokon, ahol nem volt kiépítve (nem állt rendelkezésre) a híradástechnikai áramellátó rendszer (22 helyszínen), a mikrohullámú digitális rádiók, multiplexerek és egyéb gyengeáramú berendezések áramellátása új 48 V-os egyenfeszültségű, akkumulátoros, szünetmentes rendszerek telepítésével valósult meg.

A töltő- és egyenirányító berendezések magyar gyártmányú részegységek felhasználásával, redundáns (tartalékolt) változatban lettek telepítve. Az üzembe helyezett akkumulátorcsoportok az abban az időszakban beszerezhető legjobb minőségű VARTA típusú akkumulátorcellákból álltak.

Az akkumulátorcsoportok kapacitása egyedileg, az állomás végkiépítésére számított fogyasztói terhelőáramok figyelembevételével úgy lett tervezve és méretezve, hogy azok az erősáramú hálózat kimaradása során minimálisan 6 óra akkumulátoros áthidalási üzemet biztosítsanak az állomáson.

Az erősáramú hálózati betáplálás ennél hosszabb kiesése esetére – egy helyszín kivételével – valamennyi állomás rendelkezett aggregátoros háttértámogatással.

A háttértámogatás megvalósulásának módjai:

- a befogadó objektumba (épületbe) beépített állandó készenlétű, áramkimaradás esetén automatikusan induló, vagy manuálisan rövid idő alatt indítható stabil aggregátorral;
- egyes állomásokon – lehetett konténeres is – házgyári betonelemekből megépített zárt aggregátorépületben állandó jelleggel tárolt mobil áramforrással (általában katonai HAD–8 típusú dízelaggregátor), melyet a helyszínen a katonai üzemeltető személyzete indított;
- a konténeres állomásokon a konténer külső falára szerelt mobil aggregátorcsatlakozási pont (külső betáplálás-átkapcsoló szekrény) kiépítésével. Ebben az esetben a kijelölt katonai üzemeltető vontatta az állomásra a mobil aggregátort (rendszeresített HAD–8 vagy HAD–16 típusú dízeláramforrást).

ÖSSZEFOGLALÁS

A Magyar Néphadsereg híradásának fejlesztése érdekében a HB 1981-ben határozatot hozott egy minden más hálózattól független, országos kiterjedésű, zártcélú digitális mikrohullámú hálózat létrehozására.

A határozat alapján 1981-ben elindult egy majd 10 éven át tartó tervezési, fejlesztési és beruházási folyamat. Az 1981–1984 között eltelt évek középpontjában a fejlesztési követelmények, a műszaki feltétfüzet kidolgozása, a tervek elkészítése és a berendezésfejlesztés állt.

Az RP 2/120T rendszert az Orion RVV az MN Híradófőnökség által meghatározott követelmények, illetve az azokkal összhangban elkészített, egyeztetett és jóváhagyott részletes műszaki feltételek (feltétfüzet), alapján fejlesztette ki. Az RP 2/120T berendezéscsalád fejlesztése az 1983-ban legyártott berendezésekből összeállított mintahálózat sikeres tesztelésével 1984. 04. 15-én lezárult, és még abban az évben megkezdődött a berendezések gyártása, 1985-től pedig állomási telepítése. A fejlesztés során megvalósult az Orion RVV és a Terta gyártmányú primer PCM multiplexek teljes körű kompatibilitása, a 2 Mbit/s-os mikrohullámú és a vezetékes vonalszakaszok összekapcsolása.

Az 1985–1989 közötti időintervallumban három ütemben megépítettek és üzembe helyeztek 35 távfelügyelt mikrohullámú állomást és 8 digitális vezetékes lecsatlakozó vonalszakaszt, összesen 1320 km mikrohullámú és 108 km lecsatlakozó vezetékes nyomvonalhosszal.

Az MN digitális mikrohullámú hálózatának kiépítése a tervezett 1989. évi határidőre befejeződött. A kiépített hálózat kiváltotta a katonai rádiórelé-berendezésekkel létesített stacioner hálózatot. Szolnok mikrohullámú állomás üzembe helyezésével 1991 júliusától a mikrohullámú nyomvonalhossz 1350 km-re növekedett. A beruházás folyamán felállították a hálózat működőképességének folyamatos ellenőrzését végző Műszaki Üzemviteli Központot (MÜK), továbbá a karbantartást és a hibajavítást végző országos szervizhálózatot.

Elkészült a hálózati áramkörtervező és -nyilvántartó rendszer. Az áramkörtervező és -nyilvántartó rendszer, valamint az áramkörök tervezésére, létesítésére kidolgozott eljárási rend biztosította az áramkörök gyors tervezését, a MŰK irányításával rövid határidőre történő létesítését és a katonai felhasználók részére a kijelölt létesítményhatáron (állomási hangfrekvenciás, illetve távírórendezőn) történő átadását. 1990-ben a hálózaton hozzávetőlegesen 600 db távbeszélő- és 120 db távíró-összeköttetés üzemelt.

A Magyar Néphadsereg 1989 májusáig megépített mikrohullámú hálózata volt az első országos kiterjedésű, PCM-alapú, digitális mikrohullámú hálózat.

A Magyar Néphadsereg (1990. március 15-től Magyar Honvédség) a kor követelményeinek és a megnövekedett igényeknek megfelelő, megbízhatóan működő országos kiterjedésű, más hálózatoktól független, többszörösen hurkolt (rácsrendszerű) felépítésű digitális mikrohullámú hálózat felhasználója lett.

*

A hálózathoz kijelölt és engedélyezett 1900–2100 MHz-es frekvenciasávot a nemzetközi megállapodások miatt fel kellett szabadítani, ezért 2000-ben a teljes 2 GHz-es technikát, az Orion DRF 2/8 T mikrohullámú berendezéseket új, más frekvencián üzemelő, modernebb eszközökkel cserélték le.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bors László: *2 GHz-es sávban működő új digitális rádiórelé berendezés*. Híradástechnika, 1985. 11. szám, 503–508.

Követelmények és irányelvek az MN egységes mikrohullámú hálózat fenntartására és üzemeltetésére.

Lajkó Sándor – Dr. Lajtha György: *PCM a távközlésben*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1978, 522–528. (A 3.2.5 Üzemeltetés szervezése fejezet dr. Földes András okl. villamosmérnök írása.)

Műszaki feltételek az RP I–II–III. programhoz alkalmazható RP 2/1520 és RP 2/120T gyártmány-család berendezéseihez.

Oktatási jegyzet az RP 2/120 T Digitális Rádiórelé Berendezést ismertető tanfolyamhoz. Orion Rádió és Villamossági Vállalat, 1984.

Orion RP 2/120T típusú berendezések funkcionális vizsgálatának összefoglalója (PKI).

RP 2/120T berendezés gyári ellenőrző mérése (PKI).

RP 2/120T 2 GHz-es, 120 csatornás tartalékkolt digitális berendezés antenna és tápvonalrendszere. Orion Rádió és Villamossági Vállalat, 1984.

RP 2/120T rendszer műszaki feltételei. (Első kiadás, 1981. december, Orion.)

RP 2/120 típusú berendezések funkcionális vizsgálata.

Gulyás Géza alezredes:

TÜZÉRFELDERÍTÉSÜNK KEZDETEI ÉS MŰKÖDÉSE A NAGY HÁBORÚBAN (1.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Hazánk hadereje korszerűtlen eszközparkkal és korszerűtlen elvekkkel lépett be az első világháborúba. Nem volt más a helyzet a tüzérségnél sem. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeiben a tábori lövegeknek csak mintegy negyede volt meredek röppályával tüzelni képes eszköz, általában elégtelen lőtávolsággal és csekély lőszerkészlettel. Komoly hegyitüzérségünk tulajdonképpen nem volt, hiszen a hegyiágyúk és -tarackok aránya együtt is alig valamivel emelkedett 10% fölé. A gyalogság soraiban pedig ekkor még egyáltalán nem találunk ágyúkat, illetve egyéb kérdésekben is elmaradtunk a többi hadviselő fél tüzérségétől. Sajnálatos, de bizonyos szempontból érthető, hogy egységes tüzérfelderítő rendszerről sem beszélhettünk, tüzérfelderítő alegységeink nem voltak. A háború során az egyes figyelőpontok önálló célfelderítéséből és az ütegek önálló tűzvezetéséből fokozatosan egységes felderítőrendszer és tűztervezés, tűzvezetés fejlődött ki.

KULCSSZAVAK: tüzérség, tüzérfelderítés, ágyú, világháború, üteg, gyalogság

BEVEZETÉS

Az amerikai polgárháborút az elöltöltő lövegek alkalmazása csúcspontjának is nevezhetjük. Az akkor használatos lövegek azonban – európai társaikhoz hasonlóan, zömében – 900–1500 m lőtávolságokon voltak alkalmazhatóak, akár a tüzérségi párbajokat, akár az elérő pusztítását vizsgáljuk.

Am 1861-ben a West Point-i öntőműhelyben Robert Parker Parrot kapitány feltalált egy teljesen új eljárást. Az ennek segítségével gyártott ágyúk kedvelt eszközzé váltak, mivel az erősebb csőfarnak köszönhetően ezek az eszközök, megfelelő pontosság mellett, már képesek voltak akár 3960 m-re is kilőni 8,4 kg-os lövedékeiket.

A fentebb említett öntőműhelyben készült a 203 mm-es Swamp Angel (Mocsári Angyal) nevű löveg, amely vélhetőleg történelmet írt. 1863. augusztus 22-én 01.30-kor Charles Sellmer hadnagy a löveg 79 kg-os lövedékeivel löni kezdte a tüzelőállástól 7900 yard¹ távolságban elhelyezkedő Charlestown városát. Mivel a település a löveg tüzelőállásából nem látszott, az ütegarancsnok – valószínűleg a világon először – tájolóval irányozta meg a városban lévő St. Michael-templom tornyát, és ennek segítségével vezette a tüzet.² A hajnal előtt kilőtt tizenhat gyújtólövedéket nappal még húsz társa követte, egészen addig, amíg a 36. lövés után, a cső megrepedése miatt, a löveg beszüntette a tüzet. Megszületett a megosztott irányzású tűzvezetés, és ezzel együtt valószínűleg a tüzérfelderítés is!

¹ 7900 yard = 7223,76 méter.

² Stephen R. Wise: Gate of Hell: Campaign for Charleston Harbour, 1863. University of South Carolina Press, 1944, 169.

Ez idő tájt az Osztrák–Magyar Monarchia tüzérségében az 1876-ban rendszerbe állított 1875M Uchatius-ágyúk legnagyobb lőtávolsága már 6000 lépés (4500 m) volt. Ekkor a lövegek tüzeit még elsősorban a tüzelőállásból vezették, így a korabeli optikai felderítőeszközök képessége miatt a tűzvezetés csak 3000–3500 m-re volt biztosított. Szűkebb hazánkban pedig – a kicsivel több mint fél évszázaddal korábban véget ért vesztes magyar szabadságharc egyik eredményeként – megszűnt az önálló magyar haderő, így sajnos tüzérségünk is. Az 1850-es években szerveztek ugyan magyar kiegészítésű tüzéralakulatokat, ahol a „magyar származású egyének”: „...bátorság, találékonyság dolgában mindig legelsők voltak. Igaz, hogy hőstetteiket, kiváló teljesítményeiket csak mi magyarok tartjuk nyilván; az idegenek bizony csupán »osztrák« tüzérségről tudtak.”³

A magyar királyi honvédség kiegészítést követő felállításakor a csapatok között, a gyalogság és lovasság mellett, még nem találhattunk tüzérséget. Számptalan próbálkozás történt a hiányzó fegyvernem létrehozására, voltak ezek között talán sikerrel is kecsegtetők,⁴ de egészen a századfordulóig kellett várunk az első olyan események megtörténteig, amelyek később valóban a tüzérfegyvernem létrehozásához vezettek. 1902-ben és 1904-ben – a véd-erőtörvény vitája közben – napirendre került a kérdés, de az osztrák és magyar honatyák hol a szükséges újoncállítás mértékében nem voltak képesek megegyezni, hol az osztrák miniszterelnök ellenkezésén (a közös hadügyminiszter ekkor már támogatta volna az ügyet) halt el a folyamat.

1912-ben már valószínűsíthető volt egy, a közeljövőben kitörő – legalább európai méretű – háború, így az uralkodó engedélyezte a magyar királyi honvédség számára a tüzérség hadrendbe állítását. A honvédségi törvény értelmében a háború kitöréséig, két időszakban 70 ágyús, tarackos és lovas üteget kell felállítani.⁵

Az első időszak 1913-tól 1916-ig tartott volna. Ez 8 tábori ágyús ezred és 2 lovas tüzérosztály keretében 70 ágyús, tarackos és lovas üteg felállítását foglalta volna magában úgy, hogy minden évben 2 ágyús tüzérezred és minden második évben 1 lovas tüzérosztály alakult volna meg. A tarackos ütegek felállítását csak a második fázisra tervezték. Általános alapelvként azt fogalmazta meg az 1912. július 10-én kiadott honvédelmi miniszteri rendelet,⁶ hogy minden „felállítási év” januárjában a törzsek, februárjában a „csapattestek” alakuljanak meg a közös hadsereg bázisán úgy, hogy március 1-jével – állománnyal és technikával – átkerülhessenek a Honvédség alárendeltségébe.

Ugyanezen rendeletben – történelmünk során először, 1912. október 1-jei hatállyal – „Az egységes kiképzés és harckészség ellenőrzésére...” megjelenik a honvéd tüzérségi felügyelő beosztás, a szűk törzsével. Állománya a következő volt:

- „1 tábornok;
- 1 főtitzt;⁷
- 1 tovább szolgáló altiszt;
- 1 küldöncz.”⁸

³ Vitéz Felszeghy Ferenc – Hellebronth Antal (szerk.): A magyar tüzér. Reé László Könyvkiadó és Terjesztővállalat, Budapest (é. n.), 91.

⁴ 1872–1875, szórlövészosztatok.

⁵ Berkó István: A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest (é. n.), 98.

⁶ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL) Honvéd Főparancsnokság (továbbiakban HFP) 1912. eln. 2132 7984/el., 3.

⁷ Azaz százados.

⁸ HL HFP 1912. eln. 2132 7984/el., 5.

A tüzérségi felügyelő a teljes fegyvernem szolgálati előjárója lett, de ami talán még fontosabb, közvetlen előjárója a honvédség főparancsnoka volt. Az akkori szolgálati rendnek megfelelően pedig a fegyvernem kérdéseit érintő javaslatait – a főparancsnokon keresztül – egyenesen a honvédelmi miniszternek tette meg.

A részére kiadott „Szervi határozványokban”⁹ foglaltak szerint egy tüzérkari százados és egy tűzmester segítette munkájában, azonban – a háború alatt – az egyre növekvő tüzérségünkkel kapcsolatos szervezési feladatok egyre több munkát is adtak a felügyelő számára. Szintén a közös hadseregben bevett gyakorlat szerint „nyugdíjazott” és a tényleges állományú tisztek időszakos vezénnyelésével növelték a törzs létszámát.¹⁰ Érdekességként megemlíthető, hogy – a fentiekén kívül – 1917. július 30-án a tüzérségi felügyelő kérvényezte a m. kir. honvédelmi minisztertől egy fő németül is jól beszélő „női irodai munkaerő” beosztását is,¹¹ amelyet pár hónappal később meg is kapott.¹²

A tüzérségi felügyelő kötelességei közé tartozott nemcsak az összes tüzér „csapat-test”, hanem a Ludovika Akadémia és a központi fegyvertár évenkénti megszemlélése is. E szemléknek tulajdonképpen a szakma minden kérdésére ki kellett terjednie a személyi állomány szabályzat szerinti felkészítésétől a lóidomítás és loápolás, az eszközök célszerű beszerzésének, illetve a rendelkezésre álló anyagok kezelésének kérdésein keresztül egészen a hadrafoghatóságig. Részt kellett vennie a fegyvernem megalakulása során minden fontosabb kiképzésen, és – csakúgy, mint szemléiről – a honvédelmi miniszternek tartozott jelenteni. Személyügyi kérdésekben véleményezési joga és kötelessége volt. Mindezek szellemében intézkedéseket sem ő adott ki, hanem a miniszter számára élt javaslattal.¹³ Ez tehát azt jelentette, hogy a fegyvernem megalakulásának első lépése a szakma legfőbb vezetési szervének létrehozása volt, ezáltal is biztosítva a folyamatos és következetes felügyeletet.

A számtalan szervezési feladat mellett a törzs irányításával, a kiképzés beindítása érdekében – 1913. január 1. határidővel – négy szabályzatot alkottak meg és adtak ki magyar és horvát nyelven. Ezek: „*Gyakorlati szabályzat a honvéd tüzérség számára; Tüzérismeretek; Lövőutmutatás; Utasítás a lovagló és hajtó oktatásra.*”¹⁴

Valamennyi tüzértiszt beszélt németül, ám a legénységi állomány nagy része valószínűleg nem. Ebből következik, hogy először a löveganyag okmányainak fordítására volt szükség. A további magyar kiadású szabályzatok megjelenéséig azonban – tekintve, hogy a magyar királyi honvédség tüzérségének megalakulásakor sok üteget egyszerűen áthelyeztek a közös haderőtől – még használatban maradtak a régi, német nyelvű szabályzatok is.¹⁵

⁹ Tulajdonképpen a mai munkaköri leírás és a szervezeti és működési szabályzat (szervezeti működési szabályzat) keveréke.

¹⁰ Sztráva Miklós: Az Osztrák–Magyar Birodalom hadseregének szervezete (a m. kir. honvédelmi miniszter által, 30119/I. ex. 1875. számú rendelettel elfogadott tan- és kézi-könyv). I. füzet: Közös Hadsereg. Franklin-Társulat (Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda), Budapest, 1876, 47. oldal, 4. §.

¹¹ HL HFP 1917. t.üf. 721. sz.

¹² HL HFP 1917. t.üf. 798. sz. A magyar honvédség tüzérsége érdekében dolgozó első hölgy Stooss Artúrné lett.

¹³ Szervi határozványok a magyar királyi honvéd tüzérségi felügyelő számára. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1913).

¹⁴ HL HFP 1912. t.üf. 119 – 15061. int., 20.

¹⁵ Megfigyelhető, hogy a tüzéralakulatoknál – az írott szolgálati érintkezés során – az 1917-es év közepére kezd igazán terjedni a magyar nyelv, hiszen nagyjából erre az időre sikerül a m. kir. honvédség tüzéralakulatainak zömét valóban magyarrá tenni. Addig azonban számtalan érdekes példát találunk a két nyelv használatára néha még egy parancson, táviraton, úrlapon vagy jelentésen belül is. És végül voltak olyan alakulatok, amelyek a háború végéig megőrizték a közös haderőből hozott nemzetiségi arányokat – ezzel együtt a német vezényleti nyelvet –, mint például a 42. honvéd táborig tüzérdandár.

Érdekes megfigyelni a szabályzatkészítés logikáját is. A Gyakorlati Szabályzat 1913-as és 1917-es kiadásának felépítése megegyezik egymással. Az 1913-ban kiadott anyagban a különböző fejezetek tartalmát átírták, hozzáigazították a magyar sajtósághoz, de lényegét tekintve nem változtattak sokat az eredeti okmányon. Az egyetlen fontos különbséget a III. fejezetben találjuk. E fejezet címe: „A harc.” A korábbi kiadás ezen fejezeténél mindössze egyetlen gondolat található: *Erre nézve egyelőre a német E-5. III. rész 4. füzet irányadó.*¹⁶ Harci tapasztalatok híján tehát nem kívántak máshonnan átvett anyagokat beilleszteni egy hazai okmányba, inkább hivatkoztak. Ezzel szemben a későbbi kiadásban tüzér eleink – több mint három év háborúskodással a hátuk mögött – már 50 oldalon keresztül taglalták a tüzérek harcának kérdéseit a parancsnokok tevékenységétől, a felderítésen és a tűzvezetésen át a különböző viszonyok között végzett tevékenységekig.¹⁷ Egyértelmű tehát, hogy a szabályzatkészítés – az első pillanattól kezdve és később is – inkább gondolkodó elmék alkotása volt, semmint szolgai fordítás.

A napjainkban a levéltárban fellelhető hatalmas okmány mennyiséget áttanulmányozva egyértelműen megállapítható, hogy a háborús években a tüzérség felügyelőjének valós tevékenysége elsősorban – a „Szervi határozványokban” foglalt feladatokból következően – az alakulatok megszemlélésére, a tüzértisztek személyügyi kérdéseire, a pótütegek életének szervezésére, a különböző szakmai tanfolyamokra irányult.

Az 1912. évi 14 835/el. számú rendelettel összhangban még az év december 7-én Hazai Samu vezérezredes, honvédelmi miniszter kiadta 15 061. számú, a honvéd tüzérség felállítására vonatkozó általános intézkedését, amely már eltért a korábban vázolt tervektől, mivel a felállítás idejét rövidíteni, ütemét pedig – a kialakult nemzetközi helyzet miatt – gyorsítani kellett. Az intézkedés előkészítettségét és komolyságát azonban mi sem bizonyítja jobban, mint a benne szereplő konkrét dátumok és pénzüsszegek, illetve az a tény, hogy – végső soron – megalakult a fegyvernem.

Az intézkedés végrehajtását a közös hadsereg magyarországi kiegészítésű tüzéralakulataival kezdték. Ezekből 1913. január havában megalakultak a törzsek, februárban az ütegek és az egyéb elemek, majd március 1-jei hatállyal helyezték át a tiszteket és a legénységet a honvédség állományába.¹⁸ Így tehát megalakultak az első tüzérutegek, és a szakma jelenleg ettől az időponttól számítja a tüzérség, illetve a tüzérfelderítés hazai megszületését.¹⁹

A világháború kitörésekor tehát rendelkezünk a tüzérezredeink ütegeiből megalakult tüzérdandárokkal, ezek azonban elsősorban tűzalegységeket foglaltak magukban. Az első – és sokáig az egyetlen – szint, ahol megjelent és létezett a tüzérfelderítés, az üteg volt, hiszen ekkor még nem beszélhettünk sem kifejezetten a tüzérfelderítésre létrehozott önálló szervezetekről, sem a dandárok, ezredek vagy az osztályok közvetlen alárendeltségében lévő felderítőerőkről.

¹⁶ Gyakorlati szabályzat a m. kir. honvéd tüzérség számára (tervezet). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1913, 85.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Berkó István: i. m. 98.

¹⁹ Jómagam ezzel nem értek egyet. Az első tüzéruteg felállításáig ugyanis rengeteg szervezési munkát, szabályzatfordítást kellett elvégezni. Ezeknek eredményeként alakulhatott meg az első üteg, így azt gondolom, helyesebb lenne a születésnapot az előző év októberére, a tüzérségi felügyelő beosztás létrehozásának idejére tenni.

A HÁBORÚT MEGELŐZŐ IDŐSZAK

Az első világháború bár nem teljesen váratlanul, ám mégis – szakmai szempontból – felkészületlenül érte az Osztrák–Magyar Monarchiát²⁰ és ezen belül a magyar királyi honvédség tüzérségét is. A korabeli visszaemlékezések nagyjából mind egyetértenek az Osztrák–Magyar haderő tüzérségének állapotát illetően, ám az első évek harci tapasztalatai a tüzérséget, a tüzérfelderítést sem hagyták érintetlenül, hiszen a merőben új háború merőben új eljárásokat követelt. A harcoló felek keresték a követendő utat, és az útkeresés közben egyaránt születtek igen hasznos megoldások és megmosolyogtató elképzelések is.

A szerb és bolgár tüzérek például – a kis számban rendelkezésre álló és általában mellőzött távmérők miatt – igen nagy gondot fordítottak a terep felderítésére. A terep előzetes tanulmányozása során egyes vonatkozási pontoknak a távolságát nagyon pontosan meghatározták, amely később nagyban segítette a célok pontos felderítését és a belövést. Az oroszok pedig eleve úgy gondolták, hogy nincs is szükség a távmérőkre, hiszen maga a löveg a legjobb távolságmérő eszköz...²¹

Annak ellenére, hogy háborút megelőző francia, majd az abból is következő német tüzérségi fejlesztéseket a birodalom tüzér szakemberei nyomon követték, és katonai vezetőire is hatással voltak, tüzérségünk mégsem fejlődött a kellő ütemben, a kellő mértékben.²² A háborúba belépő fegyvernemünk – összehasonlítva a többi hadviselő félével – kis létszámú volt, lövegeink egy része ekkorra már elavult,²³ így megállapítható, hogy a velünk szemben álló haderők mindegyike jobban szervezett tüzérséggel rendelkezett, mint mi.

Nem vizsgálván a hadseregek nagyságát – hiszen a méretbeli mutató nem feltétlenül jelent egyben minőségi mutatót is –, sajnos kijelenthető, hogy még az akkor nem a kor csúcshívonalát jelentő orosz vagy a szerb tüzérség is fejlettebb volt, mint a miénk. Bőségebb lőszerkészlettel léptek be a háborúba, ütegeik nagyobb mennyiségű híradóanyaggal, vezetékekkel rendelkeztek, és az oroszok esetében a felderítőjárőr létszáma közel a háromszorosa volt a miénknek,²⁴ hogy csak néhány példát említsünk. Ezek pedig nagyon komolyan befolyásolták a tüzérség felderítésének és a tűz vezetésének lehetőségeit. Az egyetlen előnyünk a fegyvernem vitathatatlanul magas elméleti tudású tisztikara és legénységi állománya volt. Ennek ellenére a fegyvernemek közötti együttműködés mégis hagyott kívánnivalót maga után.²⁵

A gondolkodásmódbeli különbségeket jobban megérthetjük, ha megvizsgáljuk egy kicsit a fegyvernemek fejlődését és a – háború elején érvényben lévő – harcszabályzatokat. A gyalogság már a 19. század végén megkapta modern puskáit, míg az első széles körben alkalmazott, korszerűnek mondható löveget – az 5M 8 cm-es ágyút – csak 1908-ban rendszeresítették. A gyalogság szabályzatai szerint csak a támadásnak lehet döntő eredménye, így azt folyamatosan fenn kell tartani. Amennyiben a helyzet úgy kívánta, feladataikat – a gyalogosok – egyedül is megoldhatták. Ennek eredményeképpen sok esetben – különösen a háború első heteiben – a tüzérséget be nem várva, a tűztámogatásra nem is számítva kezdték

²⁰ A Monarchia tulajdonképpen majdnem 50 évvel korábban, 1866-ban vívta utolsó nagy csatáit, egy akkor még merőben más világ, más hadtudományának elvei szerint. A birodalomnak pedig a későbbiekben nem volt lehetősége arra, hogy – elsősorban a gyarmattartó országokhoz hasonlóan – kisebb, főleg helyi harcok során fejlessze elveit, alakítsa ki új elképzeléseit.

²¹ Magyar Katonai Közlöny, hetedik évfolyam. Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1914, 49–50.

²² HL Tanulmánygyűjtemény (a továbbiakban: TGY) 399. Az osztrák–magyar tüzérség a világháborúban, 55–63.

²³ Mindössze az 5M 8 cm tábori ágyú és a 30,5 cm mozsár volt korszerűnek mondható.

²⁴ 9 fő helyett 27.

²⁵ Felszeghy–Hellebronth (szerk.): i. m. 159.

meg támadásaikat.²⁶ „Hogy aztán eközben megtizedelődött, az éppen olyan természetes, mint amilyen sajnálatos.”²⁷

A tüzerek szabályzatai másként látták ugyanezt a kérdést. Feladatuk mindig is kettős volt, hiszen egyrészt például „el kell némítaniuk az ellenség tüzérőségét”, másrésztől viszont egyértelműen úgy fogalmaztak, hogy „...a tüzérőségnek mindenkor a gyalogharchoz kell alkalmazkodnia”.²⁸ Ez azonban nem volt egyszerű akkor, amikor a gyalogos parancsnokok nem, vagy nem kellő mértékben ismerték az ő harcukat leginkább támogató, legnagyobb tüzerejű fegyvernem tevékenységének sajátosságait.

Ebben az időben a fegyvernem szakfelderítése még elsősorban a tüzerütegek figyelőpontjaiból állt. Az elképzelések szerint a figyelőponton az ütegparancsnok mellett általában egy zászlós (esetleg hadapród őrmester), egy felderítő altiszt és a távbeszélők egy része tartózkodott. A gyalogság soraiban pár fős felderítőjárőrök tartózkodtak, melyek feladata elsősorban az együttműködés biztosítása és a peremvonalban zajló események figyelemmel kísérése volt. A későbbiekben a háború tapasztalatai természetesen nagyban módosították ezeket az elképzeléseket, és növelték a felderítésbe bevonandó erők létszámát is...

Végezetül, nem szabad szó nélkül hagyni a szervezési elképzeléseket, illetve problémákat sem. A világháború előtt sem az amerikai, sem a mozgóháború élharcosának számító francia haderő nem érezte szükségét, hogy a gyaloghadosztályaik tüzérősége rendelkezzen könnyű tarackkal.²⁹ Az orosz hadseregnél is csak a hadtestekben találhatunk két közepes tarackos üteget. Ezzel szemben a németeknél, az angoloknál és a belgáknál már – a hadtestközvetlenek mellett – a gyaloghadosztályok szintjén is van három, négy, illetve hat tarackos üteg.³⁰

A háború kitörésekor az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeiben – az akkori elképzeléseknek betudhatóan – a tábori lövegeknek csak mintegy negyede volt meredek röppályával is tüzelni képes eszköz. A birodalom teljes löveganyagát tekintve 61% volt tábori ágyú, és csak 15% tábori tarack. A vezetés – ha talán egy kicsit későn is, de – felismerte ezeket a hiányosságokat és megpróbált tenni is ellene. Így például 1913-ban az osztrák–magyar hadügyminiszter 30,5 cm-es mozsarakat rendelt a pilseni Škoda gyárból. Ezek a kiváló „ostromlövegek” később a világháború számtalan frontján eredményesen szolgálták a birodalom, vagy – jó néhány belga erőd rombolásával – szövetségeseink érdekeit.³¹

Komoly hegyitüzérőségünk tulajdonképpen nem volt, hiszen a hegyiágyúk és -tarackok aránya együtt is mindössze alig valamivel emelkedett 10% fölé.³² A gyalogság soraiban pedig ekkor még egyáltalán nem találunk ágyúkat.

Sajnos a sors iróniája, hogy Csicsericis vk. ezredesnek, katonai megfigyelőnek az orosz–japán háború (1904) tapasztalatairól írt német nyelvű tanulmányát nemhogy figyelmen kívül hagyták, hanem az akkori katonai vezetés egyszerűen elvetette annak a vezetéssel és az új harcjelzésekkel kapcsolatos észrevételeit, javaslatait. Voltak olyan – „harci tapasztalatokon” alapuló – vélekedések, melyek egyenesen azt állították, hogy minél hosszabbra nyúlik egy háború, a tüzérőség annál inkább hatástalan, sőt a harc lefolyására egyáltalán semmilyen

²⁶ Sőt kifejezetten óvták a gyalogosparancsnokokat attól, hogy a támadást ahhoz a feltételhez kössék, hogy a tüzérőségük megfelelőképpen „lenyűgözte-e” az ellenséget.

²⁷ Felszeghy–Hellebronth (szerk.): i. m. 158.

²⁸ Uo.

²⁹ HL TGY 589. Field Artillery Journal, 1929. évi IX/X. szám, 483. A magyar fordítás 1. oldala.

³⁰ HL TGY 1731. A m. kir. honvédtüzérőség fejlődése a világháború alatt, 1.

³¹ Például a nyugati hadszíntéren négy üteg, nyolc löveg. HM HIM HL TGY 119/1. A magyarok a világháborúban, 4–5.

³² Felszeghy–Hellebronth (szerk.): i. m. 172.

hatással sincs. Meglátásuk szerint a tűzér szakemberek – a lőtéri tapasztalatik és elméleti számításaik alapján – alaposan túlbecsülték fegyvernemük hatását.³³ Így aztán nem fordítottak elég figyelmet a lövegek megnövekedett tűzgyorsaságára, a megosztott és közvetlen irányítású tűzfeladatok arányának drasztikus változására, valamint a tűzérség – ezekből is következő – megváltozott alkalmazására sem. Ebből következően pedig a gyalogság nem érezte szükségét sem nagyobb számú támogató tűzérség alkalmazásának,³⁴ sem saját harc-eljárásai megváltoztatásának.³⁵

A tűzérség szerepének illetően alulértékelése természetesen a tűzérfelderítés fejlesztését sem ösztönözte. A történelem pedig a világháború folyamán bizonyította, hogy mit is ér valójában a jól szervezett tűzérség, illetve mennyi felesleges véráldozatot követel, ha ilyenekkel a hadviselő felek valamelyike nem rendelkezik.

A HÁBORÚ ELSŐ NAPJAI, A TÜZÉRFELDERÍTÉS KEZDETE

A háború megkezdésekor tehát még nem figyelpontok egységes rendszeréről, hanem valóban egyes figyelpontok önálló célfelderítéséről és sok esetben az útegek tulajdonképpen önálló tűzvezetéséről volt szó.

Egy útegnak, ha szegényesen is, de megvoltak az eszközei és személyei – tehát lehetősége – a felderítés végzésére, ám ez idő tájt például egy tűzérsztály parancsnokának törzse elsősorban a napi élet irányítását volt hivatott végezni. A parancsoknak volt egy segédtszjtje, egy trombitása és egy küldönce, valamint mellette működött egy gazdasági hivatal és az egészségügyi személyzet.³⁶ De nem rendelkezett felderítőeszközökkel sem, így látnivaló, hogy igazából semmilyen személyi vagy technikai lehetősége nem volt arra, hogy a tűzérfelderítés vagy a tűzharc menetére – annak megkezdése után – igazi befolyással lehessen.

A háború első heteiben – mint ahogy az várható is volt – nyoma sem volt a gyalogság és a tűzérség összehangolt tevékenységének, vagy ahogyan abban az időben nevezték: „összműködésének”. A tűzérségi előkészítés szinte ismeretlen volt, maguk a gyalogosok sem igazán érezték szükségét.³⁷ Amint felkészültek egy támadás végrehajtására, a puskás századok – nemritkán nemhogy tűzérség, de géppuskák nélkül is – haladéktalanul megkezdtek a támadást, és a tűzérek is azokra célokra lőttek, amelyeket éppen felderítettek.

Ne gondoljuk azonban, hogy az elméletek hiányából vagy kidolgozatlanságából eredő szerencsétlen helyzet csak nálunk állt fenn. Egy brit – az 1914. augusztus 22-én lezajlott rossignol-i ütközet tűzér vonatkozású kérdéseit elemző – tanulmány egyenesen arra hívta fel a figyelmet, hogy amikor várható az ellenséggel való összeütközés, akkor a tűzérségnek nem

³³ HL TGY 399. Az osztrák–magyar tűzérség a világháborúban, 69.

³⁴ Uo. 72–73.

³⁵ A háború kitörése előtt például született egy tűzér szakmai javaslat, mely szerint a gyalogság előrevonást végrehajtó menetoszlopai – a megnövekedett lőtávolság és tűzgyorsaság miatt – már az ellenség útegeitől 7 km-re szétbontakoznak. Ám – korabeli visszaemlékezés szerint – a gyalogság „ezt a nagyzási hóbortnak tartott felfogást mosolyogva utasította vissza”.

³⁶ Vitéz Solth Imre ezredes: Egy tűzértiszt naplója az 1914–18. évi világháborúból. Országos Tisztii Tudományos és Kaszinó Egyesület kiadványa, Budapest, 1942, 85.

³⁷ A japán–oros háború tapasztalatai alapján a kor szabályzatai mindkét oldalon megegyeztek abban, hogy az álló védelem nem hozhat igazi eredményt, ezért a győzelem kivívásának egyetlen lehetősége a minél gyorsabb és nagyobb ütemű támadás.

menetelnie kell, hanem tüzelőállásról tüzelőállásra kell váltania,³⁸ és a tüzérfelderítőknek minden esetben előre kell menniük és ott kell kiválasztaniuk az ütegek főfigyelőinek helyét, ahonnan 4-5 km-es mélységig belátják az előttük elterülő térséget. A csata egyik legnagyobb problémájaként pedig egyenesen a francia tüzérség gyenge vezetését, az együttműködés nehézségét és a híradó eszközök hiányát jelöli meg.³⁹

Pár nappal későbbi, 1914. augusztus 23–25-i kraszniki csata tanulságai is hasonlóak voltak. A felderítési feladattal kiküldött lovas és gyalogos felderítőosztagok egyaránt azt jelentették, hogy az oroszok Rudniktól északra megerősített állásban vannak. Ekkor a 14. hadosztály két gyalogezrede és egy vadászászlóalja – az 1. hadsereg pár nappal korábban kezdett, a Visztula és Tarnograd térségében sikeresnek bizonyult előretörése okán – szinte menetből, minden előkészítés vagy együttműködés szervezése nélkül vetette magát az ellenségre.

A gyalogság után küldött tüzérfelderítő-járőrök nem találták meg időben az ezred- és zászlóaljparancsnokokat, így az időközben tüzelőállásaikat és figyelőpontjaikat elfoglaló tüzérutegek azt lőtték, amit éppen láttak. Mivel azonban a harc folyásával kapcsolatban meglehetősen tájékozatlanok maradtak, inkább távolabbi célokat pusztítottak, így viszont nem sokat tudtak segíteni a közvetlen harcérintkezésben lévő gyalogságnak.

Ez a kapkodás a lendületesen indult támadás véres összeomlását eredményezte, sőt orosz ellentámadáshoz vezetett, amelyet csak nagy nehezen sikerült megállítani. A harcoknak igazából a sötétedés vetett véget. Ekkorra a gyalogság morálja már annyira megrendült, hogy vélhetőleg nem tudott volna feltartóztatni egy éjszakai támadást. Erre azonban szerencsére nem került sor.

A további harctevékenység éjszakai megtervezése során viszont komoly hangsúlyt fektettek a gyalogság és a tüzérség „összműködésére” és a tüzérfelderítésre. A másnap hajnalban – ilyen módon – kezdett támadás eredményeképpen az ellenség állásait 10.00-ra már mi uraltuk. Csapatunk foglyul ejtettek 600 katonát és két teljes tüzéruteget. Természetesen a másnapi parancsok a sikert egyértelműen – és nem is ok nélkül – a két fegyvernem példaértékű együttműködésének tulajdonítják.⁴⁰

Komoly kultúrája a megosztott irányzásnak és a tűztervezésnek – erre az időre – még nem alakulhatott ki, hiszen az úgynevezett „fedett lövés” is alig pár évtizedes múltra tekintett vissza. A kor gyalogos- és tüzérparancsnokai azt érezték ugyan, hogy az évszázadokig alkalmazott közvetlen irányzás már a múlté,⁴¹ hiszen fegyvereik lőtávolsága jóval meghaladta a korábbi sima csövű, elöltöltő lövegek lőtávolságát, ám igazából az eredményes alkalmazáshoz szükséges elveket és eljárásokat még nem dolgozták ki. Azok pedig, amelyeket már megfogalmaztak, bizony egészen másként festettek a valóságban, mint a szabályzatokban. Ennek egy igen beszédes – és a háború korai időszakára roppant jellemző – példáját meséli el naplójában egy figyelőpontra rendelt elsőtiszt.

³⁸ A lövegek megnövekedett tűzgyorsasága és lőtávolsága, illetve korszerű irányzóberendezések miatt a nyílt tüzelőállások már nagyon veszélyesek voltak. Ez volt az egyik oka, amiért kezdett teret nyerni a megosztott irányzás, a „fedett állásból való lövés”, amelyet már nem lehetett rövid megállások után kiváltani.

³⁹ HL TGY 589. A The Journal of the Royal Artillery 1930. évi áprilisi szám 60. oldalán kezdődő cikk magyar fordításának 22. oldala.

⁴⁰ HL TGY 1066. Szemtanúleírás, 2–3.

⁴¹ „Bár sajnos pont az 1914. novemberi – oroszokkal szembeni – védelmi állások kiépítése során kellett a tüzéreknek komoly nyomást gyakorolni a gyalogos parancsnokokra, hogy az ágyúkat ne a lövészárkokba, illetve azok mögé 10–50 méteres távolságba akarják elhelyezni...” Vitéz Solth Imre ezredes: i. m. 94.

1914. október 21-én a Vereckei-hágó környéki harcokban figyelőpontjáról szinte valószínűtlen kép tárult a szakaszparancsnok szeme elé a Stryj (Sztrí) városától északra fekvő területen. Egy – becslése szerint – hadosztálnál nagyobb erőt volt lehetősége megfigyelni. A szemben álló fél gyalogsággal, lovassággal és tüzérséggel bőven el volt látva. A jól felkészült, ám akkor még meglehetősen gyakorlatlan hadnagy – a háború első hónapjairól lévén szó – a korábban elsajátított elméleti ismereteit próbálta alkalmazni. Elsőnek egy éppen tüzelőállást elfoglaló üteget vett tűz alá, hiszen ez tűnt a legfontosabb célnak. Ekkor azonban egy nagy tömegben, szorosan álló gyalogzászlóaljat vett észre. Alighogy erre leadta az első lövéseket, az előző céltől oldalra – szintén egy tömegben – több lovasszázad tűnt fel, amelyre megint csak megpróbált hatásos tüzet vezetni. Nyilvánvaló, hogy ezt így tovább nem folytathatta. Saját bevallása alapján tevékenységére a kapkodás volt a legkifejezőbb szó. Idő kellett, hogy megnyugodjon. Idő kellett, hogy felismerje aényt: egyetlen tüzszakaszával biztos, hogy nem lesz képes minden célként értékelhető objektumot hatásosan pusztítani.⁴²

1909-ben, Moltke és Conrad megállapodása értelmében, amennyiben Németország támadólag lép fel Franciaországgal szemben, akkor a Monarchia haderejének nagyjából hat hétig kellett volna feltartóztatni az oroszokat, ezzel mintegy védve a német szövetséges hátát.⁴³ Tehát egy eljövendő konfliktust alapvetően pár hétnél nem hosszabbra terveztek, így például lőszert a korábbi békeidőben is lőszergyártással foglalkozó üzemek gyártottak, a Monarchia gazdaságának háborús termelésre történő átállítása akkor még ismeretlen fogalom volt. Ezekben a gyárakban pedig a három műszakos termelés ellenére sem tudták megfelelő mértékben kielégíteni a hirtelen jelentkező óriási igényeket. Ilyen körülmények között érthető, hogy a pontos tüzérfelderítés, a tüzrendszer megszervezése és a tüzvezetés eljárásainak ismerete és alkalmazása kiemelt fontossággal bírt.⁴⁴

Már maga az a tény, hogy a tüzszakaszparancsnokok sokat tartózkodtak a figyelőpontokon, azt mutatta, hogy az ütegearancsnok figyelőpontja⁴⁵ és a felderítőjárőr⁴⁶ léte és alkalmazása már ütegszinten sem minden esetben elégséges. Különösen igaz volt ez a háború elején, hiszen ekkor szinte sehol nem volt elegendő tűzalegység, így nem volt elegendő figyelőpont sem. Honvédségünkben ekkor még a „tüzérmérés” rendszert sem építették ki, így természetes volt, hogy amikor egy tüzérfelderítő megérkezett a támogatandó egységhez, először – például az 1. ábrán látható módon – a gyalogságtól kapott „felderítési adatokat”.⁴⁷ Ezeket pedig később pontosítva és kiegészítve kezdték meg a tüzvezetést.

A tüzérfelderítő szervek nem megfelelő száma és kezdeti tapasztalatlansága (például a tűz javítása során a kis- és nagycélszög figyelmen kívül hagyása)⁴⁸ mellett azonban nagyon gyorsan jelentkezett egy más természetű, ám legalább ekkora probléma is. A háborút

⁴² Uo. 59.

⁴³ HL TGY 119/1. A magyarok a világháborúban, 2.

⁴⁴ A békeidőben zajló kiképzések során egy-egy tüzfeladat végrehajtásának a szabályzatokban lefektetettek szerint kellett történnie. Az ellenőrök pedig – a pontosság mellett – a végrehajtás idejére és a felhasznált lőszer mennyiségre, valamint a tüzfeladat végrehajtásának szabályosságára is figyeltek. Ezzel szemben a fronton szinte kizárólag a hatásosság volt a lényeg. Ez az egyébként érthető igény azonban – hosszú távon – a szakma rovására ment és a szükségesnél jóval nagyobb lőszerfelhasználást eredményezett.

⁴⁵ Ahonnan a parancsnok felderítést folytatott és a tüzet vezette. Rendszerint a tüzérfelderítés szempontjából legalkalmasabb helyen települt.

⁴⁶ Amelynek a gyalogsággal való összeköttetés biztosítása volt az elsődleges, a tüzérfelderítés pedig a másodlagos feladata. Mindig a gyalogság harcrendjében volt, velük együtt mozgott.

⁴⁷ Vitéz Solth Imre ezredes: i. m. 127.

⁴⁸ Uo. 130.

megelőző időszakban még a megosztott irányzású tűzvezetést is úgy képzeltek el, hogy a figyelőpont, illetve a tüzet vezető parancsnok a tüzelőálláshoz viszonylag közel helyezkedik el, így ennek megfelelő volt a tábori könnyűvezeték mennyisége is.

A való élet tapasztalatai azonban igen gyorsan átalakították ezt az elvet, hiszen már az 1914. novemberi kárpátokbéli visszavonulások során végrehajtott helyi ellentámadások előtt előfordult, hogy több mint 4 km vezetéket kellett fektetni a figyelőpont és a tüzelőállás között.⁴⁹ Lehet, hogy mai szemmel ez nem tűnik soknak, de ha belegondolunk abba, hogy ezt olyan ágyús ütegek tették, amelynek átlagos lőtávolsága 4-5 km volt, és a legnagyobb lőtávolságuk is csak 7 km,⁵⁰ akkor mindezt már igen komoly teljesítményként kell értékelni.⁵¹

A gyakorlótereken kialakult kezdetleges elvek, leírt ismeretek, szabályok – érthető módon – gyorsan változtak. Például egy alkalommal az orosz műszer csillanása ugyan elárulta annak helyét, de tüzeink kezdetben nem tudhatták, mit is fedeztek fel. Ám a folyamatos felderítésnek köszönhetően később több alkalommal látták, amint egy fatörzs mögül egy személy egy másik fatörzs mögé nyúl, vélhetőleg a távbeszélőkészülék kagylójáért, hiszen ezt a mozgást minden esetben egy-egy tűzcsapás követte. Tehát valószínűleg tűzérfigyelőt találtak

1. ábra Az ellenség helyzetéről készített vázlat

Forrás: HM HIM HL II. 440/1
625. sz.

⁴⁹ Uo. 111.

⁵⁰ Gyakorlati szabályzat a m. kir. honvéd tüzérség számára (tervezet). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1917, 3. sz. melléklet.

⁵¹ A világháború során a magyar tüzérutegekben a 8 cm tábori ágyú 7, a 8,35 cm tábori ágyú 11, a 10,4 cm tábori ágyú 12,5, a 7,5 cm hegyiágyú 7 km-es, míg a 10 cm és a 15 cm tábori tarack 8, a 10 cm hegyitarack 8,1, a 30,5 cm mozsár 12,3 km-es maximális lőtávolsággal rendelkezett. A háború végén Pershing tábornok „üreméretbizottsága” a 105 mm-es tarack számára a 12 000 yard (10,8 km) lőtávolságot fogalmazta meg igényként, amely alig 2 km-rel volt nagyobb annál, mint amellyel a mi tarackjaink már a háború alatt is rendelkeztek. HL TGY 589., E. angol fordító 28. sz. a Field Artillery Journal 1929. évi IX/X. szám 483. oldalán kezdődő cikke magyar fordításának 6. oldala.

– semmisítettek meg nem sokkal ezután.⁵² A való élet tapasztalatai és az azokból leszűrűt következtetések tehát szép lassan átalakították nemcsak a tüzérség, de más fegyvernemek munkáját is.

Az árokharc megjelenésével nagy szerepet kapott az áttörés. Annak pedig egyik nagyon komoly előfeltétele volt, hogy az árokrendszer minden egyes elemét fel kell deríteni, ugyanis akár egyetlen épen maradt géppuska vagy beásott löveg is óriási veszteségeket tudott okozni a támadó gyalogságnak. Ez pedig már a feladatok tervszerűbb végrehajtását követelte meg a tüzérfelderítés területén is.⁵³ Az orosz fronton 1914 novemberére kezdett olyan szintű tervszerűség kialakulni, amely magában hordozta a későbbi tüzérségi előkészítések csíráit. A korábban felderített és belőtt célokat ugyanis a megadott időben, a megadott sorrendben kellett pusztítani.

2. ábra Tüzérségi „látrajz”

Forrás: HM HIM HL II. 440/1 450.

A Vereckei-hágó környéki csatákban decemberre általánossá váltak az előzetes szemrevételezések, a terepfelderítés és a gyalogsággal történő együttműködés részleteinek tisztázása. Ekkorra már a figyelők elhelyezésénél – akár a gyalogság vonalában helyezték el azokat, akár attól függetlenül – egyre több alakulathoz valódi igény volt a saját vonalak megfigyelésének lehetősége is.⁵⁴ A felderítés eredményeit mind több esetben a 2. ábrán⁵⁵ látható stílusú tájrajzon (vagy más szóval „látrajzon”)⁵⁶ is rögzítették a tüzérfelderítők.

⁵² Vitéz Solth Imre ezredes: i. m. 140.

⁵³ Felszeghy–Hellebronth (szerk.): i. m. 174.

⁵⁴ Vitéz Solth Imre ezredes: i. m. 121.

⁵⁵ HL II. 440/1 450. tüzérségi „látrajz”.

⁵⁶ Amelyek készítésének minősége azonban – tekintve, hogy komoly rajztudást igényelt – nagyon emberfüggő volt. A m. kir. 40. honvéd tüzérdandár anyagai között számtalan szép példa található a viszonylag egyszerű, ám roppant kifejező, érthető munkákra. HM HIM HL II. 442/2 651–657 sz.

Ez egyrészt azt eredményezte, hogy a figyelőponton történt esetleges váltás során az új személyzet számára is gyorsan átláthatóvá váltak a felderítés addigi eredményei, másrészt az ellenség és a terep aktuális helyzetét ennek, valamint a hozzácsatolt – rendszerint 1:25 000 méretarányú – vázlat segítségével jelenthették az előjáró parancsnokság számára is.⁵⁷

A tűzrendszer megszervezésénél az útegek tűzterületeit tereptárgyakhoz kötötten, egyértelműen kijelölték, ebből következően a tűzfelderítők dolga is könnyebbé vált, hiszen már nem csak egy általános feladatszabást kaptak, miszerint bizonyos, meghatározott irányokban derítsenek fel célokat, és próbáljanak meg minél többre hatásos tüzet vezetni.

Ezt követően az állásaikat elfoglalt figyelőpontok és tűzalegységek a meghatározott területen található állások részeire, önálló célokra, vagy a terület több természetes és mesterséges tereptárgyára⁵⁸ „belőtték magukat”. Ezzel az eljárással viszonylag pontosan és gyorsan voltak képesek később – akár harc közben is – tüzüket áthelyezni az újonnan felbukkanó célokra.

Tűzérőségünknek szüksége is volt a folyamatos szakmai fejlődésre, hiszen csak ezekkel a fejlesztésekkel volt képes ellensúlyozni a különböző szemben álló hadseregek tűzérőségének túlsúlyát, fejlettebb eszközeit, vagy nagyobb ellőhető lőszerkészletét. A szerb hadszíntéren, a balul sikerült második hadjárat decemberi befejezését követően Krauss altábornagy⁵⁹ a következőképpen nyilatkozott: „...A tűzérőség – mint említettem – mennyiség, anyag, lőtávolság és a lövés hatása tekintetében gyenge volt és nem állott a szükség magaslatán. A monarchia összes vezető férfiai, akik tevékenységükkel vagy tétlenségükkel a tűzérőség kiépítését megakadályozták, tekintet nélkül arra, hogy forma vagy polgári ruhát viseltek, valamint a népek képviselői, akik szavazatukkal előidéztek vagy túrték, hogy katonáink ilyen gyenge tűzérőséggel hadba vonulni kényszerültek – népünkön súlyos bünt követtek el, amennyiben magatartásukkal ezer és ezer derék katona halálát okozták.”⁶⁰

(A tanulmány 2., befejező részét folyóiratunk 2018/2. számában közöljük.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berkó István: *A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, é. n.
- Felszeghy Ferenc – Hellebronth Antal (szerk.): *A magyar tűzér.* Reé László Könyvkiadó és Terjesztővállalat, Budapest, é. n.
- Gyakorlati szabályzat a m. kir. honvéd tűzérőség számára (tervezet). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1913.
- Gyakorlati szabályzat a m. kir. honvéd tűzérőség számára (tervezet). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1917.
- Hadtörténelmi Levéltár iratanyagai.
- Magyar Katonai Közlöny, Hetedik Évfolyam. Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1914.
- Solth Imre ezredes: *Egy tűzértiszt naplója az 1914–18. évi világháborúból*. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület kiadványa, Budapest, 1942.

⁵⁷ HL II. 440/3 38. honvéd táborig tűzérdandár 27 XXXV. dandárparancsának 4. pontja.

⁵⁸ Útkereszteződések, erdősarkok, épületek, gödrök és bármilyen olyan tereptárgy, amely biztonsággal megfigyelhető.

⁵⁹ Abban az időben a támadás balszárny-hadtestének a parancsnoka.

⁶⁰ Felszeghy–Hellebronth (szerk.): i. m. 226.

Szervi határozványok a magyar királyi honvéd tüzérségi felügyelő számára. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1913.

Sztráva Miklós: *Az Osztrák–Magyar Birodalom hadseregének szervezete*. (A m. kir. honvédelmi miniszter által, 30119/I. ex. 1875. számú rendelettel elfogadott tan- és kézi-könyv.) I. füzet: Közös Hadsereg. Franklin-Társulat (Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda), Budapest, 1876.

Wise, Stephen R.: *Gate of Hell: Campaign for Charleston Harbour, 1863*. University of South Carolina Press, 1944.

Magyarország és a CSDP Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában

Szerkesztette: Túrke András István – Besenyő János – Wagner Péter

A tanulmánykötet szerzői különböző szempontokat elemezve mutatják be az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikáját (CSDP), valamint Magyarország szerepvállalását az EU-vezetésű válságkezelő műveletekben, missziókban.

A szerkesztők nagy gonddal választották ki a kötet szerzőit, figyelemmel voltak arra, hogy ne csak a hadtudomány képviselőiből, adott esetben EU-missziós tapasztalattal rendelkezőkből kerüljenek ki a szakemberek, hanem a különböző határos tudományterületekről, más minisztériumok és felsőoktatási intézmények berkeiből is, hogy tágabb kontextusban, geopolitikai kereteket is bemutatva tárgyalják a közös biztonság- és védelempolitika különféle aspektusait. A téma aktualitásához nem fér kétség, hiszen napjaink nagy kihívása a migrációs válság.

Kiss Álmos Péter Háború a nép között Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből

A második világháborút követő évtizedekben a hadviselés domináns formája a negyedik generációs (vagy aszimmetrikus) konfliktus lett: a nem állami hadviselők erőszakos, fegyveres kihívása az állam hatalmával, tekintélyével, legitimitációjával szemben. E konfliktusok nemcsak Európa peremvidékén (a Balkánon, a Kaukázusban) hoztak jelentős változásokat, de megérintették az Európai Unió egyes központi államait (például Franciaország) is. A kötet azokat az alapelveket keresi, amelyekkel egy demokratikus európai állam kormánya idegen segítség nélkül is meg tud felelni a kihívásnak, ugyanakkor a törvény és az erkölcs határain belül képes megőrizni nemzeti kultúráját és hagyományait, illetve meg tudja tartani értékeit, szabadságjogait és életmódját.

Hausner Gábor alezredes:

MAGYAR HADTÖRTÉNELEM – INTERDISZCIPLINÁRIS MEGKÖZELÍTÉSBNEN

Emlékezés Perjés Géza hadtörténész születésének 100. évfordulója alkalmából

ÖSSZEFOGLALÓ: A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum és a Magyar Hadtudományi Társaság Hadtörténelmi Szakosztálya 2017. október 25-én közös emlékülést rendezett a 2003-ban elhunyt Perjés Géza hadtörténész születésének 100. évfordulója alkalmából a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Tóth Ágoston-termében.

KULCSSZAVAK: Ludovika Akadémia, harctéri szolgálat, Pázmány Péter Tudományegyetem, megbélyegzettség, történészviták, Perjés kutatásai, hadtörténetírói módszerei, hagyatéka

Perjés Géza portréja a fiatal hadtörténészek jutalmazására alapított Perjés Géza Díj emlékérmén

A nagy érdeklődéstől kísért megemlékezés kezdetén a házigazda *prof. dr. Hermann Róbert*, a HM HIM parancsnokának tudományos helyettese, egyetemi tanár üdvözölte a megjelenteket, köztük Perjés Géza jelen lévő családtagjait, majd átadta a szót *prof. dr. Csikány Tamás ezredesnek*, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar tanszékvezető egyetemi tanárának, az ülés elnökének. Mindketten örömeiket fejezték ki, és jelzés értékűnek neveztek, hogy másfél évtizeddel a halála után is ilyen nagy az érdeklődés Perjés Géza személye, életműve iránt, akit egybehangozón a 20. század egyik legjelentősebb, legnagyobb hatású magyar hadtörténetírójának neveztek.

Az emlékülés nyitó előadásában *prof. dr. Szakály Sándor* történész, a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója földidézte Perjés Géza katonai pályafutását, második világháborús tevékenységét. Az 1917-ben Trencsénben még Pelzl Géza néven született Perjés osztozott a Trianon utáni nemzedékek sorsában: a nyolcgyermekes család Magyarországra települt, ahol anyagi okokból Perjést az ingyenes képzést nyújtó katonai iskolába írták be. Tízévesen előbb Sopronba, majd a kőszegi katonai reáliskolába került, s ott szerzett érettségét 1935-ben. Ezt követően a Ludovika Akadémiát végezte el, 1939-ben avatták hadnaggyá. Csapattisztként Nagykanizsán, Kőszegen és Szombathelyen szolgált; közben két alkalommal vezényelték ki a frontra: 1942–1943-ban a keleti fronton a partizánok ellen századparancsnokként harcolt, 1944 nyarán ismét harctéri szolgálatot teljesített, amikor is megsebesült. Felgyógyulása után a szombathelyi kerületi parancsnoksághoz osztották be, s a parancsnoksággal települt ki Ausztriába, ahol angol hadifogságba esett.

Az emlékülés előadói Hermann Róbert köszöntőjét hallgatják

A fogságból 1946-ban hazatért Perjés abban a reményben iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem Szalai Sándor vezette Társadalomtudományi Intézetének kurzusaira, hogy a tudomány segítségével magyarázatot talál a háborús tragédia okaira és megoldást az abból kivezető útra: „döntő része volt háborús élményeimnek abban, [...] hogy hadtörténész lettem. Tanulmányaim során ugyanis felvillantak előttem a politika és a háború, valamint a társadalom és a hadsereg összefüggései, és így szélesebb perspektívából kezdtem látni magát a háborút és a katonaságot is. [...] Elkezdtem tehát a hadtörténelemmel foglalkozni. Kézenfekvőnek tűnt, hogy katonai szakmai tudásomat és háborús tapasztalataimat az egyetemen szerzett társadalomtudományi ismeretekkel párosítva, a régebbi hadseregek harcászataival, hadászataival, logisztikájával, szociológiájával és lélektanával foglalkozzam. Így történt, hogyha gyakorlatban nem is folytathattam annyira szeretett hivatásomat, elméletileg és történetileg tovább foglalkozhattam vele, még hozzá olyan gyönyörűséggel, mely átsegített a »másodrendű állampolgárrá válás« keserű élményein. Én így adhattam meg méltó módon a tiszteletet a katonai hivatásnak, a magyar katonamúltnak és azon bajtársaimnak, akik életüket áldozták ezért a hazáért” – írta visszaemlékezéseiben.

1948-ban azonban Perjést mint volt horthysta tisztet eltávolították az egyetemről professzorával, Szalai Sándorral együtt, akit koholt vádak alapján évekre börtönbe is zártak. Egy rövid közjáték erejéig Perjést fölverték a Néphadsereg állományába (1949–1950) kiképzőtisztnak, ám hamarosan megbízhatatlan reakciónak minősítették, sőt 1943-ban végzett csapatcsendőri tanfolyamát félreértelmezve, volt csendőrnek nyilvánították, és azonnal eltávolították, még rendfokozatától is megfosztották, amikor egy hadgyakorlaton vitába keveredett a nagy hatalmú Farkas Mihály honvédelmi miniszterrel. Ezt követően a szokásos ludovikás sors várt rá: megbélyegzettség, MÁVAG vasesztergályosi munkakör, utóbb kórházi segédmunka. Katonai rehabilitációjára csak a rendszerváltást követően került sor, amikor előléptették ezredessé, és Für Lajos honvédelmi minisztersége alatt a Honvédelmi Minisztérium Tanácsadó Testületének elnökévé nevezték ki (1992–1994).

Perjés az 1950-es évek nehéz időszakát a hadtörténelem tanulmányozása, kutatása segítségével vészelte át, későbbi munkáinak anyagát javarészt akkor gyűjtötte össze. Amikor

negyvenévesen, 1957-ben az időközben kiszabadult és rehabilitált Szalai Sándor segítségével akadémiai kutató állást kapott (igaz, egyetemi katedrára nem engedték), már kész történetíróként, kiforrott nézetekkel robbant be a tudományos közéletbe.

Perjést háborús tapasztalatai, személyes részvétele ugyan a második világháborús magyar katonai szerepvállalás tisztázására predesztinálták volna, de ez 1948 után hosszú ideig olyan tabu témának számított, amellyel saját szavait idézve „jó lelkiismerettel nem lehetett foglalkozni”, így esett a választása a török hódítás korára. Perjés török hódításról vallott, heves vitákat kiváltott nézeteit már *prof. dr. Fodor Pál* történész, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója tette mérlegre az emlékülésen (*Perjés Géza a török hódításról*).

Elsőként azt a korszakot idézte fel, amelyben Perjés művei születtek: az 1956-os forradalom után kibontakozott történészvitákat, amelynek eredményeként a korábban uralkodó, a függetlenségi eszmét mint a magyar történelem haladó hagyományát hangsúlyozó történetiszemléletet fokozatosan leváltotta a Molnár Erik nevével és működésével fémjelzett osztályharcos, a nemzeti szempontokat szándékoltan háttérbe szorító történeti narratíva (ez volt az ún. Molnár Erik-vita vagy történészvita). Ráadásul Molnár épp azt a korszakot, a 16–17. századot állította a nacionalizmus elleni harc középpontjába, amellyel Perjés foglalkozni kezdett. A nemzeti elkötelezettségű Perjés tehát szembetalálta magát a nemzeti eszme ellen a történettudomány területén indított kommunista támadással, legjobb szándéka ellenére oppozícióba került és vitára kényszerült. Perjést ugyanis a háborús traumák földolgozása arra a meggyőződésre vezette, hogy szükséges a nemzeti érzés, a hazafiság ápolása, pontos definíciója és ezen fogalmak elhatárolása a nacionalizmustól. A Molnár Erik-vitához *A nemzeti önérzet zavarai* címmel tett terjedelmes hozzászólásában leírja: „a háború után hosszú évekbe telt, amíg valahogyan rendbejöttem magammal, és ki tudtam heverni a személyesen tapasztalt, főleg azonban a háborús bűnösök peréből kibomló szörnyűségeket, és azt a rossz érzést, hogy a magyar nevet ilyen bűnösök mocskolták be. És ez a deprimáltság, ez a csalódás, ez a rossz közérzet még sokaknál megvan...”

Ennek orvoslását, a nemzeti önérzet gyógyítását kísérte meg Perjés a hadtörténelem vizsgáló példáinak: Zrínyi Miklósnak (*Zrínyi Miklós és kora*, Budapest, 1965, 2002), Mohács szerinte félreismert nemzedékének felidézésével. Első, nagy vihart kavarázó esszéje Mohácsról *Az országút szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben* címmel jelent meg 1971–1972-ben a *Kortárs* című folyóiratban (majd 1975-ben a Magvető Kiadó *Gyorsuló idő* sorozatában), s utolsó fejezete ezt a sokatmondó címet viselte: *Vigasztalás*. Ezt követően nézeteit 1979-ben ugyancsak a Magvető Kiadónál megjelent nagy *Mohács*-szintézisében foglalta össze.

Perjésnek a török hódításról kifejtett, a Napóleon utáni idők legjelentősebb katonai elméletírójának, Carl von Clausewitznek a háborúról írott hadtudományi munkájára (*Vom Kriege*, Berlin, 1832–1834) támaszkodó, a korábbi történetírói hagyománnyal és Nemeskürty István: *Őnfia vágta sebéit. Ez történt Mohács után* címmel kevéssel azelőtt napvilágot látott óriási sikerű könyvével homlokegyenest ellenkező elmélete két alaptételre támaszkodott: az ún. akciórádiusz és az ezzel szorosan összefüggő szulejmáni ajánlat feltevésére. Az első szerint a török hódításnak volt egy olyan utólag kiszámítható, modellezhető katonai „hatósugara”, amelyen a történeti Magyarország kívül esett, tehát az Oszmán Birodalomnak alapvetően nem volt célja és nem is állt érdekében az ország meghódítása. A második elv egy Szulejmán szultán által a korabeli Magyar Királyság vezetőinek tett ajánlatot tételez fel pusztán elméletileg (forrás nem maradt fenn erről), egyúttal a törökkel való békekötés lehetőségét, ami azt is jelentette, hogy az állami függetlenség elvesztése nem volt szükségszerű, lehetett volna más alternatíva is. Perjés szerint a török békés szándékának, valamint az akciórádiusz

logikájának bizonyítéka, hogy a győztes mohácsi csata után nem szállta meg az országot. Perjés egyúttal rehabilitálta a kor magyar politikai és katonai elitjét, bemutatva szándékukat és erőfeszítéseiket és véleménye szerint racionális katonai megfontolásaikat.

Mindkét elmélet Perjésnek abból a viselkedéstudományok (játék- és döntésemélet, szervezésemélet) újabb eredményeiből táplálkozó meggyőződéséből eredt, hogy az oszmán vezetés politikai és katonai döntéseit nem pusztán a nyers, irracionális hódításvágy motiválta, hanem a célok és eszközöket mérlegelő, azokat egymáshoz rendelő korlátozott racionalitás. Ezt egészítette ki Perjés a matematikai statisztikai módszerek felhasználásával (logisztikai, menetteljesítmény-számítások, ezek alapján hatósugár kiszámítása) a történeti események és folyamatok leírásában.

Fodor Pál hangsúlyozta, hogy bár Perjés Moháccsal kapcsolatos elmélete óriási vitát kavart (ez volt a Nemeskürty könyvének megjelenésével kezdődött ún. Mohács-vita második szakasza), és konkrét érveit s elméletét a történész szakma Kosáry Domokostól Szakály Ferencen és Kubinyi Andrásan keresztül az előadót magát is beleértve szinte egyöntetűen cáfolta és elutasította, az rendkívül inspiráló hatást gyakorolt a további kutatásokra. Ráadásul Perjésnek a török hódoltságról ezekben és más munkáiban (pl. *Az Oszmán Birodalom európai háborúinak katonai kérdései, 1356–1699* című nagy tanulmányában) kifejtett elgondolásait az oszmanisztikai és a Jagelló-kori kutatások napjainkra igazolni látszanak. A 16–17. századi Oszmán Birodalom megítélésében a turkológusok körében az utóbbi évtizedekben paradigmaváltás következett be, amelynek eredményeként ma már nem egy irracionális, hanyatló állam, hanem egy fejlett államisággal, adminisztrációval rendelkező, jól szervezett birodalom képe kezd kibontakozni, amely egybevág Perjésnek az 1960-as években kifejtett álláspontjával. A Jagelló-korral foglalkozó történetírás pedig szakított azzal a negatív képpel, amely korábban jellemezte ennek a korszaknak a megítélését, s Perjéshez hasonlóan sokkal pozitívabbnak látja.

Fodor Pál végül földízte személyes emlékeit Perjés Gézáról, találkozásai és tudományos vitái korrektek, barátságos légkörűek, amit ma is követendőnek tart a tudományos közéletben.

Az emlékezés következő előadója, *dr. Nagy Miklós Mihály ny. alezredes*, a hadtudomány kandidátusa, egyben a földtudományok PhD-fokozatos, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem óraadó tanára *Perjés Géza és a Clausewitz-kutatások* címmel tartott referátumot. Elsőként

A rendezvény résztvevői, köztük az MH Ludovika Zászlóalj hallgatói, történészek, közéleti személyiségek

arra hívta fel a figyelmet, hogy Carl von Clausewitz (1780–1831) hadtudós műveivel Perjés nemcsak két monográfiájában (*Clausewitz* 1983, *Clausewitz és a háború praxeológiája* 1988) foglalkozott, hanem más műveiben is (pl. már 1966-ban közölt egy terjedelmes bírálatot Réczey Ferenc kevéssel előbb kiadott Clausewitz-fordításáról, több mint 20 oldalas hibajegyzékkel), és egész életművében nyomon követhető hatása. Ez a hatás több síkon érvényesült, annál is inkább, mivel Clausewitz munkásságának is több ismereti rétege volt: úgymint a saját korára, a napóleoni háborúkra vonatkozó gyakorlatias elemzések, megállapítások, a háború és a politika kapcsolatával foglalkozó ismeretek (a katonai erőszak működésének, a háború fogalmának és fajtáinak vizsgálata stb.), végül a történelmi kortól független hadelméleti megállapítások és eljárások (pl. folyamvédelem, aktív védelem stb.) leírása.

Perjés valamennyivel foglalkozott és valamennyiből merített: 1. stratégiatörténeti és néhány hadtörténeti tanulmányában Clausewitz nézeteire mint meghatározó katonai gondolkodóra hivatkozott, egyben rámutatott néhány tévedésére (pl. *A „metodizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita* című tanulmányában); 2. a török korról foglalkozó későbbi műveiben Clausewitz történelmi modell és elméleti alap (pl. a szulejmáni ajánlat feltételezése is Clausewitzre épül); 3. Perjés hadtudományi írásaiban Clausewitz elméleti rendszere szolgál a vizsgálatok alapjául; 4. Clausewitz munkássága önálló vizsgálat tárgya, kutatási terület is volt Perjés számára. Utóbbi kapcsán Nagy Miklós Mihály még egy érdekes megfigyelést osztott meg a közönséggel, nevezetesen, hogy Clausewitz *Vom Kriege* (A háborúról) című művének három teljes magyar fordítása (Hazai Samu – 1892, 1917; Réczey Ferenc – 1961; Zrínyi Kiadó – 2014) mellett van egy fordítástörredék a 19. századból (Raksányi Imre) és egy fordítástörredék Perjés Gézától, amely Clausewitzről írott két munkájából és már említett, 1966-os fordításkritikájából rekonstruálható. Ezekben többnyire a német kiadásokra hivatkozott, de saját fordításában közölte a szövegeket.

Perjés Clausewitzcel foglalkozó műveivel elindítója lett a magyarországi kutatásoknak, egyúttal bekapcsolódott a nemzetközi Clausewitz-irodalomba is. 1970-ben a moszkvai történészkongresszuson tartott előadásán (*Szerencse, valószínűség és hadvezéri szemmérték. A katonai döntés és valószínűség Montecuccolitól és Zrínyitől Clausewitzig*) a háború stochasztikus jellegéről és reziduális részéről Clausewitz alapján kifejtett nézeteivel éles vitába keveredett a szovjet hadtudomány képviselőivel, akik tagadták a véletlen szerepét. Ennek a vitának az lett az eredménye, hogy Perjést ezt követően nem engedték külföldi kongresszuson fellépni. Az előadó végül Perjés és Clausewitz kapcsán szót ejtett *Az amerikai szárazföldi hadsereg hadműveleti utasításáról* (Field Manual 100-5 Operations of the US Army), az amerikai Clausewitz-recepció fontos dokumentumáról, amelyet Perjés Géza fordított magyar nyelvre és így jelent meg 1995-ben.

Nagy Miklós Mihályhoz csatlakozott e sorok írójának *Perjés Géza Zrínyi-képéről* tartott előadása, amennyiben bemutatta, hogy Clausewitz elméleti hatása Perjés Zrínyiről-szóló írásait is végigkísérte. Clausewitz már 1957-es Zrínyi-tanulmányában hivatkozási pont volt. Későbbi Clausewitz stúdiumai nyomán a német hadtudós központi helyre került Perjés Zrínyi-értelmezésében is.

Perjés első, Zrínyi olvasásáról tanúskodó publikációja 1955-ben jelent meg a *Néphadsereg* című lapban (*Zrínyi Miklós a fegyvelemről*), az utolsó, Zrínyi életművét összefoglaló tanulmánya pedig halálának évében, 2003-ban a Király Béla és Veszprémy László szerkesztette *A magyar hadtörténelem évszázadai* című kötetben. A kettő között eltelt közel ötven évben 25 írást szentelt Zrínyinek, ami messze több mint amennyit pl. a Mohács-kérdésről írt.

Perjés Zrínyi-értelmezésének csúcspontjait a *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* két kiadásához (1957, 1976) készített *Zrínyi Miklós a hadtudományi író* című bevezetője, a Szá-

zadok 1961–1962. évfolyamaiban két részben megjelent nagy tanulmánya: *A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita* és a *Zrínyi Miklós és kora* című monográfia első és második kiadásai (1965, 2002) fémjelezték. Mindezek erőteljes kánonformáló hatással voltak a Zrínyi-képre.

Perjés hadtörténetírói módszereinek több eleme fellelhető már legelső jelentős írásában: mint például a szélesebb kontextusba helyezés, a kor hadtudománya legfontosabb problémáinak (az állandó hadsereg, a taktika fejlődése, a kiképzés, a várharc, az irodalmi hatás, a metodizmus) a bemutatása a nemzetközi katonai szakirodalom (Montecuccoli: *Ausgewählte Schriften*, Wien, 1900; Jähns: *Geschichte der Kriegswissenschaften*, Leipzig, 1889, Clausewitz: *Vom Kriege* és Delbrück: *Geschichte der Kriegskunst*, Berlin, 1920) felhasználásával. Emellett másik kedvelt módszere a logikai konstrukció, a tények bizonyos katonai, hadtudományi stb. elv szerinti rendezése. A Zrínyi-monográfiában így rekonstruálja például Zrínyi végvári harcait, mondván: „A forrásanyag szűkössége nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy ne foglalkozzunk végvári harcaival. Eljárásunkban újfent azt a módszert követjük, hogy a hiányos, szétszórt adatokat bizonyos elvi szempontok alapján rendezzük, és így próbáljuk összeállítani a végső képet.” Idővel Perjés módszertana tovább gazdagodott: azt követően, hogy 1957-től az MTA kutatói státusában a Statisztikai Hivatal Könyvtárába, a történeti-statisztikai kutatócsoportba került, fontos helyet kaptak munkásságában a statisztikai módszerek, a kvantifikáció (logisztikai, menetteljesítmény-számítások stb.), 1963-ban jelent meg például *Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a XVII. század második felében (1650–1715)* című úttörő kismonográfiája.

Az alapvetően katonai-szakmai interpretáció mögött már legelső dolgozataiban felsejlik Perjés társadalomtudományi érdeklődése, pszichológia iránti fogékonysága (a Pázmány Péter Egyetem Szalai Intézetében kapott indíttatás). Számára a kezdetektől világos volt, hogy Zrínyiről írni csak úgy lehet, „ha a kor természeti, földrajzi, gazdasági és társadalmi viszonyaiból kiindulva” felvázolja a kor háborúinak képét. Az 1965-ben napvilágot látott *Zrínyi Miklós és korában* erre vállalkozott. A monográfiában rendszerbe foglalta és kiteljesítette az előző munkáiban Zrínyiről kifejtett elképzeléseit, amit kiegészített a 17. század gazdasági, társadalmi, hadügyi viszonyainak széles tablójával. A komplex feldolgozás, a következetesen érvényesített hadtörténeti szempont és az agrártörténeti, statisztikai, azaz az interdiszciplináris módszerek tették lehetővé Perjés Gézának, hogy a nacionalizmusról folyó viták kellős közepén elkerülje az ideológiai csapdákat, és maradandó, máig forgatott és idézett alapmunkát tegyen le az asztalra. Zrínyi-monográfiájának maradandó értéke fél évszázad múltán is a 17. századi magyar hadviselés és hadügy, Zrínyi katonai tevékenységének, hadászati elveinek és írói életműveinek újszerű bemutatásában rejlik.

Perjés Zrínyi-képének alapkövei: 1. Zrínyi kiváló katona volt, aki szerette és értette is a harcot, a háború lényegét, 2. hadtudományi szempontból Zrínyi fő műve a *Tábori kis tracta* és az *Afium*, 3. Zrínyi fő forrása ezekben saját katonai gyakorlata és élménye, és nem a „másod-harmadrendű kompilátorok, Machiavelli-vulgarizátorok”, mint a Zrínyi-kutatás vélte, amely „túlzottan nagy jelentőséget tulajdonított annak a hatásnak, amely Zrínyit az olvasmányai alapján érte”, 4. Zrínyi hadtudományi szempontból legértékesebb gondolatait a bátorság-félelem kérdésével és a szerencse-problematikával kapcsolatban fogalmazta meg; ezek Clausewitz felfogását előlegezik, azzal állíthatók párhuzamba.

Perjés Zrínyi-monográfiájának értékállóságát, maradandóságát bizonyítja, hogy az Osiris Kiadó Monográfiák sorozatában 2002-ben újra megjelentette az addigra már a könyvtárak polcairól is eltűnt kötet második kiadását.

Dr. Czigány István ny. alezredes, a történettudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Intézet volt igazgatóhelyettese a *Regularitás és irregularitás problematikája Perjés Géza munkáitól*

napjainkig témát elemezve visszanyúlt Perjés Zrínyiről írott műveihez, amelyekben elsőként fogalmazta meg nézeteit a 16–18. századi sajátos magyar hadviselés kérdéseiről. Czigány István kiemelte, hogy ezekben és a Rákóczi-korról szóló tanulmányaiban Perjés összefüggő, sok elemében ma is megfontolandó, hasznosítható elméletet alkotott az irreguláris, portyázó harcmodor kialakulásának társadalmi-gazdasági-katonai okairól, háttéréről, jellegzetességeiről, s nemzetközi szinten is az elsők között foglalkozott a *Military Revolution*, az ún. „hadügyi forradalom” 1950-es, 1960-as években kibontakozott elméletében fontos szerepet kapott kérdésekkel, vagy például a külföldi szakirodalomban később szintén nagy jelentőségre jutott határ/Frontier problematikával. Az előadó végül kifejezte meggyőződését, hogy amennyiben Perjés ezeket a nézeteit megszületésükkor külföldön, idegen nyelven jelentette volna meg, ma Geoffry Parker, John Keegan mellett ő lenne a legtöbbet hivatkozott hadtörténész „sztár”.

Ugyancsak Perjés Géza történetírói munkásságának és módszereinek sokoldalúságára, korszerű vonásaira hívta fel a figyelmet *Perjés Géza helye a magyar hadtörténetírásban* címmel tartott záró előadásában *prof. dr. Hermann Róbert* egyetemi tanár, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos igazgatója. Rámutatott, hogy bár Perjés elméleteivel, Mohácsról és Clausewitzről alkotott felfogásával sokan szálltak vitába itthon és külföldön egyaránt, vitapartnereinek felsorolása önmagában jelzi életművének óriási hatását, elméleti jelentőségét. Perjés munkássága a magyar hadtörténetírásban páratlan volt sokoldalúsága okán is: 7 könyve és több mint száz tudományos publikációja jelent meg, foglalkozott a török korról, a Rákóczi-szabadságharc katonai kérdéseivel, Clausewitz hadtudományi munkáival (két könyvet és több tanulmányt is írt utóbbiakról, amelyeket a nemzetközi Clausewitz-irodalom alapművekként tart számon), a második világháborús szerepvállalásunkkal, történeti statisztikai kutatással, a nemzeti önérték, a nemzeti érzés, valamint a történelmi regény kérdéseivel. Emellett külföldön máig a legismertebb, legtöbbet idézett magyar hadtörténész; a magyar mellett német, angol, francia nyelven, sőt, még törökül is jelent meg munkája. Ő is úgy járt, mint sok hazánkfia, életében külföldön jobban ismerték és becsülték, mint idehaza. Hermann Róbert befejezésül a nemrégiben elhunyt R. Várkonyi Ágnes akadémikus szavait idézte: „Ha a történetíró munkájának maradandó értéke a folytathatóságban rejlik, akkor Perjés Géza életműve az utóbbi fél század magyar történetírásának egyik legjelentősebb részét alkotja.”

Zárszavában *Csikány Tamás* kiemelte: Perjés Géza hadtörténetírói hagyatéka ma is eleven, élő örökség a Nemzeti Közszerződés Egyetemen, amelynek Hadtudományi és Honvédtisztviselő Karán szakkabinetet neveztek el róla, s művei kötelező tananyagok a hadtörténet és hadművészet-történet oktatásában. Emellett 2004 óta, Perjés özvegyének anyagi támogatásával a fiatal, tehetségüket már bizonyított hadtörténészek közül évente egy kiválasztott Perjés Géza Díjban részesülhet egy idősebb pályatárs ajánlása és a díj kuratóriumának döntése alapján. A Balla Gábor szobrászművész által készített bronzplakettet és a mintegy 300 000 forintnyi könyvkiadási támogatást a Perjés Géza halála óta eltelt időszakban 12 díjazott vehette át.

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

NEMZETKÖZI KATONAI ÉS HADITECHNIKAI SZEMLÉ

A NÉMET FORGATÓKÖNYVEK

A *Der Spiegel* információi szerint német katonai tervezők elemezték, hogy milyen hatással lenne az ország biztonságára az, ha az Európai Unió 2040-re felbomlana.¹ A forgatókönyv szerint addigra már több ország követte Nagy-Britannia példáját, és elhagyta az Uniót. E folyamat következtében „egyre rendezetlenebb világ” köszöntött be Európában. A változások, vagyis az Európai Unió meggyengülése eredményeként jelentősen átalakult Németország és Európa biztonságpolitikai környezete, helyenként káosz uralkodik, illetve konfliktusok alakultak ki. Ez a forgatókönyv egyike annak a hat potenciális lehetőségnek, amelyek a német tábornokok szerint az elkövetkező 23 évben az országot biztonsági kihívások elé állíthatják. Egy másik forgatókönyv szerint egyes közép- és kelet-európai országok egy „keleti blokkba” tömörültek, feltehetően Oroszország növekvő befolyása eredményeként. Más forgatókönyvek szerint az európai országok az „állami kapitalizmust” és a globalizáció megállítását tűzték ki célul. A német Védelmi Minisztérium egy illetékese szerint a Stratégiai Perspektíva 2040 elnevezésű tanulmány „robusztus előrejelzéseket” fogalmazott meg, de nem határozta meg az egyes forgatókönyvek bekövetkezésének valószínűségeit.

2017-BEN JELENTŐSEN NŐTT NÉMETORSZÁG KÖZEL-KELETI FEGYVEREXPORTJA

A német ellenzék támadja a kormányt a Szaúd-Arábiába és Egyiptomba irányuló fegyver-exportja miatt, mert véleménye szerint az hozzájárul a jemeni konfliktus elhúzódásához és a civil lakosság elleni támadásokhoz is.² A 2017. július–szeptember időszakban Szaúd-Arábia 147 millió euró értékben vásárolt német hadfelszerelést, ami az előző év hasonló időszakához hasonlítva háromszoros növekedést jelent. Egyiptom esetében az összeg 298 millió euró, ez pedig hatszoros növekedés. E számokat a szövetségi kormány az ellenzék kérésére hozta nyilvánosságra.

¹ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/06/german-army-plans-break-european-union-war-game-scenario/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

² <http://www.janes.com/article/75751/germany-records-swift-rise-in-defence-exports-to-the-middle-east> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 16.)

A NÉMET LÉGIERŐ AZ F-35 TÍPUSÚ REPÜLŐGÉP BESZERZÉSÉT TÁMOGATJA

A német légierőnél rendszeresített Panavia Tornado típusú repülőgépek lecserélésére a tervek szerint 2025–2030 között kerül sor, ezért a Luftwaffe illetékesei már keresik az utódját.³ Az új típussal szemben támasztott főbb követelmények: legyen ötödik generációs, az ellenség minél később vagy egyáltalán ne észlelhesse, nagy távolságból azonosíthassa a célpontját, majd minél hamarabb célba vehesse. A Védelmi Minisztérium által vizsgált több lehetséges típus között ott van az F-35 is, amely szerepel a nemzetközi piac kínálatában, jelenleg néhol a rendszeresítése zajlik, és számos ország rendelt már belőle. Németország korábban az Airbus egyik leányvállalatát bízta meg azzal, hogy határozza meg, milyen követelményeknek kell megfelelnie egy új repülőgéptípusnak. A Tornado 2030-ra tervezett végleges kivonása, illetve az új típusra történő teljes átálláshoz szükséges öt év miatt azonban már nincs idő arra, hogy 2025-ig megtörténjen egy új típus kifejlesztése és legyártása, ezért végül olyan döntés született, hogy a már kifejlesztett repülőgépek közül kell választani. Az Eurofighter tervezésének kezdetétől az első repülőgép hadrendbe állításáig 25 évre volt szükség.

TÖBB SZÁZ BRIT TÉRT HAZA AZ ISZLÁM ÁLLAM HARCOSAI KÖZÜL

A brit Titkos Hírszerző Szolgálat (SIS⁴) egy jelentése szerint a nyugati országok közül Nagy-Britanniába tért vissza az Iszlám Állam legtöbb volt harcosa.⁵ A jelentés szerint a kiutazott 850 brit állampolgár közül az elmúlt öt évben már legalább 425 fő hazatért. A Szíriából és Irakból hazatért mintegy 400 fő közül a bíróságok csak 54-et ítélték el. Törökországba ez idő alatt mintegy 900, Tunéziába 800, Szaúd-Arábiába 760 volt harcos tért vissza. Németországba mintegy 300, Franciaországba 271 fő tért haza a közel 2000 kiutazottból. A török hatóságok 1100 főre teszik azoknak a brit állampolgároknak a számát, akik valószínűleg tervezték, hogy az országon keresztül a szomszédos Szíriába utaznak. Az Iszlám Állam brit harcosai közül több mint százán elestek a harcokban, így még mintegy 350 brit állampolgár sorsa ismeretlen. Egy kutatás szerint több mint 110 országból körülbelül 40 ezer személy utazott a térségbe azzal a céllal, hogy csatlakozzon a terrorszervezethez. Egy friss értékelés szerint mintegy 5600 külföldi dzsihádistá hagyta el a szervezetet. Egy részük csalódott benne, mások nyugati országokban akarnak merényleteket végrehajtani.

A BRIT LÉGIERŐ INFORMÁCIÓBIZTONSÁGI SZAKEMBEREKET KERES

A brit Királyi Légierő vezetése információbiztonsági szakemberek toborzásába kezdett.⁶ Feladatuk az lesz, hogy határozzák meg a légierő repülőgépein rendszeresített számítástechnikai berendezések sebezhetőségét egy külső hackertámadás esetén, mert a jövőben várhatóan

³ <http://www.janes.com/article/75511/germany-declared-preference-for-f-35-to-replace-tornado> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

⁴ Secret Intelligence Service.

⁵ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/24/british-isil-fighters-have-return-home-western-country/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

⁶ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/23/raf-recruits-cyber-experts-probe-planes-weaknesses/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

egyre gyakrabban kerülhet arra sor. A korszerű repülőgépek jelentős mértékben támaszkodnak az online rendszerekre, kapcsolatban vannak egymással és a földi rendszerekkel is. Az ilyen rendszerek viszonylag könnyen sebezhetőek a jól képzett hackerek által. A légi erő új repülőgéptípusa, az F–35B a korábbi repülőgépekhez képest sokkal nagyobb adatforgalmat fog bonyolítani, a különböző rendszereket több mint 8 millió sornyi szoftver kód irányítja. Az információbiztonsági szakemberek feladata lesz annak biztosítása is, hogy az alapvetően műholdas kapcsolatokat használó nagyobb méretű pilóta nélküli repülőgépek is megbízhatóan hajtsák végre feladataikat, valamint külső beavatkozással ne vehessék át irányításukat.

HÁNYAN HALTAK MEG TERRORTÁMADÁS KÖVETKEZTÉBEN AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN?

Andrew Parker, a brit Biztonsági Szolgálat⁷ főigazgatója október közepén a nyilvánosság előtt beszélt az Egyesült Királyságot fenyegető terrorveszélyről és az eddigi veszteségekről.⁸ Megállapítása szerint a dzsihádisták folyamatosan készülnek merényletek végrehajtására, mint azt a 2017-ben elkövetett és tervezett, de megghiúsított terrortámadások száma is bizonyítja. Az utóbbi évek támadássorozatai ellenére viszonylag kevés volt az áldozat. 2010–2017 között 49 személy halt meg az Egyesült Királyságban terrortámadásokban, 2000–2017 között pedig 126. Az 1985-től 1999-ig terjedő 15 év alatt az áldozatok száma 1094, az 1970–1984 közötti hasonló időszakban viszont 2211 fő lett a terroristák áldozata. A terrorizmussal kapcsolatba hozható legnagyobb veszteség 1988-ban volt, amikor 372 személy halt meg, ebből 270 volt a Lockerbie térségében lezuhant PanAm légitársaság egyik járatának az utasa. Az észak-írországi terrortámadások 1970-től nagyon sok terrorizmussal kapcsolatba hozható áldozatot követeltek. Észak-Írországból a legtöbben – 353 fő – 1972-ben estek a terror áldozatául, abban az évben az Egyesült Királyságban az áldozatok száma 368 volt. 1970-től összesen 3395 fő halt meg terrortámadásban az ország területén.

KÍNA JAVÍTANÁ KATONAI KAPCSOLATAIT NAGY-BRITANNIÁVAL

Október elején a kínai 26. haditengerészeti csoportosítás két 54A típusú fregattja (FFG–577 és FFG–578) tett látogatást a londoni Dockland kikötőben.⁹ A két kínai hajó európai körutat tesz, előzőleg Hollandiában és Belgiumban már kikötöttek. Kínai hadihajók először látogattak el Nagy-Britanniába, és ebből az alkalomból Kína londoni nagykövete jelezte, hogy országa szorosabb katonai kapcsolatokat szeretne Nagy-Britanniával a világbéke megerősítése érdekében. A két ország illetékesei tárgyaltak a két haditengerészet együttműködésének folytatásáról az Arab-tengeren a kalózkodás ellen, valamint humanitárius katasztrófák esetén. Mindkét hajó 2015-ben állt szolgálatba, egy 25 darabos hajóosztály 18. és 19. tagja.¹⁰ Az osztály hajóinak alapvető feladata nagyobb hajócsoporthozjárások kísérése és légvédelme, de alkalmasak tengeralattjárók elleni harcra, valamint felszíni célok ellen is bevethetőek. A fregatt maximális vízkiszorítása 4053 t, hossza 134 m, személyzete 165 fő. Fedélzetén egy Ka–26 típusú helikopter települ, főbb fegyverrendszerei: egy 76 mm-es

⁷ Security Service (MI5).

⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/0/many-people-killed-terrorist-attacks-uk/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

⁹ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/03/china-calls-closer-military-ties-britain-warships-visit-london/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

¹⁰ http://www.military-today.com/navy/type_054a_class.htm (Letöltés időpontja: 2017. 11. 17.)

ágyú, két 7×30 mm-es gépágyú, 32 légvédelmi rakéta, 2×4 hajó elleni robotrepülőgép és 2×3 vetőcső tengeralattjáró elleni torpedók indítására. A brit Királyi Haditengerészet egy hajója várhatóan 2018 folyamán vizionlátogatást tesz egy kínai kikötőben útban a Csendes-óceán felé, ahol feladatot fog végrehajtani.

INDONÉZIA KATONAI RENDELTETÉSŰ MŰHOLDJÁNAK A SORSA EGYELŐRE BIZONYTALAN

2016 júniusában az indonéz Képviselőház katonai, hírszerzési és külügyi kérdésekkel foglalkozó bizottsága mintegy 850 millió dollárnyi összeget hagyott jóvá a haderő számára egy katonai rendeltetésű műhold beszerzésére.¹¹ A cél egy hangot, videókat és adatokat továbbító kommunikációs műholdnak a keleti hosszúság 123 fokán rendelkezésre álló geostacionárius Föld körüli pályára juttatása volt. Az adott pozíciót korábban az ázsiai mobilhálózat működését szolgáló Garuda-1 műhold foglalta el, de meghibásodása miatt a pozíció felszabadult. Az indonéz kormány megbízta az Avanti Communications Group vállalatot, hogy juttasson el ideiglenes műholdat az adott pozícióba, hogy azt Indonézia elfoglalja és így megtarthassa. Pénzügyi nehézségek miatt azonban az ország nem tudott fizetni a vállalatnak, így kérdéses, hogy az Airbus Space and Defence által legyártandó katonai műhold 2019-ben tervezett pályára állításáig Indonézia az adott pozíciót megtarthatja-e. Időközben az indonéz haditengerészet nagyobb hajói közül négyet felszereltek a műholdas kommunikációhoz szükséges antennákkal és egyéb eszközökkel, hogy javítsák a haditengerészet műveleti képességeit. Saját műhold nélkül viszont ez a kommunikáció nem működik.

SVÉDORSZÁG A PATRIOT RAKÉTARENDSZERT VÁLASZTOTTA

November elején svéd illetékesek bejelentették, hogy az ország a Patriot rendszerrel fogja megvalósítani a repülőgépek és a ballisztikus rakéták elleni védelmét.¹² A döntés megfelel annak a stratégiai döntésnek, amelyet az ország vezetése 2015-ben hozott: el kell kerülni a regionális biztonság degradálódását, és fejleszteni kell a haderő műveleti képességeit. A Védelmi Minisztérium nem közölt részleteket a megállapodásról, de a katonai beszerzésekkel foglalkozó testület szerint mintegy 10 millió koronás – 1 milliárd eurós – üzletről van szó. Az amerikai Patriot választása összhangban van a két ország között 2016-ban kötött megállapodással, melyben a felek elkötelezték magukat a katonai kapcsolatok fejlesztése mellett. Az Amerikai Egyesült Államok vezetése szeretné elérni, hogy szövetségesei minél nagyobb mértékben részt vegyenek a nyugati értékek és érdekek védelmében. Az amerikai rendszer versenytársa a francia–olasz Aster 30 SAMP/T¹³ rakétarendszer volt. A svédek a szintén amerikai Hawk rakétarendszert fogják leváltani a Patriot rakétákkal 2020 és 2025 között.

¹¹ <http://www.janes.com/article/75512/indonesia-s-military-satellite-project-uncertain-after-missed-payment> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

¹² http://www.spacedaily.com/reports/Sweden_picks_US_Patriot_missile_system_over_European_rival_999.html (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

¹³ Sol-air moyenne portée terrestre – felszín-levegő osztályú, közepes hatótávolságú, szárazföldi telepítésű.

KRÍM KÉSZEN ÁLL REPÜLŐGÉP-HORDOZÓ HAJÓK ÉPÍTÉSÉRE

Szergej Akszanov krími vezető szerint a kercsi Zaliv hajógyár alkalmas bármilyen osztályú hajó, így repülőgép-hordozó megépítésére is.¹⁴ Külföldi – görög, olasz, szlovák és ugandai – újságírókkal találkozva elmondta, hogy a félsziget keleti partján, az Azovi- és a Fekete-tengert összekötő Kercsi-szorosnál, szélvédett öbölben van a Zaliv hajógyár 375 m hosszú szárazdoka, amely „a legnagyobb az Oroszországi Föderációban”. A gyár területe több mint 140 hektár, az egyik legnagyobb Kelet-Európában. A kercsi hajógyárban két hajó-összeszerelő technológiai sor van. A szovjet időkben szupertankereket, Burevesztnyik-osztályú fregattokat építettek itt. 2015–2016-ban elkezdtek két, várhatóan Vaszilij Bikov-osztályú járőrhajó, valamint egy Karakurt-osztályú korvett építését.

OROSZORSZÁG RÉSZT VESZ MINDEN THAIFÖLDI KATONAI TENDEREN

Az Oroszország nemzetközi katonai-technikai együttműködését koordináló szervezet igazgatóhelyettese, Mihail Petuhov szerint országa indulni szándékozik Thaiföld minden tenderén, amely katonai eszköz beszerzését célozza.¹⁵ Szeptemberben Thaiföld harci helikopterek beszerzésére irányuló tendert hirdetett. Petuhov bejelentette, hogy az orosz Roszobronoeksport, az állami fegyverexportot végző vállalat Ka-52 és Mi-35M típusú helikopterekkel vesz részt a tenderen. A november elején tartott thaiföldi védelmi és biztonsági kiállításon a két ország képviselői két Mi-17V-5 szállítóhelikopternek a thai haderő részére történő leszállításáról írtak alá szerződést, azzal a kiegészítéssel, hogy később egy nagyobb mennyiség leszállítása is megtörténhet. A Kamov Ka-52 Alligator (Hokum B) nagy manőverezőképességű felderítő- és harci helikopter erős támadó fegyverzettel rendelkezik, forró klimatikus viszonyok és hegyvidéki terepen történő alkalmazásra is megfelelő, üzemeltetése viszonylag egyszerű. A többfeladatú Mil Mi-35M a Mi-24V harci helikopter módosított változata.

A FÜLÖP-SZIGETEK ELNÖKE KÖSZÖNETET MONDOTT PUTYINNAK

Rodrigo Duterte, a Fülöp-szigetek elnöke személyesen mondott köszönetet Putyin elnöknek, amiért Oroszország még időben haditechnikai eszközöket szállított az ország harcban álló fegyveres erői számára.¹⁶ A két elnök találkozására az APEC-országok¹⁷ vezetőinek 2017. november 6–11. között Vietnamban tartott találkozásán került sor. Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter szeptemberben először látogatott a Fülöp-szigetekre, amely az Amerikai Egyesült Államok szövetségese. A látogatás alkalmával katonai teherautókat és több ezer Kalasnyikov-gépkarabélyt adott át Duterte elnöknek, aki jelezte, hogy a jövőben további haditechnikai eszközöket fog vásárolni Oroszországtól. Elemzők szerint ez volt az első orosz fegyverszállítás a szigetállamba. A gyengén felszerelt Fülöp-szigeteki hadsereg októberben

¹⁴ http://in24.org/technology/29346?utm_source=warfiles.ru (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

¹⁵ <https://sputniknews.com/military/201711071058872395-russia-thailand-tenders-military/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 08.)

¹⁶ http://www.spacedaily.com/reports/Philippines_Duterte_thanks_Putin_for_weapons_aid_999.html (Letöltés időpontja: 2017. 11. 12.)

¹⁷ Asia-Pacific Economic Cooperation – az ázsiai és a csendes-óceáni térség országainak gazdasági együttműködése.

jelentette be, hogy befejeződtek a harcok az ország déli részén, miután felszabadították az Iszlám Államhoz hű fegyveresek által megszállt Marawi várost. Duterte elmondta Putyinnak, hogy először az Amerikai Egyesült Államokhoz fordult fegyvervásárlási igényével, de ott a Kongresszus és az elnök közel azonos „súlyúak”, így nem egyszerű az üzletkötés. Az Oroszországtól vásárolt fegyverek korszerűek, azokat a különleges rendőri ezred kapta meg, fontos szerepet játszottak a harcok befejezésében. Várhatóan több ilyen eszköz beszerzésére kerülhet sor.

SZÜKÜLNEK A BRIT HADERŐ KENYAI KIKÉPZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Uhuru Kenyatta kenyai elnök megtiltotta a brit haderő tagjai számára, hogy gyakorlatokat hajtsanak végre magánkézben lévő földterületeken.¹⁸ A brit katonák eddig minden évben a Kenya-hegytől északra fekvő Laikipia régióban 11 magánkézben lévő területen gyakorlatoztak, ami a kenyai gazdaságnak évi 58 millió font bevételt jelentett. Laikipia helyett a kenyai fél felajánlotta Samburu térségét, amely kissé északabbra van az eddig használatosnál, és amelyet a kenyai hadsereg is használ. Samburu térségében a terep száraz és lapos, míg Laikipia területén a domborzat változatos, és sziklás körzetek is vannak. A két terület így kiképzés szempontjából különböző. Brit katonák már 1945 óta gyakorlatoznak az országban, de az utóbbi években a kenyai belpolitikai problémák és a két ország közötti növekvő feszültségek kihatnak a katonai együttműködésre is. A kétoldalú kapcsolatok alakulását jelentősen befolyásolja, hogy Nagy-Britannia még Kenyatta 2013-as első elnökké választása előtt támogatta a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárását az elnök és helyettese ellen. Őket bűncselekmények elkövetésével vádolták egy korábbi elnökválasztás után, 2007-ben kitört erőszakhullámmal kapcsolatban, amely legalább 1300 ember halálát okozta és 500 ezren elmenekültek lakóhelyeikről.

REKORDTERMÉS AFGANISZTÁNBAN

Az ENSZ értékelése szerint Afganisztán ópiumtermelése 2017-ben rekordot döntött, ami feltehetően erősíti a terrorrevékenységet és növeli az olcsóbb heroin kínálatát világszerte.¹⁹ Helmand tartományt 2014 végén hagyták el a brit és az amerikai katonák, miután sok millió fontot és dollárt költöttek a mákültevények megsemmisítésére és a helyei lakosság „átnevelésére”, támogatva más növényi kultúrák termelésének elterjesztését. 2017-ben azonban a helyi lakosság a művelhető terület harmadán már ismét kábítószer-alapanyagot termelt. A központi kormány érdekérvényesítő képessége a Kabultól távol eső térségben elenyésző. Az ENSZ adatai szerint 2016-ban az országban 4600 tonna ópiumot állítottak elő, 2017-ben a termelés már több mint 9000 tonna volt. Nagy-Britanniában az utcán árusított heroin 90%-a Afganisztánból érkezik. A nagy kínálat csökkenti az árakat, ami pedig a felhasználók körének szélesedéséhez vezethet. Nagy-Britanniában jelenleg mintegy 300 ezer heroinfüggő van.

¹⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/10/british-armys-kenya-training-threatened-land-row/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 12.)

¹⁹ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/15/afghanistan-opium-crop-hits-new-record-level/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 12.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- http://in24.org/technology/29346?utm_source=warfiles.ru
- <http://www.janes.com/article/75511/germany-declared-preference-for-f-35-to-replace-tornado>
- <http://www.janes.com/article/75512/indonesia-s-military-satellite-project-uncertain-after-missed-payment>
- <http://www.janes.com/article/75751/germany-records-swift-rise-in-defence-exports-to-the-middle-east>
- http://www.military-today.com/navy/type_054a_class.htm
- http://www.spacedaily.com/reports/Philippines_Duterte_thanks_Putin_for_weapons_aid_999.html
- http://www.spacedaily.com/reports/Sweden_picks_US_Patriot_missile_system_over_European_rival_999.html
- <http://www.telegraph.co.uk/news/0/many-people-killed-terrorist-attacks-uk/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/03/china-calls-closer-military-ties-britain-warships-visit-london/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/23/raf-recruits-cyber-experts-probe-planes-weaknesses/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/24/british-isis-fighters-have-return-home-western-country/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/06/german-army-plans-break-european-union-war-game-scenario/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/10/british-armys-kenya-training-threatened-land-row/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/15/afghanistan-opium-crop-hits-new-record-level/>
- <https://sputniknews.com/military/201711071058872395-russia-thailand-tenders-military/>

Samu István ny. r. vezérőrnagy:

ŐRZŐK, VIGYÁZZATOK A HATÁRRA!

Gondolatok a Zrínyi Kiadó új kötetéről¹

Annak az embernek a szemével, eszével és lelkével olvastam ezt a könyvet, aki harminckilenc éve a határok biztonságának kérdésével foglalkozik, elméleti és gyakorlati szinten egyaránt. A kötet szerzői (harmincötven jegyzik a munkát) – a szerkesztőkkel közösen – arra vállalkoztak, hogy a kora középkortól napjainkig képet adjanak az olvasónak hazánk és az azt körülölelő térség határőrizeti történéseiről, az elmúlt 1700 évre visszatekintve. Az ez idáig páratlan kísérletnek az ad aktualitást, hogy a határok őrizete Európában újra központi témája lett nemcsak Magyarországnak, hanem sok más ország biztonságának is.

Az egyes írások szerzői magyar egyetemeken oktatói és kutatói, múzeumok munkatársai, a belügy- és honvédelmi minisztérium, a rendőrség képviselői, a Határőrség elismert szakteknéi. Az a tény, hogy a könyv a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium közös mentorálásával jelent meg, és a téma felvezetését a két szakminiszter és a miniszterelnök belbiztonsági főtanácsadója jegyzik, mutatja a kihívás nagyságát: olyan időszakot élünk, amikor békeidőben a határbiztonság garantálása érdekében a honvédelem erőforrásait is be kell vonni.

A 912 oldalas, kemény fedeles – borítóján 10. századi gyepűkaput és mai határkerítést, a rendőrök és katonák közös szolgálatellátását ábrázoló – mű már külső megjelenésében is tekintélyt parancsoló. De ennél fontosabb a tartalom: tudományos kutatásokon alapuló következtetései, a közelmúltunk határbiztonságának garantálásában aktívan részt vevők visszaemlékezései, értékelései alkalmasak arra, hogy ne csak jobban értsük múltunkat, hanem arra is, hogy pontosabban tudjuk prognosztizálni a jövőt.

A már említett borító a határok őrizetének történelmi folytonosságát és a katonai rendészeti módszerek változásának, együttélésének kihívásokhoz igazodó szükségességét sugallja. A témában nem szakértő, de figyelmes olvasó a négy katona és az egy rendőr láttán felteheti a kérdést: katonai határőrizetre tértünk át? Nem, nem. Ez a pillanatfelvétel valószínűleg azt szemlélteti, hogy a rendőrség tehermentesítésére megteremtettük a katonák határőrizetbe való bevonásának jogi lehetőségét, de a parancsnoki, eljárási jogköröket továbbra is a rendőr gyakorolja.

A könyv témái: a határvédelem mint alapvetően katonai tevékenység, a határőrizet, ami napjainkban döntően rendészeti tevékenység és a határvadászok alkalmazása, akik az elmúlt közel 80 évben katonai és rendészeti erőként is szerepet kaptak határaink védelmében és őrizetében. A határvadászok alcímben való szerepeltetését alátámasztja az a tény is, hogy az elmúlt 20 évben ez a kettős rendeltetésű (rendészeti és katonai) szervezet sikeresen oldotta meg a délszláv válságból adódó feladatait, az uniós és schengeni csatlakozást. Most, közel tíz év után tisztán rendészeti erőként visszatérnek a „hadrendbe” a jelentős határbiztonsági kockázatot hordozó törvénytelen, tömeges és agresszív migráció megfékezése érdekében.

¹ Pósnán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János (szerk.): *Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.

A mű két részből áll. Az első rész a középkor és kora újkor határvédelmét, határőrizetét tárgyalja az egyetemes és a magyar történelem tükrében.

A Római Birodalom, Bizánc, a Német-római Birodalom, a francia monarchia, Poroszország, az Orosz Birodalom különböző korokban alkalmazott határvédelmi stratégiájának és gyakorlatának feldolgozásával lehetőséget teremt az olvasó számára, hogy összehasonlíthassa velük a születő és megerősödő, majd meggyengült magyar állam határokkal kapcsolatos intézkedéseit. Választ kapunk arra, hogy mennyire tudtunk lépést tartani egy-egy adott korban a határterületeket, a későbbi államhatárt ért kihívásokkal.

A második rész a 18. századtól napjainkig tekinti át Magyarországon a katonai és rendészeti jellegű határőrizet sajátosságait, kiemelve a határvadászok példáját. A székely határőr ezredek, a katonai határőrvidék még a kor tipikus katonai határőrizeti modelljének példái. Ugyanakkor a dualizmus korában szétvált a határőrizet a határvédelemtől, és a rendvédelmi modell része lett. A miértekre és a hogyanokra részletes válaszokat kapunk ebben a fejezetben.

A dualizmus kori aránylag stabil határok a Monarchia felbomlása után gyökeresen megváltoztak, és a második világháború végéig folyton mozgásban voltak. A katonai erővel biztosított és döntően háborús körülmények között változó határok sajátos határőrizeti és határvédelmi rendszert követeltek meg.

Megtudhatjuk, hogy a trianoni békediktátum káros hatásainak enyhítésében milyen szerepe volt a Magyar Királyi Vámőrségnek és a későbbi Magyar Királyi Határőrségnek, valamint miért és hogyan alakult át a határőrség a honvédség határvadász csapatnévévé.

A második világháborút megelőző területgyarapítások, majd maga a háború rövid időn belül változó, „mozgó” határokat hozott létre, amelyek kialakításában és védelmében jelentős szerepet játszottak a határvadász-alakulatok.

A II. részen belül az 1945-öt napjainkig követő időszak történései kapták a legnagyobb terjedelmet. A szerzők bemutatják, hogy a háborús zűrzavarból hogyan születik meg a határőrség, és nemcsak a politikai kulisszatitkokba, hanem a határt közvetlenül, naponta őrzők mindennapjaiba is bepillantást engednek.

Az olvasó bizonyára hallott a határra telepített aknazárról, elektromos jelzőrendszerrel (vasfűgőnyről), a határőrség tevékenységéről a rendszerváltás, majd az uniós és schengeni csatlakozás idején. Itt most tömör, a lényegere koncentrálnó, rendszerezett információt kaphat a közelmúltunk határőrizetének fejlődéséről. Ritkaságszámba menő, hiánypótló írásokból megismerheti a határőrség felderítőtevékenységét és a szervezetnél folyó elhárító munkát. Napjainkról szól a Magyar Honvédség határőrizeti feladatokba való bevonásának és a határvadász szervezetek rendőrségen belüli újbóli felállításának ismertetése.

Nagyon kifejező és találó cím alatt – „Másnak is van Trianonja” – foglalja össze a kötet a jelenlegi válsággóccok határkérdéseinek sajátosságait.

Kinek szól ez a könyv? – tehetjük fel a kérdést. Azoknak, akik: külön utánjárás nélkül szeretnék egyben áttekinteni több mint ezer év – hazánk lakosságát és az ország környezetét befolyásoló – határbiztonsági változásait és a rájuk adott válaszokat; tudományosan megalapozott szakmai értékítéletet várnak a témában; csak egyes korszak vagy esemény iránt érdeklődnek, de azt teljes logikai összefüggésében szeretnék látni; a magyar határbiztonság jövőjét tervezik; hivatásszerűen őrzik a magyar határokat; egyszerűen csak kedvelik a történelmet.

Mit mondhat e kötet a ma emberének? Alkalmazhatók-e az elmúlt évszázadok tapasztalatai a mai viszonyok között? Bennem a könyv az alábbi gondolatokat ébresztette (amelyek igazolását vagy elvetését a kedves olvasó az egyes tanulmányokban megtalálja).

Hol a határ? Az emberiség legvéresebb összetűzéseinek okozója legtöbbször az, hogy valaki kétségbe vonja, hol húzódik a gyűjtögetés, a vadászterület, a szálláshely, a legelők, a birtokok, a tengeri területek, a légtér, a vallások, kultúrák, geológiai képződmények, az állam határa. Ebből a szempontból az emberiség története a határok története. A történelmi tapasztalatok alapján a határ ott van, ahol kijelölöd és meg tudod védeni. A terepen ez sokszor természetes akadályok, mesterséges építmények mentén húzódó sáv, egyezségekkel megállapított, koordinátákkal és jelekkel jelölt vonal.

Napjaink kijelöletlen, el nem ismert határai – többek között Európában, hazánk közelében is – jelentős veszélyforrások. Ilyenek Ukrajna, Koszovó, Moldova jelentős határszakaszai. Ezen esetekben a nemzetközi jog alapján garantált határok nem esnek egybe a reálisan kontrollálható határokkal. Bosznia-Hercegovina belső etnikai határai, a katalán önállósodási törekvések új államhatárok kialakulásának nem kis kockázatát hordozzák magukban. Tehát több európai állam határai „mozognak”, ami veszélyesen destabilizálhatja az európai nemzetközi kapcsolatokat.

Lehet-e gyepűvel, sánccal, fallal, kerítéssel megvédeni az államhatárt?

Nem, önmagában az építménnyel nem lehet! A biztonságos őrizethez, védelemhez megfelelő számú és mobil erő szükséges, amely nem vonalat véd, hanem mélységben tagolt tevékenységgel látja el feladatát, megfelelő felderítőképességgel bír, folyamatos minden oldalú ellátása biztosított, szövetségesi támogatásra számíthat. Engem lenyűgözött, ahogy évszázadokkal ezelőtt ezt a ma korszerűnek elismert módszert pontosan ugyanígy alkalmazták a határok biztonságának garantálása érdekében.

Katonai vagy rendészeti feladat a határok biztosítása? A történelem arra tanít, hogy csak egytípusú (katonai vagy rendészeti) feladatként kezelni ezt a kérdést nem szabad. A határokon a helyzet egy-két évtizeden belül is gyökeresen változhat, és a nyugalmat nagyon gyorsan felválthatja tömeges, irreguláris migráció, vagy akár katonai fenyegetettség is. Ez a fenyegetettség közel sem biztos, hogy minden határviszonylatra kiterjed, de arányosan reagálni mindenképpen azonnal szükséges. A fő probléma az, hogy ebben a pillanatban van-e megfelelő jogi szabályozása a katonai és rendészeti erő közös alkalmazásának, van-e megfelelő létszámmal, felszereltséggel és felkészítettséggel rendelkező erő. Egy határőrizeti „rendszerátállítás” több év és nagyon sok pénz. Célszerűbbnek tűnik a kettős képesség folyamatos fenntartása a határok biztonsága érdekében, a honvédelmi és rendészeti szervek együttműködésének keretében.

Kiket kell bevonni a határbiztonság garantálásába? A könyv fókuszában a hadseregek és határőrségek állnak, de ez nem azt jelenti, hogy ne esne szó más szervezetekről, amelyek szerepe a határbiztonságban nem elhanyagolható. Ilyenek a vámőrség, a határ-egészségügyi szolgálatok (karanténok), a csendőrség, a rendőrség, az erdészeti szervezetek, a migráció kezelésével foglalkozó szervek, a hírszerző szolgálatok. A határbiztonság garantálása szempontjából minden korban kiemelt figyelmet szenteltek a határterületi lakosság határbiztosításba való bevonásának, és a más országokkal való szövetségnek a határok biztosítása érdekében. Ma ezt a megközelítést integrált határigazgatásként nevesítik.

Újdonság-e Magyarország számára a külső és belső határok fogalma?

Sokan gondolhatják úgy, hogy a vám- és határellenőrzéstől mentes belső határok és ennek érdekében a szigorúan őrzött külső határok az Európai Unió találmánya. A könyv részletesen bemutatja, hogy a dualizmus kori Magyarország már több mint száz évvel ezelőtt alkalmazta a külső-belső határok rendszerét, annak összes előnyével és nehézségével együtt. Ma is ugyanazokra a kérdésekre keressük a választ: A határőrizet mennyiben tekinthető közösségi és mennyiben nemzeti ügynek? Katonai vagy rendészeti tevékenység a határőrizet?

Ki, milyen mértékben viseli a költségeket? Érdekes történelmi párhuzamok felfedezésére ad alkalmat az Osztrák–Magyar Monarchia határőrizetének tanulmányozása.

Mi a legnagyobb értéke ennek a kötetnek? Szerintem az, hogy politikai preconcepciók nélkül mutatja be különböző korok határvédelmi, határőrizeti rendszereit, és ezáltal az évszázadok alatt felhalmozott tapasztalatokat felhasználhatóvá teszi a mai kihívások kezeléséhez.

Lehetőséget teremt arra, hogy mindössze egy könyvet elolvasva több mint ezeréves fejlődési folyamatában láthassuk a határőrizetben ma is ható törvényszerűségeket és elveket. Saját magunk is értékítéletet mondhatunk egy-egy kor határőrizetéről, ha olvasás közben figyelmet fordítunk néhány elv érvényesülésére vagy azok hiányára.

Javaslom, keressék a választ a következő kérdésekre: A mindenkori határhelyzet és az erő-eszköz alkalmazás mennyire volt összhangban?

Hogyan érvényesült az erő-eszköz összpontosítás, az időbeni és térbeni folyamatosság? Mennyire volt a határőrizeti szervezet és tevékenység mély felépítésű? Miként alkalmazták az aktivitás, a meglepés, a manőverezés és az együttműködés elvét? Milyen volt az állomány felkészítettsége és a határőrizeti rendszer pénzügyi, logisztikai biztosítása? Milyen specifikus elvek figyelembevételével szervezték a konkrét kor határőrizetét?

Aki pedig mindenfajta elemzés nélkül csak élvezni akarja ezt a történelmi időutazást az európai és magyar határokon, tegye azt. Nem fog csalódní.

Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig. Szerkesztette: Pósan László, Veszprémy László, Boda József, Isaszegi János. Zrínyi Kiadó, 2017.

Varga A. József ny. ezredes:

KATONÁK ÉS LELKÉSZEK – KÖZÖS KÜLDETÉSBEN

Gondolatok a „Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában”¹ című kötet kapcsán

A közelmúltban jelent meg a Zrínyi Kiadó gondozásában a *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában* című esszé- és tanulmánykötet, amely szakavatott külföldi és hazai egyházi és közéleti személyiségek, katonák, tábori püspökök, katonalelkészek, tábori rabbik tanulmányait adja közre. Jómagam nagy érdeklődéssel vettem kézbe a könyvet, ugyanis már több mint húsz éve foglalkozom a katonai lelkigondozás történetével. A rendszerváltás előtti és alatti években közel harminc, a második világháborúban szolgált és a frontot, hadifogságot megjárt volt tábori lelkésszel sikerült beszélgetnem, akik örömmel meséltek a háborús emlékeikről, a parancsnokok és a beosztottak közötti viszonyokról, a hősiességről és a barátságokról, a megpróbáltatások nehézségei közötti igazi helytállásokról. Ennek a rengeteg emlékanyagnak az ismeretében kezdtem kutatni a levéltári anyagokat, majd írtam meg tudományos dolgozatomat. Közben volt alkalmam a m. kir. honvédség tábori lelkései szolgálatáról összegyűjtött tapasztalataimat az újjászervezés előkészítéséhez átadnom, majd 2002-től 2010-ig vallásügyi referensként tevékenykednem.

A kötet változatos és magas színvonalú írásai az ökumené és a vallási párbeszéd jegyében készültek, és meggyőző választ adnak az ember és a nemzet szolgálata, a pap és katona kapcsolata, együttműködése napjainkban is fontos kérdésére. A tanulmányok a vallási, történelmi, irodalmi, katonai példákon keresztül igyekeznek választ adni korunk új katonai, vallási, hitbéli és emberi kihívására, ezért is tarthat a könyv széles körben érdeklődésre.

A katonalelkései szolgálatról összeállított nemzetközi körkép, illetve a tábori lelkész küldetésének, a katonai ordináriátusok kánonjogi hátterének ismertetése részletes képet rajzol fel a katolikus egyház felfogásáról, annak történelmi változásairól. Mint az ajánlóban olvasható, „a katona és a tábori lelkész szolgálata a hitben, az erkölcsben, a becsületben találkozódik, amelyet borúban és derűben, jóban és nehézségben, úgy gondolom, a hit és az empátia segíti”.

A mű részletes történelmi áttekintést ad a katonák lelkigondozásának hazai és külföldi gyakorlatáról, ugyanakkor elgondolkodtató írásokat tartalmaz a hadviselés és a háború egyházi tanításairól. A rendszerváltás utáni magyar tábori lelkései szolgálat újjászervezését bemutató fejezetekből pedig eddig alig ismert részleteket is megtudhat az olvasó.

A háború és béke, az ölés tilalmának kérdésköre sokakat foglalkoztat. A nukleáris elrettentésen alapuló egyensúlyi helyzet megszűnte után a hagyományos fegyverekkel vívott háborúk, illetve a polgárháborúk terjedtek el, és megjelent a terrorizmus. „A háborúról szóló katolikus tanítás olyan felismerésekből indul ki, amelyek a népek általános tapasztalatában,

¹ Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.

illetőleg a Biblia világában már a kereszténység előtt is jelen voltak. Jézus tanítása és az apostoli idők reflexiója egyszerre tükröz radikális állásfoglalást a béke, az önmérséklet és az igazságosság mellett, valamint realizmust a történelmi-társadalmi valóság vonatkozásában² – fogalmaz Erdő Péter bíboros. A vonatkozó fejezetek a katolikus egyháznak napjaink konfliktusaira adott válaszait elemzik, és a Biblia tanításait alapul véve fogalmazzák meg a választ korunk égető kérdésére.

Aki kézbe veszi a könyvet, nem csak a katolikus egyház háborúról és békéről vallott tanításait és a tábori lelkészet történetét ismerheti meg az írásokból. Nagyon sokoldalú eszmefuttatások olvashatók egyházi szakértők és vezető beosztású katonák tollából korunk biztonsági kihívásairól ugyanúgy, mint az erkölcsi alapokról,³ az akarat és szándék szerepéről vagy a szabadság és engedelmesség, a felelősség kérdéseiről.

A hit, erkölcs, becsület hármas fogalma elválaszthatatlan a hazáját védő katonától még akkor is, ha nem hazája területén harcol. A magyar történelem évezredek hagyományában a kard és a kereszt, a fegyveres erő és az erkölcsi erő – a haderő és a kereszténység – képezte a magyarság fennmaradásának kettős pillérét. „Így a hit és a hazafiság, a magyarság és a kereszténység évezreden keresztül összekapcsolódott és ebben a keresztény kultúrkörben vált a magyar nép modern polgári nemzeté”⁴ – fogalmaz Gergely Jenő egy korábbi írásában. Az egyházak katonai missziós tevékenységének formái és tevékenységi keretei pedig az elmúlt évezredben a kereszténység, valamint a háborúk, a harcok története szerint alakult, változott.

Egyház és hadsereg egymástól távol álló területnek tűnhetnek, pedig nem azok. Az egyház misszionáló küldetése az „Elmenvén az egész világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek”⁵ isteni parancsban gyökerezik. „A katonák között végzett lelkipásztori tevékenység az egyház misszionáló küldetésének egyik területe. Az egyház lelkipásztori feladatainak köréből nem hagyhatja ki azt az intézményes közösséget, amely a keresztény hívek egy részét a katonai testületbe tömöríti.”⁶

A hadseregek fenntartói és maga a katonaság mindig is igényelte a kereszténység erkölcsi erőit a honvédő feladatainak ellátásához. Általános jellemzőként elfogadhatjuk, hogy „az életveszélyes foglalkozást űzők” mindenkor érzékenyebbek voltak a hit kérdései iránt. A katonák vallásos nevelése és a vallásérzelem ápolása az állandó hadseregek, majd az általános hadkötelezettség alapján szervezett tömeghadseregek idejétől kezdve állami feladatot is jelentett, és a katonák vallási szükségleteinek kielégítéséről a hadügyi kormányzatoknak kellett gondoskodnia.

A harcba indulók lelki vigasztalására „hadba szállt” papok szervezeti keretei történelmi léptékekkel történő vizsgálata során lényegében három felépítési alapelvet különböztethetünk meg. A három elv nem jelent valami szerves fejlődési folyamatot és egymásra épülést, hanem sokkal inkább egyfajta hadseregépítés-történelmi és egyháztörténelmi változást.⁷ Ennek alapján az első időszak az, amikor még nem beszélhetünk önálló és különálló katonalelkészi

² Erdő Péter: Hadviselés és háború a katolikus egyház tanításában. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 28.

³ Laurinyec Mihály: Erkölcsi alapok a nemzet és a haza szolgálatához. In: Közös küldetésben, 49–62.

⁴ Balogh Margit – Gecse Gusztáv – Varga József: Vallások és a katonai szolgálat. Zrínyi Katonai Könyv-és lapkiadó, Budapest, 1989, 3.

⁵ Márk evangéliuma (Mk 16:15). <http://www.taborilelkesz.hu/rovatok/tortenelem/a-vallas-az-egyhazi-es-a-katonasag/info/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 05.)

⁶ Uo.

⁷ Hadtudományi Tájékoztató, 1994/1., 162.

szervezetről, ugyanakkor a hadba vonult seregeknél megtaláljuk az egyházi személyeket, a papokat. A másik korszaknak az tekinthető, amikor már vannak tábori lelkészek, azaz a katonákkal együtt élnek a „táborba szállt papok”, és minden ezred lényegében egy parókiát képez, de tevékenységüket még nem fogja össze különálló katonalelkészi szervezet. A harmadik szakasz a teljes önállósággal bíró tábori lelkészi hierarchia kiépülése, majd a tábori püspökségek létrejötte, amelyen belül már kialakul a béke és a háborús működési forma is.

Története során az egyház is három megoldást alkalmazott a katonák lelkipásztori igényeinek kielégítésére. (1) Az egyházmegyei rendszerben bizonyos papok megbízást kaptak ennek a speciális lelkipásztori feladatnak elvégzésére az egyházmegye keretein belül. (2) A pápai irányítás rendszerében a pápa saját vikáriust nevez ki, hogy bizonyos papok támogatásával több egyházmegyében is megvalósítsa e lelkipásztori célokat. (3) Egy hierarchikusan strukturált rendszerben, azaz a jelenlegi állapot szerint, aminek lényege az egyházi szervezet új típusának, egy sajátos részegyháznak a létrehozása, amelyet saját ordinárius kormányoz, nem felváltva ezzel a már meglévő helyi egyházmegyéket.⁸

Ennek a folyamatnak mélyebb megismerését segítik a katolikus egyház személy- és területelvről alkotott nézeteiről szóló fejezetek, amelyek a hívők és a nem hívők számára is egyaránt érdeklődésre tarthatnak számot.

A kötet tanulmányaiban részletes ismereteket szerezhetünk az Osztrák–Magyar Monarchia tábori lelkészi rendszeréről, mely a Nagy Háború kitörésekor áttért a háborús működésre. A fronton végzett tevékenységet, a nehézségeket nem könnyű néhány összefoglaló mondatban megfogalmazni. A lelkészi szolgálattal együtt járó szertartásokat a harci események függvényében megtartották, a tartalékban vagy pihenőben lévő alakulatok részére tábori miséket celebráltak. Időnként meglátogatták a lövészárkokban lévőket, esetenként ott is tartottak szertartásokat. Elő volt írva, hogy ezeken a szertartásokon a hadsereg győzelméért, az uralkodóért imádkozzanak, mégpedig azon a nyelven, amelyet a katonák megértenek. A fronton is megtartották az uralkodók születés- és névnapját, a hadsereg és az egyház ünnepeit. A feladatok ellátására való mindenkori készenlét jegyében állandóan náluk volt a stóla, a feszület, a szentelt olaj, illetve a Biblia és az egyházi szertartások könyve. Annak érdekében, hogy a genfi egyezményben foglaltakat teljesíthessék, az egészségügyi személyzet részére előírt vörös kereszttel ellátott fehér karszalagot tartottak maguknál.

Talán a temetéseknel is nagyobb megpróbáltatást okozott a kolera- és a spanyolnáthajárványok betegeinek vigasztalása, valamint a kivégzéseknel való megjelenések, a halálraítéltek felkészítése. A legtöbb hivatali munkát a halotti anyakönyvek kitöltése és a temetőkataszterek vezetése adta, amelyek mellett már felüdülést jelentettek a házasságkötések és a keresztelők. A halotti anyakönyveket gondosan vezették, amelyeket később átadtak a veszteségi nyilvántartást végző szervezeteknek. Ennek köszönhetően nagyon is pontos adatok és nyilvántartások maradtak fenn.

A Nagy Háború anyagi és embervesztéseiről számos tanulmány készült, amelyek rögzítik, hogy minden második magyar katona tért csak haza „épségben”. A háború utolsó napjaiban a Monarchia tábori lelkészei is nehezen tudtak eligazodni. Az utolsó tábori püspök, Bjelik Emmerich (Bielik Imre), osztrák–magyar ap. tábori vikárius, püspök levélben bejelentette: a császári és királyi közös hadsereg felbomlásával elvesztette a lelki joghatóságát a Magyarországon állomásozó volt közös hadseregbeli katonalelkészek fölött. A honvédelké-

⁸ Eduardo Baura: A személyi elv jelentősége a kánonjogban és a katonai ordináriátusok szervezetében. In: Berta–Hautzinger–Holló (szerk.): i. m. 176.

szek feletti joghatóság ezért visszaszállt a megyés püspökökre. A tényleges tábori lelkészek többségét kényszernyugdíjazták. 1918. november 11-ei dátummal leszerelték az összes 22 évnél idősebb katonát, így formailag a tartalékos tábori lelkészeket is.⁹ Ők látszólag könnyebb helyzetben voltak, hiszen visszatérhettek korábbi egyházmegyéjükbe vagy egyházkerületükbe. A frontot megjárt tényleges tábori lelkészek már kedvezőtlenebb helyzetben voltak, hiszen megkezdődtek a kényszernyugdíjazások, az 1918–1919-es forradalmak pedig megtagadták a tábori lelkészeket. Teljes volt a bizonytalanság, amelyet az újrakezdés vitáinak hónapjai követtek és a folytatás sem volt mindenki számára ideális.

Az *első magyar tábori lelkészi szolgálat* az 1920-as években formálódott. Kezdetben az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregének lelkigondozói szervezete volt az elképzelt minta, azaz a katolikus tábori püspökség részeként szervezett református és evangélikus tábori lelkészek alkalmazása. Ezt az elképzelést váltotta fel a magyarországi felekezeti összetételt jobban tükröző három, majd két tábori püspökség változata. Az első világháborút lezáró trianoni békediktátum korlátozó rendszabályai közepette hamar elvetették a három – katolikus, református, evangélikus – püspökség elképzelését, és kialakították a közös – református és evangélikus – protestáns tábori püspökség intézményét.¹⁰

A budapesti katonai körletparancsnokság tábori főpapi hivatal felállítására irányuló 1919. december 29-ei kezdeményezését követte vitéz nagybányai Horthy Miklós, a Magyar Királyság kormányzójának 1920. május 7-én kelt rendelete, amelyben Zadravecz István (1935-től Uzdóczy-Zadravecz István) OFM (Csáktornya, 1884. június 20. – Zsámbék, 1965. november 13.) ferences szerzetest megbízta a magyar Nemzeti Hadsereg katolikus lelkészetének vezetésével,¹¹ és akinek 1920. augusztus 24-én a szegedi ferences templomban megtörtént a püspökké szentelése.

A református és evangélikus katonák lelkigondozására hivatott tábori püspökség felállítását sokoldalú egyeztetések előzték meg. A megalakulást követően évekig a m. kir. Honvédség Katolikus és Protestáns Tábori Püspöksége is rejtve, a Vallás és Közoktatási Minisztérium részeként működhetett. Az 1930-as években nyílt mód a katonai lelkigondozás szerteágazó tevékenységének újraszervezésére, szabályozására.

Az újabb háború szele mindent felborított. Életbe lépett a háborús katonai szervezet, a háborús egyházi szolgálat. 1940-ben a fenyegető háborús helyzetre tekintettel kettéválasztották a katonai lelkigondozás feladatait és annak szervezetét. A hátszági katonai egyházi szervezet közvetlenül a tábori püspök irányítása alatt maradt, a hadra kelt sereg fővezérségéhez viszont vezetőlelkészt neveztek ki, és alárendeltségébe utalták a sereg katonai lelkigondozását. Ebből a szervezeti elgondolásból kiindulva és az 1939. évi honvédelmi törvényből következően került sor a tartalékos tábori lelkészi tanfolyamok megszervezésére és megtartására.

Kevés hadtörténeti elemzés foglalkozik a frontra küldött tartalékos tisztekkel, pedig éppen tábori lelkészi visszaemlékezések erősítették meg azt a gondolatot, hogy a néptanítókból kinevezett tartalékos főhadnagyok, illetve a kinevezett lelkész főhadnagyok viselték a háború legnagyobb fizikai és pszichikai terheit. Nekik kellett a beosztott legényeinek – sokszor falubeli fiataljainak – megmagyarázni, miért kell itt szenvedniük, miért kell több ezer kilométerrel az otthontól meghalniuk?

⁹ Várady Géza: Feljegyzések a világháború vérzivataros napjaiból 1914–1918. Apostoli Nyomda Rt., Bp., 1925, 415. Várady Géza pápai prelátnak, pécsegyházmegyei áldozópap, a volt cs. és kir. II. hadsereg ny. táb. főpapja.

¹⁰ Dr. Varga A. József: *Katonák – lelkészek. Tábori lelkészek.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010, 113–114.

¹¹ Borsányi György (szerk.): *Páter Zadravecz titkos naplója.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1967, 91.

A háború utolsó szakaszában a „visszavonulás” és a nyugati, illetve keleti hadifogság emlékeinek felidézése külön fejezetet igényelne, azonban egy tényezőt érdemes kiemelni: a lelkész főhadnagyok legtöbbje együtt maradt legényeivel, sokszor még a hadifogságot is vállalták. A nyugati hadifogságban a szövetséges hatalmak tábori lelkészeivel kapcsolatban létesítettek, és azt katonáik javára hasznosították, a keletiben pedig igazi lelki támaszai voltak sorstársaiknak. Ezeknek az éveknek az emlékanyagait sem volt mód időben összegyűjteni, hisz megkezdődtek a leépítések, majd bekövetkezett a megszüntető parancs nélküli megszüntetés.

Az újjászervezés előkészítésének szakaszában gyakran elhangzott, hogy az a magyar történelmi tapasztalatok és a nemzetközi példák felhasználásával történik. A magyar történelmi példa emlegetésénél annak néhány gyenge pontjára is érdemes a figyelmet felhívni. A magyar tábori lelkészi szolgálat nem rendelkezhet évszázados magyar tapasztalatokkal, hiszen 1923-ig nem volt Magyarország vallási összetételét is tükröző tábori lelkészi szervezet. Az 1920 utáni években még a Monarchia tábori lelkészségére vonatkozó utasításainak szelleme volt érzékelhető. A magyar királyi Honvédség katonáinak lelkigondozására hivatott tábori lelkészség közel negyedszázados fennállása alatt legnagyobb kihívást a második világháború jelentette. Ennek emlékei az újrakezdet tárgyalásának időszakában jobban éltek, mint a békeidőszak eseményei.

A magyar tábori lelkészet újjászervezésekor a másik gyakran hangoztatott tényező volt a nemzetközi tapasztalatok hasznosítása. Ezen a területen is különböző megoldási formákkal találkozhatunk. A kötetben nagyon sok és jó írást olvashatunk az egyes országok tábori lelkészi szolgálatairól.

A tábori lelkészi szolgálat második újjászervezése a rendszerváltozással vette kezdetét. A könyv szerzői közül azok, akik a tábori lelkészi szolgálat újjászervezésének is részesei voltak, számtalan részletet feltárva nyíltan számolnak be az újjászervezés körüli elképzelésekről és vitákról. A kiindulópont természetesen a rendszerváltás, amikor is néhány cikk és tanulmány megjelenését követően a hadseregen belül is elkezdtek foglalkozni a katonák laktanyán belüli szabad vallásgyakorlásának szabályozásával. 1989 után a parlamenti képviselők, miniszterek és egyházi vezetők között párbeszéd alakult ki a katonák szabad vallásgyakorlásának lehetséges módozatairól.

A rendszerváltás átmeneti éveiben, ott, ahol egy-egy parancsnok vagy egy-egy lelkész úrrá tudott lenni az elmúlt évtizedek okozta gátlásokon és görcsökön, spontán természetességgel vették fel egymással a kapcsolatot és került sor arra, hogy a lelkész a parancsnok meghívására egyes alkalmakkor megjelent, szólt a laktanya, helyőrség rendezvényein, vagy érdeklődésre számot tartó vallási kérdésekről előadást tartott a katonák részére.

Ezekben a hónapokban a honvédelmi vezetés a korabeli törvényi lehetőségek alapján azt az álláspontot képviselte, hogy „minden katonának joga van gyakorolni vallását, ezt biztosítja a szabályzat, ugyanakkor ez a szabályzat a csoportos vallási szertartásokat, egyházi rendezvényeket tiltja”. A honvédelmi vezetés ekkor még az alternatív katonai szolgálat bevezetését és a katonák egyéni vallásgyakorlásának engedélyezését elégségesnek tartotta.

A visszaemlékezések szemléletes képet vázolnak fel a honvédelmi vezetés és az egyházak képviselői közötti első találkozásokról.¹² A témával történő foglalkozást jelzi, hogy 1991

¹² Ezek közé tartozott az 1990. november 7-én a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban (MKM) megrendezett találkozó. Forrás: Dr. Varga A. József: *Katonák – lelkészek, tábori lelkészek*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010, 200.

szeptemberétől a Honvédelmi Minisztériumban egyházi szakértők segítették az előkészítő munkálatokat. 1992 decemberében létrejött a HM Egyházi Szakértői Iroda, amelyik 1993 júniusában átalakult Katonai Lelkészi Hivatallá és átvette a HM egyházi kapcsolatainak szervezését is. A könyvben talán a korabeli hatásánál kisebb mértékben szerepelnek a nemzetközi fórumok, találkozók és konferenciák, valamint az egyházi szakértők külföldi látogatásai, pedig ezek jelentős szerepet játszottak az újrakezdés előkészítésében. Ennek egyik kiemelkedő eseménye volt az 1993. november 1–4. között Budapesten rendezett Katonai Lelkészek Nemzetközi Konferenciája.

A honvédelmi vezetés részéről a megoldáskeresés egyik állomásának lehet tekinteni a HM Kabinet 1992. szeptember 9-én tartott kibővített ülését, ahol a miniszter, az államtitkárok, a honvédség parancsnoka, a vezérkar főnöke mellett az egyházi szakértők is jelen voltak és megtárgyalták „A Honvédelmi Minisztérium elgondolása a Tábori Lelkészi Szolgálat bevezetéséről a Magyar Honvédségnél” című okmány anyagát. Ekkor már a tábori lelkeszi szolgálat újjászervezése állt a középpontban. 1993-ban az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának tárgyalásain is téma volt a katonalelkészi szolgálat. A megbeszéléseken a honvédelmi tárca képviselői rámutattak, hogy megértek a – mind jogi, törvényi (törvénymódosítás), mind munkaügyi-személyi – feltételek a tábori lelkeszi szolgálat bevezetésére, ezért időszerű a tájékoztatás is.¹³ Ezt követően a viták a vallás- és lelkiismereti szabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990/IV. számú törvény köré csoportosultak, amikor is 1993. július 13-án, a parlament nyári ülésszakának utolsó napján megszületett az 1990. évi IV. törvény módosítása, amely (a 7. §-t módosító 1993. évi LXXIII. törvény) kimondta: „A katonai szolgálatot teljesítő a vallását – a katonai szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolhatja.” (Vagyis kimaradt a korlátozást jelentő „egyenileg” szó.) Ennek eredményeként lehetővé vált a közösségi vallásgyakorlás is a honvédségben. A katonai, később tábori lelkeszi szolgálat megszervezésével így megvalósult a hivatásos és sorállományi lelkigondozása.

A Kormány 2052/1993. (XII. 22.) határozata végül konkrétan meghatározta a tábori lelkeszi szolgálat felállításával kapcsolatos feladatokat, és felhatalmazta a honvédelmi minisztert, hogy 1993. december 31-ei határidővel „a tábori lelkeszi szolgálatban közvetlenül részt vevő négy vallásfelekezettel a szolgálat felállítására vonatkozó, valamint a többi törvényesen bejegyzett vallásfelekezettel ígéhirdetési és lelkigondozási jogosultságukat biztosító tárgyalásokat folytassa és ezek eredményeként a református, az evangélikus és a zsidó felekezettel a tábori lelkeszi szolgálatban való részvételük feltételeit és módját rögzítő megállapodást aláírja, továbbá a tábori lelkeszi szolgálatban közvetlenül részt nem vevő, törvényesen bejegyzett vallásfelekezetek ígéhirdetési és lelkigondozási jogosultságát biztosító megállapodásokat készítse elő”.¹⁴ Ennek szellemében 1994. január elején aláírásra kerültek az egyházakkal kötött megállapodások. Megalakult a Honvédelmi Minisztérium Katolikus Tábori Püspöksége, a Honvédelmi Minisztérium Protestáns Tábori Püspöksége és a Honvédelmi Minisztérium Tábori Rabbínátusa.

Az 1994 áprilisában tartott országgyűlési választások utáni szocialista kormány idején megtorpantak az előkészületek és a kinevezések. A viták és egyeztetések újrakezdődtek, azonban az idővesztés és az okozott zavar ellenére a korábban aláírt megállapodások alapján folytatódott a tábori lelkeszi szolgálatok kiépítése. „Az első évek jellemzője a szolgálattal

¹³ Dr. Varga A. József: i. m.

¹⁴ 2052/1993. (XII. 22.) sz. Korm. határozat.

szembeni »intézményes türelem« volt, lehetőséget adva a szinte kötelező gyermekbetegségek kiheverésére. Eleinte sem a katonaság, sem az egyház nem volt teljesen tisztában a katonai lelkipásztorkodás mibenlétével, mégis sikerült megteremteni egy működő rendszer alapjait.¹⁵

Az önkéntes hadseregre történő áttérés a katonaelet és a hadsereg szervezet majd minden elemét érintette. Ezek közül meg kell még említeni a vezetési rendszerekben és szintekben, a beosztási és rendfokozati arányokban történt átalakításokat is.¹⁶ Ugyanakkor a szerződéses hadseregre történt áttérés megkívánta a jogszabályok átdolgozását és új alapokra helyezését is. Ennek döntő elemét az alkotmány módosítása és az új honvédelmi törvény alkotta. Az új katonai pályamodell elemeit a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról (Hjt.) szóló 2001. évi XCV. törvény rögzítette.

A könyv a tábori lelkészi szolgálat megalakulásáig tárgyalja az eseményeket. Az azóta eltelt közel negyedszázad is bővelkedett változásokban, annak ellenére, hogy – a honvédség több lépcsőben történt átalakítása során – a tábori lelkészi szervezet tevékenységének alapjai az 1994-es megalakítás után sem módosultak. A változások közül talán a legjelentősebb, hogy a katonai szolgálatot már nem a törvényi kötelezettségek alapján, hanem önkéntes alapon teljesítik a katonai szolgálatot vállalók, és a katona „nem a laktanyába bezárt állampolgár”, stb. A szervezeti keretek és létszámok módosulásán túlmenően az egyik legmarkánsabb feladat a missziókban szolgálók és a határőrizeti feladatokat ellátók lelkigondozása. Ez a két terület „igazi tábori lelkészi” feladat.

Jelenleg az ENSZ és az Európai Unió irányítása alatt 16-16, a NATO kötelékében pedig 6 nemzetközi békemisszió működik. „A több hónapos – sok esetben többéves – missziós tapasztalat során a katona nemcsak erős szakmai háttérrel kaphat, hanem hivatástudata olyan tapasztalatokkal bővíülhet, amely megerősíti többek között vállalt mandátumának szükségességében is. Bár a Magyar Honvédség katonáit a megváltozott biztonsági környezetben az országon belül is érik közvetlen hatások, a külföldi missziókban egy dinamikus változó biztonsági szisztémában kell helytállniuk.”¹⁷ A nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a külszolgálatban felerősödik a lelkigondozás igénye. Ez több tényező függvénye lehet: családtól, hazától való távolság és a külszolgálati (missziós) tevékenység veszélyei felerősítik vagy felerősíthetik a lelki traumákat, és megértést, vigaszt csak olyan külső személytől várhatnak, akiknek a lelkigondozás a missziós feladata. Az új kihívások a tábori lelkészek esetében új feladatokat jelentenek, az új kihívásokra korszerű válaszokat kell találni. Az új kihívások leginkább a missziókhoz kapcsolódnak. „A szolgálatnak ez a formája sajátos helyzetet hordoz mind a katonák, mind a lelkészek életében” – hangsúlyozza Bíró László katolikus tábori püspök.¹⁸

„Amikor 22 év távlatából visszatekintünk, akkor három dolog mellett nem mehetünk el szóltanul. A hálaadás, az öröm és a köszönet érzése keveredik a szívünkben. Első a hálaadás, mert a történelem ura, aki gyermekeként szereti a katonákat is, Jerikó falaihoz hasonlóan lerombolta azokat a fizikai és lelki értelemben vett falakat, amelyek évtizedeken keresztül elválasztották a szabad vallásgyakorlás lehetőségétől a honvédelem szolgáltait. Második az

¹⁵ Berta Tibor: A katolikus lelkipásztorkodás intézményének integrálása a hadsereg rendszerébe. In: Berta-Hautzinger-Holló (szerk.): i. m. 322.

¹⁶ Fapál László (szerk.): A honvédelem négy éve 2002–2006. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.

¹⁷ Benkő Tibor: A honvédelem küldetése – katonai hivatás a megváltozott biztonsági környezetben. In: Berta-Hautzinger-Holló (szerk.): i. m. 126.

¹⁸ S.E.R. Bíró László katolikus tábori püspök: Epilógus. A katonák közt kereszténynek, az egyházban katonának mondják őket. In: Berta-Hautzinger-Holló (szerk.): i. m. 405.

öröm, mert a mögöttünk maradt több mint két évtized megélt eseményei bebizonyították: a tábori lelkészek szolgálata – az egyéni, valamint a csoportos lelkigondozás révén – fontos szerepet tölt be a honvédség munkájának támogatásában¹⁹ – így összegzi véleményét Jákob János dandártábornok, protestáns tábori püspök.

„A mögöttünk lévő évek jellemzője: állandóság a változásban; a különböző politikai, társadalmi, szociális és kulturális átalakulások; tudat- és értékrendbeli módosulások. Ezeket a változásokat kell, hogy a lelkipásztori szolgálat is bizonyos mértékben tükrözze. Így válhat gyümölcsözővé igehirdetésünk, szentségkiszolgáltatásunk és egyéb lelkipásztori tevékenységünk. Természetesen a megújulás közben nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tábori lelkészi szolgálat korábbi, a két világháború idején összegyűlt tapasztalatait. Frissítően hatnak ránk a különböző katonai körökben zajló képzési programok, az ökumenikus jelleg, a külföldi missziókban felmerülő igények vagy épp a migrációval kapcsolatos katonai feladatok. Tájékozódásunkat segíthetik azok a hitüket gyakorló katonák, akik lelkesedésükkel és visszajelzéseikkel formálják szolgálatunkat²⁰ – írja Bíró László püspök.

Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99000004.TV>
1993. évi LXXIII. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99300073.TV>
2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a0100095.TV>
- 2052/1993. (XII. 22.) sz. Korm. határozat.
- Balogh Margit – Gecse Gusztáv – Varga József: *Vallások és a katonai szolgálat*. Zrínyi Katonai Könyv-és lapkiadó, Budapest, 1989.
- Baura, Eduardo: *A személyi elv jelentősége a kánonjogban és a katonai ordinariátusok szervezetében*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Benkő Tibor: *A honvédelem küldetése – katonai hivatás a megváltozott biztonsági környezetben*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Berta Tibor: *A katolikus lelkipásztorok intézményének integrálása a hadsereg rendszerébe*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Bíró László: *Epilógus. A katonák közt kereszténynek, az egyházban katonának mondják őket*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Borsányi György (szerk.): *Páter Zadravec titkos naplója*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

¹⁹ Jákob János: A Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat Protestáns Tábori Püspökség jelene. In: Berta–Hautzinger–Holló (szerk.): i. m. 368.

²⁰ S.E.R. Bíró László katolikus tábori püspök: i. m. 401.

- Erdő Péter: *Hadviselés és háború a katolikus egyház tanításában*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Fapál László (szerk.): *A honvédelem négy éve 2002–2006*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.
- Hadtudományi Tájékoztató, 1994/1., 162.
- Jákob János: *A Honvédelmi Minisztérium Táborigyelmeztető Szolgálat Protestáns Táborigyelmeztető Szolgálatának Jelene*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Laurinyec Mihály: *Erkölcsei alapok a nemzet és a haza szolgálatához*. In: Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc (szerk.): *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Várady Géza: *Feljegyzések a világháború vérzivataros napjaiból 1914–1918*. Apostoli Nyomda Rt., Budapest, 1925.
- Varga A. József: *Katonák – lelkészek, tábori lelkészek*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.
- <http://www.taborilelkesz.hu/rovatok/tortenelem/a-vallas-az-egyhazi-es-a-katonasag/info/>

ABSTRACT

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

Lt. Col. Attila Csaba Bakos: Modern light infantry in the wars of the future 3

Currently the forces of most member states of the North Atlantic Alliance have light infantry organised, equipped and prepared along traditional principles. Although these troops are able to manage present conflicts effectively, some research has shown that it is possible only at the expense of great losses suffered both by the friendly forces and civil population, which would be unacceptable for political leadership. Therefore, in the future, they must be able to conduct manoeuvres not only in physical but in cyber and human space as well.

Keywords: light infantry, urbanization, mass creation, mobility

Maj. Sándor Farkas: The fight for geographic and social spaces. The warfare of ISIL in light of Mao Zedong's teachings 12

Today, ISIL is considered and mentioned by most experts as the most dubious and most dangerous jihadist organization. The "lone wolves" committing terrorist acts, the attacks carried out by terrorist cells consisting of such people, and the human waves from the Middle East pose a major challenge for our country, the European Union, and its strongest ally, the United States of America. The central topic of the article is the elements of the most successful terrorist organization of the present, that have been taken over from the groups conducting their struggles on the basis of guerrilla military mentality over the past centuries, especially the guerrilla activities led by Mao Zedong.

Keywords: Mao Zedong, prolonged war, guerrilla warfare, geographic space, social space

Lt. Col. Zoltán Pozderka: On military cultures in another way 26

The theory of military cultures describes three types of warfare: manoeuvre warfare, indirect attrition warfare, and guerrilla warfare, also identifying their geographic environments. The purpose of the present study is to complement the theory of military cultures with the latest operational principles of the direct and indirect approach, and present those factors which determine the specific warfare of a nation and may influence the decisions of military commanders.

Keywords: military culture, direct, indirect, manoeuvre-centred, attrition-centred approach, analysis of centre of gravity, civil control

INTERNATIONAL ACTIVITIES

Col. Antal Szöllösi: The impact of the Danish Defence Agreement on the plannable and predictable development of the defence sector and military forces 41

Predictability is an important factor in the development of the defence sphere, which is based on political and possibly social consensus, and also the necessary resources. The latter is not an easy mechanism, especially in certain countries where defence issues are not among the priorities and fall easily to financial austerity measures. However, there are also good examples, including Denmark. The basic elements of the Danish defence policy and, above all, those of the defence budget have been fixed in the so-called "Defence Agreement" since 1988. The agreement is a political agreement among the parliamentary parties for a period of several years, generally covering a period of 4-5 years. A typical feature of the agreements is that they overarch through election cycles. As a result, the defence sector has stable development guidelines and objectives for 4-5 years, supported by determining political parties.

Keywords: Danish defence agreement, defence committee, defence sphere, defence budget

Márton Forgács: Chad: A conflict zone turning into a stabilizing factor? (1) 52

The first part of the two-part article is on the history of Chad before 1990, located at the intersection of countless peoples, languages, and religions along "artificial" borders in the very heart of Africa. After Chad became independent, François Tombalbaye, coming from the southern Surah nationality group, came to power (1960-1975), whose authoritarian rule, however, soon triggered rebellions in the central and northern parts of the country. Despite their small number the insurgents uniting under the umbrella organization of FROLINAT were able to achieve significant military success. Tombalbaye

was killed during a coup d'état in 1975, but the military government of his successor, Colonel Felix Malloum (1975-1979), was also unable to consolidate the situation. The government of Hisein Habre (1982-1990), belonging to the Muslim Tubu nationality group, successfully fought with Libya keeping the northern part of Chad under occupation at that time. His rule was overthrown in 1990 by Idris Deby, whose presidency marked the beginning of a new era for today's Chad.

Keywords: Chad, François Tombalbaye, Felix Malloum, Hisein Habre, Libya, FROLINAT

Kelemen Bence Kis: Drone Wars (1.) 70

Examining the jus ad bellum legality of drone strikes

Since 2001 the United States has been using unmanned combat aerial vehicles (armed drones) against terrorists in the Middle East. This study examines the lawfulness of the use of drones by presenting the discussion on this issue. The polemic has different aspects, such as political, philosophical, and military, so the lawfulness of drone strikes is just one of these aspects. The discussion has not produced any final results yet. The purpose of this article is to examine the legality of targeted killings with the use of armed drones through the application of international law and, in particular, through the use of force. In his study the author describes his own views of the most controversial dimensions of the discussion and provides an overview of the current sources.

Keywords: drones, use of force, right to self-defense, non-state actors

COMMAND TRAINING

Lt. Krisztián Károly: Application of Global Satellite Navigation Systems in Military and Civilian Fleet and Tracking Systems (1.) 83

A satellite-based navigation system receiver that provides a navigational positioning is an indispensable component of fleet and force tracking systems supporting public service. In my scientific paper, I will discuss the general structure of Global Navigation Satellite Systems (GNSS), and provide details of American GPS, Russian GLONASS, European Galileo and Chinese BeiDou systems. In my study I examine the satellite constellation of various infrastructures and the signal structure emitted by the satellites for navigation purposes. I also analyse the reception options for open and encrypted channels. With an experimental receiver configured by myself I performed primary measurements to study GNSS services. On the basis of my research I made proposals for the development and application of complex GNSS receivers.

Keywords: GNSS, GPS, GLONASS, BeiDou, Galileo, satellite, navigation

LOGISTICS

Lt. Col. (Ret.) István Pintér (Eng.) – Lt. Col. (Ret.) Zoltán Kozma (Eng.): The establishment of the Digital Microwave Network of the Hungarian Defence Forces between 1980 and 1990 98

Between 1980 and 1990, the first independent digital microwave network of the MN (Hungarian People's Army, currently Hungarian Defence Forces or HDF) was built, which was a significant development in the history of MN (HDF) communication. The entire network was built from domestically-developed equipment and was established as an unmanned, remotely supervised and serviced system. The authors of the article, who actively participated in the development, design, implementation and maintenance of the network, and in the organization of the maintenance system during the construction phase, present the development process of the Orion RP 2/120T Digital Microwave System, including the establishment, the organisation of the maintenance, and operation of the 1,350-km-long network, and the creation of the network infrastructure.

Keywords: digital microwave, microwave network, RP 2/120T

MILITARY HISTORY

Lt. Col. Géza Gulyás: The beginnings and operation of our artillery reconnaissance in the Great War (1.) 111

The military forces of our country entered the First World War with an outdated set of assets and obsolete principles. The situation was similar at the artillery. In the armies of the Austro-Hungarian Monarchy only about a quarter of the field artillery guns were capable of firing with a steep trajectory, usually with insufficient range and small rations of ammunition. In fact, we did not have any real mountain artillery since the proportion of mountain cannons and howitzers combined together barely

rose above 10%. At that time the infantry had no cannons at all and we were lagging behind the other warring parties with regard to other artillery assets as well. It is rather unfortunate but in a way it can be understandable that there could not be a unified artillery reconnaissance system, and there were no artillery reconnaissance subunits either. During the war, from the independent artillery spotting of individual observation posts and the independent fire control of the batteries gradually a uniform artillery system and fire planning and fire control developed.

Keywords: artillery, artillery reconnaissance, cannon, World War, battery, infantry

FORUM

Lt. Col. Gábor Hausner: Hungarian military history – an interdisciplinary approach. Commemorating military historian Géza Perjés on the occasion of the 100th anniversary of his birth 124

On 25th October 2017 the MoD Military History Institute and Museum with the Military History Section of the Hungarian Society of Military History held a joint commemoration on the occasion of the 100th anniversary of the birth of military historian Géza Perjés, who died in 2003, in the Ágoston Tóth Room of the Military History and Museum.

Keywords: Ludovika Academy, combat service, Pázmány Péter University, stigmatization, historian debates, research by Perjés, military historian methodology, legacy

REVIEW

Col. (Ret.) Eng. Csaba Gál: International military and military technology review 131

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

Maj. Gen. (Ret.) István Samu (Pol.): Guardians, watch out for the border! 138

The author presents a new volume by Zrínyi Publishing House to the reader.

Col. (Ret.) József Varga A.: Soldiers and Pastors – In a joint mission 142

The author presents his views on the book "A Joint Mission. A Soldier and Pastor in the Service of Man and the Nation".

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

Közlési feltételek a Honvédségi Szemlében

Tájékoztatjuk szerzőinket, hogy a folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat beszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglal állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Kft. a szerzővel *szerveződést köt*, mely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket.

Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése, az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékletként (Microsoft Word DOC- vagy DOCX-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a szerkesztőségnek (kisszoltan@armedia.hu, illetve hsz@hm.gov.hu).
- A küldeményben tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), tudományos fokozatukat és elérhetőségüket.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrészletekkel, grafikonokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. *Az illusztrációkat ne illesszék be a szövegbe (csak a helyüket jelöljék), azokat külön csatolva küldjék el (jpg-, bmp- vagy tiff-formátumban).* Az íráshoz csatoljanak magyar nyelvű ábraszöveget, melyben az ábra címe mellett tüntessék fel annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés idejét.
- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Kérjük, ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra, illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Kérjük, a leadott íráshoz csatolják annak angol nyelvű összefoglalóját és a vonatkozó kulcsszavakat.

Folyóiratunk csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom fel tüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. *A Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző neve kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni, az alábbiak szerint. (Az internetes hivatkozásokat a Felhasznált irodalom végén tüntessék fel.)

Könyv esetében:

Mendöl Tibor: *Általános településföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

Könyvfejezet esetében:

Székely András: *A periglaciális felszínformálás*. In: Borsy Zoltán (szerk.): Általános természetföldrajz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 356–421.

Folyóiratcikk esetében:

Beluszky Pál: *A mezővárosok és az „alföldi út”*. Földrajzi Közlemények, 2005. 1–2., 31–46.

Internetes hivatkozásoknál:

NATO looks to global partnership. http://www.nato.int/cps/en/SID-42EC607A-C84E90A3/natolive/news_22328.htm?selectedLocale=en

Több szerző esetén a hivatkozott mű első szerzőjének nevét vegyék figyelembe.

Külföldi szerző(k) esetében is a vezetéknev alapján állítsák fel a sorrendet, pl. Bush, George W.: *Döntési helyzetek*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Kydd, Andrew H. – Walter, Barbara F.: *The Strategies of Terrorism*. International Security, Volume 31, No. 1, 2006.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy egyetlen olyan forrás se szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző/szerzők a törzsszövegben nem hivatkoznak és amely nem szerepel lábjegyzetben. Ha a szerző olyan műveket kíván megjelölni, amelyekre írásában konkrétan nem hivatkozik, ám a téma szempontjából fontosak, úgy azokat korlátozott számban *Ajánlott irodalom* cím alatt adja meg.

A felhasznált irodalomra való konkrét hivatkozás az adott oldalon, *lábjegyzetben* történjen, rövidített formában, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével (Mendöl 1963, 122.).

Külföldi szerzőnél a művön feltüntetett formában:

Kydd–Walter 2016, 15.

Ha azonos szerző(k)től ugyanazon évben megjelent több tanulmányra hivatkoznak, akkor a közleményeket az évszám után írt a, b, c stb. betűkkel kérjük megkülönböztetni mind a szövegben, mind az irodalomjegyzékben (Mendöl 1963/a, 122.). A hivatkozás ismétlődése esetén: Mendöl: i. m. 156., illetve Uo. 156.

Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk, illetve a rövidítések feloldásai.

Internetes hivatkozásnál tüntessék fel a letöltés idejét:

NATO looks to global partnership. http://www.nato.int/cps/en/SID-42EC607A-C84E90A3/natolive/news_22328.htm?selectedLocale=en (Letöltés időpontja: 2014. 03. 02.)

Köszönjük együttműködésüket!

*A Honvédségi Szemle
szerkesztőbizottsága és szerkesztősége*

A HVK TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁR KÖNYVAJÁNLÓJA

Biedermann Zsuzsánna–Kiss Judit (szerk.):

Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században
Akadémiai Kiadó, 2017, 4900 Ft

Süli Attila: *Ormai Norbert, az első aradi vértanú*
Line Design Kft., 2016, 3400 Ft

Hajagos József: *Török Ignác, a hadmérnök tábormok*
Line Design Kft., 2017, 3400 Ft

Peter Heigl: *Retorika – Hasznos tudás mindenkinek 30 percben*
Kossuth Kiadó, 2017, 985 Ft

Papp-Váry Árpád: *Magyarország története térképeken*
Kossuth Kiadó, 2017, 8990 Ft

Anthony B. Atkinson: *Egyenlőtlenség. Mit tehetünk ellene?*
Kossuth Kiadó, 2017, 5990 Ft

Ágh Attila: *A politika alulnézetben.*
A politika világa a nyugat-európai demokráciában
Noran Libro Kiadó, 2017, 2400 Ft

Andor László: *Jóléti modellek, európai válságok*
Noran Libro Kiadó, 2017, 2400 Ft

Balázs Péter: *Hogyan tovább, Európa?*
Noran Libro Kiadó, 2017, 2400 Ft

Romsics Ignác: *Magyarország története*
Kossuth Kiadó, 2017, 6990 Ft

Nagy György: *Magyarország apróbetűs története – A honfoglalástól napjainkig*
Kossuth Kiadó, 2017, 3990 Ft

Radó Péter: *Az iskola jövője*
Noran Libro Kiadó, 2017, 2400 Ft

Linnea Dunne: *Lagom. A svéd életstílus, amely kiegyensúlyozottá tesz*
Kossuth Kiadó, 2017, 3490 Ft

Királyok és királynők – Birodalmak és monarchiák lenyűgöző története az ókortól napjainkig
Kossuth Kiadó, 2017, 2990 Ft

Értelmiségi válaszutak – 1945 után
Kossuth Kiadó, 2017, 2800 Ft

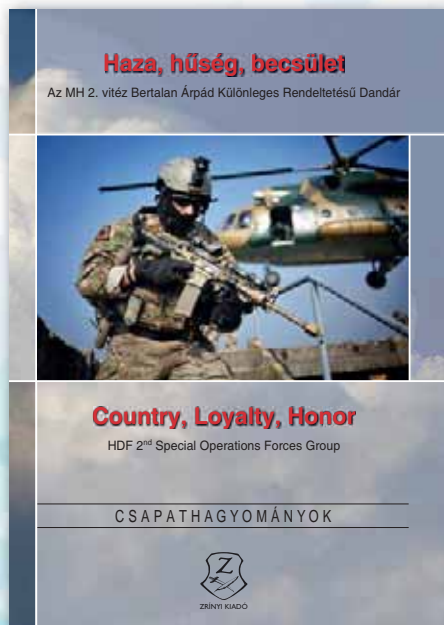
A Zrínyi Kiadó újdonsága

HŰSÉG, HAZA, BECSÜLET

A közelmúltban jelent meg a Zrínyi Kiadó Csapathagyományok című sorozatában az MH vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Dandárt bemutató, Haza, hűség, becsület (Country, Loyalty, Honor) című (magyar és angol nyelvű) kötet.

„A modern kori hadviselés egyik fő bázisát jelentik a különleges erők. Az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Ezred 2016-os megalakításával, majd 2017-es dandárrá alakításával új távlatok nyíltak meg a képességfejlesztésben, amely a közeljövőben is folytatódik. Az elmúlt bő tíz év munkája és eredményei bizonyították, hogy kiváló szakértelemmel és hozzáállással nem pusztán csak új lehetőségeket vagyunk képesek megteremteni, hanem elévülhetetlen érdemeket is tudunk szerezni hazánk biztonsága érdekében, és a nemzetközi szerepvállalás során.”

Részlet dr. Benkő Tibor vezérezredes, Honvéd Vezérkar főnöknek a kötethez írt előszavából

További információk, vásárlás: shop.hmzrinyi.hu/

ZRÍNYI KIADÓ